

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

147117

AHMET KARADOĞAN

TÜRK LEHÇELERİ ARASINDA AKTARMA SORUNLARI
Türkmen Türkçesi – Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme

DOKTORA TEZİ

İnceledim; uygundur.

08.07.2004

TEZ YÖNETİCİSİ

DOÇ. DR. MEHMET KARA

147117

ÖZET

Bu çalışmada Türkmen Türkçesi – Türkiye Türkçesi örneği üzerinden Türk lehçeleri arasındaki aktarma sorunları incelenmiştir. Çalışmada aktarma hatalarına ek, kelime, söz dizimi, cümle üstü birimler ve deyimler gibi dilin her düzeyinde rastlandığı görülmüştür. Aktarma hataları, hatanın kaynağı dikkate alınarak sınıflandırılmış ve temel hata tipleri tespit edilmiştir.

Çalışmada; ek, kelime, söz dizimi, deyimler, cümle üstü birimler ve şiir aktarımındaki hata tipleri ayrı bölümler hâlinde incelenmiştir. Her hata tipi için 8-10 civarında örnek verilmiştir. Sonuç bölümünde ise hata tiplerinin genel bir değerlendirilmesi yapılmış ve bu hatalardan kaçınmak için tekliflerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

In this study, translation problems in Turkic Languages was investigated with special reference to the case of Turkmen – Turkish. The study showed that the mistakes of translation appears at all levels of language such as suffix, word, syntax, paragraph and idioms. The translation mistakes were classified on the basis of their origin's and prominent mistake types were detected.

In this study, the mistakes in suffix, word, syntax, paragraph, idioms and poetry were analysed separately. For each type of mistake 8 –10 examples were given. In the concluding chapter a general evaluation of mistake types, and some recommendations to avoid them were given.

KİŞİSEL KABUL

Doktora tezi olarak hazırladığım “**Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları. Türkmen Türkçesi – Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme**” adlı çalışmamı, ilmî ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı; faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu ve bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir; bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

08.07.2004

Ahmet KARADOĞAN

ÖNSÖZ

Türk topluluklarında meydana getirilen eserlerin pek azı Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Oysa Türk dünyasının kültür bütünlüğü, üretilen kültür ve sanat eserlerinin karşılıklı olarak bilinmesiyle sağlanabilir. Bu tür eserlerin Türk dünyasında bilinmesi ise ancak Türk yazı dilleri arasında aktarma çalışmalarının hız kazanmasıyla mümkün olacaktır. Ancak, yapılan aktarmalarda çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Türk lehçeleri arasında karşılaştırmalı dil bilimi çalışmalarının azlığı sebebiyle bu tür sorunların niteliği ve nasıl aşılacağı tam olarak tespit edilememiştir. Bunun için aktarma sorunlarını ayrıntılı olarak işleyen çalışmaların yapılması gerekir.

Bu çalışmada, Türkmen Türkçesi – Türkiye Türkçesi örneği merkeze alınarak Türk lehçeleri arasındaki aktarma sorunları incelenmiş ve yapılan aktarma hatalarının “temel tipler”i tespit edilmiştir. Bunun için yaklaşık 3.500 sayfalık aktarılmış metin taranmıştır. Bu metinler; şiir, hikâye, roman, masal, halk hikâyesi gibi türlerdeki edebiyat eserlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, oranı daha az olmakla birlikte bilimlik eserler de kullanılmıştır. Malzeme olarak kullandığımız metinlerin aktarımı 10 farklı kişi tarafından yapılmıştır.

Aktarma hataları; “ek”, “kelime”, “söz dizimi”, “deyimler” ve “cümle üstü birlikler” gibi dilin hemen hemen her düzeyinde görülmektedir. Çalışmamızda hata tipleri, hatanın kaynağı dikkate alınarak bu düzeyler altında tasnif edilmiştir. Böylece, dilin hangi düzeyinde ne tür aktarma hatalarına düşülebileceği gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda, her hata tipinden 8-10 civarında örnek cümle verilmiştir. Örneklerde, kaynak cümle *eğik* yazıyla yazılmış; aktarılmış cümle “>” işaretiyle, bize göre doğru olan aktarım ise “=” işaretiyle verilmiştir. Örnek cümlelerde yanlışın yapıldığı kısımlar altı çizilerek gösterilmiştir. Örnek cümlelerin verildiği başlıkla ilgili olmayan yanlışların altı çizilmemiş; ancak cümlelerin bize göre doğru aktarımında bu yanlışlar düzeltilmiştir.

Kullandığımız eserlerin bir kısmında oldukça fazla yazım yanlışı vardır. Bu tür yanlışıklar “alıntı tekniği”ne ters düşmemek için olduğu gibi bırakılmış; ancak cümlenin anlaşılmasını zorlaştıracak kadar önemli olanlar dipnotta düzeltilmiştir. Ayrıca, yine eserlerin bazılarında görülen çevriyazıdaki çeşitli tutarsızlıklar da olduğu gibi bırakılmıştır. Ancak, hata tiplerinin tahlil edildiği kısımlarda geçen bu tür kelimeler doğru biçimleriyle ve uzunlukları gösterilerek verilmiştir.

Çalışmam boyunca bilgi, tecrübe ve desteğini esirgemeyen; ayrıca bu çalışmayı baştan sona büyük bir titizlikle kontrol eden hocam Doç. Dr. Mehmet KARA’ya ve henüz yayınlanmamış bazı çalışmalarından faydalanmama izin veren ve zaman zaman bilgisine müracaat ettiğim hocam Prof. Dr. Mustafa UĞURLU’ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Ahmet Karadoğan
08.07.2004, Kırıkkale

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
KİŞİSEL KABUL	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI

0. GİRİŞ	1
0.1. Türk Lehçeleri.....	1
0.2. Türk Dilleri, Türk Lehçeleri Meselesi	2
0.3. Türkmen Türkçesi	6
0.4. Türkiye Türkçesi	7
0.5. Aktarma Kavramı	9
0.6. Aktarma Sorunlarıyla İlgili Çalışmalar.....	10
1. EK DÜZEYİNDEKİ HATALAR	21
1.1. Ek Kavramı	21
1.2. Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Yapı Eş Değerliği	23
1.3. Hata Tipleri.....	26
1.3.1. Aslını Koruma.....	27
1.3.2. Aslını Uyarlama	29
1.3.3. Yalancı Eş Değer Ekler	32
1.3.3.1. Kısmî Yalancı Eş Değer Ekler	33
1.3.3.2. Tam Yalancı Eş Değer Ekler	39
1.3.4. Yanlış Ek Seçimi.....	44
1.4. Türkmen Türkçesindeki Bazı Eklerin Türkiye Türkçesindeki Eş Değerleri	48
2. KELİME DÜZEYİNDEKİ HATALAR	81
2.1. Kelime ve Kelimenin Unsurları.....	81
2.2. Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Kelime Eş Değerliği	90
2.3. Hata Tipleri.....	94
2.3.1. Aslını Koruma.....	94
2.3.2. Aslını Uyarlama	99
2.3.3. Yalancı Eş Değer Kelimeler.....	103

2.3.3.1. Kısmî Yalancı Eş Değer Kelimeler	104
2.3.3.2. Tam Yalancı Eş Değer Kelimeler.....	111
2.3.4. Yanlış Kelime Seçimi	115
2.3.5. Kelimeler Arası Uyumsuzluk	119
2.3.6. Kelime Eksikliği	124
2.3.7. Kelime Fazlalığı.....	128
2.3.8. Hedef Lehçede Olmayan Kelime Kullanma	130
2.3.9. Yakın Anlamlı Kelime Kullanma	132
2.3.10. Ağız Kelimeleri Kullanma	134
2.3.11. Özel Adlardaki Hatalar	136
2.3.11.1. Aslını Koruma.....	138
2.3.11.2. Aslını Uyarlama	140
2.3.12. Ses Yansımaları Kelimelerdeki Hatalar	144
2.3.12.1. Aslını Koruma.....	144
2.3.12.2. Aslını Uyarlama	146
2.3.12.3. Hedef Lehçede Olmayan Kelime Kullanma	148
2.3.13. Edatların Kullanımı ile İlgili Hatalar.....	148
2.3.13.1. Aslını Koruma.....	149
2.3.13.2. Yalancı Eş Değer Edatlar.....	149
2.3.13.3. Yanlış Edat Seçimi.....	152
2.3.13.4. Edatı Dikkate Almama	154
2.3.13.5. Gereksiz Edat Kullanımı.....	155
2.3.14. Dipnot Kullanımı ile İlgili Hatalar	156
2.3.14.1. Dipnot Gerektiren Kelimeler	156
2.3.14.2. Dipnot Gerektirmeyen Kelimeler	159
3. SÖZ DİZİMİ DÜZEYİNDEKİ HATALAR	162
3.1. Söz Dizimi Kavramı	162
3.2. Hata Tipleri.....	163
3.2.1. Kelime Dizimi ile İlgili Hatalar	164
3.2.1.1. Kaynak Lehçedeki Dizimden Kaynaklanan Hatalar	164
3.2.1.2. Kaynak Lehçedeki Dizimden Kaynaklanmayan Hatalar	166
3.2.2. Cümlede Yapı Bozukluğu	169
3.2.2.1. Kaynak Lehçenin Cümle Yapısından Kaynaklanan Hatalar.....	169
3.2.2.2. Kaynak Lehçenin Cümle Yapısından Kaynaklanmayan Hatalar.....	172
3.2.3. İstem Hataları	176

3.2.3.1. Kaynak Lehçedeki İstemden Kaynaklanan Hatalar	177
3.2.3.2. Kaynak Lehçedeki İstemden Kaynaklanmayan Hatalar	182
3.2.4. Cümlede Anlam Bozukluğu	185
3.2.5. Cümle Eksikliği	188
3.2.6. Cümle Fazlalığı.....	189
3.2.7. Cümleyi Farklı Anlamda Aktarma.....	190
4. CÜMLE ÜSTÜ BİRİMLERDEKİ HATALAR	194
5. DEYİMLERİN AKTARIMINDAKİ HATALAR	199
4.1. Deyim Kavramı	199
4.2. Hata Tipleri.....	202
4.2.1. Aslını Koruma.....	203
4.2.2. Aslını Uyarlama	206
4.2.3. Yanlış Deyim Seçimi.....	212
4.2.4. Hedef Lehçede Olmayan Deyim Kullanımı.....	216
4.2.5. Deyimi Deyim ile Aktarmama.....	220
6. ŞİİR AKTARIMINDAKİ HATALAR.....	222
6.1. Hata Tipleri.....	222
6.1.1. Kaynak Metne Sadık Kalmamaktan Kaynaklanan Kafiye Hataları.....	223
6.1.2. Kelime Tercihinden Kaynaklanan Kafiye Hataları.....	228
7. SONUÇ	231
KAYNAKLAR	233
ÖZGEÇMİŞ	244

0. GİRİŞ

0.1. Türk Lehçeleri¹

Günümüzde Türk dünyasında (Turcia) yüz seksen milyon civarında insan yaşamaktadır.² Günümüzdeki Türk lehçeleri, bazı küçük gruplar bir kenara bırakılırsa, kaynak bakımından Oğuz Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Uygur-Karlık Türkçesi ve Bulgar Türkçesi gibi temel lehçelere dayanmaktadır. Bu temel lehçeler de kendi aralarında ikincil lehçelere bölünmüştür.

Türk dili konuşan topluluklar; kuzeydoğu Asya, Çin, Afganistan, İran, Irak, Türkiye, Balkanlar ve Karadeniz'in kuzeyinin çevrelediği hemen hemen bütün Avrasya'ya dağılmış durumdadır.

Türk lehçelerinin yakın veya uzak oluşları, kaynak bakımından aynı temel lehçeye dayanıp dayanmamalarıyla ilgilidir. Aynı temel lehçeye dayananlar, farklı temel lehçelere dayananlara oranla birbirine daha yakındır. Bunda ayrıca, toplulukların tarih boyunca birbiriyle girdikleri kültürel, iktisadî, idarî vb. ilişkiler ve etkisinde kaldıkları farklı yabancı kültürler de rol oynar. Meselâ, Türkiye Türkçesindeki batı kaynaklı kelimeler çoğunlukla Fransızca, İngilizce, İtalyanca vs. kökenliken, diğer Türk lehçelerindeki batı kaynaklı kelimeler genellikle Rusça kökenlidir.

Türk dünyasında asırlar boyunca batıda Osmanlı yazı dili, doğuda ise Çağatay yazı dili olmak üzere iki yazı dili kullanılmıştır. Mısırda Memlûkler döneminde ağırlıklı olarak Kıpçak Türkçesine dayalı bir yazı dili kullanılmıştır. Ancak, bu yazı dili fazla uzun ömürlü olmamış ve zamanla Osmanlı yazı dili geleneğine dâhil olmuştur.

---

¹ Türklük biliminde, Türk lehçeleri teriminin yanı sıra "Türk dilleri, Türki diller, Türk şiveleri, Tyurskiye yaziki, Türksprachen, Turkic Languages" gibi farklı terimler de kullanılmaktadır.

² Türk topluluklarının nüfus yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. N. Özkan 2003.

Yaklaşık beş asır boyunca bölgeler üstü olarak kullanılmış olan Çağatay yazı dilinde, konuşmaya dayalı ağız veya lehçe düzeyindeki dil farklılıkları imlâya yansıtılmamıştır. Bu sayede, yazıda da olsa, çok başlılık önlenmiştir. Hatta, o dönemde hem doğuda hem de batıda kullanılan Arap yazısı Çağatay ve Osmanlı yazı dilleri arasındaki kimi fonetik farkları göstermemiştir.³

20. yüzyılda Batı Türkistan tamamen Rus hakimiyetine girmiştir. Rusların, Türkler arasında ortak olan değerlere ve Türklük bilincini canlı tutacak olan her şeye müdahale etmesi neticesinde Çağatay yazı dili ömrünü tamamlamıştır. Daha sonra gene Rus müdahalesiyle, önemsiz ağız özelliklerinin bile yazıya yansıtıldığı yirmi civarında yazı dili ortaya çıkarılmıştır.

Diğer taraftan Halaçlar, Kaşgaylar, Sarı Uygurlar gibi bazı Türk topluluklarının dilleri ise bir yazı dili geleneği oluşturamamıştır; sadece konuşmada kullanılmaktadır.

20. yüzyılda Türkiye’de Lâtin esaslı alfabenin, Sovyet idaresindeki Türk cumhuriyetlerinde de Kiril esaslı alfabelerin kullanılmaya başlaması neticesinde Türk dünyasındaki alfabe birliği son bulmuştur. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi Türk cumhuriyetlerinde Lâtin esaslı alfabelere geçilmiştir. Ancak, bu alfabeler arasında da birlik yoktur. Günümüzde Türk dünyasında Kiril, Lâtin ve Arap esaslı farklı alfabeler kullanılmaktadır. Bu durum, zaten var olan çeşitli lehçe farklılıklarıyla birlikte Türk toplulukları arasındaki iletişim için ayrı bir engel oluşturmaktadır.

0.2. Türk Dilleri, Türk Lehçeleri Meselesi

Türkiye’de Türkçe temelli dil birliklerini ifade etmek için “Türk şiveleri”, “Türk lehçeleri” terimlerinin yanı sıra “Türk dilleri” terimi de kullanılmaktadır. Bu iki cephe, kullandıkları terimler sebebiyle karşı tarafı şiddetle eleştirmektedir. Bu sebeple, bu “dil birlikleri”ne “lehçe” mi, yoksa “dil” mi denileceği konusunda herkesin üzerinde anlaştığı bir sonuca varılamamıştır.

Sovyet Türkolojisinde, biraz da Sovyetler Birliği’nin devlet politikası gereği benimsenen, Türkçe temelli dil birliklerinin karşılıklı anlaşmayı en-

³ Meselâ, doğuda *tag*, batıda *dağ* biçiminde telâffuz edilen kelime her iki tarafta da *غلط* biçiminde yazılmıştır. Farklı söylendiği hâlde yazılışları ortak olan kelimelerin sayısını arttırmak mümkündür. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Johanson 1993.

gelleyecek kadar birbirlerinden uzaklaşmış olduğu ve normlaştırılarak yazıya geçirilmiş konuşma biçimlerinin ayrı birer dil olduğu görüşü, Türkiye’de “dil” terimini kullananlar için bir dayanak noktasıdır.

Ayrıca, batıda aynı ana dilin kolları için “dil” terimi kullanılmaktadır. Meselâ, temelde Germenceye dayanan Almanca, Danca, Hollandaca ve İngilizce için “dil” terimi kullanılmaktadır. Türkiye’de olduğu gibi “Germen lehçeleri” ya da “İngiliz Germencesi”, “Alman Germencesi” gibi terimler kullanılmamaktadır. Bir bilim dalı için ülke dışındaki yaklaşımları dikkate almak kadar tabii bir şey olamaz. Dolayısıyla, bu durum Türkiye’de “dil” terimini tercih edenler için ayrı bir dayanak noktasıdır.

Türkiye’de “lehçe” ve “şive” terimini tercih edenler ise; bu dil birliklerinin, aynı dilin anlaşmayı engelleyecek ölçülerde farklılaşmamış olan kolları olduğu görüşündedirler. İlk başta karşılıklı olarak anlaşılamayacak olan lehçelerde ise bu sorunun birkaç günle birkaç hafta arasında aşılabileceği yolunda görüşler vardır. Bu konuda Ercilasun 1997b’ye bakılabilir.

“Dil” terimini kullananlardan T. Tekin, bu konuda çeşitli yazılar yazmış ve bu dil birliklerinin karşılıklı anlaşmayı engelleyecek ölçüde birbirinden uzaklaşmış olduğunu söylemiştir. Araştırmacı, görüşünde haklı olduğunu ortaya koymak için de bu dil birliklerine dayanan yazı dillerinden örnek cümleler almış ve bu cümlelerin bir Türkiye Türkü için anlaşılmaz olduğunu söylemiştir (1978, 1980, 1991, 1992, 1993a, 1993b). Ancak “Türk dilleri” terimini kullananların tamamı, bu terimi “anlaşılabilirlik” ölçütüne dayandırmamaktadırlar. Bu terim, “anlaşılabilirlik” tartışmalarının ya da Türkiye dışındaki yaklaşımların dışında pratik bir terim olarak da kullanılmaktadırlar.

“Lehçe” terimini kullananlardan Ercilasun ise, böyle bir yöntemin yanlış olduğunu; bunun yerine Kazakistan’a giden bir Türkiyelinin veya Türkiye’ye gelen bir Kazakistanlının ne kadar zamanda bu lehçeleri anlayabilecek seviyeye geleceğinin ölçülmesinin daha doğru olacağını belirtmiştir (1997e).

Alman Türkolojisinde bu iki görüşün ortası sayılabilecek görüşte olan araştırmacılar vardır. Doerfer, tek bir Türk dili olduğu yolundaki görüşün yanlış olduğunu söylemiştir. Ayrıca, Sovyet Türkolojisinin iddia ettiği gibi 30 ya da 40 tane Türk dili olmadığını; bu anlayışın Sovyetlerin “böl ve yönet” politikasından kaynakladığını belirtmiştir. Doerfer’e göre Türk dilleri Oğuzca,

Kıpçakça, Uygurca ve Güney Sibirce biçiminde dört ana; Halaçça, Çuvaşça, Yakutça ve Sarı Uygurca biçiminde de dört yan grupta toplanabilir (1992).

Johanson da, Doerfer gibi Türk dillerinin belli gruplar altında toplanabileceğini düşünmektedir. Johanson, Türkçe temelli dil birlikleri için “temel dallar” ve “ikincil dallar” terimlerini kullanmaktadır. Araştırmacıya göre, bu dil birlikleri “Bulgarca, Uygurca, Kıpçakça ve Oğuzca” biçiminde dört temel dalda toplanabilir (1993).⁴

Bu konuda, bu kadar yoğun tartışmaların yaşanmış olmasında meseleye siyasî görüşler çerçevesinde yaklaşılması etkili olmuştur. Çünkü, “dil” teriminden farklı milletler; “lehçe” ve “şive” terimlerinden ise bir milletin farklı kolları anlaşılmalıdır. Dolayısıyla, “dil” terimi Türkiye’deki Türkologlar ve aydınların zihnindeki “tek millet” anlayışına ters düşmektedir.

Bu mesele dilbilimi açısından da oldukça karmaşıktır. Çünkü, Türk dünyasında dil birliklerinin sınırları ile siyasî sınırlar çoğu kere örtüşmez. Meselâ, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki Kars ağzı, Türkiye Türkçesi yazı dilinden çok Azerî yazı diline yakındır. Diğer taraftan Azerî yazı dilinin birçok unsuru Türkiye Türkçesine, Türkiye Türkçesinin bazı ağızlarından daha yakındır. Bu durumda, Azerî dil alanı, Türkiye Türkçesine göre farklı bir dil ise, Kars ağzının durumu nedir? Kars ağzına “Karsça” mı denmelidir, yoksa Azerî dil alanına mı dâhil edilmelidir? Kanaatimizce, bu sorulara mantıklı ve herkesin kabul edebileceği bir cevap bulmak pek mümkün değildir.

Görüldüğü gibi, dilbilimi açısından son derece karmaşık olan bir konuya bir de siyasî bir boyut kazandırmak, meseleyi iyice içinden çıkılmaz hâle getirmiştir. Kanaatimizce, Sovyetlerin iddia ettiği gibi Türk dünyasındaki bütün dil birliklerinin ayrı bir “dil” olduğunu söylemek yanlıştır. Çünkü, Türk dünyasında birbirine çok yakın olan dil alanları vardır; bunların ayrı birer dil olduklarını iddia etmek dilbilimi açısından da doğru değildir.

Diğer taraftan, karşılıklı anlaşılabilirlik oranları düşük olan dil birlikleri de vardır. Bu durumda belki de, Doerfer ve Johanson’un yaptığı ve Türkiye Türkolojisinde de Türk lehçelerinin tasnifinde dikkate alınan gruplama yöntemine başvurulabilir. Ancak, her şeye rağmen bu konuda bir fikir bir-

⁴ Doerfer ve Johanson tarafından kullanılan *Türksprachen* terimi “Türk dilleri” anlamındadır. Ancak, araştırmacılar burada “dil” terimini Sovyet Türkologlarının ya da T. Tekin’in kullandığı anlamıyla kullanmamaktadırlar.

liğinin sağlanması pek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple, terim tercihi konusunda “suçlayıcı” tavır takınmamak; karşı tarafın teriminin yanlış olduğunu ispat etmek için bilimsel disiplinin dışına çıkmamak ve bilim ile siyaseti birbirine karıştırmamak en doğrusudur.

Hepsinden önemlisi, Türk dünyasındaki dil birlikleri tüm yönleriyle karşılaştırılmamış ve dil ilişkileri yeterince incelenmemiştir. Yani, ortadaki mevcut durum tam olarak bilinmemektedir. Buna rağmen tam olarak bilinmeyen bu mevcut duruma ne ad verileceği tartışılmaktadır. Kanaatimizce, bu tartışmadan önce mevcut durumun tüm yönleriyle tespit edilmesi gerekir. Mevcut durum ortaya konmadan ve “ne” ile karşı karşıya olduğumuz tam olarak tespit edilmeden bu tür tartışmaların yapılması bilim dışı kaygıların işin içine girmesine sebep olmakta ve ister istemez meseleye siyasî bir boyut kazandırmaktadır.

Ayrıca, Türk dünyasındaki dil birliklerinin birbirlerine olan uzaklıklarının veya yakınlıklarının eşit olmadığına; birbirlerine çok yakın olanlar olduğu gibi çok uzak olanlar da bulunduğu yukarıda değinilmişti. Bu durumda, “dil” veya “lehçe” biçiminde tek bir terimle hepsini genellemenin ne kadar bilimsel bir yaklaşım olacağı da tartışılır.

Çalışmamız boyunca Türk dünyasındaki dil birliklerini ifade etmek için gelenekleşmiş terim olan “Türk lehçeleri” terimi kullanılacaktır. Türkçe temelli dil birlikleri için de “Türkmen Türkçesi, Kazak Türkçesi” gibi terimler kullanılacaktır. Ancak, “Türkmen Türkçesi, Kazak Türkçesi” terimlerindeki “Türkçe”den, “Türkiye Türkçesi” değil, “Genel Türkçe” kastedilmektedir.

0.3. Türkmen Türkçesi

Türkmen Türkçesi bugünkü Türkmenistan topraklarında 4 milyona yakın ve Türkmenistan dışında da Afganistan, İran gibi ülkelerde 1 milyona yakın kişi tarafından kullanılmaktadır.⁵

Oğuz Türkçesine dayanan Türkmen Türkçesi, 18. yüzyıla kadar sadece konuşmada kullanılmıştır. Diğer Türk halklarında olduğu gibi Türkmenlerde de yazı dili olarak Çağatayca kullanılmıştır. 18. yüzyılda ilk defa Mahtumkulu'nun Türkmen Türkçesine dayalı şiirler söylemesiyle birlikte Türkmen

---

⁵ Türkmenlerin yaşadığı ülkeler ve nüfusları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kara 2002.

yazı dilinin oluşma süreci de başlamıştır. Mahtumkulu'nun şiirlerinde, o zamana kadar konuşmada kullanılmış olan Türkmen Türkçesi unsurlarının yanı sıra bölgeler üstü Çağatay yazı diline ait unsurlara da rastlanır.⁶ Ancak Türkmen Türkçesine dayalı modern anlamda bir yazı dilinin oluşması, 20. yüzyılın başlarında Sovyetlerin her Türk lehçesini ayrı bir yazı dili hâline getirme politikası sonucunda gerçekleşmiştir.

Türkmenler 1928 yılına kadar Arap alfabesini, 1928-1940 yılları arasında da Lâtin alfabesini kullanmışlardır. 1940 yılında Kiril alfabesini kullanmaya başlayan Türkmenler, 1996 yılından itibaren resmen Lâtin alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Daha sonra alınan bir kararla birkaç harfte değişiklik yapılmış ve 1 Ocak 2000 tarihinden itibaren tamamen Lâtin alfabesine geçilmiştir (Kara 2001: 2-3).

Türkmenlerin Rus hakimiyetine girmeleriyle birlikte Türkmen Türkçesine Rusça kökenli kelimeler de girmeye başlamıştır. 1930'lu yıllardan sonra yüksek okullarda eğitim Rusça olarak verilmeye başlamıştır. Özellikle şehirlerde ilkokul ve ortaokullarda da Rusça eğitim moda hâline gelmiştir. 1950'li yıllardan itibaren Rusça eğitim veren okulların sayısı iyice artmıştır. Ayrıca, "dillerin zenginleşmesi" sloganıyla da Türkmen Türkçesinin kelime hazinesine Rusça kelimeler sokulmuştur (Sarıhanov 2002). Bu durum, Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasındaki farklı kelimelerin sayısını arttırmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki dil politikalarıyla Türkmen Türkçesinin kendi imkânları kullanılarak yeni kelimeler türetme yoluna gidilmiştir. Ayrıca, Sovyet dönemindeki toplum, siyaset ve ekonomi ile ilgili çeşitli kelimeler de unutulmaya başlamıştır. Böylelikle Türkmen Türkçesinin kelime hazinesi eskiye nazaran biraz daha millileşmiştir (Sarıhanov 2002).

Türkmen Türkçesi, Ana Türkçedeki aslî uzun ünlüleri en iyi korumuş olan Türk lehçesidir (T. Tekin 1995: 64). Ayrıca, bu lehçede bazı eklerde ikincil uzun ünlüler de vardır.

Türkmen Türkçesinde, Eski Türkçe kelime içi ve kelime sonu *d* sesi *y*'ye değişmiştir; tek heceli kelimelerin sonundaki *-ag* ses grubu *-ağ* olmuş; ek sonundaki *-g* ünsüzü düşmüştür. Kelime başı (ön ve art damak) *k* ve *t*

⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi ve örnekler için bk. Kara 1998c.

sesleri büyük ölçüde *g* ve *d*'ye değişmiştir. Ayrıca, Genel Türkçe *s* ve *z* seslerinin peltekleşmesi de bu lehçeyi hem kendi grubundaki lehçelerden hem de diğer Türk lehçelerinden ayırır.

Türkmen Türkçesi, Oğuz grubunun diğer lehçeleri arasında Ana Oğuz dilinin özelliklerini en iyi korumuş olan lehçe olarak tanımlanmaktadır (Demir-Yılmaz 2003: 115).

Türkmenlerin Özbekler ve Kazaklarla yan yana yaşamaları ve Çağatay yazı dilinin uzunca bir süre üst dil olarak kullanıldığı coğrafyada bulunmaları sebebiyle Türkmen Türkçesinde Kıpçak ve Doğu Türkçesine ait bazı dil özellikleri bulunmaktadır. Meselâ, diğer Oğuz lehçelerindeki *var*, *var-*, *ver-*, *ol-* kelimeleri, Türkmen Türkçesinde *baar*, *bar-*, *ber-*, *bol-* biçimlerindedir. Ayrıca bazı ekler ve kelimelerle de diğer Oğuz lehçelerinden farklılaşmaktadır. Meselâ, Türkmen Türkçesindeki *köp* “çok”, *alıs* “uzak”, *iber-* “göndermek”, kelimeleri Oğuz Türkçesine değil, Kıpçak ve Doğu Türkçesine aittir.

Türkmen Türkçesinin günümüzdeki imlâsı, söyleyişteki bazı ses benzeşmelerini yazıya yansıtmaz. Dolayısıyla, yazılış dikkate alındığında Türkmen Türkçesi kendi grubundaki lehçelere, söyleyiş dikkate alındığında ise Kıpçak grubuna yakınlaşır (Sarıhanov 2002).

0.4. Türkiye Türkçesi

Türkiye Türkçesi, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde resmî dil olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, Irak, Suriye, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya gibi ülkelerde yerleşik olarak yaşayan; Almanya, Fransa, Avusturya, Hollanda gibi batı Avrupa ülkelerinde işçi olarak çalışan Türkler tarafından da kullanılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfusu 2000 yılı itibariyle 67.844.950'dir. Türkiye dışında işçi veya göçmen olarak yaşayan Türklerin sayısı da yaklaşık olarak 3.391.359'dur (N. Özkan 2003: 21-30). Bu sayıya Türkiye dışında belli bir toprağa bağımlı ve yerleşik olarak yaşayan yaklaşık 3.900.000 Türk de eklenirse, Türkiye Türkçesini kullananların toplam sayısı 75 milyonu geçer.

Türkiye Türkçesi, kaynak bakımından Oğuz Türkçesine dayanmaktadır. Oğuz Türkçesine dayalı bir yazı dilinin oluşması süreci, Anadolu'nun Türkler tarafından iskân edilmesiyle birlikte 13. yüzyıldan sonra başlamıştır. Modern anlamda bir standartlaşmadan söz edilemeyecek olan bu dönem Türkçesi için, Eski Anadolu Türkçesi, Eski Osmanlıca, Eski Türkiye Türkçesi gibi terimler kullanılmaktadır.

Anadolu'da yeni bir yazı dilinin oluşmasında daha doğudaki Uygur ve Karahanlı yazı dili geleneğinin hâkim olduğu muhitten gelen insanların da rolü olmuştur. Hatta bu dönemde kaleme alınmış olan bazı eserlerdeki karışık dil özellikleri de Ş. Tekin tarafından doğudan gelen yazarlara bağlanmaktadır (1974).

Anadolu'daki yazı dilinin 15. yüzyılın ikinci yarısından sonraki dönemi için Osmanlıca ve Osmanlı Türkçesi terimleri kullanılmaktadır. Bu terimlerle kastedilen dil, geniş halk halk kitlelerinin konuşma dilinden uzak, sadece yazıda kullanılan bir dildir. Osmanlıca ve Osmanlı Türkçesi terimlerin kullanılmasında zaman zaman duygusal yargılar etkili olmuş, bazı kesimler Türkçe olmayan bir dil söz konusuymuş gibi tavır takınırken bazı kesimler de ortadaki mevcut durumu dikkate almayıp aşırı iyileştirici yorumlamalara gitmişlerdir (Demir-Yılmaz 2003: 84)

Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin doğrudan devamı olan Türkiye Türkçesinin başlangıcı olarak genellikle 20. yüzyılın başı gösterilir. Aslında, Osmanlı Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında ses ve yapı bakımından önemli farklılıklar yoktur. Ancak, kelime hazinesinde, dilde sadeleşme hareketi ve dil reformuyla birlikte önemli değişiklikler olmuştur. Ayrıca, Arapça ve Farsça tamlamalar ile "ki" edatının kullanımının azalması da söz dizimindeki yabancı etkinin azalmasını sağlamıştır.

Oğuz grubunun diğer lehçelerinde olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de Eski Türkçe kelime içi ve sonu *d* sesi *y*'ye değişmiş; tek heceli kelimelerin sonundaki *-ag* ses grubu *-ağ* olmuş; ek sonundaki *-g* ünsüzü düşmüştür. Ancak, kelime başı (ön ve art damak) *k > g* ve *t > d* değişimi Oğuz grubunun diğer lehçelerinde olduğu kadar düzenli değildir.

Bu ses değişikliklerinin düzenli olmaması, Anadolu'daki ağızların standartlaşması ve Osmanlı yazı dilinin oluşması süreciyle ilgilidir. Ses değişikliklerindeki bu düzensizlik Osmanlı yazı dilinin tek bir ağızdan standartlaş-

madığını, farklı ağızlardan da beslendiğini göstermektedir.⁷ Zaten, “fetih”ten sonra İstanbul’un Türkleşmesi için Anadolu’nun farklı yerlerinden insanlar getirildiği bilinmektedir; bu durum, hem İstanbul ağzının hem de Osmanlı yazı dilinin standartlaşması sürecine etki etmiş olmalıdır. Ayrıca, Anadolu’ya Oğuzlar dışında başka Türk boylarının da geldiği ve Anadolu’daki Türkçeye çeşitli açılardan etki ettiği bilinmektedir.⁸

0.5. Aktarma Kavramı

Aktarma, aynı dilin farklı lehçelerine dayanan yazı dillerinin metinlerini birinden diğerine çevirmektir. Ayrıca, “konuşma”yı bir lehçeden diğer bir lehçeye nakletme işi için de “aktarma” terimi kullanılabilir.

Aktarma, kendine has kuralları ve standartlaşmış biçimleri olan bir yazı dilinden diğer bir yazı diline yapıldığı için çeviriye benzer; ancak, farklı diller arasında değil de aynı dilin lehçeleri arasında yapıldığı için de çeviriden ayrılır.

Aktarma, çeviriye göre kimi yönleriyle daha kolay, kimi yönleriyle de daha zordur. Aynı dilin lehçeleri arasında yapılması en önemli kolaylığıdır. Çünkü, her dil dış dünyayı farklı bir mantıkla yorumlar ve tasnif eder. Diller arasındaki çevirilerde iki farklı dünya söz konusudur. Bir dilin lehçeleri arasında mantık ve dış dünyayı yorumlama bakımından önemli farklılıklar bulunmaz. Bu sebeple, lehçeler arası aktarmalarda, iki farklı dünyanın birbirine aktarılması söz konusu değildir.

Lehçeler arasında söz dizimi bakımından önemli farklılıklar bulunmaz. Ses ve kelime hazinesi bakımından aralarında büyük farklılıklar bulunan lehçeler bile söz diziminde ortaklaşırlar. Ayrıca, bir dilin lehçeleri arasında, oranı çeşitli sebeplerle değişmekle birlikte çeşitli miktarlarda ortak kelime vardır. Dilin hemen her düzeyinde görülen bu türden ortaklıklar, aktarmanın çeviriye göre daha kolay olmasını sağlamaktadır.

Lehçeler arasındaki ortak kelimeler kolaylık sağlamakla birlikte dikkatli olunmadığı takdirde çeşitli hatalara da sebep olmaktadır. Meselâ, aynı kay-

⁷ Anadolu’daki yazı dilinin oluşma süreci ve standartlaşma hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Demir-Yılmaz 2002; 2003: 85-90.

⁸ Anadolu’ya gelen farklı Türk boylarının buradaki Türkçe üzerinde bıraktığı izler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Karahan 1996.

naktan gelen bazı kelimeler iki lehçe arasında yalancı eş değer olabilmektedir. Bu da aktarıcının hata yapma ihtimalini arttırmaktadır. Halbuki, iki farklı dil arasında yalancı eş değer kelimelere pek rastlanmaz. Bazı durumlarda aynı kaynaktan gelen alınma kelimelerde yalancı eş değer olanlara rastlanırsa da, bu tür kelimeler ancak “istisna” sayılabilecek orandadır.

Diğer taraftan, genellikle “aktarma çeviriye göre çok daha kolaydır” biçiminde bir önyargıyla meseleye yaklaşılması da aktarmayı ayrıca zorlaştırmaktadır. Çünkü, böyle bir anlayış meselenin ciddiyetini kavramayı engellemekte ve aktarmaya gereken özenin gösterilmemesine sebep olmaktadır. Halbuki, çevirilerde işin zorluğu baştan kabul edildiği için çoğunlukla gereken hassasiyet gösterilmektedir.

Aktarma yaparken, yazarın tercihlerine saygı duymak açısından kaynak metindeki her kelime ve ek dikkate alınmalıdır. Ancak, hedef metnin üslûp bakımından “okunabilir” olabilmesi için de aktarıcının çeşitli tasarruflarda bulunması gerekir. Sözlük anlamlarına göre eş değerlik açısından doğru kelimeler bazen metnin bağlamına ve üslûbuna uygun olmayabilir. Aynı şeyler ek veya söz dizimi için de geçerlidir. Bu gibi durumlarda aktarıcı, en uygun kelime veya dizilişi bulabilmek için kendi tasarruflarını kullanmalıdır. Bu konuda örnek bir aktarma ve aktarma metodu için bk. Demir 1997.

Çeviri ile birlikte bir de “çeviri eleştirisi” alanı doğmuştur. Bu alan; ideal bir çevirinin hangi şartlarda ve nasıl yapılabileceği, çevirilerde karşılaşılan zorluklar ve yapılan hatalar, bir çeviri eserin nasıl eleştirilmesi gerektiği gibi konularla ilgilenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Boztaş 1997; Durak 1997; İnal 1997; Öylek 1997; Parker 1997; Tüzüner 1997; Ülsever 1997; Göktürk 2002: 80-91.

Çeviride olduğu gibi aktarmada da bir eleştiri alanının olması gerekir. Ancak, Türk dünyasında aktarma faaliyetleri çok yeni olduğu için henüz bir “aktarma eleştirisi” geleneği oluşturulamamıştır. Çeşitli lehçeler arasında yapılacak olan “aktarma sorunları” çalışmaları, “aktarma eleştirisi” için bir altyapı malzemesi oluşturabilir.

0.6. Aktarma Sorunlarıyla İlgili Çalışmalar

Türk dünyasında, aktarma çalışmalarının geniş kapsamlı olarak yapılmasına başlaması 1990'lı yıllara rastlar. 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Türk dünyasının üzerindeki siyasî, sosyal, kültürel vs. alanlardaki çeşitli sınırlamalar kalkmış ve Türk toplulukları birbirleriyle daha fazla ilişki kurmaya başlamışlardır. Bu türden karşılıklı ilişkilerin neticesinde bilim, kültür ve edebiyat alanındaki çeşitli eserler, Türk lehçeleri arasında aktarılmaya başlamıştır. Bu aktarmalar çoğunlukla diğer lehçelerden Türkiye Türkçesine yapılmaktadır.

Aktarma çalışmaları yoğun olarak 1990'larda başlasa da Türk lehçeleri arasında yapılmış olan ilk aktarmanın tarihi oldukça eskidir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış olan ve "karışık dilli eser"⁹ olarak bilinen *Kitâb-ı Güzide* adlı eser, Ş. Tekin'e göre aslında Harezmi Türkçesiyle yazılmıştır. Bu eserin Muhammed bin Bâlî tarafından, kendi tabiriyle "Rûşen Türkçe"ye çevrilmesi de gerçekte bu metnin Harezmi Türkçesinden Eski Anadolu Türkçesine aktarılmasıdır (2000). Bu aktarma 14. asırda yapıldığına göre Türk lehçeleri arasındaki ilk aktarmanın 14. asra ait olduğu söylenebilir.

Ş. Tekin'e göre bu türden karışık dilli eserler Doğu'dan gelen ve Harezmi yazı dili geleneğiyle yetişmiş kişiler tarafından yazılmıştır (1974). Bu da göstermektedir ki Anadolu ile Doğu Türkçesi arasındaki bu türden münasebetler 15. asrın ortalarına kadar sürmüştür. Hatta daha sonraki dönemlerde de gerek Anadolu'dan İran ve Türkistan'a giden, gerekse Türkistan'dan Anadolu'ya gelen şairler sayesinde Türkistan ve Anadolu arasında edebî ilişkiler devam etmiştir.¹⁰ Ancak 20. asra kadar Çağatay ve Osmanlı Türkçeleri arasında metin aktarması yapıldığına dair bir bilgi şu an itibarıyla mevcut değildir.

19. ve 20. asırlarda Türk ülkelerinin Ruslar tarafından işgal edilmesi neticesinde, Türk dünyasında o zamana kadar görülmemiş sayıda yazı dili or-

⁹ Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış olan kimi eserler bazı ses ve şekil unsurları bakımından Doğu Türkçesi özellikleri göstermektedir. Bu mesele için Türklük Bilimi'nde genellikle "karışık dilli eserler meselesi" ya da "olga – bolga meselesi" tabiri kullanılmaktadır. Bu türden eserler için de "karışık dilli eserler" tabiri kullanılır. Bu mesele ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bk. Brockelmann 1917, Ş. Tekin 1974, Canpolat 1988, Mansuroğlu 1988, Doerfer 1990, Korkmaz 1995.

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Sertkaya 1970, 1971, 1972, 1977; Çavuşoğlu 1976; Kurnaz 1999.

taya çıkmıştır. Rusların Türk grupları arasındaki ilişkileri en aza indirme amaçları doğrultusunda önemsiz ağız özelliklerinin bile yazıya yansıtılmasıyla yirmi civarında yazı dili kurulmuştur. Bu yazı dilleri arasındaki münasebetler en az seviyede tutulmuş, hatta mümkün olduğunca engellenmiştir.

Aktarma sorunları üzerine çalışmaların yapılması da yine 1990'dan sonra başlamıştır. Bu çalışmalar arasında doğrudan aktarma sorunlarını inceleyenler olduğu gibi, bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleri'nden gelen öğrencilerin Türkiye Türkçesini öğrenmede çektiği sıkıntıları anlatan çalışmalar da vardır. Aynı şekilde Türkiye'den, bağımsız Türk Cumhuriyetleri'ne giden araştırmacı, işadamı vs. kimselerin Türk lehçelerini öğrenmede dikkat etmeleri gereken noktaları anlatan çalışmalar da yapılmıştır.

A. B. Ercilasun, Türk dünyası üzerine yaptığı araştırmalarda aktarma ve karşılıklı anlaşma sorunlarına da değinmiştir. Araştırmacı, 1992 yılında *Dil Dergisi*'nin 5. sayısında yayınladığı "Türk Lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Noktalar" başlıklı yazısında Türk lehçelerini anlayabilmek için dikkat edilmesi gereken önemli noktalara değinmiştir. Bu yazıda, Türk lehçeleri ses, şekil ve temel kelime hazinesi bakımından karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma daha çok Türkiye Türkçesi merkeze alınarak yapılmıştır. Ercilasun'un bu çalışması doğrudan aktarma sorunlarını incelemekten ziyade karşılaştırmalı dilbilimi çalışması niteliği taşımaktadır. Ancak, aktarma sorunları alanında çalışanlar için karşılaştırmalı dilbilimi çalışmalarının önemli bir altyapı malzemesi olması sebebiyle bu tür çalışmalar da başlangıçta elbette gereklidir.

8 - 9 - 10 Aralık 1994 tarihinde Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği tarafından düzenlenen *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı*'nda aktarma sorunları üzerine sunulan çeşitli bildiriler vardır. Bu kurultayda Ercilasun bu defa doğrudan aktarma sorunlarıyla ilgili "Lehçelerden Türkiye Türkçesine Aktarma" adlı bir bildiri sunmuştur. Bu bildiride aktarılmış metinler üzerinden aktarma sorunlarıyla ilgili bazı konulara değinilmiştir. Araştırmacı, özellikle şiirde ahengin ve kafiyenin bozulmaması için bazı kelimelerin korunup, anlaşılamayacak kelimelerin dipnotta açıklanması gerektiğini söylemektedir. Aynı şekilde, Türk dünyasının ve Türk lehçelerinin birbirine yakınlaşması için de metinlerdeki bazı deyimlerin olduğu gibi ko-

runmasının ve anlamı bilinemeyecek olan bazı kelimelerin de dipnotta açıklanmasının doğru olacağını belirtmektedir.

Yukarıda bahsedilen kurultayda aktarma sorunlarıyla ilgili çeşitli bildiriler sunulmuştur. H. Açıkgöz “Türk Edebiyatları Arasında Aktarma ve Karşılıklı Yayın Meseleleri” başlıklı bildirisinde Türk dünyasının kültürel alanda birbirine yakınlaşmasının ve lehçeler arasında edebî, ilmî vs. eserlerin aktarılmasının önemini belirtmiştir. Bunun dışında, yapılan aktarmalardaki sorunlardan veya hatalardan herhangi bir şekilde bahsetmemiştir.

Aynı kurultayda Y. Gedikli “Türk Lehçelerinden Metin Aktarma Yolları ve Metin Aktarmanın İlke ve Meseleleri” adlı bir bildiri sunmuştur. Gedikli, bildirisinde öncelikle kendi yaptığı aktarmalarda uyguladığı ve başkaları tarafından da uygulanması gereken çeşitli yöntemlerden bahsetmiştir. Burada dikkati çeken en önemli nokta, aktarma yapılırken bazı kelimelerin lehçeler arasındaki yakınlaşmayı sağlamak amacıyla aktarılmayıp olduğu gibi bırakılması gerektiğidir. Gedikli’ye göre, bu sayede okuyucu diğer lehçelerdeki kimi kelimeleri öğrenmiş olacaktır. Kendisinin Azerî Türkçesinden yaptığı aktarmalarda mümkün olduğunca kaynak metindeki kelimeleri kullandığını, çünkü her iki lehçenin de kelime hazinelerinin hemen hemen aynı olduğunu belirtmektedir. Gedikli’nin Türk lehçeleri ve Türk grupları arasındaki yakınlaşmayı sağlamak için aktarmada mümkün olduğunca aynı kelimeleri kullanma eğilimi, aktarmanın amaç mı yoksa araç mı olduğu sorusu çerçevesinde tartışmaya açıktır.

Gedikli, aktarma sorunları alanında çalışanlar tarafından daha çok “yalancı eşdeğer” terimiyle karşılanan kelimeler için “sesteş kelimeler” terimini kullanmıştır. Sesteş kelimeler tabiri dilbiliminde, aynı ses yapısına sahip farklı kelimeler için kullanılır. Oysa, bu kelimelerin çok az bir kısmı farklı kaynaklardan gelen sesteş kelimelerdir; büyük çoğunluğu ise aynı kaynaktan gelen, aynı kelimelerdir; fakat anlamlarında çeşitli derecelerde değişiklik olmuştur. Üstelik daha önceden, aktarmayıp olduğu gibi bıraktığı kelimeler listesinde verdiği *kişi* kelimesini, çalışmanın ilerleyen kısımlarında tuzak olarak gördüğü ses yapıları aynı anlamları farklı “sesteş kelimeler” kısmında da vermiştir. Gedikli, burada kendisiyle çelişmektedir; ayrıca buradan anlaşıldığına göre kendi yaptığı aktarmalarda kendi ölçütlerine göre hata vardır.

II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı'nda bildiri sunan araştırmacılarından biri de T. Gülensoy'dur. Araştırmacı, "Türk Edebiyatları Arasında Aktarma ve Karşılıklı Yayın Sorunu" adlı bildirisinde günümüzde Türk kavimlerinin dağıldığı coğrafyalardan, Türklerin kullandığı farklı alfabelerin Türk dünyasındaki kültürel ilişkileri büyük ölçüde engellediğinden ve Türk dünyasının yakınlaşması için Türk edebiyatları arasında aktarmalar yapılması gerektiğinden bahsetmiştir. Bunun dışında doğrudan aktarma sorunlarıyla ilgili herhangi bir şey söylememiştir.

Bu kurultayda "Türk Edebiyatları Arasında Aktarma ve KKTC'de Yayın Sorunları" başlıklı bir bildiri sunan Kıbrıslı yazar Sabahattin İsmail, Kıbrıs'taki yayın faaliyetlerinden ve bu alandaki sorunlardan bahsettikten sonra, Türk dünyasındaki kültürel ilişkilerin artması için Türk edebiyatları arasında aktarmalar yapılması gerektiğini söylemiştir. Aktarma sorunları konusuna değinmemiştir.

Kazakistanlı yazar Naymanbayev Kaldarbek tarafından sunulan "Türk Edebiyatları Arasında Aktarma Sorunları" başlıklı bildiride Türk toplulukları arasındaki ilişkilerin kopukluğundan ve bunun düzeltilmesi için yapılması gerekenlerden bahsedilmektedir. Bu bildiride, aktarma sorunlarıyla ilgili herhangi bir şey söylenmemiştir.

Osman Türkay "Türk Edebiyatları Arasında Aktarma ve Karşılıklı Yayın Sorunları" adını taşıyan bildirisinde, Türk edebiyatları arasında aktarılmaya değer eserlerin tespit edilmesi ve yayınlanması aşamasında yapılması gerekenleri belirtmiştir.

Bu kurultayda sunulan bildiriler, birkaç tanesi hariç, başlığında "aktarma sorunları" ifadesi geçse bile doğrudan aktarma kavramı ve aktarma sorunları konusuyla ilgili değildir. Daha çok, Türk dünyasındaki kültürel ilişkilerin arttırılması ve Türk topluluklarının birbirlerine yakınlaşması için edebiyat eserlerinin karşılıklı olarak aktarılması gerektiği görüşü ve aktarılacak eserlerin seçilmesi ve yayınlanması aşamasında yapılması gerekenler üzerine yoğunlaşmaktadır.

1990'lı yılların başından itibaren Türk cumhuriyetlerinden Türkiye'ye gelen öğrencilerin Türkiye Türkçesini öğrenmede çektiği sıkıntılar üzerine de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu tür çalışmalar da dolaylı olarak aktarma

sorunlarıyla ilişkilendirilebilir.¹¹ 1994 yılında Gazi Üniversitesi'nde M. S. Adıgüzel tarafından "Türkmen Öğrencilerin Türkiye Türkçesi Öğrenme Problemleri" adlı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'de yüksek öğretim kurumlarında okuyan Türkmen öğrencilerin Türkiye Türkçesini öğrenmede karşılaştıkları sorunlar üzerinde durulmuştur.

Ö. Aydın, 1994 yılında *Dil Dergisi*'nin 18. sayısında yayınladığı "Azerî, Kazak ve Türkmen Öğrencilerde Türkçe Öğrenim Sorunları I. –Sözvarlığına İlişkin Yanlışlar-" adlı çalışmasında, öğrencilerin sınav kâğıtlarında görülen kelime düzeyindeki yanışları incelemiş ve bu yanışlardan çeşitli örnekler vermiştir. Bu yanışlar "dil içi yanışlar" ve "dillerarası yanışlar" olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Bunun dışında daha ayrıntılı bir tasnif girişiminde bulunulmamıştır.

Aydın, aynı yıl *Dil Dergisi*'nin 20. sayısında "Azerî, Kazak ve Türkmen Öğrencilerde Türkçe Öğrenim Sorunları II. –Sözdizimine İlişkin Yanlışlar-" adlı bir çalışma daha yayınlamıştır. Bu çalışmada öğrencilerin sözdizimine ilişkin yanışları "tamlama yanışları", "adlaştırma yanışları", "tümce öğeleri arasında uyumsuzluk" ve "bağlaçlarla ilgili yanışlar" olmak üzere dört bölümde örnekler verilerek incelenmiştir. Yanlışların tasnif edilerek incelenmesi bu çalışmanın artısıdır.

E. Şen, 1994 yılında *Dil Dergisi*'nin 23. sayısında yayınlanan "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Topluluklarından Gelen Öğrencilerin Türkçede Karşılaştıkları Problemlerin Sınıflandırılması" adlı çalışmasında, öğrencilerin Türkiye Türkçesini öğrenmedeki problemlerini "alfabelerdeki farklılıklar", "gramerde görülen farklılıklar" ve "anlam farklılıkları" olmak üzere üç bölümde incelemiştir. Fakat, çalışmada öğrencilerin karşılaştıkları sıkıntıları örnekler vererek göstermekten ziyade Türk lehçeleri arasındaki mevcut farklılıklar gösterilmiştir. Ayrıca, Şen'in bazı terimleri de yanış kullandığı görülmektedir. Meselâ, "alfabelerdeki farklılıklar" bölümünde aslında Türk leh-

¹¹ Türk cumhuriyetlerinden gelen öğrenciler için kendi lehçeleri kaynak lehçe, Türkiye Türkçesi ise hedef lehçedir; dolayısıyla kaynak lehçe iyi bilinmekte, hedef lehçe ise iyi bilinmemektedir. Fakat Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda, aktarmayı yapan çoğunlukla Türkiyeli olduğu için hedef lehçe kaynak lehçeye göre daha iyi bilinmektedir. Bu sebeple bu öğrencilerin yaptığı yanışlarla, aktarmalarda rastlanan yanışlar arasında benzerlikler bulunması zordur. Ancak, bu tür çalışmalar da temelde iki veya daha çok Türk lehçesi arasında yapılmış olan bir tür karşılaştırmalı dilbilimi çalışması olduğu için burada incelenmektedir.

çeleri arasındaki ses farklılıkları ve ses denkliklerinden bahsedilmektedir. Zaten araştırmacı “ses” teriminin kullanılması gereken yerlerde de “harf” terimini kullanmıştır. Araştırmacının “alfabe”, “harf” ve “ses” terimleri arasındaki farkları iyi bilmediği anlaşılmaktadır. Bunlar bilinmeden de sağlıklı bir tasnif yapılması zaten mümkün değildir.

N. Mahmudov, 1994 yılında *Dil Dergisi*'nin 17. sayısında yayınladığı “Ortak Kelimeler Ortak Anlamlar mı Demektir? (Akraba Dilleri Öğrenmede Kelime Hazinesi Problemi)” başlıklı yazıda Türk lehçeleri arasındaki ortak kelimelerin anlamlarının her zaman ortak olmayabileceğini söylemektedir. Mahmudov, çalışmasında kendisinin “akraba diller” dediği Türk lehçelerini öğrenmede bu anlam farklarının ne tür zorluklar yaratacağı meselesine girmemiş; ortak kelimelerdeki anlam farklarının hangi durumlarda ve ne sebeple ortaya çıktığını incelemiştir. Araştırmacıya göre, ortak kelimelerdeki anlam farkları beş sebeple ortaya çıkmaktadır: 1. Geçmişte birden fazla anlamı olan ortak kelimenin bir anlamını lehçenin birinde kaybetmesi, diğerinde ise devam ettirmesi mümkündür; 2. Ortak kelimelerden biri lehçenin birinde zamanla yeni bir anlam kazanabilir; 3. Kimi kelimelerin en eski zamanlardaki anlamları farklı lehçelerde farklı yönlerde değişebilir; 4. Arapça ve Farsçadan geçen kelimeler farklı lehçelere farklı anlamlarla geçebilir; 5. Arapça ve Farsçadan geçen kelimeler bir lehçede zamanla yeni bir anlam kazanabilir.

A. Resulov'un 1995 yılında *Türk Dili* dergisinin 524. sayısında yayınladığı “Akraba Diller ve ‘Yalancı Eş Değerler’ Sorunu” adlı makalesi, Türk lehçeleri arasında yalancı eş değerlik konusundan bahseden ilk ciddi çalışmadır. Araştırmacı, Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değer kelimeler üzerinden konuyu açıklamaya çalışmıştır. Resulov'a göre yalancı eş değerlik, kaynak dildeki bir kelimeyle amaç dildeki bir kelimenin köken, yazılış ve söyleyişlerinin aynı, anlamlarının ayrı olmasıdır. Çalışmada yalancı eş değer kelimeler üç grupta toplanmıştır: 1. Sesteş kelimeler, 2. Yazılış ve söylenişleri ile kökenleri aynı olan fakat anlamları farklı olan kelimeler, 3. Yazılış, söyleniş ve kökenleri aynı olan ancak anlamları kısmen örtüşen kelimeler.

Resulov'un tasnifte söyledikleri temelde doğru olmasına rağmen, aynı tasnifte hem kökeni hem de anlamı dikkate alması bir yöntem yanlısıdır. Çünkü yalancı eş değer kelimeler, köken bakımından ayrı, anlam alanlarının

örtüşme oranları bakımından ayrı tasnif edilmelidir. Ayrıca, yalancı eş değer kelimelerin tarifinde kullandığı “kaynak dildeki bir kelimeyle amaç dildeki bir kelimenin köken, yazılış ve söyleyişlerinin aynı, anlamlarının ayrı olmasıdır” ifadesi hem eksiktir, hem de kendisiyle çelişmektedir. Çünkü, lehçeler arasındaki yalancı eş değer kelimelerin bir kısmı köken bakımından ortak olmalarına rağmen ses/söyleyiş bakımından farklılaşmışlardır. Diğer taraftan Resulov’un, tanımda köken birliğinden bahsedip sonra da sesteş kelimelerin de yalancı eş değer olabileceğini söylemesi bir çelişkidir. Ancak, her şeye rağmen, çalışma bir bütün olarak önemli ve başarılıdır.

A. İlker, 1996 yılındaki 3. *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı*’nda “Lehçeden Lehçeye Aktarma Üzerine Bazı Düşünceler” adlı bir bildiri sunmuştur. Bu kurultaydaki bildirimler daha sonra 1999 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır. İlker bildirisinde “aktarma” ve “tercüme” kavramlarından bahsettikten sonra lehçeden lehçeye aktarmanın ölçütlerini sıralamıştır. Daha sonra da lehçeler arası aktarmalarda görülen hatalardan örnekler vermiştir. Bu örnekleri verirken dar kapsamlı bir de tasnif girişiminde bulunmuştur. Bu tasnif girişimi diğer aktarmalardaki hatalar için bağlayıcı olamaz; çünkü aktarma yapanların büyük çoğunluğu hedef lehçeyi ana dili olarak konuşan insanlardır. Zaten olması gereken de budur. Fakat İlker’in çalışmasında örnek olarak kullandığı metinler, Türkiye Türkçesini öğrenmeye çalışan Türkmen öğrencilerin metinleridir. Dolayısıyla burada aktarmayı yapanlar hedef lehçeyi değil kaynak lehçeyi ana dili olarak konuşmaktadırlar.

Aynı kurultayda F. Özkan “Bugünkü Türk Lehçelerindeki İletişimi Zorlaştıran Kelimeler” adlı bir bildiri sunmuştur. Bildiride Türk lehçelerinde aynı kökten gelen veya farklı köklerden gelen sesteş ya da lehçeler arası ses denklikleriyle sesteş gibi görünen kelimelerin farklı anlamlarda olabileceklereinden bahsedilmektedir. Fakat bu tür kelimeler için “iletişimi zorlaştıran kelimeler” tabirinin kullanılması oldukça ilginçtir; çünkü dilbilimiyle az çok ilgilenen herkesin bildiği gibi kelimeler iletişimi zorlaştırmaz, aksine kolaylaştırır. Burada iletişimi zorlaştıran unsur, kelimelerin şekilce benzer olduğu hâlde anlamca farklı olması değil, insanların bu farklılığı bilmemesidir. Zaten dilbiliminde bu tür kelimeler için “yalancı eşdeğer” tabiri kullanılmaktadır.

G. Esenova, 1996 yılında *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*'nin 7. sayısında "Türkmence ve Türkiye Türkçesinde Biçim ve Anlam Yönünden Benzer Deyimler Üzerine" adlı bir yazı yayınlamıştır. Bu çalışmada Türkmen Türkçesindeki deyimler biçim ve anlam yönünden Türkiye Türkçesindeki deyimlerle karşılaştırılmıştır. Fakat yapılan karşılaştırma yanlışlarla doludur; çünkü araştırmacının Türkiye Türkçesinde kullanılanlar diye verdiği deyimlerin birçoğu ya hiç kullanılmamakta ya da farklı biçimde kullanılmaktadır. Meselâ, araştırmacının Türkmen Türkçesindeki deyimlerin karşılığı olarak verdiği *adam başı taştan katı, bir çukura tükürmek, bir gözü aya bakar bir gözü şeftali toplar, başını satın almak* gibi deyimler Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

Nurettin Demir, 1997 yılında yayınladığı "Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması" adlı yazısında, bir Tuva masalını Türkiye Türkçesine aktarırken kullandığı metottan ayrıntılı bir şekilde bahsetmiş; daha sonra da metnin aktarımını vermiştir. Demir, kullandığı metottan bahsederken kaynak metindeki kelimeler ile bu kelimelerin Türkiye Türkçesindeki eş değerlerinden de bahsetmiş ve çalışmanın bu bölümlerinde Türk lehçeleri arasındaki kelime eş değeri ve yalancı eş değeri konularına da kısaca temas etmiştir. Demir'in aktarmasında, kaynak metindeki her kelimeyi ve eki dikkate aldığı ancak hedef metnin üslûbunun düzgün olmasına da ayrıca özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Kanaatimizce, yapılması gereken de budur; yazarın tercihlerine saygı duymak açısından kaynak metindeki her kelime ve ek dikkate alınmalıdır. Ancak, hedef metnin üslûp bakımından "okunabilir" olabilmesi için de aktarıncının çeşitli tasarruflarda bulunması gerekir.

M. Musaoğlu, *Bilig* dergisinin 24. sayısında "Türkçede Çeviri ve Aktarma" başlıklı bir makale yayınlamıştır. Musaoğlu'nun bu çalışması; *birleşikleştirilme, sözdizimsel-işlevsel anlam bölgeleri, diyalojik-çerçevesel cümle, diyalojik-çerçevesel yapılanma, devriklenen metin, boylamsal-dizimsel ilişki, kelime dolunumu* gibi, araştırmacının kendisinden başka kimsenin pek kullanmadığı bazı terimler ve metnin üslûbu yüzünden Türk dili üzerine çalışan kişiler tarafından bile zor anlaşılmaktadır. Ayrıca makalede çeviri ve aktarma sorunlarıyla doğrudan ilgisi olmayan "Türkiye Türkçesinde yeni kelime yapımı yolları" ve "Türkiye Türkçesi yazı dilinin bazı imlâ özellikleri" gibi konular, çalışmanın yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu çalışmada Türk yazı

dilleri arasında bilgisayarlı aktarma yapılabilmesi için gerekli olan bazı prensipler sıralanmıştır. Makalenin sonunda ise Annaguli Nurmehmet'in Türkiye Türkçesine aktarılmış bazı romanlarından deyimler ve atasözleri örnek metin olarak verilmiştir. Bu çalışmada Türk lehçeleri arasında yapılan aktarmalarda ne tür hatalara rastlandığına dair bilgileri bulmak pek mümkün değildir.

Buraya kadar bahsi geçen çalışmalardan ancak birkaç tanesi bilimsel değeri taşımaktadır. Birçoğunun adı iddialı olmasına rağmen içeriğinde "bilgi" ve "durum tespiti" adına pek bir şey yoktur. Bir kısmı da doğrudan aktarma sorunlarıyla ilgili değildir; ancak karşılaştırmalı dilbilimi çalışması niteliği taşımalarından ve aktarma sorunlarıyla ilgili çalışmalara altyapı teşkil edeceklerinden burada zikredilmiştir.

Aktarma sorunları üzerine ayrıntılı çalışmalar daha çok M. Uğurlu tarafından yapılmıştır. Uğurlu'nun bu konudaki çalışmaları, metinlerden yola çıkılarak yapıldığı ve hata tiplerini tasnif etmeye yönelik olduğu için son derece önemlidir.

Uğurlu'nun, 1999 yılında Doğu Akdeniz Üniversitesi tarafından düzenlenen, *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu*'nda sunduğu "Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi" adlı bildirisi, aktarma sorunları konusundaki ilk çalışmasıdır. Araştırmacı, bu çalışmanın ilk kısmında Türk lehçeleri arasında "ses", "kelime hazinesi", "yapı" ve "dizim" yönünden çeşitli farklılıklar bulunduğunu belirtmiştir. Daha sonra Türkiye Türkçesinde çok bilinmeyen ve çalışılmayan istem (valenz) konusuna ve Türk lehçeleri arasındaki istem farklarına değinmiştir. Bildirinin son bölümünde ise, aynı ya da aynı anlama gelen fiillerin isteminin lehçeler arasında farklılık gösterebileceği örneklerle anlatılmış ve fiillerin istemine dikkat edilmediği takdirde aktarma hataları yapılabileceği belirtilmiştir.

2000 yılındaki 4. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı*'nda Uğurlu tarafından sunulan "Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değeri" adlı bildiri, daha önceden müstakil bir çalışma olarak incelenmemiş olan Türk lehçeleri arasındaki kelime eş değeri konusu incelenmiştir. Bu çalışmaya göre, Türk lehçeleri arasındaki kelime eş değeri üç farklı durum vardır: 1. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede bir kelime eş değeri olabilir; (1 = 1) eş değeri; 2. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede birden fazla kelime eş değeri olabilir; (1 = n) eş değeri; 3. Kaynak lehçedeki bir kelimeye,

hedef lehçede hiçbir kelime eş değer olmayabilir; (1 = 0) eş değerlik. Uğurlu, bu başlıklar altında çeşitli Türk lehçelerine ait karşılaştırmalı örnekler vererek teorik bilgilerin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Uğurlu, yine 2000 yılında *Bilig* dergisinin 15. sayısında yayınladığı “Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve ‘Abay Yolu’ Romanı” adlı çalışmasında bu defa aktarma sorunlarını bir bütün olarak ele almıştır. Araştırmacı, Abay Yolu romanının aslını ve aktarımını karşılaştırarak tespit ettiği aktarma yanlışlarını temel hata tipleri bakımından “yapı hataları”, “kelime hataları” ve “dizim hataları” biçimindeki ana başlıklar altında tasnif etmiştir. Kanaatimizce Uğurlu’nun bu çalışması, şu ana kadar aktarma sorunlarıyla ilgili yapılmış olan en önemli çalışmadır. Çünkü, ilk defa bu çalışmada aktarma sorunları bir bütün olarak değerlendirilmiş ve aktarılmış metinler üzerinden hatalar tespit edilerek bu hataların temel tipleri çıkarılmıştır. Uğurlu’nun bu çalışmada tespit ettiği temel hata tipleri, bizim çalışmamızda da dikkate alınmıştır.

Uğurlu, 2002 yılında yayınladığı “Kırgız ve Türkiye Türkçesi Arasında Bire Bir Kelime Eş Değerliği. ‘Camiyla’ Romanındaki Meseleler Üzerine” adlı çalışmasında, kelime eş değeri konusunda daha önceden geliştirdiği ve bu çalışmada da bazı ilavelerde bulunduğu bilgiler ışığında Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki bire bir kelime eş değeri meselesini örnekler üzerinden incelemiştir. Çalışmada, bire bir eş değeri olan kelimeler “ses yönünden aynı olan eş değeri kelimeler”, “ses yönünden denk olan eş değeri kelimeler” ve “ses ve yapı yönünden ayrı kaynaklardan gelen eş değeri kelimeler” olmak üzere üç başlıkta incelenmiş ve her başlıkta Camiyla romanından örnekler verilmiştir.

Uğurlu, 2002 yılında Almanya’da sunduğu “Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Problemleri: Yalancı Eş Değerler” adlı bildiride yalancı eş değeri konusunu ayrı bir çalışma olarak incelemiştir. Bu bildiride Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değeri kelimeler örneklerle incelenmiştir.

Türk lehçeleri arasındaki kelime eş değeri ve yalancı eşdeğerlik konuları etraflıca Uğurlu tarafından ele alınmıştır. Uğurlu, Türk Lehçeleri arasındaki aktarma sorunlarını, ayrı bir çalışma alanı olarak gören ve meseleye bu bakış açısıyla yaklaşan ilk araştırmacıdır.

1. EK DÜZEYİNDEKİ HATALAR

1.1. Ek Kavramı

Bilindiği gibi, Türkçede eklerin yeri çok önemlidir. Eklemeli bir dilde dilin imkânları, eklerin sayısı ve kullanımıyla doğru orantılıdır. Türkçe de ek bakımından oldukça zengindir; hatta dilbilimciler tarafından çoğunlukla eklemeli dillerin en tipik örneği olarak gösterilir. Türkçenin ek bakımından bu kadar zengin olması, imkânlarının da genişlemesini sağlamıştır. Günümüzde teknolojik gelişmeler ve kültürler arası ilişkilerin artması sebebiyle yeni kelimelere her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. İmkânları fazla olan diller de yeni kelimeleri kendi bünyelerinde türetme yolunda bir adım öne geçmektedir.

Türkçede bir kelimeye gelebilecek ek sayısı teorik olarak sınırlı değildir. Bir kelimeye sonsuz sayıda ek gelebilir. Ancak uygulamada çok fazla sayıda eke ihtiyaç duyulmadığı için genellikle 5 – 6 tane yapım eki, 3 – 4 tane çekim eki üst üste gelebilmektedir. Fakat kimi durumlarda bu sayının artması da mümkündür.

Türkçede eklerin başlıca iki görevi vardır: Öncelikle, ekler yeni kelime yapımında kullanılırlar; yeni kelime yapımı büyük oranda ekler vasıtasıyla olur. Bazı durumlarda kelime birleşmesi yoluna gidilirse de bunun oranı oldukça azdır. Ayrıca, kelimelerin birbirine ve yükleme bağlanmaları da yine eklerle gerçekleşir. Türkçede eklerin kullanımında, gerek yapı gerekse anlam bakımından çok ince kurallar vardır. İsimler ve fiillerin kesin olarak birbirinden ayrılması eklerde bilhassa kendini gösterir. Türkçede hangi eklerin isimlere, hangi eklerin fiillere geleceği bellidir ve bazı istisnalar dışında asla bu kuralın dışına çıkılmaz. Aynı şekilde, üst üste hangi tür ve görevdeki eklerin eklenebileceği gibi durumlar da kesin kurallara bağlıdır.

Ekler birbiri üstüne getirilirken belli bir sıra ve düzen takip edilir. Bir ek, başka eklerin üzerine gelirken eklendiği kelimeyi bütün ekleriyle birlikte

yapı, anlam ve tür yönünden bir bütün olarak görür ve ona göre eklenir. Türkçede, kelime ile ekin belli yönlerden uyuşması gerekmektedir:

1. Öncelikle, kelime ile ek arasında tür bakımından uyum olması gerekir. İsimlere; isimden isim yapan ve isimden fiil yapan ekler ile isim çekim ekleri gibi sadece isme gelebilecek ekler gelir. Aynı şekilde fiillere de sadece fiile eklenebilecek ekler gelir. Bunlar da fiilden fiil yapan ve fiilden isim yapan ekler ile fiil çekim ekleridir.

2. Kelime ile ek arasında ses bakımından da bir uyum olması gerekmektedir. Bilindiği gibi Türkçede ünlü ve ünsüz uyumları vardır; eklerin de bazı istisnalar dışında bu uyumlar doğrultusunda, duruma göre iki, dört veya sekizli alt biçimbirimleri vardır. Meselâ, Türkiye Türkçesindeki *-CI* eki, eklenildiği kelimenin son ünlüsü ve ünsüzüne göre *-cı, -ci, -cu, -cü, -çı, -çi, -çu, -çü* olmak üzere sekiz farklı biçime girebilmektedir. Ancak, bazı uyumların zayıf olduğu ya da hiç olmadığı lehçelerde bunların sayısı az olabilir.

3. Kelime ile ek, “kullanım” bakımından da uyumlu olmak zorundadır; sadece ses ve tür bakımından uyumlu olmak yetmez. Meselâ, *taş* kelimesi ve *-la-* isimden fiil yapma eki arasında kullanım bakımından uyum vardır. Yine, *bil-* fiili ile *-gi* fiilden isim yapma eki de kullanım bakımından uyumludur.

Ancak, *duvar* kelimesi ile *-la* isimden fiil yapma eki bugün itibariyle kullanım bakımından uyuşmamaktadır. Aynı şekilde *öl-* fiili ve *-gü* fiilden isim yapma eki arasında da bugün itibariyle kullanım bakımından uyum yoktur. Ancak bugün için kullanım bakımından uyumsuz olan bir kelime ile bir ek, gelecekte uyumlu olabilir. Meselâ, yukarıdaki *duvar* kelimesi ile *-la* ekinin gelecekte “duvar örmek, duvar çekmek” anlamında *duvarla-* biçiminde bir fiil oluşturabilmesi, dilin mantığı ve Türkçenin yapısı bakımından ihtimal dâhilindedir. Çünkü, geçmişte kullanım bakımından uyumsuz olan çeşitli kelime ve eklerin zamanla uyumlu hâle gelmeleriyle ilgili birçok örnek vardır. Meselâ, *sor-* fiili ile *-u* ve *-n* fiilden isim yapma ekleri 20. yüzyılda uyumlu hâle gelmiştir. Ayrıca çeşitli sosyal olaylar da beklenmedik kelimeler ile eklerin uyumlu hâle gelmesini sağlayabilmektedir. Meselâ, *hortum* kelimesi ile *-la* eki.

1.2. Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Yapı Eş Değerliği

Türk lehçeleri arasında ses, ek, kelime, söz dizimi gibi dilin hemen hemen her seviyesinde çeşitli farklılıklar görülebilmektedir. Eklerde görülen farklılıklar, ekin herhangi bir sesinde olabileceği gibi kullanımında veya görevinde de olabilmektedir. Hatta kimi durumlarda bir lehçede kullanılan bir ek, diğer lehçede bulunmamakta; onun yerine farklı bir ek kullanılmaktadır. Meselâ, Türkiye Türkçesinde gelecek zaman eki olarak *-AcAk* kullanılmakta; Türkmen Türkçesinde ise aynı ekin ses bakımından farklı bir varyantı olan *-cAk* kullanılmaktadır. Ancak, öğrenilen geçmiş zaman için Türkiye Türkçesinde *-miş* eki kullanılırken Türkmen Türkçesinde tamamen farklı bir ek olan *-İpdir* kullanılmaktadır. Her iki lehçede de ortak olan *-İp* zarf-fiil eki ve *-sA* şart eki gibi kimi ekler ise kullanımları ve görevleri bakımından çeşitli farklılıklar göstermektedir. Aynı şekilde, Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde hâl ekleri ortak olmasına rağmen fiillerdeki istem farkları sebebiyle kimi durumlarda kullanım alanları örtüşmemektedir.

Ekler arasındaki bu türden farklılıkların az veya çok olması lehçeden lehçeye değişebilmektedir. Bu değişiklikte her iki lehçenin aynı temel lehçeye dayanıp dayanmaması önemli rol oynamaktadır. Ayrıca, lehçelerin farklı temel lehçelere dayanan Türk lehçelerinin etkisinde kalmaları da bu türden farklılıklara yol açabilmektedir. Aynı temel lehçeye dayanan Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi arasında ek düzeyindeki farklılıkların çok fazla olmaması beklenirken Türkmen Türkçesinin uzun süre Çağatay yazı dilinin etkisinde kalmış olması; Türkmenlerle Özbekler ve Kazakların asırlar boyunca çeşitli iktidar mücadeleleri vs. sebeplerle karşılıklı ilişkide bulunmaları, ayrıca Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin yine asırlar boyunca birbirinden farklı coğrafyalarda kullanılmış olması ve bu iki lehçeyi kullanan insanların birbirleriyle doğrudan ilişkiye girmemeleri gibi çeşitli sebeplerle dilin diğer düzeylerinde olduğu gibi eklerde de çeşitli farklılıklar görülmektedir.

Aslında, “eş değerlik” terimi daha çok “kelime” için kullanılmaktadır. Ancak ek, kelime, dizim gibi farklı düzeylerde dile yaklaşılabileceğine göre, bu terimin ek için de kullanılmasında kanaatimizce herhangi bir sakınca

yoktur.¹² Eş değerklik teriminin ek için kullanımında, eklerin anlamlı değilk görevli biçimbirimler, başka bir ifadeyle bağımlı biçimbirimler olduğuk dikkate alınmalı ve “eş değerklik”ten “işlevce eş değerklik” anlaşılmalıdır.

Bu bölümde, müstakil eklerin yanı sıra birkaç ekin ya da bir ekle bir kelimenin birleşmesinden oluşan ek düzeyindeki yapılar da incelenecektir. Bu sebeple, bu bölümde kullanılan “yapı” teriminden “ek düzeyindeki yapılar” anlaşılmalıdır.

Yapı eş değerkliği konusunun iyi anlaşılabilmesi için öncelikle “kullanım alanı” ve “işlevce eş değerklik” kavramlarına bakmak gerekmektedir.

Kullanım alanı, bir ekin kendisinin ya da kendisinin de içinde bulunduğu bir yapının kullanıldığı durumların tamamıdır. Aynı kaynaktan gelen ekler farklı lehçelerde farklı durumlarda kullanılabilirler. Bu duruma özellikle zarf-fiil ve sıfat-fiil eklerinde sıkça rastlanmaktadır. Bir lehçede, iki farklı durumda kullanılan bir ek, diğer lehçede daha fazla durumda kullanılıyor olabilir. Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için, Türkmen Türkçesindeki *-Ip* zarf-fiil eki ve bu ekle kurulan çeşitli yapıların kullanım alanı ile bu kullanım alanının Türkiye Türkçesinde hangi ek ve yapılarla karşılandığını gösteren aşağıdaki tabloya bakılabilir:

Türkmen Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<i>-Ip</i>	<i>-Ip</i>
<i>-Ip -Ip</i>	<i>-A -A</i>
<i>-Ip bil-</i>	<i>-A bil-</i>
<i>-Ip ber-</i>	<i>-I ver-</i>
<i>-Ip otur, -Ip dur-</i>	$\emptyset$
<i>-Ip coğaap ber-</i>	<i>-e cevap ver-</i>
<i>-Ip başla-</i>	<i>-mAyA başla-</i>
<i>-Ip</i>	<i>zaman / kip eki</i>
<i>-Ip</i>	<i>-ArAk</i>

Şekilde de görüldüğü gibi Türkmen Türkçesindeki *-Ip* eki ve bu ekle kurulmuş yapılar dokuz farklı durumda kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise dokuz kullanımdan sadece bir tanesi *-Ip* ile karşılanmaktadır. Diğer

¹² Uğurlu 2000’de “yalancı eş değerk” terimi yapı düzeyinde de kullanılmıştır.

sekiz tanesi için farklı ek veya yapılar kullanılmaktadır. Bu durumda, bu iki lehçe arasında *-Ip* ekinin kullanım alanlarının örtüşmediği görülmektedir.¹³

Eklerin eş değeri, kullanım alanlarının örtüşüp örtüşmemesiyle ilgilidir. Eğer eklerin kullanım alanı kabul edilebilir oranda örtüşüyorsa eş değerkten söz edilebilir. Eklerin eş değeri için aşağıdaki üç durum söz konusudur:¹⁴

1. Kaynak lehçedeki bir yapıya, hedef lehçede bir yapı eş değeri olabilir: Kaynak lehçedeki bir yapı ile hedef lehçedeki bir yapının kullanım alanlarının kabul edilebilir oranda örtüşmesidir. bu durumda “bire bir eş değerklik” söz konusudur. Meselâ, aynı kaynaktan gelen Türkmen Türkçesindeki çokluk eki *-IAr* ile Türkiye Türkçesindeki çokluk eki *-IAr*’ın kullanım alanları kabul edilebilir oranda örtüşmektedir. Bu durumda, *-IAr* eki Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında bire bir eş değerdur.

2. Kaynak lehçedeki bir yapıya, hedef lehçede birden fazla yapı eş değeri olabilir: Kaynak lehçedeki bir ek veya yapının kullanım alanı hedef lehçede birden fazla ek veya yapıyla karşılanıyor olabilir. Bu duruma, özellikle zarf-fiil ve sıfat-fiil eklerinde sıklıkla rastlanmaktadır. Meselâ, yukarıda da söylendiği gibi Türkmen Türkçesindeki *-Ip* ve *-Ip* ile kurulmuş yapıların kullanım alanı Türkiye Türkçesinde *-Ip*’ın yanı sıra sekiz farklı yapıyla karşılanmaktadır.

3. Kaynak lehçedeki bir yapıya, hedef lehçede hiçbir yapı eş değeri olmayabilir: Kaynak lehçedeki bir yapının kullanım alanı hedef lehçede hiçbir yapıyla örtüşmeyebilir. Bu durumda, kaynak lehçedeki bu tür yapıların kullanım alanı hedef lehçede dilin başka imkânlarıyla doldurulabilir. Meselâ, Türkmen Türkçesinde niyetli gelecek zaman ifade eden bir kip eki olarak

¹³ Türkmen Türkçesindeki *-Ip* ekinin Türkiye Türkçesindeki işlevce eş değeri ve kullanım alanı “1.4. Türkmen Türkçesindeki Bazı Eklerin Türkiye Türkçesindeki Eş Değeri” başlığı altında ayrıntılı olarak ve örneklerle incelenmiştir.

¹⁴ Uğurlu 2004’te “kelime eş değeri” için yapılan bu üçlü sınıflama, “yapı eş değeri” için de oldukça uygundur.

kullanılan *-mAkçI* yapısı, Türkiye Türkçesinde hiçbir yapı ile eş değer değildir. Bu yapı ancak dilin başka imkânlarıyla Türkiye Türkçesine aktarılabilir.

Ancak, burada bir noktaya dikkat edilmelidir: Eş değerlik ile ilgili buraya kadar söylenenler kaynak lehçe ve hedef lehçenin karşılıklı olarak dikkate alınması şartına bağlıdır. Eğer lehçelerden bir tanesi merkeze alınarak meseleye bakılırsa farklı durumlar ortaya çıkar. Meselâ, A lehçesindeki *x* yapısının kullanıldığı durumlar nicelik bakımından B lehçesindekinden fazla olabilir. Eğer, A lehçesindeki kullanımlar B lehçesindekileri içine alıyorsa, meseleye B lehçesi merkezli bakıldığında eş değerlik söz konusudur. Ancak, A lehçesi merkeze alınarak ya da her ikisi birden dikkate alınarak bakılırsa bu yapılar eş değer değildir. Çünkü, B lehçesindeki *x* yapısının kullanıldığı her yerde A lehçesinde de *x* yapısı kullanılabilir; fakat A lehçesinde *x* yapısının kullanıldığı her yerde B lehçesinde de *x* yapısı kullanılamaz.

1.3. Hata Tipleri

Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda eklerden kaynaklanan çeşitli hatalara rastlanmaktadır. Bu türden hatalar daha çok çekim eklerinde görülmektedir.¹⁵ Hataların yoğunlaştığı ekler daha çok zaman ekleri, zarf-fiil ve sıfat-fiil ekleridir. Aslında hâl eklerinin aktarımında da oldukça fazla hata yapılmaktadır; fakat hâl ekleri genellikle kelime ya da kelime gruplarının bitimli veya bitimsiz fiil tabanına bağlanmasında kullanıldığı için bu türden hatalar söz dizimi bahsinde incelenecektir.

Bu bölümde incelenen hatalar sadece bir ekten kaynaklanan hatalar değildir; birkaç ekin ya da bir ek ile bir kelimenin birleşmesinden meydana gelen yapılar da, temelinde ek bulunduğu için bu başlık altında incelenmiştir.

Eklerden kaynaklanan aktarma hatalarının hepsi aynı türde değildir. Bu sebeple eklerde görülen aktarma hataları tasnif edilerek incelenmiş ve temel hata tipleri ortaya konmuştur. Bu tür hataların tasnifinde, hatanın tipi ve türü dikkate alınmıştır. Yapılan tasnif sonucunda, eklerden kaynaklanan aktarma hatalarının “temel tipler”i aşağıdaki başlıklarla verilmiştir.

¹⁵ Çok seyrek de olsa yapım eklerinden kaynaklanan hatalara rastlanmaktadır. Bunlar da genellikle çatı ekleridir. Yeri geldikçe bu tür eklerle değinilecektir.

1.3.1. Aslını Koruma

Bazı durumlarda, kaynak lehçedeki bir ek ya da yapı hedef lehçede kullanılmadığı hâlde olduğu gibi aktarılmaktadır. Bu durumda kelimenin kökü veya gövdesi hedef lehçeye, eki ise kaynak lehçeye ait olmaktadır. Bunun sonucunda, hiçbir Türk lehçesine ait olmayan bir kelime veya kelime grubu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir kelimenin de kaynak cümlede kastedilen anlamı vermesi mümkün olmamaktadır. Kimi durumlarda kelimenin anlamı bir şekilde tahmin edilse bile hedef metnin üslûbu bu tür kelimeler yüzünden bozulduğu için aktarmanın amacına ulaşması mümkün olmamaktadır.

Bu tür hatalara düşmemek için kaynak lehçedeki ekin hedef lehçede kullanılıp kullanılmadığına bakmak, eğer kullanılıyorsa da görevlerinin örtüşüp örtüşmediğine dikkat etmek gerekmektedir. Bütün bunlar göz önüne alınmadan yapılacak olan aktarmalarda bu türden hatalara rastlamak çok tabiidir. Aşağıdaki örneklerde bu türden hatalar vardır:

Bahar bayramının coşan çağında,
Gözüme sataşdı¹⁶ gözlerin senin. (TEA 11, 230)
> Bahar bayramının coşan çağında,
Gözüme sataştı gözlerin senin. (TEA 11, 230)
= Bahar bayramı coştığı zaman,
Gözüme ilişti gözlerin senin.¹⁷

Türkmen Türkçesindeki *-An* sıfat-fiil ekinin kullanımı Türkiye Türkçesindeki *-An* sıfat-fiil ekiyle tam olarak örtüşmemektedir. Türkiye Türkçesindeki *fiil tabanı - Dik - iyelik eki + isim* yapısı Türkmen Türkçesinde *fiil tabanı - An + isim - iyelik eki* biçiminde kurulmaktadır (Kara 2001: 34). Yukarıdaki cümlelerde bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Kaynak cümledeki *coşan çağı* tamlaması Türkiye Türkçesine aslı korunarak *coşan çağı* biçiminde aktarılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde böyle tamlama yapısı

¹⁶ Doğrusu *sataşdı* olmalıdır.

¹⁷ Örneklerde, kaynak cümle *eğik* yazıyla yazılmış; aktarılmış cümle ">" işaretiyle, bize göre doğru olan aktarım ise "=" işaretiyle verilmiştir. Örnek cümlelerde yanlış yapıldığı kısımlar altı çizilerek gösterilmiştir. Örnek cümlelerin verildiği başlıkla ilgili olmayan yanlışların altı çizilmemiş; ancak cümlelerin bize göre doğru aktarımında bu yanlışlar düzeltilmiştir.

yoktur; bunun yerine *fiil tabanı - Dik - iyelik eki + isim* yapısına uygun olarak *çoştuğu zaman* tamlamasının kullanılması gerekir.

Buradaki *-An* eki hem kaynak lehçede hem de hedef lehçede kullanıldığı için “yalancı eş değer ekler” başlığı altında incelenebilirdi; fakat kaynak lehçedeki *fiil tabanı - An + isim - iyelik eki* yapısı hedef lehçede kullanılmadığı ve *çoşan çağ*ı tamlaması aslı korunarak aktarıldığı için bu başlıkta değerlendirilmiştir. Diğer taraftan, *-An* eki tek başına “yalancı eş değer ekler” başlığı altında incelenecektir.

Nemen yalandığı, nemen çındığı,

Kimin düzüvdiği, kimin şumduğu,

Görnüp duraversin kimin kimdiği

Ağın garan arasına serhet ber. (TEA 11, 266)

> *Neyin yalandığını, neyin gerçektğini,*

Kimin doğruduğunu, kimin fena idğini,

Görüp durursun kimin kim olduğunu

Akla karanın arasına serhat ver. (TEA 11, 266)

= *Neyin yalan, neyin gerçek olduğu,*

Kimin iyi, kimin kötü olduğu,

Görünsün kimin kim olduğu

Akla karanın arasına sınır koy.

Türkmen Türkçesinde *-i* fiilinin kullanım alanı kimi yönleriyle Türkiye Türkçesinden ayrılmaktadır. Türkiye Türkçesinde *i-* fiiline *-Dik* sıfat-fiil eki gelmez. Sadece, *ne idüğü belirsiz* kalıp ifadesinde kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde ise *i-* fiiline *-dik* eki getirilerek *i - dik - iyelik eki* biçiminde bir yapı kurulmakta ve bu yapı ekleşerek isim çekiminde kullanılabilir. Yukarıdaki kaynak metinde geçen *yalandığı, çındığı, düzüvdiği, şumduğu, kimdiği* gibi kelimelerde de bu durum görülmektedir.

Bu metin Türkiye Türkçesine aktarılırken Türkmen Türkçesindeki aynı yapının kullanılması mümkün değildir. Fakat, cümlenin aktarımına bakıldığında bu yapının, aslı korunarak aktarılmış olduğu görülmektedir. Türkmen Türkçesindeki bu yapının Türkiye Türkçesindeki karşılığı *olduğu < ol - duk - iyelik eki* yapısıdır. Yani, *i-* fiili yerine *ol-* fiili kullanılmalıdır. Dolayısıyla,

buradaki kelimelerin aktarımında bu yapının kullanılması gerekmektedir. Zaten, metin aktarılırken *kimdiği* kelimesinin aktarımında bu yapı kullanılmıştır.

Günlerin bir gününde, ağaçlarıñ miveleri bişende yañkı üç sanı gız meydana yuva, kömelek ve şulara meñzeş zatlar yıgmaga gidipdirler. (TEA 10, 117)

> Günlerin bir gününde, ağaçların meyveleri olanda, bu üç kız kıra sarmaşık, mantar ve benzeri şeyler toplamaya gitmişler. (TEA 10, 117)

= Günlerden bir gün, ağaçların meyveleri olgunlaştığında (= olgunlaşınca), bu üç kız kıra yuva, mantar ve benzeri şeyler toplamaya gitmişler. [yuva: tadı acımsı, yenilen bir bahar otu]

Bilindiği gibi, Türkçenin tarihî dönemlerinden beri çeşitli sıfat-fiil ekleri, üzerlerine hâl eki getirilerek zarf-fiil eki görevinde kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde de *-An* sıfat-fiil ekiyle *-dA* bulunma hâli eki birleşerek *-AndA* biçiminde zarf-fiil eki görevinde kullanılmaktadır. Yukarıdaki kaynak cümlede bu ekin bulunduğu bir kelime geçmektedir. Cümlenin aktarımında da bu ek, aslı korunarak *-AndA* biçiminde kullanılmıştır. Fakat Türkiye Türkçesinde bu ek kullanılmamakta; onun yerine *-InCA* ve *-Dik - iyelik eki - dA* yapısı kullanılmaktadır. Zaten bu yapıda da sıfat-fiil eki ve hâl eki vardır. Bu durumda *-AndA* ekinin geçtiği kelime Türkiye Türkçesine aktarılırken *-InCA* veya *Dik - iyelik eki - dA* yapısı kullanılmalıdır.

1.3.2. Aslını Uyarlama

Bazı durumlarda, kaynak lehçedeki bir ek veya yapı hedef lehçede kullanılmadığı hâlde ses ve yapı bakımından uyarlanarak hedef metinde kullanılmaktadır. Bu hata tipi “aslını koruma” ile hemen hemen aynıdır. Ancak, “aslını uyarlama”da kaynak lehçedeki ek, ses ve yapı bakımından hedef lehçeye uyarlanmaktadır. Bu yönüyle “aslını koruma”dan ayrılır. Ses, yapı vs. bakımlardan ekin hedef lehçeye uyarlanması sebebiyle ortaya çıkan yeni biçim ne kaynak lehçeye, ne de hedef lehçeye ait olmaktadır. Dolayısıyla, sun’î bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda da anlatılmak istenen az çok anlaşılabilir bile hedef metnin üslûbu bozulmaktadır. Özellikle edebiyat eserle-

rinde üslûp çok önemli olduğu için bu tür hatalar aktarmanın amacına ulaşmasını engellemektedir.

Aslı korunan ya da uyarlanan eklerin işlevce eş değeri hedef lehçeyi iyi bilen bir aktarıcı tarafından rahatlıkla bulunabilir. Bunun için kaynak lehçedeki eki sadece ses yapısıyla dikkate almamak; türüne ve eklendiği kelimedeki hangi işlevde kullanıldığına bakmak gerekir. Ekin türü ve işlevi anlaşıldıktan sonra hedef lehçedeki eş değeri kolaylıkla bulunabilir. Aşağıdaki örneklerde kaynak lehçedeki ek ve yapıların uyarlanmasından kaynaklanan aktarma hataları vardır:

–*Siz Gadam ağanın hesiyetini bilenizok.* (TEA 11, 100)

> –*Siz Gadam ağanın karakterini bildiğiniz yok.* (TEA 11, 100)

= –*Siz Gadam Ağanın karakterini bilmiyorsunuz.*

Türkmen Türkçesinde çeşitli şimdiki zaman çekimleri vardır. Bunlardan bir tanesi iyelik eki almış –*An* sıfat-fiil eki ve *yook* kelimesinin birleşmesiyle yapılır. Bu birleşme sırasında ses düşmesi ve hece kaynaşması meydana gelir. Bu çekim *yook* kelimesinden de anlaşılacağı gibi sadece olumsuz biçimde kullanılır (Kara 2000: 50). Bu yapının Türkiye Türkçesindeki işlevce eş değeri *mA – yor* yapısıdır. Fakat yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi *bileñizook* kelimesi *bildiğiniz yok* biçiminde uyarlanarak aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman çekiminde böyle bir yapı kullanılmamaktadır. Zaten, bu uyarlama sebebiyle hedef cümle yapı bakımından da düzgün kurulamamıştır: “*Siz Gadam ağanın karakterini bildiğiniz yok*” biçiminde bir cümle Türkiye Türkçesinin söz dizimine göre bozuktur. Bu bozukluk da hedef lehçede kullanılmayan bir yapının zaman eki olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Görüldüğü gibi, bir ekin yanlış seçimi cümlenin bütün yapısını bozabilmektedir.

Onun aytdırcak bolyan zadı Batırın yadında hem bardı. (TEA 11, 125)

> *Onun söyleteceği şey Batır’ın da yadında vardı.* (TEA 11, 125)

= *Onun söyleteceği şey Batır’ın da aklındaydı.*

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *kelime – ek + kelime – ek* biçimindeki bir yapı, sadece *baar* kelimesi *var* biçiminde uyarlanarak hedef cümlede

aynı biçimde kullanılmıştır. Ancak, bu yapı Türkiye Türkçesine uygun düşmemektedir. Bunun yerine *kelime – ek – ek* yapısı kullanılmalıdır. Kısacası, *yaadında hem baardı* yapısı *yadında vardı* biçiminde değil, *aklındaydı* biçiminde aktarılmalıdır.

Kebirine “bir elini urdun” diyyerdiler. (TEA 11, 92)

> Aralarından birine “bir elini vurdun” diyordular. (TEA 11, 91)

= Aralarından bazılarına “bir elini vurdun” diyorlardı.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, birleşik zaman çekimlerinde eklerin dizilişinde Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında farklılıklar vardır. Kaynak cümlede geçen *diyyärdiler* kelimesi hedef cümlede, uyarlanarak *diyordular* biçiminde kullanılmıştır. Oysa bu diziliş Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bunun yerine, cümlenin aktarımında kelimenin *diyorlardı* biçiminde olması gerekirdi.

Kirpiklerin aşık bolan mısalı,

Bir-birini tapıp gucaklaşıpdır. (TEA 11, 146)

> Kirpiklerin aşık olmuş gibi,

Birbirlerini bulup kucaklaşıptır. (TEA 11, 146)

= Kirpiklerin âşık olmuş gibi

Birbirini bulup kucaklaşmış.

Türkmen Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki olarak *-İpdİr* (< *-İp -dİr*) kullanılmaktadır (Kara 2001: 47). Türkiye Türkçesinde *-İp* zarf-fiil eki, *-Dİr* ise bildirme eki olarak kullanılmaktadır ve bu iki ekin arka arkaya gelmesi kesinlikle mümkün değildir. Zaten, Türkiye Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki olarak *-mİş* kullanılmaktadır. Dolayısıyla, bu ekin geçtiği kelimeyi *-mİş* ekini kullanarak aktarmak gerekmektedir. Ancak zaman zaman *-İpdİr* ekinin sadece ses bakımından uyarlanarak aktarıldığı görülmektedir. Yukarıdaki kaynak cümlede bu türden bir aktarma hatası yapılmıştır.

Göye güneş deyin gözün yaşıpdır. (TEA 11, 146)

> Sanki güneş gibi gözlerin kapanıptır. (TEA 11, 146)

= Sanki güneş gibi gözlerin kapanmış.

Bu örnekte de yukarıda bahsedilen türden bir hata vardır. Kaynak lehçe-
deki *-İpdİr* eki, sadece ses bakımından hedef lehçeye uyarlanmış ve bu hâ-
liyle hedef cümlede kullanılmıştır. Cümlenin anlamlı olabilmesi için burada
da *-mİş* ekinin kullanılması gerekir.

1.3.3. Yalancı Eş Değer Ekler

Yalancı eş değer ekler, kaynak lehçe ve hedef lehçede ses bakımından
aynı veya düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldikleri bilinen, fakat
kullanım alanları az oranda örtüşen ya da hiç örtüşmeyen eklerdir. Aynı ek,
aynı ses yapısıyla ya da bulunduğu lehçenin ses yapısına uygun olarak iki
lehçede de bulunuyor olabilir. Zaten bu duruma Türk lehçeleri arasında sıkça
rastlanır. Üstelik aynı temel lehçeye dayanan lehçeler arasında bu türden
ortaklıklar daha da fazladır. Ancak, aynı eklerin kullanım alanı iki lehçe ara-
sında her zaman yüzde yüz örtüşmemektedir. Bu durumda da yalancı eş
değerlik söz konusu olmaktadır.

Hem kaynak lehçede, hem de hedef lehçede bulunan farazî bir *x* yapı-
sının kullanım alanına eş değerlik ve yalancı eş değerlik açısından bakıl-
dığına aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkar:

1. *x* yapısının kullanıldığı durumların niceliği ve niteliği her iki lehçede
de aynı ise bu yapıların kullanım alanı örtüşüyor demektir. Bu durumda, *x*
yapıları bire bir eş değerdir. Meselâ, Türkmen Türkçesindeki isimden isim
yapan *-İlk* ekiyle Türkiye Türkçesindeki *-İlk* ekinin kullanım alanları nicelik
ve nitelik bakımından kabul edilebilir derecede aynıdır. Bu sebeple, *-İlk* eki
her iki lehçe arasında bire bir eş değerdir. Aşağıdaki tabloda bu eklerin kul-
lanıldığı durumlarla ilgili birer örnek verilmiştir:

Türkmen Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<i>-İlk (daaşlık)</i>	<i>-İlk (taşlık)</i>
<i>-İlk (önlük)</i>	<i>-İlk (önlük)</i>
<i>-İlk (müdiirlik)</i>	<i>-İlk (müdürlük)</i>
<i>-İlk (gözellik)</i>	<i>-İlk (güzellik)</i>

2. *x* yapısının kullanıldığı durumların niceliği veya niteliğinden bir ta-
nesi farklı ise kullanım alanları örtüşmez. Bu durumda *x* yapısı yalancı eş

değerdir. Meselâ, yukarıda bahsedilen *-Ip* eki bu durum için uygun bir örnektir. Herhangi bir yapının iki lehçe arasında eş değer olabilmesi için kullanıldığı durumların niceliğinin de niteliğinin de örtüşmesi gerekmektedir.

Yapı eş değerliği bölümünde de belirtildiği gibi, yalancı eş değerlik ile ilgili buraya kadar söylenenler kaynak lehçe ve hedef lehçenin karşılıklı olarak dikkate alınması şartına bağlıdır. Eğer lehçelerden bir tanesi merkeze alınarak meseleye bakılırsa farklı durumlar ortaya çıkar. Meselâ, *A* lehçesindeki *x* yapısının kullanıldığı durumlar nicelik bakımından *B* lehçesindekinden fazla olabilir. Eğer, *A* lehçesindeki kullanımlar *B* lehçesindekileri içine alıyorsa, meseleye *B* lehçesi merkezli bakıldığında eş değerlik söz konusudur. Ancak, *A* lehçesi merkeze alınarak ya da her ikisi birden dikkate alınarak bakılırsa bu yapılar yalancı eş değerdir. Çünkü, *B* lehçesindeki *x* yapısının kullanıldığı her yerde *A* lehçesinde de *x* yapısı kullanılabilir; fakat *A* lehçesinde *x* yapısının kullanıldığı her yerde *B* lehçesinde de *x* yapısı kullanılamaz.

Yalancı eş değer ekler, kullanım alanlarının örtüşüp örtüşmeme durumuna ve örtüşme oranına göre “kısmî yalancı eş değer ekler” ve “tam yalancı eş değer ekler” olmak üzere iki kısma ayrılabilir.

1.3.3.1. Kısmî Yalancı Eş Değer Ekler

Yukarıda da kullandığımız, hem kaynak lehçede hem de hedef lehçede bulunan farazî *x* yapısının kullanım alanları kısmî oranda örtüşüyorsa, yani kullanımları bazı durumlarda aynı, bazı durumlarda farklı ise bu yapı iki lehçe arasında “kısmî yalancı eş değer”dir.

Türkmen Türkçesindeki *-An* sıfat-fiil ekinin kullanım alanı ile Türkiye Türkçesindeki *-An* ekinin kullanım alanı kısmen örtüşmektedir.¹⁸ Bu durumda *-An* eki, iki lehçe arasında kısmî yalancı eş değerdir. Yukarıda örnek olarak verilen *-Ip* zarf-fiil eki de Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında kısmî yalancı eş değerdir.

¹⁸ Türkmen Türkçesindeki *-An* ekinin Türkiye Türkçesindeki işlevce eş değerleri ve kullanım alanı “1.4. Türkmen Türkçesindeki Bazı Eklerin Türkiye Türkçesindeki Eş Değerleri” başlığı altında ayrıntılı olarak ve örneklerle incelenmiştir.

Kısmî yalancı eş değer ekler kullanıldıkları duruma göre bazen eş değer, bazen yalancı eş değer olabilirler. Kullanım alanlarının kısmen örtüşüyor olması, bu eklere böyle bir özellik vermektedir. Zaten, bu tür eklerin tam yalancı eş değer eklerden ayrılan tek yönü de budur.

Yalancı eş değer eklerin, kısmî yalancı eş değer ekler ve tam yalancı eş değer ekler biçiminde ikiye ayrılması, bu eklerin genel kullanımları içindir. Bir kelimedede geçen yalancı eş değer ekin, kısmî yalancı eş değer ya da tam yalancı eş değer olması arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü, her iki durumda da eklerin eş değeri farklıdır. Yukarıda da söylendiği gibi, bu iki tür yalancı eş değer ek arasındaki tek fark, kısmî yalancı eş değer eklerin bazı durumlarda yalancı eş değer olmasıdır. Bunun dışında aralarında hiçbir fark yoktur.

Kimi zaman, kaynak lehçedeki bir ek, hedef lehçede de geçiyorsa kullanım alanlarının örtüşüp örtüşmediğine bakılmadan aktarmada kullanılmaktadır. Bu durumda da, ya anlatılmak istenen tam olarak yansıtmayan bir kelime ya da hedef lehçe için doğru olmayan bir yapı ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki örneklerde bu durumdan kaynaklanan aktarma hataları vardır:

Teç serdarınkılar bilen birleşen yiğdekçeler dönüp-dönüp söveşdiler (TEA 11, 332).

> Téç Serdarinkilerle birleşen yiğitler dönüp-dönüp savaştılar (TEA 11, 332).

= Teç Serdar'inkilerle birleşen yiğitler döne döne savaştılar.

Türkmen Türkçesinde *-Ip* zarf-fiil ekiyle kurulan tekrar grupları, Türkiye Türkçesinde *-Ip* ile değil, *-A* zarf-fiil ekiyle kurulmaktadır. Bu sebeple bu tür tekrar gruplarının aktarılmasında *-A* ekinin kullanılması gerekmektedir. Fakat yukarıdaki cümlenin aktarımında *-A* değil *-Ip* eki kullanılmıştır. Türkmen Türkçesindeki *-Ip* ile Türkiye Türkçesindeki *-Ip* kısmî yalancı eş değer olduğu için burada hata yapılmıştır.

Buların üstüne-de yanan tamımızıñ garalıp görünyen divarlarını görenimde incigim sandırap, yüregim dilinyerdi. (TEA 11, 190).

> Üstüne üstlük yanan evimizin kararıp duran duvarlarını gördüğümde incigim titreyip yüregim parçalanıyordu. (TEA 11, 190).

= Üstüne üstlük, yanan evimizin kararan duvarlarını gördüğümde dizlerim titriyor, yüreğim parçalanıyordu.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, yapı bakımından birbirinden bağımsız iki cümle, Türkmen Türkçesinde *-Ip* ekiyle birbirine bağlanabilmektedir. Bu durumda, *-Ip* ile kurulan zarf-fiilli parçanın öznesi ile temel parçanın öznesi farklı olabilmektedir. Oysa, Türkiye Türkçesinde *-Ip*'lı zarf-fiilli parça ile temel parça arasında bu bakımından bir uygunluk vardır; hem zarf-fiilli parçadaki hem de temel parçadaki hareketin öznesi aynıdır. Dolayısıyla, Türkiye Türkçesinde özneleri ayrı olan iki fiil arasında zarf-fiilli parça – temel parça ilişkisi kurulamaz. Türkmen Türkçesinde *-Ip* ekiyle birbirine bağlanan bu tür cümleler, Türkiye Türkçesine iki ayrı cümle olarak aktarılsa bu farklı kullanım sorun olmaktan çıkar. Türkmen Türkçesindeki tek cümleyi Türkiye Türkçesine iki ayrı cümle olarak aktarırken *-Ip*'lı zarf-fiilli parçadaki fiil, zaman / kip eki eklenerek temel parça durumuna getirilmelidir. Getirilecek zaman / kip eki ise, temel parçanınkiyle aynı veya uyumlu olmalıdır. Bu iki ayrı cümle, yerine göre “ve” bağlama edatıyla bağlanabileceği gibi, yazıda “virgül” ile de ayrılabilir.

Yukarıdaki cümlenin aktarımında *-Ip* ekinin bu tür kullanımına dikkat edilmediği için yanlışlık yapılmıştır. Bu cümlede anlam yönünden, zarf-fiilli parça ile temel parça birbirinden bağımsız iki hareketi karşılamaktadır. Zarf-fiilli parçanın öznesi *inciğim*; temel parçanın öznesi *yüreğim* kelimeleridir. Dolayısıyla, buradaki iki ayrı özneyi tek bir yükleme bağlamak Türkiye Türkçesinde mümkün olmamaktadır. Kaynak cümlede zarf-fiilli parçayı oluşturan *sandıra-* fiili hedef cümleye temel parça biçiminde aktarılmalıdır.

-Hay, tuzlanan hıyar diyip sözünü soñlap-soñlamanka, eşeği aññırıp uğrapdır. (NH, 182)

> *-Ey ahali, tuzlanan hıyar... diye sözünü bitirir bitirmez eşeği tekrar anırır.* (NH, 183)

= *-Haydi, tuzlanmış hıyar, diye sözünü bitirir bitirmez eşeği anırmaya başlamış.*

Türkmen Türkçesindeki *-An* sıfat-fiil eki ile Türkiye Türkçesindeki *-An* eki aynı kaynaktan gelen ekler olmalarına rağmen kullanıldıkları durumlar

farklıdır. Bu ek Türkiye Türkçesinde bazı durumlarda geçmiş zamanla ilgili sıfat-fiil yapsa da çoğunlukla şimdiki zamanla ilgili sıfat-fiil yapmaktadır. Türkmen Türkçesinde ise daha çok geçmiş zamanla ilgili sıfat-fiil yapar. Zaten, Türkmen Türkçesinde *-An* eki geçmiş zaman, *-yAAn* eki şimdiki zaman ile ilgili sıfat-fiil yapımında kullanılır (Söyegov 2000: 386 vd; 408 vd). Bu sebeple, her iki lehçedeki *-An* eklerinin kullanım alanları tam olarak örtüşmemektedir. Dolayısıyla, bu ekler kısmî yalancı eş değerdir.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *duzlanan hıyaar* tamlaması Türkiye Türkçesine *tuzlanan hıyar* biçiminde, yine *-An* eki kullanılarak aktarılmıştır. Oysa burada Türkiye Türkçesinde geçmiş zaman sıfat-fiili yapan *-miş* ekinin kullanılması ve tamlamanın *tuzlanmış hıyar* biçiminde aktarılması gerekirdi.

Bular bir topar yetim,

Atası eyyem ölen.

Yok yetişen gardaşı,

Kişi elinde galan. (TEA 11, 103)

> Bunlar bir grup yetim,

Atası çok önceden ölmüş.

Yoktur yetişen bir kardeşi

Yad elinde kalmış. (TEA 11, 103)

= Bunlar bir grup yetim,

Babaları çok önceden ölmüş.

Yoktur yetişkin bir kardeşi

Yabancı elinde kalmış.

Yukarıdaki cümlede de *-An* ekinden kaynaklanan bir aktarma hatası vardır. Türkmen Türkçesindeki *-An* ekinin daha çok geçmiş zamanla ilgili sıfat-fiil yaptığına yukarıda değinilmişti. Burada da *yetiş-* fiiline eklenerek “yetişkin, reşit” anlamında bir sıfat yapmıştır. Kaynak cümledeki *yetişen* kelimesi hedef cümlede de *yetişen* biçiminde kullanılmıştır; fakat *yetişen* kelimesi Türkiye Türkçesinde “yetişkin, reşit” anlamını vermemektedir. Bu farklılıkta, *yetiş-* fiilinin anlamı da etkili olmaktadır; bu fiil Türkmen Türkçesinde “ergenlik çağına gelmek” (TTS, 694) anlamında da kullanılmaktadır. Fakat, bazı Anadolu ağızlarında buna benzer anlamları olmasına rağmen

Türkiye Türkçesinin yazı dilinde böyle bir anlamı yoktur. Dolayısıyla, bu fiilden türetilen bir sıfat-fiilin de “yetişkin, reşit” anlamını vermesi mümkün değildir. Ancak, *yetişkin* kelimesinde fiilin “ergenlik çağına gelmek” anlamı saklanmıştır. Bu sebeple, *yetiş-* fiiline *-GIn* ekini getirerek *yetişkin* kelimesini kullanmak daha doğrudur.

Burada, sorun sadece *-An* ekinde olmadığı için bir önceki örnekte olduğu gibi *-mİş* ekini kullanmak sorunu çözmeye yetmemektedir. Türkmen Türkçesindeki *yetiş-* ile Türkiye Türkçesindeki *yetiş-* arasındaki anlam farkı da sorunu karmaşıklaştırmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesindeki *yetişkin* kelimesinde *yetiş-* fiilinin “ergenlik çağına gelmek” anlamının saklanması sorunun çözümünü kolaylaştırmıştır. Bu konuda dikkat edilmesi gereken nokta şudur: İki lehçe arasında *yetiş-* fiili eş değer bile olsaydı burada *-An* ekinin yalancı eş değer olmasından kaynaklanan bir aktarma hatası olurdu.

Gözyaşı gan bolup toprağa gaçan,

Cereniñ bir dızı epildi yere. (ÇTŞ, 538)

> Gözyaşı kan olup toprağa damlayan,

Cerenin bir dizi kıvrıldı yere. (ÇTŞ, 539)

= Gözyaşı kan olup toprağa düştü,

Ceylanın bir dizi büküldü yere.

Türkmen Türkçesindeki *-An* eki bazı durumlarda geçmiş zaman eki olarak da kullanılmaktadır. Bu tür kullanımlarında *-An* ekini duruma göre bilinen geçmiş zaman veya öğrenilen geçmiş zaman ekiyle aktarmak gerekir. Yukarıdaki kaynak cümlede de *-An*, zaman eki olarak kullanılmıştır. Ancak, aktarıcı bu eki Türkiye Türkçesine kendisiyle aynı kaynaktan gelen *-An* sıfat-fiil ekini kullanarak aktarmıştır. Halbuki, burada bilinen geçmiş zaman eki kullanılmalıdır.

Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasındaki kısmî yalancı eş değer eklerden biri de *-sA* ekidir. Bilindiği gibi Türkiye Türkçesinde *-sA* ekinin çeşitli kullanımları vardır. Eklendiği fiili cümlenin yüklemi yapabileceği gibi, yüklem olmayan ancak yükleme bağlanan bir fiil hâline de getirebilir. Türkmen Türkçesinde de *-sA* ekinin bu tür kullanımları vardır.

Bu ek Türkmen Türkçesinde eklendiği fiili cümlelerin yüklemine bağlarken doğrudan fiil tabanına eklenir; herhangi bir zaman ekinden sonra gelerek birleşik çekime girmez. Ancak kimi durumlarda *bol-* fiiline getirilerek birleşik çekim fonksiyonu yüklenebilir (Söyegov 2000: 281 vd). Türkiye Türkçesinde bu ek, eklendiği fiili yükleme bağlarken, doğrudan fiil tabanına da gelebilmesine rağmen daha çok çekimlenmiş bir fiile eklenir. Meselâ, “*Yağmur yağarsa dışarı çıkmayız*”. Doğrudan fiil tabanına geldiğinde ekin “dilek” işlevi; birleşik çekimde ise “şart” işlevi öne çıkmaktadır. Bütün bunlara bakarak Türkmen Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki *-sA* eklerinin kullanım alanlarının tam olarak örtüşmediği söylenebilir. Aşağıdaki cümlelerde *-sA* ekinin kısmî yalancı eş değer olmasından kaynaklanan aktarma hatası vardır:

Bu adama yönekey göz bilen garasan, dine öz zehmetinden başka dünyanın işine düşünmen yören bir pukaradır diyip guman edyersin. (TEA 11, 96).

> Bu adama saf bir gözle baksan, yalnız öz zahmetinden başka dünyanın işini düşünmeyen, anlamayan bir gariptir diye tahmin edersin. (TEA 11, 96)

= Bu adama saf bir gözle bakarsan, kendi işinden başka bir şeyle ilgilenmeyen bir garip zannedersin. (TEA 11, 96)

Buradaki kaynak cümlede geçen *gara-* fiiline *-sA* eki getirilmiştir. Cümlelerin aktarımında da aynı şekilde *bak-* fiilinde *-sA* eki kullanılmıştır. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye Türkçesinde *-sA*, eklendiği fiili şart yönünden yükleme bağlıyorsa yüklem zamanıyla uyumlu bir zaman ekiyle birleşik çekime girmelidir. Burada yüklem geniş zamanda olduğu için *bak-* fiili ancak geniş zamanın şartı ile kullanılabilir. Burada olduğu gibi doğrudan fiil tabanına eklenirse ekin “şart” işlevi değil “dilek” işlevi öne çıkar.

Sazanda saz çalsa, obanın ulı-kiçi hemmesi gelderdi. (TEA 11, 123)

> Sazende saz çalsa obanın hepsi gelirdi. (TEA 11, 123)

= Sazende saz çaldığında büyüklü küçüklü, köyün hepsi gelirdi.

Türkmen Türkçesinde *-sA* eki, eklendiği fiili zaman yönünden yükleme bağlamakta da kullanılabilir (Söyegov 2000: 282 vd). Yukarıdaki kaynak cümlede de bu görevde kullanılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde *-sA* ekinin bu şekilde kullanımına bazı sınırlı ve çok özel durumlar dışında pek rastlanmamaktadır. Bu sebeple, bu tür kullanımlarda *-sA* ekini Türkiye Türkçesine yine *-sA* ile aktarmak uygun olmamaktadır. Ancak duruma uygun bir zarf-fiil ekiyle aktarılması mümkündür. Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *-sA* eki, hedef cümleye *-diğında (-Dik - iyelik eki - dA)* veya *-Inca* yapısıyla aktarılmalıdır.

Anlam alanları tam örtüşmeyen kısmî yalancı eş değer eklere sıkça rastlanmaktadır. Burada sadece hata tipini göstermesi bakımından sınırlı sayıda örnek verilmiştir. Türkmen Türkçesindeki ekler ile Türkiye Türkçesindeki eklerin işlev ve kullanım alanı bakımından ayrıntılı biçimde karşılaştırılması “1.4. Türkmen Türkçesindeki Bazı Eklerin Türkiye Türkçesindeki Eş Değerleri” başlığı altında yapılacaktır.

1.3.3.2. Tam Yalancı Eş Değer Ekler

Kaynak lehçe ve hedef lehçe arasında ses bakımından aynı olan veya lehçeler arası düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldikleri bilinen, fakat kullanım alanı veya görevi bakımından hiç örtüşmeyen ek ya da ekle ilgili yapılar “tam yalancı eş değer ekler”dir.

Türk lehçeleri arasında aynı kaynaktan gelen ancak kullanım alanları hiç örtüşmeyen eklere çok seyrek rastlanır. Meselâ, *-mAk* eki, Kazak Türkçesinde niyet ifadeli gelecek zaman çekiminde kullanılmakta; Türkiye Türkçesinde ise fiillerin mastar şeklini kurmaktadır. Dolayısıyla, kullanım alanları hiç örtüşmemektedir. Bu yüzden *-mAk* eki, Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi için kullanım alanları ve işlevleri hiç örtüşmeyen “tam yalancı eş değer” bir ektir. Bu sebeple, bu ekle ilgili çeşitli aktarma hataları yapılmaktadır. Ayrıntılı bilgi ve aktarma hatalarıyla ilgili örnekler için bk. Uğurlu 2000.

Bilindiği gibi, Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesi aynı temel lehçeye dayanmaktadır. Bu sebeple, bu iki lehçe arasında bu türden kullanım alanları hiç örtüşmeyen eklere pek rastlanmaz; ancak iki ekin birleşmesinden ya

da bir ekle bir kelimenin birleşmesinden meydana gelen çeşitli yapıların kullanım alanlarında hiç örtüşmeme söz konusu olabilmektedir.

Meselâ, Türkmen Türkçesinde sıkça kullanılan *-Ip dur-*, *-Ip otur-*, *-Ip yat-*, *-Ip yör-* gibi birleşik fiil yapıları Türkiye Türkçesindeki *-Ip dur-*, *-Ip otur-* yapılarıyla “tam yalancı eş değer”dir. Çünkü, Türkmen Türkçesindeki bu yapıda asıl fiil *-Ip* ekini alarak *dur-*, *otur-* yardımcı fiillerine bağlanmaktadır. Oysa Türkiye Türkçesinde böyle bir yapıda *-Ip* ekini alan fiil zarf-fiilli parça; *dur-*, *otur-* fiilleri de temel parça olabilir. Dolayısıyla bu yapıların kullanım alanları iki lehçe arasında hiç örtüşmemektedir. Bu sebeple, bu yapıyı Türkiye Türkçesine aktarırken genellikle yardımcı fiili hesaba katmadan; sadece asıl fiili aktarmak gerekmektedir. Bu durumda tabîi olarak *-Ip* eki de hesaba katılmamalıdır. Fakat aktarmalarda zaman zaman bu durumun dikkate alınmamasından kaynaklanan hatalara rastlanmaktadır. Şu cümleler, bu duruma örnek teşkil edebilir:

Gadam ağa, armaveri, işler bilen nedişyersen? diyip, dımıp oturan merkenin içinden kimdir biri ona habar gatdı. (TEA 11, 96)

> “Gadam ağa, nasılsınız, işleriniz nasıl gidiyor” deyip susup oturan kalabalığın içinden biri ona hal hatır sordu. (TEA 11, 96)

= Susan kalabalığın içinden biri “Gadam Ağa, nasılsın, işlerin nasıl gidiyor?” diye hâl hatır sordu.

Buradaki kaynak cümlede geçen *-Ip otur-* yapısı Türkiye Türkçesine olduğu gibi aktarılmıştır. Kaynak cümlede bu yapı, *dımmak* “susmak” hareketinin sürekliliğini anlatmak için kullanılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde bu görevde kullanılan böyle bir yapı yoktur. Kaynak cümledeki *dımıp oturan* ifadesi yukarıdaki örnekte olduğu *susup oturan* biçiminde aktarılırsa buradaki *susup* kelimesi zarf-fiilli parça, *otur-* fiili de onun bağlı olduğu temel parça olarak anlaşılır. Ancak, buradaki örnekte bunun tam tersi kastedilmektedir: Kaynak cümleye göre *dım-* fiili asıl fiildir. Kaynak cümlede kastedilen anlamı doğru yansıtabilmek için bu tür kullanımlarda *otur-* fiilini dikkate almamak gerekmektedir.

*Ecen dağam gurgunmı,
Aydıp otur, bal guzım.
Elin yetir süycä-de,
İyip otur, al guzım! (ÇŞ, 269)*

> Annengil iyi mi?

Söyle otur, bal kuzum.

Elini uzat tatlıya da

Yeyip otur, al, kuzum! (ÇŞ, 268)

= Annengil iyi mi?

Söyle, bal kuzum.

Elini uzat tatlıya da

Ye, al, kuzum!

Yukarıdaki kaynak metinde geçen *-İp otur-* yapıları da Türkiye Türkçesi için yalancı eş değerdir. Metnin aktarımında bu duruma dikkat edilmediği için hata yapılmıştır. Burada *-İp otur-* yapısının olduğu gibi aktarılması kaynak metinde yardımcı fiil olan *otur-* fiilinin hedef metinde asıl fiil olarak anlaşılmasına sebep olmakta; bu da kastedilenin dışında bir anlam vermektedir. Bu gibi yapılarda *otur-* fiilini dikkate almamak en doğrusudur.

*Düye gezip yör,
Gök yandak iyip.
Çölde candar yok
Düyeden beyik. (ÇŞ, 349)*

> Deve gezip yürür,

gök diken yiyip.

Çölde varlık yok,

Deveden büyük. (ÇŞ, 348)

= Deve gezmektedir,

Yeşil diken yiyerek.

Çölde canlı yok,

Deveden büyük.

Yukarıdaki kaynak metinde geçen *-İp yör-* yapısı Türkiye Türkçesine *-İp yürü-* biçiminde aktarılmıştır. Kaynak cümlede bu yapı, “gezmek” hareke-

tinin sürekliliğini anlatmak için kullanılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde bu görevde kullanılan böyle bir yapı yoktur. Kaynak cümledeki *gezip yör* ifadesi yukarıdaki örnekte olduğu *gezip yürür* biçiminde aktarılsa buradaki *gezip* kelimesi zarf-fiilli parça, *yürü-* fiili de onun bağlı olduğu temel parça olarak anlaşılır. Ancak, buradaki örnekte bunun tam tersi kastedilmektedir: Kaynak cümleye göre *gez-* fiili asıl fiildir. Kaynak cümlede kastedilen anlamı doğru yansıtabilmek için bu tür kullanımlarda *yör-* fiilini dikkate almamak gerekmektedir.

Onuñ yüreğinde nâhilidir yakıp yandırıp baryan dert alavı, köñlüni gemrip yatan pikirler örç alyardı. (NTP, 144)

> Aslında, onun kalbinde, içini yakıp kavuran dert ateşi, gönlünü kemi-
rip yatan fikirler yükseliyordu. (NTF, 151)

= Onun yüreğinden, içini yakıp kavuran bir dert ateşi, gönlünü kemiren
düşünceler yükseliyordu.

Yukarıdaki örnekte, kaynak cümledeki *-Ip yat-* yapısı hedef cümleye aynı şekilde aktarılmıştır. Hedef cümlede *yat-* fiili temel parça olarak anlaşıl-
maktadır. Halbuki, bu yapı kaynak cümledeki *gemir-* fiilinde bildirilen hare-
ketin sürekliliğini anlatmak için kullanılmıştır. Yukarıdaki, örneklerde de
açıklandığı gibi, bu yapının aktarmada aynen kullanılması zarf-fiilli parça –
temel parça ilişkisi açısından Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasın-
da uyumsuzluğa sebep olmaktadır.

*Şeheriñ depesindeki epet Gün has aşaklap, bürünç cam yalı gızarıp
durdu* (TEA 11, 182).

> Şehrin üstündeki âfet güneş, gayet alçalıp pirinç cam gibi kızarıp
durdu (TEA 11, 182).

= Şehrin üstündeki büyük güneş iyice alçalarak pirinç kâse gibi *kızardı*.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *-Ip dur-* yapısı Türkiye Türkçesine aynı şekilde *-Ip dur-* kullanılarak aktarılmıştır. Ancak Türkmen Türkçesindeki *-Ip dur-* yapısı ile Türkiye Türkçesindeki *-Ip dur-* yapısının kullanım alanları hiç örtüşmemektedir. Kaynak cümledeki *gızarıp dur-* ifadesinde asıl fiil *gızar-* fiilidir; *dur-* fiili ise asıl fiilin sürekliliğini anlatmak için kullanıl-

mıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde *kızarıp dur-* ifadesindeki *kızır-* fiili zarf-fiilli parça, *dur-* fiili de temel parça olur. Bu ise kaynak cümlede anlatılmak isteneni doğru biçimde yansıtmaz. Bu sebeple *gızarıp dur-* ifadesini aktarıırken *dur-* fiilini dikkate almamak gerekmektedir.

Türkiye Türkçesinin bazı ağızlarında *-Ip dur-* yapısı kullanılmaktadır; fakat kullanım sıklığı çok düşüktür. Bu yapı, fiilde belirtilen hareketin sürekli ve sıkça yapıldığını vurgulamak için kullanılır. Oysa Türkmen Türkçesinde hem çok sık kullanılmakta hem de fiildeki hareketin sürekli ve sıkça yapılmadığı durumlarda da kullanılmaktadır. Üstelik, aktarmaların Türkiye Türkçesinin ağızları esas alınarak değil, yazı dili esas alınarak yapılması gerekmektedir. Bu sebeple, ağızlarındaki bu kullanımın dikkate alınması düşünülemez. Dolayısıyla bu tür yapıları, Türkiye Türkçesine *-Ip dur-* biçiminde aktarmak doğru değildir.

Türkiye Türkçesinde tezlik bildiren birleşik fiil yapısı, asıl fiilin *-I* zarf-fiil eki ile *ver-* yardımcı fiiline bağlanmasıyla kurulmaktadır. Fakat Türkmen Türkçesinde bu yapı kurulurken, asıl fiil *-Ip* ekiyle *ber-* fiiline bağlanmaktadır. Bu sebeple Türkmen Türkçesindeki *-Ip ber-* yapısı ile Türkiye Türkçesindeki *-Ip ver-* yalancı eş değerdir. Bu yapının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *-I ver-* yapısıdır. Yapılan kimi aktarmalarda bu duruma dikkat edilmediği için yanlışlıklarla karşılaşılmaktadır.

“*Sen maña üç gün möhletin içinde daşdan bir telpek tikip ber!*”
diyipdir (TEA 10, 63).

> “Sen bana üç gün içinde taştan bir kalpak dikip ver” demiş (TEA 10, 63).

= “Sen bana üç gün içinde taştan bir kalpak diki~~ver~~” demiş.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *dikip ver* ifadesi Türkiye Türkçesine, sesçe eş değeri olan *dikip ver* ifadesiyle aktarılmıştır. Ancak, Türkmen Türkçesinde tezlik bildiren *-Ip ber-* yapısının Türkiye Türkçesindeki işlevce eş değeri *-I ver-* yapısıdır.

Burada, *dikip ver* ifadesinin Türkiye Türkçesinde “dik ve ver” biçiminde anlamlı olduğu düşünülebilir; ancak kaynak metinde bu anlam değil,

“dikmek” hareketinin kısa sürede yapılması gerektiği kastedilmektedir. Dolayısıyla, hedef cümlede *-Ip ver-* yapısının kullanılması doğru kabul edilemez. Cümlenin aktarımında *-I ver-* yapısı kullanılmalıdır.

İliñ yabısını ürküzmesen, saña zat diyenoklar. (NH, 46)

> El âlemin atlarını ürkütmezsen bir şey diyen yok. (NH, 47)

= El âlemin atlarını ürkütmezsen sana bir şey demiyorlar.

Yukarıdaki kaynak cümlede, Türkmen Türkçesindeki şimdiki zaman çekimlerinden biri geçmektedir. Kaynak cümledeki şimdiki zaman çekiminde kullanılan *-Anook < -An + yook* yapısı ve bu yapının Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan *-An + yok* yapısının kullanım alanları hiç örtüşmemektedir. Dolayısıyla, bu iki yapı Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında tam yalancı eş değerdir. Bu sebeple, hedef cümlede *-An + yok* yapısı kullanılmaz. Bunun yerine *mA - yor* yapısı kullanılmalıdır.

1.3.4. Yanlış Ek Seçimi

İncelenen metinlerde, kaynak lehçedeki bir ekin hedef lehçeye, eş değeri olmayan bir ek kullanılarak aktarılmasından kaynaklanan hatalara rastlanmaktadır. Bu da kaynak metinde kastedilen anlamın tam olarak yansıtılmasına engel olmaktadır.

Bu hata tipi, “Yalancı Eş Değer Ekler” ile karıştırılabilir. Yalancı eş değer ekler, kaynak lehçe ve hedef lehçede ses bakımından aynı veya düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldikleri bilinen, fakat kullanım alanları az oranda örtüşen ya da hiç örtüşmeyen eklerdir. Bir başka ifadeyle, Genel Türkçede aynı kaynaktan olup da kullanım alanları örtüşmediği hâlde bu duruma dikkat edilmeyip aktarmalarda kullanılan ekler “Yalancı Eş Değer Ekler” başlığında incelenmiştir. Buradaki “Yanlış Ek Seçimi” başlığında ise, kaynak lehçedeki bir ek veya ek düzeyindeki bir yapının, işlevini karşılamayan farklı bir ek veya yapı ile hedef lehçeye aktarılması söz konusudur.

Aşağıdaki cümlelerde yanlış ek veya yapı seçiminden kaynaklanan aktarma hataları vardır:

Hıvalılar iki-üç tarapdan berik süyşüp başladılar (TEA 11, 327).

> Hıveliler iki-üç koldan öne doğru saldırdılar (TEA 11, 327).

= Hıveliler iki üç koldan ileri doğru saldırmaya başladılar.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, Türkmen Türkçesinde *-Ip başla-* biçiminde kullanılan kalıp ifade Türkiye Türkçesinde *-mAyA başla-* şeklinde kurulmaktadır. Bu sebeple Türkmen Türkçesindeki *-Ip başla-* yapısı Türkiye Türkçesine, *-mAyA başla-* yapısı kullanılarak aktarılmalıdır. Buna dikkat edilmezse asıl cümlenin anlamı, aktarmada doğru yansıtılamaz.

Başga bir gezek "Bize salğıtdan ayrıatın sılağ etmediniz" diyip yençdiler. (TEA 11, 98)

> Başka bir seferinde "Bize vergiden ayrıca hediye etmelisiniz" deyip dövdüler. (TEA 11, 98)

= Bir başka seferinde, "bize vergi haricinde hediye vermediniz" diye dövdüler.

Yukarıdaki kaynak cümlede, fiil tabanına gelen *-di* bilinen geçmiş zaman eki Türkiye Türkçesine *-mAlli* gereklilik kipi eki kullanılarak aktarılmıştır. Ayrıca, bu yanlış ek seçimi sebebiyle mecburen fiildeki olumsuzluk eki de yok sayılmıştır. Buradaki yanlış ek seçimi, kaynak cümlede kastedilen anlamın hedef cümleye yanlış yansıtılmasına sebep olmuştur. Kaynak cümleye göre, hediye verilmediği için "dövme" olayı gerçekleşmiştir. Ancak, cümlenin aktarımında "hediye vermeme" durumu söz konusu değildir. Sanki, dayak atan insanlar "hediye vermelisiniz" demiş ve her ihtimale karşı da muhataplarını dövmüşlerdir. Cümlenin aktarımında, kaynak cümlede olduğu gibi *-DI* eki kullanılırsa bu yanlışlık ortadan kalkar.

Mollanın öz aklınıñ köpdigini aydanını eşitdim. (TEA 11, 202)

> Mollanın kendi aklının çok olduğunu söylemesini işittim. (TEA 11, 202)

= Molla'nın kendi aklının çok olduğunu söylediğini işittim.

Türkmen Türkçesinde sıfat-fiil eki olarak kullanılan *-An - iyelik eki* yapısı, Türkiye Türkçesinde *-Dik - iyelik eki* biçimindedir. Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *-An - iyelik eki* yapısı Türkiye Türkçesine *-mA - iyelik eki*

yapısıyla aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesindeki bu yapı, bu gibi durumlarda kullanılmamaktadır. Zaten bu yapı, üslûp açısından da bu cümleye uygun düşmemektedir.

Olar özlerinde okuvlı alımın yokduğunu tas boyun alan ekenler. Yene de:
(NH, 116)

> Onlar şehirlerinde okumuş âlimin yokluğunu kabul edecekleri zaman birisi: (NH, 117)

= Onlar içlerinde okumuş bir âlimin olmadığını tam da kabul edeceklermiş ki, biri:

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *yookduğunu* kelimesinin açılımı *yook + i - dik - i - n - i* biçimindedir. Ancak hedef cümlede bu kelime *yokluğunu* biçiminde kullanılmıştır. Muhtemelen, *yookduğunu* kelimesinin açılımı ve ekleri tam olarak anlaşılammış ve aslında sıfat-fiil eki olan *-duğ-* ses grubu *-ilk* ekiyle ilgili zannedilmiştir. Bunun sonucunda da, hedef cümlede kelime *-ilk* eki kullanılarak aktarılmıştır. Türkmen Türkçesindeki *yook idiğini* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki şekil bakımından karşılığı *yok olduğunu* (< *yok + ol - duk - u - n - u*) kelime grubudur. Ancak metnin bağlamına uygun olmadığı için hedef cümlede bu da kullanılamaz; eğer kullanılırsa “aslını uyarılama” tipinde bir hata yapılmış olur. Burada kullanılacak en uygun kelime *olmadığını* (< *ol - ma - dik - ı - n - ı*) kelimesidir. Aslında, bu kelime de yapı bakımından *yookduğunu* kelimesiyle birebir örtüşmektedir: *i-* fiili yerine *ol-* fiili vardır, *yok* kelimesinin anlamını *-mA* olumsuzluk eki karşılamaktadır, sonraki ekler her iki kelimedede de aynıdır.

Eli tayaklı yigitler Ependiniñ bu sözlerini eşidip has da gaharlanıpdırlar. (NH, 46)

> Hoca'nın bu sözlerini işiten eli sopalı duran gençler daha da öfkelenip: (NH, 47)

= Eli sopalı gençler Hoca'nın bu sözlerini işitince iyice öfkelenmişler.

Yukarıdaki örnekte, bitimli bir fiil, bitimsiz bir fiil ile aktarılmıştır. Kaynak cümledeki *gaharlanıpdırlar* bitimli fiili, *öfkelenip* biçiminde bitimsiz bir fiil ile aktarılmıştır. Burada, hedef metin anlamlı olmasına rağmen,

hiç gerek yokken kaynak metnin aslından uzaklaşmıştır. Cümleyi aslına sadık kalarak aktarabilmek için, aslında olduğu gibi öğrenilen geçmiş zamanı kullanmak gerekir.

Türkiye Türkçesinde fikra, masal, hikâye gibi türler anlatılırken geçmiş zaman kullanılabildiği gibi, geniş zaman da kullanılabilmektedir. Anlatılan olay, anlatıcının olayla ilgisi, yazarın tercihi vs. sebepler “zaman” seçiminde belirleyici rol oynamaktadır. Bazı durumlarda, kaynak metinde kullanılan “zaman”, hedef metinde kullanılmamakta; onun yerine başka bir “zaman” tercih edilmektedir. Elbette, her durumda kaynak metindeki “zaman”ın olduğu gibi kullanılması doğru değildir. Çünkü, kaynak lehçe ile hedef lehçe arasında “zaman” tercihleri bakımından uyumsuzluklar olabilir; bu durumda aynı “zaman”ı kullanmak yerine hedef lehçede o duruma en uygun olan “zaman”ı tercih etmek daha doğru olur. Meselâ, aşağıdaki kaynak cümlede şimdiki zaman kullanılmıştır. Ancak, cümlenin Türkiye Türkçesine aktarımında şimdiki zaman uygun düşmemektedir. Bunun yerine geniş zaman kullanılması daha uygundur.

-*Şu topların sesini kim gapdırıp bilyer?* (TEA 11, 329)

> -Bu topların sesini kim susturabilecek? (TEA 11, 329)

= -Bu topların sesini kim kesebilir?

Bazı durumlarda kaynak lehçede kullanılan “zaman”, hedef lehçe ile uyumlu olmasına rağmen hedef metinde farklı bir “zaman” tercih edilmektedir. Bu durumda, hedef cümle anlamlı ve doğru olmaktadır; ancak gereksiz yere kaynak cümledeki “zaman”dan farklı bir “zaman” kullanımı söz konusu olmaktadır. Aşağıdaki cümlelerde bu türden farklı “zaman” tercihleri yapılmıştır:

Ependi bir gün mertebeli bir öye nahara çağrılıpdir. (NH, 32)

> Hoca’yı bir gün itibarlı birinin evine yemeğe çağırırlar. (NH, 33)

= Hoca bir gün itibarlı bir eve yemeğe çağırılmış (= davet edilmiş).

Ependi bu nâme etdigiñ diyip sorapdırlar. (NH, 32)

> Ne yapıyorsun? diye sorarlar. (NH,33)

= “Hoca, bu yaptığın nedir?” diye sormuşlar

Gögerip, pıntıgam yarıp başladım. (NH, 40)

> Gögerip tomurcuklanmaya başlamıştım. (NH, 41)

= Yeşerip tomurcuklanmaya bile başladım.

Ol eri öleyendir öydüp, aklamaya başlapdır. (NH, 32)

> O erini öldü sanıp ağlamaya başlar. (NH, 33)

= O kocasını öldü sanarak ağlamaya başlamış.

1.4. Türkmen Türkçesindeki Bazı Eklerin Türkiye Türkçesindeki Eş Değerleri

Ek bahsinde, buraya kadar olan bölümlerde eklerden kaynaklanan aktarma hatalarının temel tipleri verilmiştir. Bu bölümde ise aktarılmasında sorunlar yaşanan ya da yaşanabilecek olan eklerin Türkiye Türkçesine hangi durumlarda, nasıl aktarılması gerektiği üzerinde durulacaktır. Ayrıca, kullanım alanları örtüşmeyen ekler de, aktarılmasında sorun yaşanıp yaşanmadığına bakılmaksızın incelemeye dahil edilecektir. Bir başka deyişle, Türkmen Türkçesindeki bu eklerin kullanım alanları ve işlev bakımından Türkiye Türkçesindeki eş değerleri incelenecektir.

Bu başlık altında çekim ekleri ile zarf-fiil ve sıfat-fiil ekleri incelemeye dahil edilecektir. Ancak, bu eklerden sadece aktarılmasında problemler yaşananlar veya yaşanabilecek olanlar ayrıntılı biçimde incelenecektir. Diğer eklere ise, gerek duyulduğu takdirde birkaç cümleyle kısaca değinilecektir. Türkmen Türkçesindeki eklerin tamamının karşılaştırmalı olarak incelenmesi bu çalışmanın konusu değildir; bu konu ayrı bir çalışma olarak ele alınabilir.

Yapım ekleri yeni ve kalıcı kelimeler türettikleri için aktarma hatalarına sebep olmamaktadır. Aktarıcılar genellikle kaynak metindeki yapım eklerini hedef metinde dikkate almamakta; bünyesinde yapım eki bulunan kelimeleri bir bütün olarak düşünmektedirler. Zaten doğru olan da budur. Ancak, -ş işteşlik ekinin aktarımında bazı hatalar yapılmaktadır. Bu sebeple, yapım eklerinden sadece -ş işteşlik eki incelenecek, diğerlerine değinilmeyecektir.

Diğer taraftan, zarf-fiil ve sıfat-fiil eklerinin Türk gramerindeki yeri tartışmalıdır. Bu eklerin yapım eki olmadığını savunanların yanı sıra yapım

eki olduğunu savunanlar da vardır. Gramer kitaplarında da genellikle yapım ekleri dışında değerlendirilirler. Bu ekler hakkındaki tartışmalar ve görüşler için bk. Gökdağ 1993: 63-67.

Kanaatimizce, bu ekler çekim ekinden ziyade yapım eki görünüşündedir; ancak kalıcı isim yapan diğer yapım eklerinden farklı oldukları da bir gerçektir. Bu mesele, çalışmamızla doğrudan ilgili olmadığı için bu tür tartışmalar bir kenarda tutulacak ve aktarma hatalarının en fazla zarf-fiil, sıfat-fiil eklerinde yoğunlaşması dikkate alınarak incelemeye dahil edilecektir.

İsim Çekim Ekleri

İyelik Ekleri: Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında iyelik eklerinin kullanım alanı ve ses yapısı bakımından önemli bir fark yoktur. Türkmen Türkçesinde kullanılan iyelik ekleri şunlardır:

Teklik	Çokluk	
1. Şahıs	-m	-mIz
2. Şahıs	-ñ	-ñIz
3. Şahıs	-I, -sI	-I, -sI

Görüldüğü gibi, iki lehçedeki iyelik ekleri arasındaki en önemli fark 3. çokluk şahıstır. Türkmen Türkçesinde 3. çokluk şahıs iyelik eki olarak *-I, -sI* kullanılmaktadır. Oysa Türkiye Türkçesinde 3. çokluk şahıs için *-I, -sI* ekleri de kullanılabilmeyle birlikte asıl 3. çokluk şahıs eki *-lArI*'dir. Dolayısıyla, Türkmen Türkçesinde 3. çokluk şahıs iyelik eki olan *-I, -sI* ekleri Türkiye Türkçesine üslup da dikkate alınarak *-I, -sI* veya *-lArI* eklerinden biriyle aktarılmalıdır. Yapılan aktarmalarda 3. çokluk şahıstaki bu farklılıktan kaynaklanan hatlara pek rastlanmamaktadır. Aşağıdaki cümlelerde bu ek doğru aktarılmıştır.

Enesiniñ ay-güni dolan vagtı, bular ava gitmekçi bolup, atasına: (TEA 10, 106)

> *Analarının* ayının gününün dolduğu zaman, bunlar ava gitmeli olmuşlar da babalarına: (TEA 10, 106)

= *Annelerinin* ayının gününün dolduğu vakit bunlar ava gitmeye niyetlenip babalarına:

İçi yangınlı Ependi dostlarınınñ ähli geyim gecimini yanıp duran ooduñ içine oklaapdır. (NH, 52)

> Herkes kendi âlemindeyken Hoca, dostlarının elbiselerini toplar, kuzunun kızardığı ateşe atar, güzelce yakar. (NH, 53)

= İçi yanan Hoca, dostlarının bütün giysilerini yanmakta olan ateşe atmış.

Bu iki lehçe arasında, iyelik eklerinin kullanımıyla ilgili bazı farklılıklar vardır. Türkiye Türkçesindeki *fiil tabanı - Dlk - iyelik eki + isim* yapısı, Türkmen Türkçesinde *fiil tabanı - An + isim - iyelik eki* biçiminde kurulmaktadır (Kara 2001: 34). Dolayısıyla bu yapıda, iyelik eklerinin geldiği yer her iki lehçede farklıdır. Aslında bu farklılık iyelik ekleriyle değil dizilişle ilgilidir. Bu tür yapılar aktarılırken bu farklılığa dikkat etmek gerekmektedir. Aşağıdaki cümlede bu dizim farkından kaynaklanan bir aktarma hatası vardır:

*Bahar bayramının coşan çağında,
Gözüme sataşdı¹⁹ gözlerin senin.* (TEA 11, 230)

> Bahar bayramının coşan çağında,
Gözüme sataştı gözlerin senin. (TEA 11, 230)

= Bahar bayramı coştığı zaman,
Gözüme ilişti gözlerin senin.

Kaynak cümledeki *coşan çağ* tamlaması Türkiye Türkçesine aslı korunarak *coşan çağ* biçiminde aktarılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde böyle bir tamlama yapısı yoktur; bunun yerine *fiil tabanı - Dlk - iyelik eki + isim* yapısına uygun olarak *coştığı zaman* tamlamasının kullanılması gerekirdi. Yukarıda da bahsedildiği gibi, iki lehçe arasındaki bu durum, iyelik eklerinin kendisinden kaynaklanan bir farklılık olmaktan ziyade eklerin dizilişle ilgilidir.

---

¹⁹ Doğrusu *sataşdı* olmalıdır.

Bazı ikilemelerde de iyelik eklerinin kullanımı bakımından iki lehçe arasında farklılık vardır. Türkiye Türkçesinde ikilemelerin her iki unsuru da iyelik eki alır. Meselâ, *evim barkım, anam babam, kaşın gözün, boyu posu, kolu kanadı* vs. Hatta diğer çekim eklerinde de durum aynıdır. Meselâ, *evde barkta, ele güne (karşı), anaya babaya* vs. Ancak Türkmen Türkçesinde genellikle sadece ikinci unsur iyelik eki alır. Zaman zaman, iyelik eklerinin bu farklı kullanımından kaynaklanan aktarma hatalarına rastlanmaktadır. Aşağıdaki cümlelerin aktarımında bu farklılığa dikkat edilmediği için hata yapılmıştır:

Saç-sakgalım ağarıp,

Yüzüm yığırt atardı. (ÇŞ, 313)

> Saç sakalım ağarıp.

Kırışırdı yüzüm.

= Saçım sakalım ağarır,

Yüzüm kırışırdı.

Oraz gävürleriñ önünde gaya yalı berk duryar, yurduna, il-gününe vepalı gahrıman hökmünde çıkış edyär: (TTE)²⁰

> Oraz, Gävürlerin önünde kaya gibi sağlam durur, yurduna, il gününe kahraman hükmünde konuşur: (YTE)

= Oraz, düşmanın önünde kaya gibi sağlam durur; yurduna, halkına karşı kahramanca konuşur:

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *il-gün* ikilemesinde sadece ikinci unsur iyelik eki almıştır. Cümlenin aktarımında da aynı şekilde sadece ikinci unsura iyelik eki getirilmiştir. Ancak Türkiye Türkçesine göre her iki unsurun da iyelik eki alması gerekirdi. Diğer taraftan, *el gün* ikilemesi “başkaları, yabancılar” (TS, 701) anlamında olduğu için bu cümlenin aktarımında uygun düşmemektedir; onun yerine *halk* kelimesini kullanmak daha doğru olur.

²⁰ TTE ve YTE başlı başına bir eser olmadıkları için bunlardan alınan örneklerde sayfa numaraları verilmemiştir.

Yukarıda bahsedilen durumlar dışında Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasında iyelik eklerinin kullanımı bakımından önemli bir fark yoktur.

Çokluk Eki: Türkmen Türkçesinde çokluk eki olarak Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *-lar* kullanılmaktadır. Ancak, ilgi hâli ve iyelik eki almış kelimelerde çokluk ekinin *r*'si çok nadir olarak düşer ve ek *-la* biçimine girer. Meselâ, *gapılaň öňi < gapılarıň öňi, seniň köşkleň < seniň köşkleriň* (Kara 2001: 37).

Bu ekin kullanım alanı bakımından da iki lehçe arasında önemli bir fark yoktur. Dikkate değer tek fark, bazı ikilemelerde görülür. Türkiye Türkçesinde ikilemelerin çokluk biçimi yapılırken genellikle her iki kelime de çokluk eki alır. Meselâ, *dağlar taşlar, kurtlar kuşlar* gibi. Ancak Türkmen Türkçesinde bu tür ikilemelerde her iki unsur da çokluk eki alabildiği gibi, sadece ikinci unsurun iyelik eki aldığı yapılar da kullanılmaktadır. Meselâ, *gavun-garpızlar, arpa-buğdaylar* vs.²¹ Aslında, buradaki fark çokluk ekinden değil ikilemelerin kullanımından ve kelime diziminden kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki cümlelerin aktarımında bu duruma dikkat edilmediği için hata yapılmıştır:

Gelin otır sülüröp,

Keşdelenen kürtede.

Sandık-gulplar pırlanıp

Tans edyärler ortada (ÇŞ, 321)

> Gelin oturur naz ile

Nakışlanan çadırda.

Sandık, kilitler fırlayıp

Dans ediyorlar ortada. (ÇŞ, 320)

= Gelin oturur nazlanarak

Nakışlanmış çadırda.

Sandıklar, kilitler dönerek

Dans ediyorlar ortada.

²¹ Türkmen Türkçesindeki *-lar* hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Söyegov 2000: 39-46.

Hâl Ekleri:

Türkmen Türkçesindeki hâl ekleri şunlardır:

İlgi hâli eki: *-(n)Iñ*

Belirtme hâli eki: *-I, -nI*

Yaklaşma hâli eki: *-A*

Bulunma hâli eki: *-dA*

Uzaklaşma hâli eki: *-dAn*

Eşitlik hâli eki: *-çA*²²

İlgi hâli eki dışındaki hâl ekleri, genellikle isim türünden kelimeleri ya da kelime gruplarını bitimli veya bitimsiz bir fiil tabanına bağlamakta kullanılır. Hâl ekleri isim çekim ekleri başlığı altında değerlendirilmesine rağmen fiillerle çok yakın ilişkidir. Hatta aynı kelime değişik cümle veya kelime grupları içerisinde farklı hâl ekleri alabilir; bu farklılığı da kelime veya kelime grubunun bağlandığı fiil tabanının istemi belirler. İstem, söz dizimi ile ilgili bir konu olduğu için ilgi hâli eki dışındaki hâl ekerinin aktarımıyla ilgili sorunlar “3.2.3. İstem Hataları” başlığı altında incelenecektir.

Türkmen Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki ilgi hâli ekinin kullanım alanı büyük oranda örtüşmektedir. Türkmen Türkçesinde, yardımcı unsur mevsim, zaman dilimi, yer, yön bildiren bir kelimedenden oluşan isim tamlamalarının, hem ilgi hâli eki ile hem de ilgi hâli eki olmadan kurulabilmesi dikkate alınabilecek tek farktır. Meselâ, *yaaziñ günleri / yaaz günleri, ertiiriñ şemaalı / ertiir şemaalı, demirgaziğiñ yeli / demirgazık yeli, Yevropanıñ döwletleri / Yevropa döwletleri, Kavkaziñ halkları / Kavkaz halkları* vs. (Söyegov 2000: 62). Bu tamlamaları Türkiye Türkçesine *yazın günleri, sabahın rüzgârı, kuzeyin rüzgârı, Avrupa'nın devletleri, Kafkas'ın halkaları* biçiminde değil; *yaz günleri, sabah rüzgârı, kuzey rüzgârı, Avrupa devletleri, Kafkas halkaları* biçiminde aktarmak gerekir. Türkmen Türkçesindeki bu türden belirtili isim tamlamalarını aktarırken tamlamanın Türkiye Türkçesinde nasıl kullanıldığına ve üslûba dikkat edilirse hatadan kaçınmak mümkün olur.

²² Türkmen Türkçesindeki hâl ekleri konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Kara 2001: 38-39; Söyegov 2000: 55 vd.

Fiil Çekim Ekleri

Zaman ve Kip Ekleri: Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında zaman ve kip ekleri bakımından büyük farklılıklar yoktur. Bilinen geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman, gereklilik kipi, dilek-şart kipi²³ eklelerinde iki lehçe arasında ses bakımından önemli farklar bulunmaktadır. Şimdiki zaman eki *-yAAr* biçimindedir; bazı durumlarda ekteki *r* sesi düşmektedir. Öğrenilen geçmiş zaman eki *-IpdIr* biçimindedir. Emir kipinin birinci teklik şahsı *-AyIn*, ikinci teklik şahsı *-ğIn*, birinci çokluk şahsı *-AIIIñ*, ve *-All* biçimindedir. Aslında zaman ve kip ekleri arasında ses bakımından farklılık olup olmaması ya da eklerin aynı kaynak gelip gelmemeleri aktarma açısından çok önemli değildir. Önemli olan eklerin her iki lehçedeki eş değerlerinin bilinmesidir.

Zaman eklerinden kaynaklanan aktarma hataları en çok *-An - iyelik eki - yook*²⁴ yapısıyla kurulan olumsuz şimdiki zaman çekiminin aktarımında görülmektedir. Bu yapı aktarılırken zaman zaman “aslını uyarlama” tipinde hatalara rastlanmaktadır. Bu yapının Türkiye Türkçesindeki eş değerleri *-mA - yor* ya da *-mA - mAktA* yapısıdır. Fakat, bazen bu yapı *-Dik - iyelik eki - yok* biçiminde uyarlanarak aktarılmaktadır. Aşağıdaki cümlede bu türden aktarma hatası vardır.

-Siz Gadam ağanın hesiyetini bilenizok. (TEA 11, 100)

> *-Siz Gadam ağanın karakterini bildiğiniz yok.* (TEA 11, 100)

= *-Siz Gadam Ağanın karakterini bilmiyorsunuz.*

Zaman eklerini aktarırken her zaman kaynak cümledeki zaman ekinin aynısını kullanmak şart değildir. Hedef lehçenin üslûbu ve metnin türü dikkate alınarak bilinen geçmiş zamanla öğrenilen geçmiş zaman, geniş zamanla şimdiki zaman ya da geniş zamanla gelecek zaman arasında geçişler yapılabilir. Ancak bu geçişler keyfi olmamalıdır; mutlaka hedef lehçenin üslûbu

²³ Şart eki olan *-sA*'nın cümlede yüklem olmadığı, eklendiği fiili zarf-fiilli parça olarak asıl fiile bağladığı durumlarda Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında kullanım bakımından bazı farklılıklar vardır. Ayrıntılı bilgi için aşağıda bk. “Zarf-fiil Ekleri”

²⁴ Bu yapı, ses düşmesi, hece kaynaşması gibi çeşitli ses hadiseleri sonucunda değişikliğe uğramış biçimiyle kullanılmaktadır. Örnek: *gelenim yook > gelemook*. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Kara 2001: 48; Söyegov 1999: 272.

ya da aktarılan metnin türü dikkate alınarak yapılmalı veya mecburiyet karşısında böyle bir tasarrufa gidilmelidir. Aşağıdaki cümle bu duruma uygun bir örnektir:

Bir gün Magtımgulu bilen bile çopancılık edip yören kakabaş yoldaşlarınıñ biri obaa gid~~y~~er (TEA 10, 93).

> Bir gün Magtımgulu ile birlikte çobanlık eden şımarık, erkin arkadaşlarından biri obaya gitmiş. (TEA 10, 93).

= Bir gün, Mahtumkulu ile birlikte çobanlık yapan şımarık (= terbiyesiz) arkadaşlarından biri köye gitmiş (= gider).

Bu cümlede geçmişte meydana gelmiş bir olay, şimdiki zaman kullanılarak anlatılmaktadır. Fakat metnin üslûbu dikkate alındığında bu cümleyi şimdiki zaman ile Türkiye Türkçesine aktarmak uygun olmamaktadır. Zaten cümlenin aktarımında şimdiki zaman değil, öğrenilen geçmiş zaman kullanılmıştır. Burada, öğrenilen geçmiş zamanın yanı sıra geniş zaman da tercih edilebilir.

Bu gibi durumların dışında yazarın tercihinin saygılı olmak ve gereksiz yere kaynak cümleyi aslından uzaklaştırmamak gerekmektedir. Ancak, yapılan aktarmalarda gereksiz yere kaynak cümledeki “zaman”dan farklı bir “zaman”ın tercih edildiği durumlara rastlanmaktadır. Aşağıdaki cümleler bu duruma örnek olarak verilebilir:

Sen öz piğamberiñ ne işler gayrıp, barça adamı günäsinden saplamak için dağda-düzde, çöl-beyevanda ser-sepil bolup, obalarda-şäherlerde olarıñ dadına yetişip yörenini hem unudıpsıñ... (NTP, 120)

> Peygamberin ne işler yaptığını, insanları günahlarından döndürmek için dağda ovada, çölbeyevanda sersefil olup, köylerde şehirlerde onların yardımına yetiştiğini nasıl unutursun... (NTF, 126)

= Sen kendi peygamberinin neler yaptığını, insanları günahlarından vazgeçirmek için dağlarda, düzlerde, çöllerde sersefil olup, köylerde, şehirlerde onların yardımına yetiştiğini de unutmuşsun...

Ol çın söyginiñ diñe kınçılıklara coğap berip ya-da oña döz gelip, tenini edil erkek teni yalı gataaltmak daldığıne göz yetirdi. (NTP, 60)

> Gerçek sevginin, sadece zorluklara göğüs germek veya acılar karşısında, vücudun bir erkek vücudu gibi kaba ve dayanıklı olması sanıyordu. (NTF, 64)

= O gerçek sevginin, sadece zorluklara karşı gelip veya onlara tahammül edip, vücudunu bir erkek vücudu gibi güçlendirmek olmadığını anladı.

-Oyun edemok. Övrenmek için sınıp görñ diyipdir. (NH, 214)

> Şaka yapmıyorum, öğrenmek için deneme yapıyorum, diye söyler. (NH, 215)

= Şaka yapmıyorum, öğrenmek için deneme yapıyorum, demiş.

Bir adam ependi'den eşek sorapdir. (NH, 36)

> Adamın biri Hoca'ya başvurup işi için eşeğini ister. (NH, 37)

= Bir adam Hoca'dan eşeğini istemiş.

Zarf-fiil Ekleri

-Ip Eki: Türkmen Türkçesinde en çok kullanılan zarf-fiil eki *-Ip*'tir. Bu eki Türkiye Türkçesine doğru biçimde aktarabilmek için zarf-fiilli parça ile temel parça arasındaki zaman ilişkisini dikkate almak gerekmektedir. Meseleye bu açıdan bakıldığında, Türkmen Türkçesindeki *-Ip* ekinin duruma göre farklı ek veya yapılarla Türkiye Türkçesine aktarılabilceği görülmektedir. Bu ekin aktarımıyla ilgili dokuz farklı durum söz konusudur:

1. *diyip coğap ber-, diyip gığır-, diyip seslen-, diyip geple-* gibi kalıp ifadelerde *-Ip* ekinin Türkiye Türkçesindeki eşdeğeri *-A* ekidir. Bu tür kalıp ifadeler *diye cevap ver-, diye bağır-, diye seslen-* biçiminde aktarılmalıdır. Örnek:

-Sizin bilen düz yerde eşekden-e böküşip bilerin, diyip, ol ısgınsız seslendi (TEA 11, 93).

> –“Sizinle düz yerde eşekten atlayabilirim” deyip, o sessizce seslendi (TEA 11, 93).

= Sizinle düz yerde eşekten atlayabilirim, diye sessizce cevap verdi.

Bu cümledeki zarf-fiilli parça ile temel parçada iki farklı hareket yoktur; zarf-fiilli parça ile temel parça tek bir hareketi karşılamaktadır. Fakat zarf-fiilli parçanın aktarımında *-Ip* ekinin kullanılması iki farklı hareket olduğu yönünde anlam vermektedir. Bunun engellenmesi için aktarmada *-A* ekinin tercih edilmesi gerekmektedir.

- *Avçar, dolan ızıña! – diyip, balcı ızgıtsız gığırdı.* (NTP, 33)

> - *Avçar, geri dön! deyip köpeğine sinirli bir şekilde bağırdı.* (NTF, 37)

= *Balcı, “Avçar, geri dön!” diye sinirli bir şekilde bağırdı.*

Buradaki cümlede de *diyip gığır-* yapısının yanlış aktarılmasından kaynaklanan bir yanlışlık vardır. Hedef cümleden önce “demek” sonra “bağır-mak” hareketinin gerçekleştiği anlamı çıkmaktadır. Ancak, kaynak cümlede birbirini takip eden iki hareket yoktur.

Bu arada, *diyip* zarf-fiilinin her zaman *-A* ekiyle aktarılmaması gerekmektedir. Bazı durumlarda *diyip* zarf-fiili ve temel parça iki farklı hareketi gösterebilir. Bu gibi kullanımlarda duruma göre *-Ip* veya *-ArAk* eklerinden biri tercih edilmelidir. Meselâ, şu cümledeki *diyip* zarf-fiili buna uygun olarak doğru biçimde aktarılmıştır:

Pulunı getirerler, diyip, yaşulı bilen hoşlaşdım. (TEA 11, 278)

> *Paranı getirsinler, deyip ihtiyarla vedalaştım.* (TEA 11, 278)

Paranı getirirler, deyip ihtiyarla vedalaştım.

2. Türkmen Türkçesinde *-Ip* zarf-fiil ekiyle kurulan tekrar gruplarının Türkiye Türkçesine *-Ip* değil, *-A* zarf-fiil ekiyle aktarılması gerekir. Aşağıdaki cümleler hatalı aktarıma örnek olarak verilebilir:

Teç serdarinkılar bilen birleşen yiğdekçeler dönüp-dönüp söveşdiler (TEA 11, 332).

> *Téç Serdarinkilerle birleşen yiğitler dönüp-dönüp savaştılar* (TEA 11, 332).

= *Teç Serdar’inkilerle birleşen yiğitler döne döne savaştılar.*

Gırmızı gül ısından,

Isgap-ısgap doayım. (TEA 10, 40)

> Kırmızı gül kokusundan,

Koklayıp koklayıp doayım. (TEA 10, 40)

= Kırmızı gül kokusuna,

*Koklaya koklaya doayım.*²⁵

3. Fiillerin iktidar biçimleri Türkiye Türkçesinde, asıl fiilin –A zarf-fiil ekiyle *bil-* fiiline bağlanmasıyla yapılmaktadır. Türkmen Türkçesinde ise asıl fiil, *bil-* yardımcı fiiline –*Ip* ekiyle bağlanmaktadır. Dolayısıyla fiillerin iktidar biçimleri söz konusu olduğunda –*Ip* eki Türkiye Türkçesine –A ekiyle aktarılmalıdır. Şu cümledeki –*Ip* eki, bu durum dikkate alınmadığı için hatalı aktarılmamıştır:

-Torgayı düvündirip duran déne seçip bilseñ Kemine ata seniñki hem oñat yer tutcak (TEA 10, 72).

> “Turgay kuşunu hıkkıdık tutturan tane seçip bilsen, Kemine ata, seninki de iyi yer tutacak” (TEA 10, 72)

= -Kemine Ata, tarla kuşunun sesini kesen taneleri saçabilirsen seninkiler de sevilir.

4. Türkiye Türkçesinde tezlik bildiren *ver-* yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiil yapılarında, asıl fiil yardımcı fiile –*I* zarf-fiil ekiyle bağlanmaktadır. Fakat Türkmen Türkçesinde bu yapı kurulurken, asıl fiil –*Ip* ekiyle *ber-* fiiline bağlanmaktadır. Bu sebeple Türkmen Türkçesindeki –*Ip ber-* yapısında geçen –*Ip* eki, Türkiye Türkçesine –*I* ekiyle aktarılmalıdır. Yapılan kimi aktarmalarda bu duruma dikkat edilmediği için yanlışlıklara rastlanmaktadır:

“Sen maña üç gün möhletin içinde daşdan bir telpek tikip ber!” diyipdir (TEA 10, 63).

> “Sen bana üç gün içinde taştan bir kalpak dikip ver” demiş (TEA 10, 63).

= “Sen bana üç gün içinde taştan bir kalpak dikiver” demiş.

²⁵ Buradaki cümlenin bizce doğru olan biçiminde bir istem yanlışı var gibi görünebilir. Cümle “koklaya koklaya, kırmızı gül kokusuna doayım” biçiminde düşünülmelidir.

Yukarıdaki cümlede *-Ip* ekinin aktarımı doğru yapılmıştır; fakat *halıpa* kelimesini Türkiye Türkçesine *üstat* kelimesiyle aktarmak daha doğru olur.

Onda néme çalıp bereyin, halıpa? (TEA 11, 452).

> Öyleyse ne çalıvereyim, mürşit (TEA 11, 452).

= Öyleyse ne çalıvereyim, üstadım?

5. Türkmen Türkçesinde *-Ip başla-* biçiminde kullanılan kalıp ifadeler Türkiye Türkçesine *-mAyA başla-* şeklinde; bir başka deyişle *-Ip eki-mA* “fiilden isim yapma eki” ve *-A* “yaklaşma hâli eki”nden oluşan *-mAyA* yapısı kullanılarak aktarılmalıdır. Buna dikkat edilmezse asıl cümlelerin anlamı, aktarmada doğru biçimde verilemez. Örnek olarak aşağıdaki kaynak cümle ile hedef cümle karşılaştırılabilir:

Hıvalılar iki-üç tarapdan berik süyşüp başladılar (TEA 11, 327).

Hiveliler iki-üç koldan öne doğru saldırdılar (TEA 11, 327).

Hiveliler iki üç koldan ileri doğru saldırmaya başladılar.

Aşağıdaki cümlelerin aktarımında *-Ip* ekinin bu türlü kullanımına dikkat edildiği için hata yapılmamıştır:

Şo mahal yağış yañı damcalap başlapdı (TEA 11, 287).

> O zaman yağmur yeni yeni atıştırmaya başlamıştı (TEA 11, 287).

Toplar yanadandan arlap, cümle cahanı lertzana getirip başladı (TEA 11, 329).

> Toplar yeniden patlayıp, cümle cihanı titretmeye başladı (TEA 11, 329).

6. Türkmen Türkçesinde sıkça kullanılan *-Ip dur-*, *-Ip otur-*, *-Ip yat-*, *-Ip yör-* gibi birleşik fiil yapılarını Türkiye Türkçesine aktarırken genellikle yardımcı fiili hesaba katmadan; sadece asıl fiili aktarmak gerekmektedir. Bu durumda tabii olarak *-Ip* eki de hesaba katılmamalıdır. Bu yapılar olduğu gibi aktarılınca, *dur-*, *otur-*, *yat-*, *yör-* fiilleri, asıl fiil; asıl fiil ise zarf-fiilli parça olarak anlaşılmaktadır. Bu da kaynak cümlede kastedilen anlamın tam olarak yansıtılmamasına sebep olmaktadır. Aktarmalarda zaman zaman bu

durumun dikkate alınmamasından kaynaklanan hatalara rastlanmaktadır. Şu cümleler, bu duruma örnek teşkil edebilir:

*Gadam ağa, armaveri, işler bilen nedişyersin? diyip, dımıp oturan me-
rekenin içinden kimdir biri ona habar gatdı.* (TEA 11, 96)

> “Gadam ağa, nasılsınız, işleriniz nasıl gidiyor” deyip susup oturan ka-
labalığın içinden biri ona hal hatır sordu. (TEA 11, 96)

= Susan kalabalığın içinden biri “Gadam Ağa, nasılsın, işlerin nasıl gi-
diyor?” diye hâl hatır sordu.

*Şeheriñ depesindeki epet Gün has aşaklap, bürünç cam yalı gızarıp
durdı* (TEA 11, 182).

> Şehrin üstündeki âfet güneş, gayet alçalıp pirinç cam gibi kızarıp
durdu (TEA 11, 182).

= Şehrin üstündeki kocaman güneş iyice alçalarak pirinç kâse gibi
kızardı.

Çep elinin yencesi²⁶ bilen yağcarıp duran dudaklarını süpürdi (TEA 11,
223).

> Sol elinin arkasıyla yağlanıp duran dudaklarını sildi (TEA 11, 223).

= Sol elinin içiyle yağlanan dudaklarını sildi.

*Ol sonra üyşüp duran gızıl-kümüş şaylara yine bir seretdi-de, uludan
demcağazını aldı.* (TEA 11, 165)

> Sonra toplanıp duran kızıl-gümüş takılara bir daha baktı ve derinden
nefes aldı. (TEA 11, 165)

= Sonra toplanan altın, gümüş takılara bir daha baktı ve derin bir nefes
aldı.

Yukarıda “1.3.3.2. Tam Yalancı Eş Değer Ekler” başlığında da bahse-
dildiği gibi Türkiye Türkçesinin bazı ağızlarında *-Ip dur-* yapısı kullanılı-
maktadır. Bu yapı, fiilde belirtilen hareketin sürekli ve sıkça yapıldığını vur-

---

²⁶ Doğrusu *pence* olmalıdır.

gulamak için kullanılır. Oysa Türkmen Türkçesinde hem çok sık kullanılmakta hem de fiildeki hareketin sürekli ve sıkça yapılmadığı durumlarda da kullanılmaktadır. Üstelik aktarmalarda hedef lehçenin herhangi bir ağzını dikkate almak mümkün değildir. Hedef lehçenin yazı dili ve genel okuyucu dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla bu tür yapıları, Türkiye Türkçesine *-Ip dur-* biçiminde aktarmak uygun olmamaktadır.

7. Yapı bakımından birbirinden bağımsız iki cümle, Türkmen Türkçesinde *-Ip* ekiyle birbirine bağlanabilmektedir. Bu durumda, *-Ip*'lı zarf-fiilli parçanın öznesi ile temel parçanın öznesi farklı olabilmektedir. Oysa, Türkiye Türkçesinde *-Ip*'lı zarf-fiilli parça ile temel parça arasında bu bakımdan bir uygunluk vardır; hem zarf-fiilli parçadaki hem de temel parçadaki hareketin öznesi aynıdır. Türkmen Türkçesinde *-Ip* ekiyle birbirine bağlanan bu tür cümleler, Türkiye Türkçesine iki ayrı cümle olarak aktarılırsa bu farklı kullanım sorun olmaktan çıkar. Türkmen Türkçesindeki tek cümleyi Türkiye Türkçesine iki ayrı cümle olarak aktarırken *-Ip*'lı zarf-fiilli parçadaki fiil, zaman eki eklenerek temel parça durumuna getirilmelidir. Getirilecek zaman eki ise, temel parçanınkiyle aynı veya uyumlu olmalıdır. Bu iki ayrı cümle, yerine göre “ve” bağlama edatıyla bağlanabileceği gibi, yazıda “virgül” ile de ayrılabilir. Aşağıdaki cümlelerin aktarımında *-Ip* ekinin bu tür kullanımına dikkat edilmediği için yanlışlık yapılmıştır:

Bularıñ üstüne-de yanan tamımızıñ garalıp görünyen divarlarını görenimde inciğim sandırap, yüregim dilinyerdi. (TEA 11, 190).

> Üstüne üstlük yanan evimizin kararıp duran duvarlarını gördüğümde inciğim titreyip yüregim parçalanıyordu. (TEA 11, 190).

= Üstüne üstlük yanan evimizin kararın duvarlarını gördüğümde dizlerim titriyor, yüregim parçalanıyordu.

Bu cümlede anlam yönünden, zarf-fiilli parça ile temel parça birbirinden bağımsız iki hareketi karşılamaktadır. Zarf-fiilli parçanın öznesi “inciğim”; temel parçanın öznesi “yüregim” kelimeleridir. Dolayısıyla, burada iki ayrı özne vardır ve bunları tek bir yüklemle bağlamak Türkiye Türkçesinde mümkün olmamaktadır.

Aynı durum aşağıdaki cümleler için de geçerlidir. Bu cümlelerin aktarımında da yanlış yapılmıştır.

Emma ussa Çarının Gözelin yanına baranını görüp, eyyem gabanıp, gözi hanasından çıkaycak boldı (TEA 11, 111).

> Fakat Usta, Çarı'nın Gözel'in yanına vardığını görünce çok kıskanıp gözü çanağından çıkacak gibi oldu (TEA 11, 111).

= Fakat Usta, Çarı'nın Gözel'in yanına vardığını görünce çok kıskandı, gözleri yuvasından çıkacak gibi oldu.

Sañıldap, kömege gelen yigitler bilen akıllı-başlı salamlaşbam bilmedi (TEA 11, 287).

> Titreyip yardıma gelen yiğitlerle doğru dürüst selamlaşamadı (TEA 11, 287).

= Titredi, yardıma gelen yiğitlerle doğru dürüst selâmlaşamadı bile.

Buradaki hedef cümlede *titre-* fiilinde *-Ip* ekinin kullanılması, “yardıma gelen yiğitlerin titrediği” biçiminde bir anlam çıkmaktadır. Halbuki, “titreme” hareketini yapan cümlenin öznesidir.

8. Türkmen Türkçesindeki *-Ip* zarf-fiil eki kimi durumlarda da Türkiye Türkçesine aynı şekilde *-Ip* ekiyle aktarılmalıdır. Yukarıda bahsedilen durumların dışında kalan ve temel parçaya *-Ip* ekiyle bağlanan zarf-fiilli parçaların aktarımında, duruma uygun olmak şartıyla *-Ip* eki tercih edilmelidir. Türkiye Türkçesinde *-Ip* ve *-ArAk* ile kurulan zarf-fiilli parçalardaki hareket, temel parçadaki hareket ile aynı zamanda veya ondan daha önce olabilir. Bu sebeple Türkmen Türkçesindeki bu duruma uygun kullanımlar, Türkiye Türkçesine *-ArAk*'ın yanı sıra *-Ip* ile de aktarılabilir.²⁷

Hedef metinde *-Ip* ile *-ArAk* arasında seçim yapmak tamamen üslûp ile ilgilidir; biri diğerinin yerine de kullanılabilir. Ancak bazen *-Ip*'ı tercih etmek üslûp bakımından daha uygun olmaktadır. Aşağıdaki örneklere bu dikkatle bakılabilir:

²⁷ Temel parça, zarf-fiilli parça terimleri ve *-Ip* ile kurulan zarf-fiilli parça ile temel parça arasındaki zaman ilişkisinin sistematığı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Uğurlu 1999.

–İne size pul, halva alıp hezil ediniñ diyip, bir gısım pulı köle taşlaap gidiberipdir (NH, 90).

> –İşte size akçe, helva alarak karnınızı doyurursunuz! diyerek bir avuç akçeyi göle atıp yoluna devam eder (NH, 91).

= –İşte size para, helva alıp karnınızı doyurun! deyip bir miktar parayı göle atıp gitmiş.

Buradaki hedef cümlede –ArAk ekinin kullanılması zarf-fiilli parçadaki hareketin, temel parçadaki hareket ile aynı anda gerçekleştiği yönünde anlam vermektedir. Oysa kaynak cümleye göre zarf-fiilli parçadaki hareket temel parçadakinin daha öncedir. Bu anlamı yansıtabilmek için –ArAk yerine –Ip tercih edilmelidir; çünkü –Ip ekinde geçmiş zaman anlamı daha belirgindir. Bu bahiste, bazı Türk lehçelerinde –Ip ekinin geçmiş zaman eki kuruluşlarında kullanılmakta olduğu hatırlanmalıdır. Aynı şeyler aşağıdaki cümle için de geçerlidir.

Bir gün Ependi üç sanı garalını ullakan tabaga salıp, Teymirleñe sovgat alıp baryan eken. Yolda garalılar tabagiñ içinde iki yana togalanyarmış (NH, 76).

> Hoca, bir gün üç kara eriği büyük bir tabağa koyarak Timur’a götürürken yolda erikler bir o yana, bir bu yana yuvarlanıp durur (NH, 77).

= Bir gün Hoca üç tane kara eriği büyük bir tabağa koyup hediye etmek üzere Timurlenk’e götürüyormuş. Yolda erikler tabağın içinde bir o yana, bir bu yana yuvarlanıyormuş.

9. Temel parçaya –Ip ekiyle bağlanan zarf-fiilli parçaların Türkiye Türkçesine aktarımında, bazen –Ip eki yerine –ArAk ekini tercih etmek üslûp bakımından daha uygun olmaktadır. Bu sebeple Türkmen Türkçesindeki bu duruma uygun kullanımlar, Türkiye Türkçesine –ArAk ile aktarılmalıdır. Aşağıdaki cümlelere bu açıdan bakılabilir.

Teğelenip hem gızarıp doğan ay

Emay bilen kem-kem yokarı galyar. (TAE 11, 74).

> Yuvarlaklaşıp ve kızarıp doğan ay,

Usul usul yavaş yavaş yukarı kalkıyor (TAE 11, 74).

= Yuvarlaklaşarak ve kızararak doğan ay,

Usul usul, yavaş yavaş yükseliyor.

Bu cümledeki zarf fiilli parçada belirtilen hareket olan “yuvarlaklaşma ve kızarma” işleri, temel parçalarda belirtilen hareket olan “doğma”²⁸ işi ile aynı anda ve birlikte gerçekleşmektedir. Yani, önce “yuvarlaklaşma” ve “kızarma” işinin tamamlandığı; daha sonra “doğma” işinin gerçekleştiği iddia edilemez. Oysa Türkiye Türkçesine aktarırken *-Ip* ekinin kullanılması böyle bir çağrışıma sebep olmaktadır. Dolayısıyla, böyle bir anlam üslûp açısından uygun olmamaktadır. Cümlenin aktarımında *-Ip* yerine *-ArAk* ekinin kullanılması daha doğru olur.

Ana, şonda iki sövüş ettiğimiz bolar, diyip, Miralı yılgırıp, cogap beripdir. (TEA 10, 63)

> İşte o zaman iki sövüşümüz olur diye Mirali gülümseyip cevap vermiş. (TEA 10, 63)

= Miralı, işte o zaman iki tane hayvan kesmiş oluruz, diye gülümseyerek cevap vermiş.

Bu cümlenin aktarımında da zarf fiilli parça ile temel parça arasındaki zaman ilişkisi üslûp bakımından uygun olmayan biçimde yansıtılmıştır. Çünkü asıl cümlede “gülümseme” işi ile “cevap verme” işi aynı anda gerçekleşmektedir. Fakat, cümlenin aktarımında *-Ip* ekinin kullanılması “gülümseme” işinin önce, “cevap verme” işinin sonra gerçekleştiği yönünde anlam vermektedir. Cümlenin üslûpça düzgün aktarılabilmesi için burada da *-ArAk* ekinin kullanılması gerekmektedir.

Türkiye Türkçesinde *-Ip* ve *-ArAk* eklerinin kullanım alanları yukarıdaki örneklerde olduğu gibi kesin sınırlarla ayrılmış değildir. Çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Ancak, bazen verilen örneklerde olduğu gibi üslûp bakımından bu eklerden biri, diğerine göre daha uygun olmaktadır.

²⁸ Burada *doğ-* fiili cümlenin yüklemi değilse de *kızararak* ve *yuvarlaklaşarak* zarf fiilleri ona bağlandığı için [(*yuvarlaklaşıp*) ve (*kızarıp*) + (*doğ-*)] kelime grubunda temel parça durumundadır.

-sA Eki: Türk gramerinde bu ek, genellikle kip eki olarak değerlendirilir. Fakat ekin kullanım alanına bakıldığında, bu eki sadece kip eki olarak değerlendirmenin yanlış olacağı görülmektedir. Çünkü, bu ekin eklendiği fiil, cümlede her zaman yüklem olmamaktadır. Eklendiği fiili yüklem yapmayan bir ekin de zaman veya kip eki olması düşünülemez. Türkiye Türkçesindeki -sA ekinin bu özelliği dolayısıyla üzerinde çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar için bk. Gülsevin 1990; Karahan 1994; Develi 1995.

Kanaatimizce, Türkiye Türkçesindeki -sA ekinin iki farklı kullanımı vardır.²⁹ Birincisi, “Akşam sinemaya gitsek”, “İyi bir iş bulabilsem” örneklerinde olduğu gibi kip eki olarak kullanılmasıdır. İkincisi ve tartışmalı olanı ise, “Yağmur yağarsa dışarı çıkmayız”, “Buraya gelerseniz görürsünüz” örneklerindeki gibi zarf-fiil eki olarak kullanılmasıdır. Birinci tipteki kullanımda -sA’nın eklendiği fiil, cümlede yüklem; ikincisinde ise yükleme bağlanan bir zarf-fiilli parçadır. Bu ekle ilgili bu tür tartışmalara, konumuzla doğrudan ilgili olmaması sebebiyle daha fazla yer verilmeden ikinci kullanımı zarf-fiil eki olarak kabul edilecek ve -sA eki zarf-fiil ekleri kısmında incelenecektir. Ancak inceleme, Türkmen Türkçesi merkezli olduğu için kip eki görevinde kullanıldığı durumlara da değinilecektir.

Türkiye Türkçesinde -sA eki, zarf-fiil eki olarak kullanıldığında genellikle bir zaman ekinden sonra gelmektedir. Böylece, ekin hangi işlevde kullanıldığını şekil yönünden de ayırmak mümkün olmaktadır. Ancak, Türkmen Türkçesinde kip eki mi yoksa zarf-fiil eki mi olduğunu şekil bakımından ayırt etmek pek mümkün değildir; bunun için cümlede yüklem olarak kullanılıp kullanılmadığına bakmak gerekir.

Türkmen Türkçesindeki -sA eki, eklendiği fiili cümlenin yüklemine bağlarken doğrudan fiil tabanına gelir; herhangi bir zaman ekinden sonra gelerek birleşik çekime girmez. Ancak kimi durumlarda *bol-* fiiline getirilerek birleşik çekim fonksiyonu yüklenebilir (Söyegov 2000: 281 vd.). Türkiye Türkçesinde bu ek, eklendiği fiili yükleme bağlarken, doğrudan fiil tabanına da gelebilmesine rağmen daha çok çekimlenmiş bir fiile eklenerek

²⁹ Aslında -sA eki çok çeşitli durumlarda kullanılmaktadır. Burada en çok kullanıldığı durumlar dikkate alınarak iki farklı kullanımı olduğu söylenmiştir. Bu ekin farklı kullanımları için bk. Develi 1995.

birleşik çekime girer. Meselâ, “Yağmur yağarsa dışarı çıkmayız”. Doğrudan fiil tabanına geldiğinde ekin “dilek” işlevi; birleşik çekimde ise “şart” işlevi öne çıkmaktadır. Bu sebeple de, Türkiye Türkçesinde zarf-fiil eki olarak daha çok bir zaman ekiyle birlikte kullanılır. Türkmen Türkçesindeki –sA ekinin Türkiye Türkçesine aktarımıyla ilgili üç farklı durum vardır:

1. Türkmen Türkçesindeki –sA, kip eki olarak kullanıldığında Türkiye Türkçesine yine –sA ile aktarılmalıdır. Bu tür kullanımda pek aktarma hatası yapılmamaktadır.

2. Türkmen Türkçesindeki –sA ekini, zarf-fiil eki olarak kullanıldığında Türkiye Türkçesine zaman eki – sA yapısıyla aktarmak daha doğrudur. Aşağıdaki örnek cümlede, bu duruma dikkat edilmediği için aktarma yanlışı yapılmıştır:

Bu adama yönekey göz bilen garasan, dine öz zehmetinden başka dünyanın işine düşünmen yören bir pukaradır diyip guman edyersin. (TEA 11, 96)

> Bu adama saf bir gözle baksan, yalnız öz zahmetinden başka dünyanın işini düşünmeyen, anlamayan bir gariptir diye tahmin edersin. (TEA 11, 96)

= Bu adama saf bir gözle bakarsan, kendi işinden başka bir şeyle ilgilenmeyen bir garip zannedersin. (TEA 11, 96)

3. Türkmen Türkçesinde –sA eki, eklendiği fiili zaman yönünden yükleme bağlamakta da kullanılabilir (Söyegov 2000: 282 vd). Ancak Türkiye Türkçesinde –sA ekinin bu şekilde kullanımına bazı sınırlı ve çok özel durumlar dışında pek rastlanmamaktadır. Bu sebeple, bu tür kullanımlarda –sA ekini Türkiye Türkçesine yine –sA ile aktarmak uygun olmamaktadır. Ancak duruma uygun başka bir zarf-fiil ekiyle aktarılması mümkündür. Aşağıdaki cümle bu duruma uygun bir örnektir:

Sazanda saz çalsa, obanın ulı-kiçi hemmesi gelerdi. (TEA 11, 123)

> Sazende saz çalsa obanın hepsi gelirdi. (TEA 11, 123)

= Sazende saz çaldığında büyüklü küçüklü, köyün hepsi gelirdi.

-*AndA* eki: Bu ek aslında *-An - iyelik eki - dA* biçimindedir. Ancak, 3. teklik şahısta iyelik eki kullanılmadığı için genelde *-AndA* biçiminde gösterilmektedir; meselâ bk. Karâ 2001: 35. Bu ekin aktarımıyla ilgili iki farklı durumdan söz edilebilir:

1. Bu ek *-AndA* biçiminde, iyelik almadan kullanıldığında, duruma göre *-Inca* veya *Dlk - iyelik eki - dA* yapısıyla Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Bu eklerden hangisinin hangi durumlarda tercih edileceğine dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir; biri diğerinin yerine kullanılabilir. Ancak, bazı durumlarda bu eklerden birini tercih etmek üslûp açısından daha uygun olabilir. Örnek:

Atalık yakımsız söz aydanda ol yine-de nemedir bir zatlar diymeğe çemelendi. (TEA 11, 99)

> Atalık hoş sözler söyleyince o yine de cevap vermeye çalıştı. (TEA 11, 99)

= Atalık hoş olmayan (= çirkin) sözler söyleyince (= söylediğinde) o yine de bir şeyler söylemeye çalıştı.

"Gümp" bolanda atlıların iki-üç sanısı tüvdürilip gitdi. (TEA 11, 329)

> "Güm" olunca atlılardan iki üç tanesi devrildi. (TEA 11, 329)

= "Güm" edince (ettiğinde) atlıların iki üç tanesi devrildi.

Bu ekin aktarımında sık sık "aslını koruma" tipinde hata yapılmaktadır. Aşağıda, bu durumla ilgili tipik birkaç örnek vardır:

Günlerin bir gününde, ağaçların miveleri bişende yañkı üç sanı gız meydana yuva, kömelek ve şulara meñzeş zatlar yıgmaga gidipdirler. (TEA 10, 117)

> Günlerin bir gününde, ağaçların meyveleri olanda, bu üç kız kıra sarmaşık, mantar ve benzeri şeyler toplamaya gitmişler. (TEA 10, 117)

= Günlerden bir gün, ağaçların meyveleri olgunlaşınca (= olgunlaştığında), bu üç kız kıra yuva, mantar ve benzeri şeyler toplamaya gitmişler. [yuva: tadı acımsı, yenilen bir bahar otu]

Arıp-yadap gelende,

Ecesi kurban canına. (TEA 10, 38)

> Yorgun-argın gelende

Anası kurban canına. (TEA 10, 38)

= Yorgun argın gelince

Anası kurban canına.

2. Bu ek *-An - iyelik eki - dA* biçiminde, iyelik ekiyle kullanıldığında Türkiye Türkçesine *-Dik - iyelik eki - dA* yapısıyla aktarmak daha uygun olmaktadır. Aşağıdaki cümlelere bu açıdan bakılabilir:

Olar az yörép, köp yörép bir yerlere yetenlerinde, olarıñ baryan yolları üçe bölnüpdür. (TEA 10, 125)

> Az yürüyüp çok yürüyüp bir yere varmışlar. Orada yolları üçe bölünmüş. (TEA 10, 125)

= Onlar Az gidip uz gidip bir yerlere vardıklarında yolları üçe ayrılmış.

Yukarıdaki örnekte *-AndA* eki, bir zarf-fiil ekiyle değil de zaman ekiyle aktarılmıştır. Burada, kaynak cümledeki *yetenlerinde* kelimesini *-Dik - iyelik eki - dA* yapısını kullanarak *vardıklarında* veya *ulaştıklarında* biçiminde aktarmak gerekmektedir.

Munuñ sebebini soranlarında ol: (NH, 56)

> Neden? diye sebebini soranlara der ki: (NH, 57)

= Bunun sebebini sorduklarında, o:

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen bu ek, aktarıcı tarafından yanlış anlaşılmış ve yanlış aktarılmıştır. Buradaki kaynak cümlede geçen *sooraanlarında* kelimesini aktarırken *-Dik - iyelik eki - dA* yapısını kullanmak gerekmektedir.

Sıfat-fiil Ekleri

-An eki: Türkmen Türkçesindeki *-An* sıfat-fiil eki ile Türkiye Türkçesindeki *-An* eki aynı kaynaktan gelmektedir. Fakat eklerin kullanım alanları tam olarak örtüşmemektedir. Bu ek, Türkiye Türkçesinde çoğunlukla şimdiki

zamanla ilgili sıfat-fiil yapmaktadır. Daha az oranda da geçmiş zamanla ilgili sıfat-fiil yapar. Türkmen Türkçesinde ise tersine, daha çok geçmiş zamanla ilgili sıfat-fiil yapar. Zaten, Türkmen Türkçesinde *-An* eki geçmiş zaman, *-yAAn* eki de şimdiki zaman ile ilgili sıfat-fiil yapımında kullanılır (Söyegov 2000: 386 vd; 408 vd). Türkmen Türkçesindeki *-An* sıfat-fiil ekinin Türkiye Türkçesine aktarımı için aşağıdaki durumlar söz konusudur:

1. Türkiye Türkçesindeki *-An* ekinin seyrek olmakla birlikte geçmiş zamanla ilgili sıfat-fiil yapabildiğini dikkate alarak, Türkmen Türkçesindeki *-An* ekini; eklendiği fiilin anlamına, metnin üslûbuna uygun olmak koşuluyla yine *-An* ile Türkiye Türkçesine aktarmak mümkündür. Aşağıdaki cümlede geçen *-An* eki bu durum dikkate alınarak doğru biçimde aktarılmıştır.

Gaydışın ağır yüküň astında galan eşegi gövünli – gövünsiz mitdildaap gelyäärmış. (NH, 38)

> Fakat dönüşte ağır yükün altında kalan eşegi bir türlü yürümek istemez. (NH, 39)

= Dönüşte, ağır yükün altına giren eşegi gönüllü gönülsüz, yavaş yavaş geliyormuş.

2. Türkmen Türkçesindeki *-An* ekinin geçmiş zamanla ilgili sıfat-fiil yaptığı durumlarda, üslûba aykırı olmamak koşuluyla Türkiye Türkçesine *-mİş* ekiyle aktarmak gerekmektedir. Aşağıdaki cümlede bu duruma uygun bir örnek geçmektedir.

-Hay, duzlanan hıyar diyip sözünü soňlap-soňlamanka, eşegi añňırıp uğrapdır. (NH, 182)

> -Ey ahali, tuzlanan hıyar... diye sözünü bitirir bitirmez eşegi tekrar anırır. (NH, 183)

= -Haydi, tuzlanmış hıyar, diye sözünü bitirir bitirmez eşegi anırmaya başlamış.

3. Ender rastlanan bazı durumlarda ise Türkmen Türkçesindeki *-An* ekini, eklendiği kelimenin anlamı vs. sebepler yüzünden *-An* ve *-mİş* eki dışın-

da duruma uygun başka bir ek ile aktarmak gerekmektedir. Aşağıdaki metinde bu durum için uygun bir örnek vardır:

Bular bir topar yetim,

Atası eyyem ölen.

Yok yetişen gardaşı,

Kişi elinde galan. (TEA 11, 103)

> Bunlar bir grup yetim,

Atası çok önceden ölmüş.

Yoktur yetişen bir kardeşi

Yad elinde kalmış. (TEA 11, 103)

= Bunlar bir grup yetim,

Babası çok önceden ölmüş.

Yoktur yetişkin bir kardeşi

Yabancı elinde kalmış.

Bu metinde *-An* ekinden kaynaklanan bir aktarma hatası vardır. Türkmen Türkçesindeki *-An* ekinin daha çok geçmiş zamanla ilgili sıfat yaptığına yukarıda değinilmişti. Burada da *yetiş-* fiiline eklenerek “yetişkin, reşit” anlamında bir sıfat yapmıştır. Kaynak cümledeki *yetişen* kelimesi hedef cümlede *yetişen* biçiminde kullanılmıştır; fakat *yetişen* kelimesi Türkiye Türkçesinde “yetişkin, reşit” anlamını vermemektedir. Bu farklılıkta, *yetiş-* fiilinin anlamı da etkili olmaktadır; bu fiil Türkmen Türkçesinde “ergenlik çağına gelmek” (TTS, 694) anlamında da kullanılmaktadır. Fakat, bazı Anadolu ağzlarında buna benzer anlamları olmasına rağmen Türkiye Türkçesinin yazı dilinde bu anlamda kullanılmamaktadır. Dolayısıyla, bu fiilden türetilen bir sıfat-fiilin de “yetişkin, reşit” anlamını vermesi mümkün değildir. Ancak, Türkiye Türkçesindeki *yetişkin* kelimesinde bu fiilin “ergenlik çağına gelmek” anlamı saklanmıştır. Bu sebeple, *yetiş-* fiiline *-GIn* ekini getirerek *yetişkin* kelimesini kullanmak daha doğrudur.

Burada, sorun sadece *-An* ekinde olmadığı için bir önceki örnekte olduğu gibi *-miş* ekini kullanmak sorunu çözmeye yetmemektedir. Türkmen Türkçesindeki *yetiş-* ile Türkiye Türkçesindeki *yetiş-* arasındaki anlam farkı da sorunu karmaşıktır. Ancak, Türkiye Türkçesindeki *yetişkin* keli-

mesinde *yetiş-* fiilinin “ergenlik çağına gelmek” anlamının saklanmış olması sorunun çözümünü kolaylaştırmıştır.

4. Türkmen Türkçesinde *fiil tabanı - An + isim - iyelik eki* biçimindeki yapı, Türkiye Türkçesinde *fiil tabanı - Dik - iyelik eki + isim* biçiminde kurulmaktadır (Kara 2001: 34). Dolayısıyla bu yapıda, Türkmen Türkçesindeki *-An* ekinin Türkiye Türkçesindeki eşdeğeri *-Dik* ekidir. Ancak, zaman zaman bu farklılığa dikkat edilmediği için aktarma hataları yapılmaktadır. Aşağıdaki cümlelere bu açıdan bakılabilir.

*Bahar bayramının coşan çağında,
Gözüme satşdı³⁰ gözlerin senin. (TEA 11, 230)*

> Bahar bayramının coşan çağında,
Gözüme sataştı gözlerin senin. (TEA 11, 230)
= Bahar bayramı coştığı zaman,
Gözüme ilişti gözlerin senin.

*Yörün yolu, izi bar,
Şol bir meñzeş sazı bar. (ÇŞ, 287)*
> Giden yolu izi var,
Tek makamlı sazı var. (ÇŞ, 286)
= Gittiği yolu, izi var,
Tek makamlı sazı var

5. Kendisinden sonra iyelik ekinin geldiği durumlarda da *-An* ekini yine *-Dik* ile aktarmak gerekmektedir. Aşağıdaki cümlede bu duruma dikkat edilmediği için *-An* eki yanlış aktarılmıştır:

Onuñ saz çalcak
Bolanın duyduk. (ÇŞ, 187)
> Onun, saz çalmayı
Bilenini duyduk. (ÇŞ, 186)

³⁰ Doğrusu *sataşdı* olmalıdır.

= Onun saz çalmak

İsted $\ddot{u}$ đini duyduk.

Aynı şekilde *fiil tabanı – An - iyelik eki + $\ddot{u}$ çin* yapısında da –An ekini, kendisinden sonra iyelik eki geldiği için –*Dik* ile aktarmak gerekmektedir. Aşağıdaki cümlelerde bu durum dikkate alındığı için –An doğru aktarılmıştır:

Men piğamber $\ddot{o}$ vladı bolanım $\ddot{u}$ çin sizi ağzıbirliğe çağırmaqmenin boynumda vacıp! (TEA 11, 81)

> Ben peygamber evladı olduğum için sizi birliğe çağırmaq benim boynumun borcudur! (TEA 11, 81)

Mesele bu uğura gönüğeni $\ddot{u}$ çin türkmen edebiyatınıñ Sovet dövrünüñ ikinci günlerinden başlap ağır günleri başdan geçirendiğini yatlalın (TTE)

> Mesele bu yöne çevrildiği için Türkmen edebiyatının Sovyet döneminin ilk günlerinden itibaren sıkıntılı günler geçirdiğini hatırlayalım. (YTE)

6. Türkmen Türkçesinde seyrek olarak kullanılan *fiil tabanı – An + soñ* yapısı Türkiye Türkçesine *fiil tabanı – *Dik* – tAn + sonra* biçiminde aktarılmalıdır. Bu yapıda, –An ekinin Türkiye Türkçesindeki eş değeri –*Dik* – tAn yapısıdır. Bu yapının aktarımında pek hata yapılmamaktadır. Aşağıdaki örnekte *fiil tabanı – An + soñ* yapısı ve aktarımı bulunmaktadır:

Köse ağısını goyansoñ şeytan ondan ađlamagınıñ sebébini sorapdır. (TEA 10, 75)

> Köse yasını bitirdikten sonra şeytan, ondan ağlamasının sebebini sormuş. (TEA 10, 75)

= Köse ağlamayı bıraktıktan sonra şeytan ondan ağlamasının sebebini sormuş.

7. Türkmen Türkçesinde sıkça kullanılan *diyen* kelimesinde bu ek geçmektedir ve aktarımında da zaman zaman hatalar yapılmaktadır. Bu kelimeyi Türkiye Türkçesine *denen, denilen* biçiminde aktarmak gerekmektedir. Bazı durumlarda ise *adlı, şeklinde, biçiminde* gibi duruma uygun başka bir kelimeyle veya yapıyla aktarılmalıdır. Aşağıdaki cümlelere bu açıdan bakılabilir:

Munı kakamın gözüne ileycek yerde goyayın diyən pikir onun puhunı³¹ asmana göterdi. (TEA 11, 223)

> “Bunu babamın gözüne ilişecek bir yere bırakayım” diyən düşünce ruhunu göğe kaldırdı. (TEA 11, 223)

= “Bunu babamın gözüne ilişecek bir yere bırakayım” düşüncesi (= biçimindeki düşünce) onu çok mutlu etti.

Govşut Hanıñ Gılıç aksakgal diyən bir ulumsı geñeşdarı bolan. (TEA 10, 86)

> Govşut Han’ın Gılıç Aksakal denilen yaşlı bir kengeşçisi varmış. (TEA 10, 86)

= Govşut Hanın Gılıç aksakal³² denen (= adlı) kibirli bir danışmanı varmış.

Bizde galp akt düzmek ve yolbaşça halp³³ akt düzmekde kömek yetmeli diyən kanun yok. (TEA 11, 179)

> Bizde sahte sözleşme hazırlamak ve başkana sahte sözleşme hazırlamada yardım etmelidir diyən bir kanun yoktur. (TEA 11, 179)

= Bizde, sahte sözleşme hazırlamak gerekir ve sahte sözleşme hazırlamada başkana yardım etmek gerekir, biçiminde bir kanun yoktur.

8. Bu ek; masal, hikâye, destan, fıkra gibi türlerin anlatımında, sadece 3. şahıslarda geçmiş zaman eki olarak da kullanılmaktadır. Bu durumda –An ekini Türkiye Türkçesine, metnin bağlamını dikkate alarak öğrenilen geçmiş zaman eki –mİş veya bilinen geçmiş zaman eki –DI ile aktarmak gerekmektedir. Örnek:

Maksadına yetip, arkayınlaşan dostlar, nahar bişyänçä suva çümüp çıkalıñ diyişip geyimlerini çıkarıp derya tarap gidenler. (NH, 52)

> Amaçlarına ulaşarak rahatlayan dostları yemek pişinceye kadar suya girmek için soyunup ırmağa doğru giderler.

³¹ Doğrusu *ruhunı* (ruuhunı) olmalıdır.

³² Türkmen Türkçesindeki *aksakgal* kelimesi “tecrübeli, bilge, gün görmüş” kişiler için kullanılmaktadır. Ancak, *tecrübeli, bilge, gün görmüş* gibi kelimeleri böyle bir dizilişle kullanmak Türkiye Türkçesinde uygun olmayacağı için bu kelime *aksakal* biçiminde aktarılmıştır.

³³ Doğrusu *galp* olmalıdır.

= Amaçlarına ulaşmış rahatlayan dostları yemek pişinceye kadar suya girip çıkalm diyerek elbiselerini çıkarıp ırmağa doğru gitmişler.

Yukarıdaki örnekte, *-An* eki Türkiye Türkçesine *-miş* ekiyle değil, *-Ar* ekiyle aktarılmıştır.

Gözyaşı gan bolup toprağa kaçan,

Cereniñ bir dızı epildi yere. (ÇTŞ, 538)

> Gözyaşı kan olup toprağa damlayan,

Cerenin bir dizi kıvrıldı yere. (ÇTŞ, 539)

= Gözyaşı kan olup toprağa düştü,

Ceylanın bir dizi büküldü yere.

Yukarıdaki kaynak cümlede de *-An*, zaman eki olarak kullanılmıştır. Ancak, aktarıcı bu eki Türkiye Türkçesine kendisiyle aynı kaynaktan gelen *-An* sıfat-fiil ekini kullanarak aktarmıştır. Halbuki, burada bilinen geçmiş zaman eki kullanılmalıdır.

-yAAn eki: Türkmen Türkçesindeki bu ek şimdiki zamanla ilgili sıfat-fiil yapmaktadır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki karşılığı da *-An* ekidir. Ancak *-yAAn* eki, Türkmen Türkçesinde farklı durumlarda kullanıldığı için Türkiye Türkçesindeki eş değeri sadece *-An* eki değildir. Bu ekin Türkiye Türkçesine aktarımı ile ilgili üç farklı durum söz konusudur:

1. Kendisinden sonra bir iyelik eki gelmemişse *-yAAn* eki Türkiye Türkçesine *-An* ile aktarılmalıdır.

Süzülen gözler merekenin bir çetinden gelyen orta boylu bir adama baka dikildi. (TEA 11, 95)

> Süzülen gözler kalabalığın bir tarafından gelen orta boylu bir adama bakakaldı. (TEA 11, 95)

= Süzülen gözler kalabalığın bir tarafından gelen orta boylu bir adama doğru dikildi.

Garaşsızlığın öñüsüralarında üytgedip gurmak dövri diyilip atlandırılan gısğa dövür başlanıpdı. (TTE)

> Bağımsızlığın ilk yıllarında yeniden yapılanma dönemi denilen kısa bir dönem başlamıştı. (YTE)

= Bağımsızlığın ilk yıllarında “yeni den yapılanma dönemi” denilen (= diye adlandırılan) kısa bir dönem başlamıştı.

Bu cümledeki -yAAAn ekinin aktarımı aslında doğrudur; ancak *diyip aatlandırılıyaan* ifadesini, *denilen* yerine *diye adlandırılan* biçiminde de aktarmak mümkündür.

2. Kendisinden sonra bir iyelik ekinin geldiği diğer durumlarda -Dik ekiyle aktarılmalıdır.

Halnazarın hadasının³⁴ ke yerde uzap, ke yerde gısgalyanını Artık mesana melim³⁵ anladı. (TEA 11, 83)

> Artık, Halnazar’ın değneğinin bazı yerlerde uzayıp bazı yerlerde kısaldığını iyice anlamıştı. (TEA 11, 83)

3. Bu ekin geçtiği *fiil tabanı - yAAAn + isim - iyelik eki* yapısını *fiil tabanı - Dik -iyelik eki + isim* biçiminde, yani -Dik ekini kullanarak aktarmak gerekmektedir.

Bu Ahalın buysanyan galası boldı (TEA 11, 92).

> Bu Ahal’in gurur duyduğu kalesi oldu (TEA 11, 92).

= Bu, Ahal’in gurur duyduğu kale oldu

Bu yapının bazen Türkiye Türkçesine “aslını uyarılama” tipinde yanlış aktarıldığı da görülmektedir. Örnek:

Cahan yayrap, gün doğandan te il yatara çenli günün nevağtı bolsa hem bu sekinin tövereğinin adamsız bolyan vağtı yokdı. (TEA 11, 95)

> Cihan aydınlanıp, gün doğduktan... ta halk yatıncaya kadar günün hangi vakti olursa olsun bu sekinin etrafının adamsız olan vakti yoktur. (TEA 11, 95)

= Ortalık aydınlanıp, gün doğduktan ta halk yatıncaya kadar günün hangi vakti olursa olsun, bu sekinin etrafının insansız olduğu vakit yoktu. (TEA 11, 95)

³⁴ Doğrusu *hasasınıñ* (*hasaasınıñ*) olmalıdır.

³⁵ Doğrusu *mese-mälim* (*mese-mälim*) olmalıdır.

-dlk eki: Türkmen Türkçesinde, geçmiş zaman sıfat-fiili yapımında daha çok *-An* eki kullanılmaktadır; bu sebeple *-dlk* ekinin tek başına kullanımı oldukça azdır. Ancak, olumsuzluk eki almış fiillerde genellikle *-An* yerine *-dlk* tercih edilmektedir. Bu ekin Türkiye Türkçesine aktarımı ile ilgili aşağıdaki durumlar söz konusudur:

1. Türkmen Türkçesindeki *-dlk* eki, bir sıfat tamlaması yapısı içerisindeki tek başına kullanımlarında, duruma uygun olmak şartıyla Türkiye Türkçesine yine *-dlk* eki kullanılarak aktarılabilir. Örnek:

Tebiğatda nähili garaşılmadık üytgeşiklikler bolyar! (TDG, 397)

= Tabiatta nasıl beklenmedik değişiklikler oluyor!

2. Bazı durumlarda *-dlk* ekini, bir sıfat tamlaması yapısı içerisindeki tek başına kullanımlarında *-Dlk* yerine *-An* sıfat-fiil eki ile aktarmak uygun olmaktadır. Örnek:

Meniň hatlarımı Bahara yetirmedik öz kakası olsa gerek. (TDG, 398)

= Benim mektuplarımı Bahar'a ulaştırmayan, kendi babası olmalı.

3. Türkmen Türkçesindeki bu eki, bir sıfat tamlaması yapısı içerisindeki tek başına kullanımlarında bazen *-Dlk* ya da *-An* sıfat-fiil ekleri yerine *-mİş* eki ile aktarmak daha uygun olmaktadır. Örnek:

Bu obalarda ve galalarda bolsa Gökdepä gaçıp gitmäğe may tapmadık yüzlerçe maşgalalar bardı. (TT, 211)

= Bu köylerde ve kalelerde ise Gökdepe'ye kaçıp gitmeye fırsat bulamamış yüzlerce aile vardı.

4. Türkmen Türkçesindeki *fiil tabanı - dlk + isim - iyelik eki* yapısını Türkiye Türkçesine *fiil tabanı - Dlk - iyelik eki + isim* biçiminde aktarmak gerekmektedir. Örnek:

Yöne Domrulda şeyle bir ulı özgerişlik yüze çikyar, öz canınıñ yerine karz can tapmadık pursatında panı dünyä düşünip galyar, adamzat durmuşınıñ manısına göz yetiryär (TTE)

> Ancak Dumrul'da şöyle bir büyük değişiklik ortaya çıkar; kendi canının yerine ödünç can bulamadığı sırada fani dünyanın idrakine varır, insanoğlunun hayatının anlamına dikkat eder. (YTE)

= Ancak Dumrul'da şöyle büyük bir değişiklik ortaya çıkar: Kendi canı yerine ödünç can bulamadığı sırada fani dünyayı anlar, insanoğlunun hayatının anlamını idrâk eder.

Ancak, bu yapı daha çok olumsuz fiillerde kullanılmaktadır. Olumlu fiillerde ise genellikle Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *fiil tabanı – dlk – iyelik eki + isim* biçimindedir. Örnek:

*Zağ-u-zağ-an gonar diyip ağlama,
Seniñ için beslediğim bağlara.* (TDG, 397)

= Kargalar konar diye ağlama,
Senin için donattığım bahçelere.

5. Türkmen Türkçesindeki *-i* fiilinin kullanım alanı kimi yönleriyle Türkiye Türkçesinden ayrılmaktadır. Türkiye Türkçesinde *i-* fiiline *-Dlk* sıfat-fiil eki gelmez. Sadece, *ne idüğü belirsiz* kalıp ifadesinde kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde ise *i-* fiiline *-dlk* eki getirilerek *i – dik – iyelik eki* biçiminde bir yapı kurulmakta ve bu yapı eklenerek isim çekiminde kullanılabilir. Türkmen Türkçesindeki bu yapının Türkiye Türkçesindeki karşılığı *olduğu < ol – duk - iyelik eki* yapısıdır. Yani, *i-* fiili yerine *ol-* fiili kullanılmalıdır. Bu yapının aktarılmasında bazen hata yapılmaktadır:

*Nemen yalandığı, nemen çındığı,
Kimin düzüvdüğü, kimin şumduğı,
Görnüp duraversin kimin kimdiği
Ağın garan arasına serhet ber.* (TEA 11, 266)

> Neyin yalandığını, neyin gerçeğini,
Kimin doğruduğunu, kimin fena idüğünü,
Görüp durursun kimin kim olduğunu
Akla karanın arasına serhat ver. (TEA 11, 266)

= Neyin yalan, neyin gerçek olduğu,
Kimin iyi, kimin kötü olduğu,

Görünsün kimin kim olduğu

Akla karanın arasına sınır koy.

Bu metin Türkiye Türkçesine aktarılırken Türkmen Türkçesindeki aynı yapı kullanılmıştır. Fakat Türkiye Türkçesinde böyle bir yapı yoktur.

Bu yapı bazen bir sıfat-fiil ekinden sonra da gelebilmektedir: *fiil tabanı – sıfat-fiil eki – dlk – iyelik eki*. Bu yapıyı, *-dlk*'tan önceki sıfat-fiil ekine göre değişik biçimlerde aktarmak mümkündür.

Eğer, *-dlk*'tan önceki sıfat-fiil eki *-An* ise bu yapıyı *fiil tabanı – Dlk – iyelik eki* biçiminde aktarmak gerekmektedir. Örnek:

Muňa beyleki tarapdan seretseň, rus yesirleriniň yekecesiniň-de Türkmenler tarapından gulçulığa satılandığına hiç bir hili şayatnama yok. (TT, 66-67)

= Diğer taraftan, Rus esirlerinin bir tekinin bile Türkmenler tarafından köle olarak satıldığına dair hiçbir belge yoktur.

Eğer, *-dlk*'tan önceki sıfat-fiil eki *-yAAAn* ise, Türkiye Türkçesinde *-Dlk* ekinin duruma göre şimdiki zaman anlamı da verdiği dikkate alınarak, bu yapı yine *fiil tabanı – Dlk – iyelik eki* biçiminde aktarılmalıdır. Ancak, şimdiki zamanı vurgulamak için *fiil tabanı – mAktA + ol – duk – iyelik eki* biçiminde de aktarılabilir. Örnek:

Ruslarıň öňe hereket edyändikleri baradaky habarlar Berdimırat Hana ve geneşçilerine gelip yetende, olar derrev Bendesen geçelgesine tarap 4.000 atlıny ve 2.000 piyada goşuny düşmanıň garşısına yola saldılar. (TT, 207)

= Rusların ileriye hareket ettiklerine (= ilerlemekte olduklarına) dair haberler Berdimırat Hana ve yaverlerine ulaşınca, onlar derhal 4.000 atlı ve 2.000 piyadeyi Bendesen geçidine doğru düşmana karşı gönderdiler.

Eğer *-dlk*'tan önceki sıfat-fiil eki *-cAk* ise, bu yapıyı Türkiye Türkçesine *fiil tabanı – AcAk – iyelik eki* biçiminde aktarmak gerekmektedir. Örnek:

Bu edebiyatıň täze dövrüniň hem başlançakdığınıň alamatıdı. (TTE)

> Bu durum, edebiyatın yeni bir döneminin daha başlayacağını haber-cisiydi. (YTE)

Buraya kadar çekim ekleri ile zarf-fiil ve sıfat-fiil ekleri incelenmiştir. Ancak, bu bölümün başında da söylediğimiz gibi bazı çatı eklerinin aktarımında da hatalar yapılmaktadır. Çatı ekleri içinde en çok -ş işteşlik eki hatalı aktarılmaktadır.

-ş işteşlik eki: Bu ek her iki lehçede de işteşlik eki olarak kullanılmaktadır. Fakat, Türkmen Türkçesindeki kullanımı Türkiye Türkçesine göre çok yaygındır. Bu bakımdan, -ş ekinin kullanım alanı bu iki lehçe arasında tam olarak örtüşmemektedir. Türkiye Türkçesinde sınırlı sayıdaki fiillerde kullanılan bu ek Türkmen Türkçesinde birçok fiilde kullanılmaktadır. Meselâ, Türkmen Türkçesinde *diy-* ve *ayrıl-* fiilleri bu eki almaktadır; ancak Türkiye Türkçesindeki *de-* ve *ayrıl-* fiilleri almamaktadır. Bu tür örneklerin sayısı arttırılabilir. Aşağıdaki cümlelerde Türkmen Türkçesindeki -ş ekinin bu özelliği dikkate alınmadığı için aktarma hataları yapılmıştır.

Bularıñ her haysı bir yol bilen ayrılışyp gidyérler. (TEA 10, 71)

> Her ikisi de bir yola girip ayrılışyp giderler. (TEA 10, 71)

= Bunlar ayrılıp her biri farklı yoldan gider.

Birnéçe vagt geçenden soñg doganları asgırışyp: (TEA 10, 112)

> Bir süre geçtikten sonra kardeşleri askırışyp: (TEA 10, 112)

= Bir süre geçtikten sonra kardeşleri aksırıp:

Beylekiler bolsa: “Tapdı-da, tapdı” diyşip, çörek iymége ilgapdırlar.
(TEA 10, 83)

> Diğerleri de: “buldu buldu” deyişip yemek yemeye koşmuşlar. (TEA 10, 83)

= Diğerleri ise “buldu, buldu” diyerek ekmek yemeye koşmuşlar.

Örneklerde görüldüğü gibi, Türkmen Türkçesinde -ş ekinin kullanıldığı bazı kelimeler Türkiye Türkçesinde bu eki almamaktadır. Örneklerdeki hatalara düşmemek için, -ş ekinin yapım eki olduğunu ve yapım eklerinin yeni

kelimeler yaptığını hesaba katarak kaynak metindeki kelimeyi bir bütün olarak düşünmek ve hedef metinde kullanılacak kelimenin hedef lehçeye uygun olup olmadığına bakmak gerekmektedir.

Türkmen Türkçesindeki eklerin aktarımı ve Türkiye Türkçesindeki eş değerleri hakkında buraya kadar söylenenlerle ilgili olarak şu noktaya dikkat edilmelidir: Türkçedeki herhangi bir ek, eklendiği her kelimenin anlamını yüzde yüz aynı yönde değiştirmeyebilir. Meselâ, isimden fiil yapan *-IA* eki, *taş* kelimesinin anlamını farklı; *yargı* kelimesinin anlamını farklı yönde etkilemiştir. Aynı şekilde, isimden isim yapan *-lik* eki *tuz* kelimesi ile *insan* kelimesinin anlamlarına aynı yönde etki etmemiştir. Bu farklılıkta, ekin birden çok işlevinin olmasının yanı sıra eklendiği kelimenin anlamı da etkili olmaktadır.

Bu bölümde eklerin aktarımıyla ilgili söylenen şeyler genel kullanımlar içindir. Yukarıda eş değer olarak gösterilen ek veya yapılar, eklendiği kelimenin anlamı, metnin bağlamı vs. sebeplerle bazen eş değerlik özelliklerini geçici olarak kaybedebilirler. Diğer taraftan, normal durumlarda eş değer olmayan ek veya yapılar da bazı kelimelerde eş değer olabilirler.

Bu sebeple, eklerin aktarımında yukarıda bahsedilen durumlar dikkate alınmalı, ancak hedef metnin hedef lehçeye uygun olup olmadığı mutlaka kontrol edilmelidir.

2. KELİME DÜZEYİNDEKİ HATALAR

2.1. Kelime ve Kelimenin Unsurları

Kelimeler anlamları veya görevleri bulunan ve tek başına kullanılabilen en küçük dil birimleridir. Kelime terimi mevcut gramer kitaplarında ve gramer terimleri sözlüklerinde genellikle bu veya buna benzer biçimlerde tanımlanır. “Kelime”nin tanımı için bk. Ergin 1993: 95; Korkmaz 1992: 100; Korkmaz 2003: 6.

Kelimeler dış dünyada bir varlık, kavram ya da hareketi karşılarlar; bu sebeple anlamlı dil ögeleridirler. Az sayıda olmakla birlikte bazı kelimeler anlamlı değil görevlidirler; kelime grubu veya cümle kuruluşlarında görev alırlar ve böylece anlamlı kelimelerin kullanımına çeşitli düzeylerde yardımcı olurlar.

Kelimeyi oluşturan ve kelimenin anlamlı bir dil birliği olarak iletişim vazifesi görmesini; ayrıca dilin diğer fonksiyonlarını yerine getirmede kullanılmasını sağlayan çeşitli unsurlar vardır. Bir dilde bir kelimenin ortaya çıkması, belli anlam ya da anlamlar kazanması ve insanlar arasında bir dil ögesi olarak kullanılabilmesi için bu unsurların var olması gereklidir. Bu unsurları şu biçimde sıralamak mümkündür: Varlık, görüntü, ses, mahiyet bilgisi, çağrışımlar, duygu değeri.

Varlık: Bir kelimenin birinci varlık şartı şüphesiz dış dünyada bir karşılığının olmasıdır. Bu karşılık somut bir nesne veya madde cinsinden bir şey olabileceği gibi bir kavram yahut hareket de olabilir. Ama mutlaka kelimenin dış dünyada bir karşılığı olmalıdır. Anlam biliminde kelime için genellikle “gösterge” terimi kullanılır. Bu terimin kullanım gayesi de kelimenin dış dünyadaki bir “şey”i karşılaması; onun göstergesi olmasıdır. Aksi takdirde yeni bir kelimenin ortaya çıkması mümkün değildir.

Özellikle teknolojik gelişmelerle ilgili yeni kelimelerin ortaya çıkması ya da kimi kelimelerin ölmesi bu durum için iyi bir örnektir. 20. yüzyılın

başlarına kadar dış dünyada “televizyon”, “uçak”, “buzdolabı” gibi nesnelere yoktu; bu sebeple dilimizde de *televizyon*, *uçak* ve *buzdolabı* kelimeleri yoktu. Fakat teknolojik gelişmeler sonucunda bahsedilen nesnelere dış dünyadaki yerlerini alınca bu nesnelere karşılık yeni kelimeler ortaya çıktı.

Kelimenin dış dünyadaki karşılığı bir şekilde ortadan kalkınca kelime de kullanımdan düşmekte ve ölmektedir. Meselâ, Eski Türklerde kışın uzun sürmesiyle birlikte hayvanların toplu olarak ölmesi neticesinde baş gösteren kıtlık için *yut* kelimesi kullanılmıştır. Fakat sonraki dönemlerde yerleşik hayata geçme, tarımla uğraşma vs. sebeplerle hayat şartlarının değişmesi sonucunda bu türden kıtlık hadiseleri görülmez olmuş ve bu kelime kullanımdan düşmüştür. Eski Türklerde öldürülen düşman için dikilen heykellere *balbal* denmiştir. Sonraki dönemlerde bu geleneğin terk edilmesiyle heykeller dikilmez olmuş ve *balbal* kelimesi de ölmüştür.

Bazen “varlık”ta zaman içinde çeşitli değişimler olabilmektedir. Bu değişiklik kelimenin diğer unsurlarının tamamına yansiyebileceği gibi bir kısmına yansiyip bir kısmına ise yansımaz. Meselâ, Eski Türkçe döneminde “gemi” “varlık”ı *kemi* ve *keme* biçimlerinde söylenmektedir. Geride kalan 12-13 asırlık zaman içerisinde “varlık” yani “gemi” oldukça fazla değişikliğe uğramıştır. O günün şartlarında yelkenle ya da kürekle hareket eden, küçük ahşap gemilerin yerini günümüzde nükleer enerjiyle hareket eden, üzerine uçaklar inen devasa metal gemiler almıştır. Kısacası, dış dünyadaki “varlık” büyük ölçüde değişmiştir. Doğal olarak, “varlık”taki bu değişiklik “görüntü”, “mahiyet bilgisi” ve “çağrışımlar” gibi kelimenin diğer unsurlarına da bir miktar yansımıştır. Duygu değerinde ise kişiden kişiye değişmekle birlikte önemli bir değişikliğin olduğu söylenemez. Seslerde ise kimi lehçelerde bazı değişiklikler olmasına rağmen bu değişiklikler “varlık” unsurunun değişmesiyle ilgili değildir; diğer kelimelerde de görülen sıradan değişikliklerdir.

Burada kelimenin dış dünyadaki karşılığı için “varlık” terimi kullanılmıştır. Bu varlık, bir nesne veya maddenin varlığı olabileceği gibi bir hareketin varlığı da olabilir. Varlık terimi yerine anlam bilimi kitaplarında daha çok “gönderge” (Aksan 1999: 34) terimi kullanılmaktadır.

Görüntü: Burada bahsedilen “görüntü” terimi yerine daha çok “kavram” ve “gösterilen” (Aksan 1999: 34) terimleri kullanılmaktadır. Fakat biz, kastedilen anlamı daha iyi karşıladığı düşüncesiyle “görüntü” terimini kullanmayı tercih ettik.

Kelimenin oluşumu için “varlık” gerekli bir şarttır, ancak yeterli şart değildir. Dış dünyadaki varlığın insan veya insanlar tarafından biliniyor olması gerekmektedir. İnsanların kafasında varlığın görüntüsünün olması gerekmektedir. Eğer bir “elma”dan söz ediliyorsa insanın kafasında elmanın şekillenmesi, “hastalanmak” fiilinden söz ediliyorsa hastalanmak ile ilgili çeşitli görüntülerin ya da “esaret” kavramından bahsediliyorsa bununla ilgili görüntülerin oluşması gerekmektedir. Kavramların veya fiillerin insan zihninde görüntüsünün olamayacağı düşünülebilir. Elbette, “esaret” kavramının insan zihnindeki görüntüsü “elma”nın görüntüsü kadar net olmayabilir; ancak *esaret* kelimesini duyan insanın kafasında mutlaka çeşitli görüntüler oluşacaktır. Bu görüntüler kişiden kişiye değişmekle birlikte hapisane, hücre, karanlık, zincir, pranga yahut bir deri bir kemik kalmış insanlar olabilir.

Aynı nesnenin, hareketin ya da kavramın görüntüsü kişiden kişiye bazı farklılıklar gösterebilir. “Elma”dan bahsedildiğinde bir insanın zihninde kırmızı elma, bir başkasının zihninde yeşil elma, bir diğ erinin zihninde ise tabaktaki bir elma canlanabilir. Bu farklılıklarda şüphesiz elmanın o kişinin zihnindeki çağrışımları ve duygu değ eri etkili olmaktadır.

Zaman içerisinde “varlık”ta ya da “mahiyet bilgisi”nde oluşan değişiklikler “görüntü”nün değişmesine de sebep olabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi zaman içerisinde bir “varlık” olarak “gemi”nin yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişiklik insan zihnindeki görüntüye de yansiyarak bin yıl önceki görüntü ile günümüzdeki görüntü arasında fark yaratmıştır.

Nasıl ki, kelimenin oluşabilmesi için dış dünyada bir varlık olması gerekiyorsa, bu varlığın insan zihninde görüntülenmesi de gerekmektedir. Bu görüntü dış dünyadaki bir gerçekliğin insan zihnindeki izidir. Dış dünyadaki bir varlığın insan zihnine bir şekilde iz bırakmadan dil kullanımına girmesi düşünülemez; böyle bir düşünce dilin insan düşüncesinin ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğine ters düşer.

Ses: Daha çok “gösteren” veya “ses imgesi” (Aksan 1999: 34) terimleriyle anlatılan bu unsur insan zihnindeki görüntünün seslere dönüştürülmesidir. Varlık ile ses arasında bir ilişki yoktur; ikisi arasındaki bağlantı sebep-sizdir. Bir başka deyişle “koyun” varlığının neden [k] [o] [y] [u] [n] sesleriyle kotlandığı sorusunun cevabı yoktur. Bu sebeple de aynı anlamdaki kelimeler her dilde farklı seslerle kotlanmıştır. Ancak ses yansımaları kelimelerde “varlık” ile “ses” arasında böyle bir ilişkiden söz edilebilir. Bu ilişki de bir noktaya kadardır. Meselâ, suyun akışı Türkiye Türkçesinde “şırıl şırıl” “ses”iyle kotlanmıştır, ancak tabiattaki suyun sesi gerçekte tam olarak böyle değildir. Ses yansımaları kelimeler de dilden dile farklılık gösterir. Meselâ, köpek havlaması için her dilde farklı kelimeler kullanılır; oysa dünyanın her yerinde köpek aynı biçimde ve aynı seslerle havlamaktadır. Bu farklılıkta her dilin dünyayı farklı biçimde yorumlaması ve her dilin ses dizgesinin farklı olması rol oynamaktadır. Hatta aynı dilin lehçeleri arasında bile ses yansımaları kelimelerde farklılıklar görülebilmektedir. Meselâ, Türkiye Türkçesi *vızıl-da-* = Türkmen Türkçesi *cıssıl-da-* (TTS, 101).

Zihinde görüntülenen kelimenin kotlandığı sesler, yukarıdaki “koyun” örneğinde olduğu gibi belli bir sıra içerisinde peş peşe gelmek zorundadır. Bu sırayı her dilin ses dizgesi belirler; dilin ses dizgesine uygun olmayan bir sıralanma söyleyişi zorlaştırır. Meselâ, [n] [k] [y] [u] [o] gibi bir sıralama Türkçenin ses dizgesine terstir. Bazı durumlarda [t] [o] [p] [r] [a] [k] biçimindeki bir sıralamanın [t] [o] [r] [p] [a] [k] biçimini alması, kelimenin seslerindeki sıralamanın önemli olmadığını veya istenildiği takdirde değiştirilebileceğini göstermez; bu hemen hemen her dilde görülebilecek sıradan bir ses hadisesidir.

Ses, kelimenin olmazsa olmaz unsurlarından biridir. Sadece konuşma esnasında “ses”e ihtiyaç duyulmaz. Düşünürken veya sessizce bir şeyler okurken de kelimenin “ses”i ses organları vasıtasıyla çıkarılmasa bile zihinde canlandırılır. Ayrıca, kelimelerin birbirinden ayrılmasında ve kelimenin öğrenilmesinde de ses önemli bir yer tutar.

Kelimelerin kotlandığı seslerde zaman içerisinde çeşitli değişimler olabilmektedir. Meselâ, “tavşan” varlığı günümüzde [t] [a] [v] [ş] [a] [n] sesleriyle kotlanmaktadır. Fakat, Türkçenin bilinen en eski yazılı metinlerinin ait

olduğu Köktürk döneminde aynı varlık [t] [a] [b] [ı] [ş] [g] [a] [n] sesleriyle kotlanmıştır. Zaman içerisinde çeşitli değişikliklere uğrayarak günümüzdeki biçimini almıştır. Ayrıca, aynı zaman dilimi ve aynı lehçe içerisinde kişinin ağız ve diş yapısı ya da ağız unsuru kullanıp kullanmamasına bağlı olarak kelimenin ses unsurunda değişiklikler olabilmektedir. Mesela, yukarıda örnek olarak verilen kelimenin “ses” unsurunu oluşturan [t] [a] [v] [ş] [a] [n] sesleri çeşitli Anadolu ağızlarında [d] [a] [v] [ş] [a] [n] biçimindedir.

Mahiyet Bilgisi: Mahiyet bilgisi, dış dünyadaki varlığın ne olduğuna dair bilgilerdir. Yukarıda ilk üç unsur kelimenin oluşması için şart olan en temel unsurlardır. Mahiyet bilgisi ve aşağıda bahsedilecek olan diğer unsurlar da kelimenin anlamının tamamlanması ve bir dil ögesi olarak görev yapabilmesi için şart olan unsurlardır. Kelimelerin tek başına birer sözlük maddesi olarak hiçbir işe yaramadıkları, ancak kullanıldıklarında dil ögesi oldukları düşünülürse kelimenin oluşturulma ve kullanılma safhalarının birbirinden ayrılmasının pek mümkün olmayacağı muhakkaktır. Bu sebeple de bu unsurların tamamı kelimenin aslı unsurları olarak kabul edilmelidir.

Mahiyet bilgisi olmadan kelimenin anlamı tamamlanmış sayılmaz. Kelimenin varlık unsurunun mahiyetiyle ilgili bilgiler, kelimeyi kullananlar tarafından bilinmelidir. Eğer “elma”dan bahsediliyorsa elmanın ne olduğu, ne işe yaradığı, “taş”tan bir farkının olup olmadığı gibi asgarî bilgilerin bilinmesi şarttır. Aynı şekilde “yürümek”ten bahsediliyorsa yürüme işinin ne olduğu, kimler tarafından yapıldığı, ne işe yaradığı, “gülmek” vs. ile arasında bir fark bulunup bulunmadığı gibi birtakım bilgilerin biliniyor olması gerekir. “Otomobil”in ne olduğu ve ne işe yaradığını bilmeyen bir insanın otomobili kullanması nasıl mümkün değilse, kelime hakkında mahiyet bilgisine sahip olmayan birinin de onu bir dil ögesi olarak kullanması mümkün değildir.

Mahiyet bilgisi, kişiden kişiye farklılıklar gösterebilir. Bu farklılıklarda kişilerin yaşı, eğitim durumu, cinsiyeti, yetiştiği ya da içinde bulunduğu sosyal çevre vs. etkenler rol oynar. Meselâ, “gezegen” kelimesinin mahiyetiyle ilgili bilgiler insandan insana değişebilir. Bir öğrencinin, bir gökbilimcinin ya da ilkokul mezunu bir insanın bilgileri birbirinden çok farklıdır. Bu tür

farklıklar da, diğer başka etkenlerle birlikte, anlaşmanın % 100 olamamasına sebep olmaktadır.

Bir kelimenin unsurlarından “varlık” ve “ses” aynı kaldığı hâlde “mahiyet bilgisi” zaman içinde değişebilir. Meselâ, “ay” bilinen eski dönemlerden beri aynıdır. Fakat gelişen gökbilimi sayesinde insanoğlunun ay ile ilgili bilgilerinde oldukça fazla değişiklik olmuştur. Bu da kelimenin mahiyetiyle ilgili bilgilerin değişmesine sebep olmuştur. Hatta, kimi insanlar ay ile ilgili yeni bilgilere inanmamakta, hâlâ eski bilgilere itibar etmektedir. Bu durumda, kelimenin mahiyet bilgisinin insanlar arasında çok farklı yönlerde olmasına sebep olmaktadır.

Çağrışımlar: Bir kelimenin çağrışımları; o kelimeyle ilgili olan ve ilk etapta akla gelen çeşitli nesnelere, kavramlar ve hareketlerdir. Bir kelime çeşitli yollarla algılandığında akla gelen farklı kelimelerdir. Meselâ, “elma” kelimesi “kırmızı”, “yeşil”, “tatlı”, “ekşi”, “elma ağacı”, “bahçe”, “manav”, “meyve bıçağı”, “meyve tabağı” gibi farklı kelimeleri çağrıştırabilir.

Bir kelimenin çağrışımları aşağı yukarı belli olduğu hâlde bunların önceliği kişiden kişiye değişebilir. Meselâ, kırmızı ve tatlı elmayı seven biri için elma kelimesi öncelikle “kırmızı” ve “tatlı” kelimelerini çağrıştırır. Çocukluğu elma bahçesinde geçen biri için elma kelimesinin çağrışımları “bahçe” ve “elma ağacı” olabilir. Bu türden tahmin edilebilen çağrışımlar için “kestirilebilir çağrışım” tabiri kullanılmaktadır. Kestirilebilir çağrışımlar, kişiden kişiye değişebilmekle birlikte neler olabileceği aşağı yukarı bellidir ve kolaylıkla tahmin edilebilir.

Bazı durumlarda ise kelime, kişide başkalarının tahmin edemeyeceği şeyleri çağrıştırabilir. Kişinin özel yaşantısı ve geçmişiyle ilgili kimi durumlar tahmin edilemeyecek çağrışımlara sebep olabilmektedir. Yukarıdaki elma örneğinde, elmanın normal durumlarda çağrışım yapabileceği şeyler belirtilmiştir. Fakat elma, elma ağacından düşüp kolunu kırmış olan birine “hastane”yi, sevgilisine “elma yanaklı” diye hitap eden birine “sevgili”sini, babası manav olan birine “baba”sını çağrıştırabilir. Bu türden, kişinin özel hayatıyla ilgili olan ve başkalarının kolaylıkla tahmin edemeyeceği çağrışımlara “kestirilemez çağrışım” denmektedir.

Zaman içerisinde varlık ve mahiyet bilgisindeki çeşitli değişiklikler çağrışımlarda da değişiklik yapabilir. Orta Çağ'da "savaş" kelimesinin çağrışımları "kılıç", "kalkan", "ok", "yay", "at" gibi kelimelerdi. Oysa aynı kelime günümüzde "top", "tüfek", "tank", "uçak", "füze", "bomba" vs. kelimeleri çağrıştırmaktadır.

Duygu Değeri: "Duygu değeri", genel olarak kelimenin oluşma ve anlam kazanma sürecinin dışında değerlendirilir. Anlamalı kelimelerin kişilerde duygulandırıcı ögeler taşıması olarak tanımlanır (Aksan 1999, 56). Kanaatimizce, duygu değeri kelimenin oluşma ve anlam kazanma sürecinin bir unsurudur.

Duygu değeri, kelimenin algılanma sürecinde insan zihninde bıraktığı olumlu, olumsuz veya nötr duygulardır. Bu sebeple, duygu değeri kelimenin anlamını tamamlayan unsurlardandır. Kimi kelimelerin duygu değeri toplumun genel kabulleri doğrultusunda insanların geneli için ortak olduğu hâlde, kimilerinin duygu değeri kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Meselâ, hastalık, ölüm, ayrılık, sefâlet gibi kelimelerin duygu değeri hemen hemen herkes için olumsuzdur. Aşk, sevgi, gençlik, hürriyet, bahar gibi kelimelerin duygu değeri ise olumludur. Tahta, kulak, saat, yürümek, oturmak gibi kelimelerin duygu değeri de genellikle nötrdür.

Bir kısım kelimelerin duygu değeri ise insanlar arasında olumlu, olumsuz veya nötr olması bakımından farklılık gösterir. Bazen, kelimenin mahiyet bilgisi veya çağrışımlarındaki farklılıklar duygu değerinin farklı olmasına yol açabilir. Meselâ, "çikolata" kelimesinin duygu değeri sıradan bir insan veya bir çocuk için olumludur; fakat temiz şartlarda üretim yapmayan bir çikolata imalathanesinde çalışan bir insan için olumsuzdur. Çünkü bu insanın "çikolata" hakkındaki mahiyet bilgisi farklıdır ya da daha ayrıntılıdır.

Duygu değerinin olumlu veya olumsuz olmasında çağrışımlar çok önemlidir. İki kişi için aynı şeyleri çağrıştıran bir kelimenin duygu değeri yaklaşık olarak aynıdır. Diğer taraftan, çağrışımlar farklı olduğu hâlde de duygu değeri aynı olabilir. Meselâ, çocukluğunda çok sevdiği kırmızı bir bisikleti olan bir insan için "kırmızı"nın duygu değeri yüksek olacaktır. Kırmızı renkli kıyafetleri sıkça giyen sevgilisinden uzakta olan bir insan için de

“kırmızı”nın duygu değeri oldukça yüksektir. Daha kısa ifadeyle, aynı çağrışımlar aynı duygu değerinde buluşur; farklı çağrışımlar da kimi durumlarda aynı duygu değerinde buluşabilir. Ancak, bir kelimenin çağrışımlarının iki insan için yüzde yüz aynı olması mümkün değildir; burada “kabul edilebilir aynılık” kastedilmektedir. Duygu değerinin de yüzde yüz aynı olması mümkün değildir; sadece olumlu veya olumsuz olması bakımından aynılık ve derece bakımından birbirine yakınlık söz konusudur.

Bazı durumlarda ise kelimenin diğer unsurları farklı kişiler için ortak olsa bile çağrışımlardaki çok az bir farklılık duygu değerinde çok büyük bir farklılığa sebep olabilir. Bu farklılıkta insanların eğitimi, mesleği, sosyal çevresi, politik görüşü, yaşı, cinsiyeti vs. etkenler rol oynamaktadır. Meselâ, “karakol” kelimesinin varlık, görüntü, ses, mahiyet bilgisi gibi unsurları bir polis memuru için ve sık sık karakola düşen bir hırsız için aşağı yukarı aynıdır. Çağrışımları da “bina”, “polisler”, “masalar”, “ifade alma”, “neza-rethane” gibi kelimelerde ortaktır. Ancak, karakol, polis memurunun işyeridir; hırsızın ise sıkıntı çektiği bir yerdir. Bu, tek çağrışım farklılığı bile “karakol” kelimesinin duygu değerinin polis memuru için olumlu, hırsız için olumsuz olmasına yetmektedir.

Bir kelimenin duygu değeri aynı kişi için farklı zaman ve şartlarda olumlu ve olumsuz olması bakımından değişiklik gösterebilir. Meselâ, “dondurma” kelimesinin duygu değeri sıcak bir yaz gününde oldukça yüksek, soğuk bir kış gününde ise düşük olabilir. Aynı şekilde “su” kelimesinin duygu değeri, çok susamış bir insan için oldukça yüksektir; fakat bu insanın su içip susuzluğunu gidermesinden bir süre sonra “su” kelimesinin duygu değeri artık eskisi kadar yüksek değildir. Hatta, bu insanın ilerleyen zamanlarda boğulma tehlikesi geçirmesi durumunda su kelimesinin duygu değeri tamamen olumsuz olacaktır. Yani, “su” kelimesinin duygu değeri aynı kişinin susadığı, susuzluğunu giderdiği ve boğulma tehlikesi geçirdiği durumlarda olumlu, nötr ve olumsuz olur. Kısacası, genel olarak duygu değeri tahmin edilebilen kimi kelimeler, insanların karşılaştığı veya karşılaşacağı çeşitli özel durumlar sebebiyle tahmin edilemeyecek biçimde olumlu veya olumsuz duygu değeri taşıyabilirler.

Görüldüğü gibi, kelime; varlık, görüntü, ses, mahiyet bilgisi, çağrışımlar ve duygu değeri olmak üzere altı unsurdan oluşmaktadır. Bunlar kelimenin oluşma ve anlam kazanma sürecinin olmazsa olmaz unsurlardır. İlk bakışta kelime, ses ve anlamdan ibaret görünür. Fakat, sestten önce varlık ve görüntü vardır; sestten anlama doğru ise mahiyet bilgisi, çağrışımlar ve duygu değeri vardır. Ancak bütün bunlar bir araya geldiğinde kelimenin anlamı tamamlanmış sayılır.

Bazen insanlar, duygularını ifade edemezler ya da ifade edemediklerinden, bunun için uygun kelime bulamadıklarından yakınırırlar. İşte buradaki sorun, kelimeyi ve kelimenin anlamını tamamlayan unsurlarla ilgilidir. Duygularını ifade edemeyen insan için kelimenin “varlık” kısmı tamamdır; çünkü bir şeyler hissetmektedir ve bu da dış dünyadaki “varlık”tır. Fakat ondan sonrası, yani görüntü ve ses kısmı yoktur. Çünkü o “varlık”ın hangi seslerle kotlandığını bilemediği için duruma uygun kelimeyi bulamamakta ve karşısındakine anlatamamaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi kelime altı unsurdan oluşmaktadır; fakat dilin iletişim fonksiyonunda “ses” unsuru bir adım öne çıkmaktadır. Çünkü kelime ancak “ses” unsuruyla algılanabilmektedir. Yazının kullanılmasında da durum değişmez; çünkü yazı da seslerin işaretlere dökülmesidir. İşaret dili, jest, mimik vs. şeyler ise iletişimde oldukça az oranda kullanılmaktadır.

Kısacası, kelimenin unsurları birbirinin ayrılmaz parçalarıdır. Bazı durumlarda bazı unsurlar öne çıkabilir. Kelimenin “ses” unsurunu bilmeyen biri için o kelime yoktur. Çünkü iletişimde kullanabilmesi ve kelimeyi diğer kelimelerden ayırıp ezberleyebilmesi için seslere ihtiyaç vardır. Farklı durumlarda da diğer unsurlar ön plâna çıkabilir.

Kelimenin bütün unsurları dikkate alındığında, iki insan için bir kelimenin anlam alanının yüzde yüz örtüşmesi mümkün değildir. Bu oran, duruma göre yüzde yüze yaklaşabilir ya da uzaklaşabilir. İnsanların eğitimi, mesleği, sosyal çevresi, politik görüşü, yaşı, cinsiyeti, o andaki ruh hâli vs. etkenlerdeki ortaklık ya da farklılık kelimenin anlam alanındaki örtüşme oranının yükselmesinde veya düşmesinde etkilidir.

2.2. Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Kelime Eş Değerliği

Kelime eş değeriği, iki farklı dil birliği arasında kelimelerin anlam yönünden birbirlerine eş değeri olmalarıdır (Uğurlu 2004). Bu eş değeriikte kelime tüm unsurlarıyla birlikte bir bütün olarak kabul edilmelidir. Her kelimenin, unsurlarıyla birlikte bir alan alanı vardır. İki farklı dil birliğindeki kelimelerin eş değeri olabilmesi için anlam alanlarının örtüşmesi gerekmektedir. Ancak, iki farklı dil birliğindeki kelimelerin anlam alanlarının yüzde yüz örtüşmesi teorik olarak pek mümkün değildir. Çünkü, bir kelimenin anlam alanı, aynı dil birliği içindeki iki farklı insanda bile yüzde yüz örtüşmez. Bu sebeple, iki ayrı dil birliğine ait kelimelerin anlam alanlarının kabul edilebilir derecede örtüşmesi eş değeriik için yeterli sayılmalıdır.

Türk lehçeleri arasındaki kelime eş değeriği konusu, bu lehçelerin temelde tek bir dile dayanmalarına rağmen kelime hazinelerinin yüzde yüz örtüşmemesi sebebiyle sanılandan daha karmaşıktır. Türk lehçelerinin kelime hazinelerinin örtüşme oranı, lehçelerin aynı temel lehçeye dayanıp dayanmamasıyla yakından ilgilidir. Aynı temel lehçeye dayanan lehçelerin kelime hazinelerinin örtüşme oranı, farklı temel lehçeye dayananlarınkinden daha fazladır. Ancak, örtüşme oranını toplulukların tarih boyunca birbiriyle girdikleri kültürel, iktisadî, idarî vb. ilişkiler ve etkisinde kaldıkları farklı yabancı kültürler de olumlu veya olumsuz yönde etkiler.

Aynı temel lehçeye dayanan lehçelerin kelime hazineleri temel lehçe düzeyinde, farklı temel lehçeye dayanan lehçelerin kelime hazineleri de Genel Türkçe düzeyinde örtüşür. Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin aynı temel lehçeye dayanmaları sebebiyle kelime hazinelerinin örtüşme oranı yüksektir. Ancak, Türkmen Türkçesindeki Rusça kelimeler ile Türkiye Türkçesindeki İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Rumca, Ermenice kelimeler örtüşme oranını düşürmektedir. Ayrıca, Türkiye'deki Türkler ile Türkmenistan'daki Türklerin 14. yüzyılın sonlarından beri halk düzeyinde ilişki kurmaları da kelime hazinelerindeki farklılıkları arttırmıştır.

Türk lehçeleri arasındaki kelime eş değeriğinin sanılandan daha karmaşık olduğunu yukarıda belirtmiştik. Dolayısıyla, bu karmaşık yapıyı anlaşılır bir şekilde inceleyebilmek için kelimelerin anlam alanlarını dikkate alarak

sınıflama yapmak gerekmektedir. Uğurlu, Türk lehçeleri arasındaki kelime eş değeri için aşağıdaki üç durumdan söz etmektedir (2004):

1. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede bir kelime eş değeri olabilir: Kaynak lehçedeki bir kelimenin anlam alanı ile hedef lehçedeki bir kelimenin anlam alanı kabul edilebilir oranda örtüşebilir. Bu durumda bire bir eş değeri söz konusudur.

Uğurlu, bire bir eş değeri kelimeleri üç kısımda incelemektedir (2002a):

a. Ses yönünden aynı olan eş değeri kelimeler: Bire bir eş değeri olan kelimelerin bir kısmı ses yönünden de aynıdır. Meselâ, Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında bire bir eş değeri olan *ada = ada; emzik = emzik; gerekli = gerekli; iki = iki; ses = ses; toprak = toprak; yel = yel* kelimeleri ses yönünden de aynıdır (TTS, 21; 201; 253; 372; 572; 632; 688).

Genel Türkçe kelime başı *k* ve *t* seslerinin Oğuz Türkçesinde *g* ve *d* olmasına rağmen Türkiye Türkçesinde bu ses denkliği düzenli değildir. Meselâ, *dağ, diken, de-, dur-* gibi kelimelerde Genel Türkçe kelime başı *t* sesi *d* olmuş; ancak *tepe, tavşan, tut-, tart-* gibi kelimelerde aslı biçimini korumuştur. Oysa, bu ses denkliği Türkmen Türkçesinde daha düzenlidir. Ayrıca, Türkmen Türkçesinin daha geç dönemlerde yazı dili haline gelmiş olması da kimi kelimelerdeki farklı söyleyişlerin yazıya yansıtılarak standartlaşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, aynı temel lehçeye dayanan Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki “ses yapısı aynı bire bir eş değeri kelimeler”in sayısı, olması gerekenden daha azdır.

b. Ses yönünden denk olan eş değeri kelimeler: Bire bir eş değeri olan kelimelerin çoğu aynı kaynaktan gelmelerine rağmen ses yönünden bazı değişikliklere uğramıştır. Bir önceki maddede söylenen sebepler dolayısıyla Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki bire bir eş değeri kelimelerin çoğu bu gruba girer. Meselâ, şekil bakımından Türkmen Türkçesinde *gan, gapı, sakgal, sova-, sövüt, yiğirmi*; Türkiye Türkçesinde *kan, kapı, sakal, soğu-, söğüt, yirmi* biçiminde olan kelimeler iki lehçe arasında bire bir eş değeri (TTS, 222; 226; 554; 584; 586; 700).

c. Ses ve yapı yönünden ayrı kaynaklardan gelen eş değeri kelimeler: Bire bir eş değeri olan kelimelerin bir kısmı tamamen ayrı kaynaklardan gel-

mektedir. Bu tür kelimelerin ikisi de Türkçe kökenli olabileceği gibi biri Türkçe diğeri alınma veya her ikisi de alınma olabilir. Farklı kaynaklardan gelmelerine rağmen Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasında bire bir eş değer olan *baba = kaaka*, *bacak = buut*, *çok = köp*, *gem = ağızdırık*, *kedi = pişik* (TLS, 42-43; 136-137; 264-265, 462-463) kelimeleri Türkçe; *emekli = pensioner*, *deyim = frazeologizm*, *dilekçe = arza*, *huni = guyğuç* (TLS, 212-213; 170-171; 172-173; 350-351) kelimelerinin biri Türkçe; *ihtiyaç = zeruurluk*, *kiraz = çereşniya*, *köfte = kotlet*, *kutup = polyus*, (TLS, 374-375; 488-489; 504-505; 524-525) kelimelerinin ise her ikisi de yabancı kökenlidir.

2. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede birden fazla kelime eş değer olabilir: Kaynak lehçedeki bir kelimenin anlam alanı hedef lehçede bir kelimenin değil de birden fazla kelimenin anlam alanı tarafından örtülebilir. Bu durumda kaynak lehçedeki kelimenin hedef lehçedeki eş değeri birden fazladır.

Meselâ, Türkmen Türkçesindeki *yetiim* kelimesinin anlam alanı Türkiye Türkçesinde *yetim* ve *öksüz* kelimeleri tarafından örtülmektedir (TLS, 676-677; 986-987). Türkiye Türkçesindeki *evlen-* fiilinin anlam alanı da Türkmen Türkçesinde erkek için *öylen-* ve kız için *durmuşa çık-* fiilleriyle örtülmektedir (TLS, 228-229). Yine, Türkiye Türkçesindeki *dön-* fiilinin anlam alanı, Türkmen Türkçesinde etrafında dönmek için *pırlan-*, *aylan-*; geriye dönmek için *döön-*, *dolan-*; bir yere geri dönmek için *övrül-*, *sovul-*, *döön-* fiilleriyle doldurulmaktadır (TLS, 188-189).

Türkiye Türkçesindeki *ok* ve *kurşun* kelimelerinin anlam alanını Türkmen Türkçesinde sadece *ok* kelimesi örtmektedir (TLS, 518-519; 656-657). Türkiye Türkçesindeki *dede* kelimesinin anlam alanı Türkmen Türkçesinde baba tarafı için *ata* ve anne tarafı için *baaba* olmak üzere iki kelime ile karşılanmaktadır (TLS, 152-153; TTS, 36; 42).

3. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede hiç bir kelime eş değer olmayabilir: Bazı durumlarda kaynak lehçedeki bir kelimenin anlam alanı hedef lehçede hiçbir kelimenin anlam alanı ile kabul edilebilir oranda

örtüşmez. Bu tür kelimeler daha çok, değişik Türk topluluklarının kendilerine has kültürleriyle ilgili kelimelerdir.

Meselâ, Türkiye Türkçesindeki *karnıyarık* kelimesinin eş değeri Türkmen Türkçesinde bulunmamakta; ancak *baadamcaandan tayyaarlanan nahar* “patlıcanla hazırlanan yemek” biçiminde tanımlanmaktadır (TLS, 444-445). Türkiye Türkçesindeki *kermes* kelimesinin de Türkmen Türkçesinde eş değeri bulunmamaktadır. Bu kelime de *yardam üçiin guralan yaarmarka* “yardım için açılan fuar” biçiminde tanımlanmaktadır (TLS, 468-469). Yine, Türkiye Türkçesindeki *köçek* kelimesinin de Türkmen Türkçesinde eş değeri yoktur; bu kelime *ayaal eşiğindäki erkek tansçı* “kadın kılığındaki erkek dansçı” biçiminde tanımlanmaktadır (TLS, 504-505).

Türkmen Türkçesindeki *duutaar* kelimesinin Türkiye Türkçesinde eş değeri yoktur; bu kelime ancak “iki telli Türkmen sazı” biçiminde tanımlanabilir (TTS, 179). Aynı şekilde, Türkmen Türkçesindeki *goşarla-* fiili de Türkiye Türkçesindeki hiçbir fiil ile eş değer değildir; bu fiili de “belinden yakalayıp ellerini arkadan bağlamak” şeklinde tanımlamak mümkündür (TTS, 282). Türkmen Türkçesindeki *yaşın-* fiilinin de Türkiye Türkçesinde eş değeri yoktur; bu fiil “kendinden büyüklere, kayınlara saygı göstermek amacıyla yaşamla ağızını kapamak” biçiminde tanımlanabilir (TTS, 682).

Aktarma yaparken bağlama uygun olmak koşuluyla bu tür kelimeler tanımlanarak aktarılabilir ya da olduğu gibi bırakılıp dipnotla açıklanabilir.³⁶ Ancak, kelimedeki çekim ekleri, zarf-fiil, sıfat-fiil ekleri hedef lehçeye uydurulmalıdır. Diğer taraftan, sözlükte madde başı olarak bakıldığında hedef lehçede karşılığı olmayan bu türden kelimeler, bazen metnin bağlamına göre bir kelime veya kelime grubuyla eş değer olabilir.

Sözlük anlamları bakımından eş değer olan kimi kelimeler bazen metnin bağlamında, deyimlerde ve çeşitli kalıp ifadelerde eş değerlik özelliklerini geçici olarak yitirebilirler. Bu sebeple, aktarma yaparken hataya düşmek için kelimenin sözlük anlamının yanı sıra metindeki kullanımını da dikkate almak gerekir.

---

³⁶ Bu türden örnekler için bk. “2.3.14. Dipnot Kullanımı ile İlgili Hatalar”

Kaynak lehçedeki bir kelimenin hedef lehçedeki eş değerinin bilinmemesi, aktarmalardaki bir çok sorunun kaynağını oluşturmaktadır. Aşağıda “2.3. Hata Tipleri” bölümünde de görüleceği gibi aslını koruma, aslını uyarılama, yalancı eş değer kelimeler, yanlış kelime seçimi, hedef lehçede olmayan kelime kullanma gibi hata tiplerine kaynak lehçedeki kelimenin hedef lehçedeki eş değerinin tam olarak bilinmemesi sebep olmaktadır.

2.3. Hata Tipleri

Türk lehçeleri arasında kelime eş değeri meselesinin sanıldan daha karmaşık ve çok yönlü olması sebebiyle, aktarma hatalarının büyük bir bölümünü kelimedenden kaynaklanan hatalar teşkil etmektedir. Kelime düzeyindeki aktarma hatalarının “temel tipler”i aşağıdaki başlıklarla incelenebilir:

2.3.1. Aslını Koruma

Kelime düzeyindeki aktarma hatalarından bir kısmı aslını koruma tipindedir. Bazen aktarıcı, kaynak cümledeki bir kelimeyi, hedef lehçede bulunmamasına rağmen olduğu gibi alıp cümlenin aktarımında kullanmaktadır. Bu durumda okuyucu için hiçbir anlam ifade etmeyen bir kelime kullanılmış olmaktadır. Bu da kaynak cümlede kastedilen anlamın, hedef cümlede tam olarak verilememesine sebep olmaktadır. Halbuki, bu tür kelimelerin birçoğunun karşılığı, hedef lehçenin imkanları iyi bilinirse kolaylıkla bulunabilir. Aşağıdaki örnek cümlelerde bu türden aktarma hataları vardır:

Sen öz piğamberiñ ne işler gayrıp, barça adamı günäsinden saplamak için dağda-düzde, çöl-beyevanda ser-sepil bolup, obalarda-şäherlerde olariñ dadına yetişip yörenini hem unudıpsıñ... (NTP, 120)

> Peygamberin ne işler yaptığını, insanları günahlarından döndürmek için dağda ovada, çölbeyevanda sersefil olup, köylerde şehirlerde onların yardımına yetiştiğini nasıl unutursun... (NTF, 126)

= Sen peygamberinin neler yaptığını, bütün insanları günahlarından vazgeçirmek için dağlarda, ovalarda, çöllerde sersefil olup, köylerde, şehirlerde onların yardımına yetiştiğini de unutmuşsun...

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *çöl-beyevan* (*çöl-beyevaan*) kelimesi Türkiye Türkçesinde bulunmamasına rağmen cümlenin aktarımında olduğu gibi kullanılmıştır. Bu kelime Türkmen Türkçesinde “çöl, sahra” anlamındadır (TTS, 125). Dolayısıyla, hedef cümlede de *çöl* kelimesi kullanılmalıdır.

Ol hakıt Aycereniň özüdi, şoldı, başğa hiç kim dälđi. (NTP, 278)

> O, gerçekten de Ayceren’in ta kendisiydi, başka hiçkim değildi. (NTF, 294-295)

= O, gerçekten Ayceren’in kendisiydi; oydu, başka hiç kimse değildi.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *hiçkim* (*hiçkim*³⁷) kelimesi Türkiye Türkçesinde bulunmamasına rağmen hedef cümlede aslı korunarak kullanılmıştır. Bunun yerine *hiç kimse* kelimesi kullanılırsa, hedef cümlenin anlamı daha düzgün olur.

Sabır-takadı yetmedi, yılğınıň köleğesinde oturıp, onı okadı. (NTP, 150)

> Sabrı gelmedi. Yılğının gölgesinde oturarak onu okudu. (NTF, 157)

= Sabredemedi, ılğının gölgesinde oturarak onu okudu.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *yılğın* kelimesi Türkiye Türkçesinde *ılgın* biçimindedir. Ancak, bu kelime hedef cümlede aslı korunarak kullanılmıştır. Hedef cümlenin doğru kabul edilebilmesi için burada *ılgın* kelimesinin kullanılması gerekir.

Inha munuň özi durğunluk dövründe “türkmen bedevi modadan gaçarmı?” diýlen sovala Garaşsyzlyk dövründe berlen anık coğapdır. (TTE)

> İşte bu, durgunluk devrinde “Türkmen bedevinin modası geçer mi?” şeklindeki soruya bağımsızlık devrinde verilen cevaptır. (YTE)

= İşte bu, durgunluk devrinde “soylu Türkmen atının modası geçer mi?” şeklindeki soruya bağımsızlık devrinde verilen açık cevaptır.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *bedev* kelimesi Türkmen Türkçesinde “at, iyi cins at” anlamındadır (TDS, 83). Ancak, Türkiye Türkçesinde

³⁷ “Aslını koruma” hata tipinde Türkmen Türkçesindeki bazı uzun ünlü kelimesinin hedef cümlede kısa ünlü gösterilmesi dikkate alınmamıştır. Zaten, örneklerde de görüldüğü gibi incelenen kaynak metinlerde uzun ünlüler gösterilmemiştir.

bulunmayan bu kelime hedef cümlede olduğu kullanılmıştır. Cümlenin doğru aktarılabilmesi için *bedev* yerine *soylu at* kelimeleri kullanılmalıdır.

Bir tarapda porhan, beyleki bir tarapda-da molla. (TTE)

> Bir tarafta porhan, diğer tarafta da imam, (YTE)

= Bir tarafta şaman, diğer tarafta da imam.

Yukarıdaki örnekte, kaynak cümledeki *porhan* (*porhaan*) kelimesi hedef cümlede olduğu gibi kullanılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde böyle bir kelime bulunmamaktadır. Bunun yerine *porhaan*'ın Türkiye Türkçesindeki eş değeri olan *şaman* (TTS, 534) kelimesini kullanmak gerekir.

Oña Türkmenistanıñ Mağtımğulı adındaki Halkara bayrağı berildi. (TTE)

> Ona “Türkmenistan’ın Mağtımğulı adındaki Halkara ödülü” verildi. (YTE)

= Ona uluslar arası Türkmenistan Mahtumkulu ödülü verildi.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *halkara* (*halkaara*) kelimesinin Türkiye Türkçesindeki eş değeri *uluslar arası* kelimesidir (TTS, 330). Fakat, hedef cümlede *uluslar arası* yerine, kaynak cümlede olduğu gibi *halkara* kelimesi kullanılmıştır.

Ol özüniñ éhli yigrencini köne kepbeciğidir, tozgun yorganı bilen paylaşardı. (TEA 11, 521)

> O bütün nefretini köhne kepbeciği ve tozlu yorganı paylaşardı. (TEA 11, 521)

= O bütün nefretini eski kulübesi ve tozlu yorganıyla paylaşardı.

Buradaki kaynak cümlede geçen *kepbecik* (*kepbe-cik*) kelimesi Türkiye Türkçesinde bulunmamasına rağmen cümlenin aktarımında olduğu gibi kullanılmıştır. Ancak bu kelimenin Türkiye Türkçesindeki anlamı “küçük kerpiç ev”dir (TTS, 402). Buna uygun olarak da, cümlenin aktarımında *kulübe* kelimesinin kullanılması uygun olur.

Girat diyseñ, ol guyrukdan, yaldan toynakdan galıp, onda-munda gezi-berdi... (TEA 11, 399)

> Kırat dersen, kuyruktan, yaldan, toynaktan ayrılmış, orada burada geziyordu... (TEA 11, 399)

= Kır at ise, kuyruktan, yeleden, toynaktan ayrılmış, orada burada geziyordu...

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *yal* (*yaał*) kelimesi hedef cümlede de olduğu gibi kullanılmıştır. Ancak, bu kelimenin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *yele*'dir (TTS, 671). Dolayısıyla, cümlenin aktarımında da bu kelime kullanılmalıdır.

Rozi telpeğini çıkarıp, gara kellesini şemallatdı. (TEA 11, 188)

> Rozi telpeğini çıkarıp kara kafasını serinletti. (TEA 11, 188)

= Rozi, kalpağını (= papağını) çıkarıp siyah kafasını serinletti.

Türkmen Türkçesindeki *telpek* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *kalpak*, *papak* kelimeleridir (TTS, 624). Ancak, yukarıdaki kaynak cümlede geçen *telpek* kelimesi hedef cümlede de olduğu gibi kullanılmıştır. Cümleyi doğru aktarabilmek için, Türkiye Türkçesinde hiçbir anlam ifade etmeyen *telpek* kelimesi yerine *kalpak* veya *papak*'ı kullanmak gerekir.

Azırğanın aç galar. (TEA 10, 53)

> Azırğanın aç kalır. (TEA 10, 53)

= Azımsayan aç kalır.

Buradaki kaynak cümlede geçen *azırğan-* (*aazırğan-*) fiili Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır. Buna rağmen cümlenin aktarımında olduğu gibi kullanılmıştır. Bu kelime Türkmen Türkçesinde "azımsamak, az görmek" (TTS, 41) anlamına gelmektedir; dolayısıyla, cümlenin aktarımında da *azımsa-* fiili kullanılmalıdır.

Sayrak sazım çalyarın. (TEA 11, 147)

> Sayrak sazımı çalıyorum. (TEA 11, 147)

= Hoş sesli sazımı çalıyorum.

Buradaki kaynak cümlede geçen *sayrak* kelimesi, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Buna rağmen cümlenin aktarımında olduğu gibi kullanıl-

mıştır. Türkmen Türkçesinde daha çok kuş için kullanılan bu kelime “hoş ötüşlü, güzel öten” anlamındadır (TTS, 566). Dolayısıyla, hedef cümlede de *hoş sesli, güzel sesli* gibi bu anlama uygun kelimeler kullanılmalıdır.

Söyşüm yalı aydımını, sazını,

Bağlarda sayrayan guşunam söyyen. (TEA 11, 89)

> Türküsünü, sazını sevdiğim gibi,

Bağlarda sayrayan kuşunu da severim. (TEA 11, 89)

= Sevdiğim gibi türküsünü, sazını,

Bağlarda öten kuşunu da severim.

Önceki örnekte geçen *sayrak* kelimesinin kökü olan *sayra-* fiili de Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Ancak, yukarıdaki cümlenin aktarımında bu fiilden türeyen sıfat-fiil, değiştirilmeden olduğu gibi kullanılmıştır. Türkmen Türkçesinde *sayra-* fiili “hoş ötmek” anlamında kullanılmaktadır (TTS, 566). Cümlenin aktarımında bu duruma uygun bir kelime kullanılmalıdır.

Hışa yığıp yören: (TEA 10, 87)

> Hışa yığan adam: (TEA 10, 87)

= Kamış toplayan:

Türkmen Türkçesinde “kamış” (TTS, 348) anlamında kullanılan *hışa* kelimesi Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır. Ancak, yukarıdaki örnekte geçen *hışa* kelimesi, değiştirilmeden hedef cümlede kullanılmıştır. Kaynak cümlenin doğru aktarılabilmesi için, Türkiye Türkçesinde hiçbir anlam ifade etmeyen *hışa* yerine *kamış* kelimesinin kullanılması gerekmektedir.

Birneçe gün iydi-içdi semredi. (TEA 11, 132)

> Bir nice gün yedi içti semredi. (TEA 11, 132)

= Birkaç gün yedi içti, semirdi.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *semre-* fiili Türkiye Türkçesinde *semir-* biçiminde kullanılmaktadır. Ancak bu kelime hedef cümlede de *semre-* biçiminde kullanılmıştır. Cümleyi doğru aktarabilmek için, kelimenin Türkiye Türkçesindeki biçimi olan *semir-* kullanılmalıdır.

2.3.2. Aslını Uyarlama

Bazı durumlarda aktarıcı, kaynak cümledeki bir kelimeyi, hedef lehçede bulunmamasına rağmen hedef lehçenin ses özelliklerine göre uyarlayıp cümlelerin aktarımında kullanmaktadır. Bu durumda, kaynak lehçeye de hedef lehçeye de ait olmayan yapay bir kelime ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu kelime okuyucu için hiçbir anlam ifade etmemektedir. Bu da kaynak cümlede kastedilen anlamın, hedef cümlede tam olarak verilememesine sebep olmaktadır. Halbuki, bu tür kelimelerin birçoğunun karşılığı hedef lehçede kolaylıkla bulunabilir. Aşağıdaki örnek cümlelerde aslını uyarlama tipinde aktarma hataları vardır:

Şu çaka çenli onuñ aladasını etmânine, ikbal garamatını abraylı maşğalalarıñ biriniñ boynuna atmanına ökünyäne çalım edyârdi. (NTP, 185)

> Şimdiye kadar, onun kader garametini, şerefli bir ailenin üzerine atmadığına üzölmüşe benziyordu. (NTF, 197)

= Şimdiye kadar, onun kaygısını çekmediğine; kaderinin sorumluluğunu, şerefli bir ailenin üzerine atmadığına pişman olmuşa benziyordu.

Yukarıdaki örnekte, kaynak cümledeki *garamat* kelimesi, anlaşılamaayan bir mantıkla *garamet* biçiminde uyarlanarak hedef cümlede kullanılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde böyle bir kelime bulunmamaktadır. Türkmen Türkçesindeki bu kelimenin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *sorumluluk*'tur (TTS, 229). Kaynak cümledeki anlamın hedef cümleye yansıtılabilmesi için *sorumluluk* kelimesi kullanılmalıdır.

Busuldu nâzicek bilini büküp,

Çağa geçip gitdi yulgırıp bakıp. (ÇTŞ, 142)

> Pusuldu nazikçe belini büküp,

Çocuk geçip gitti gülerek bakıp. (ÇTŞ, 143)

= Saklandı nazik belini büküp,

Çocuk geçip gitti gülerek bakıp.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *busul-* fiili, *pusul-* biçiminde uyarlanarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde *pusul-* fiili bulunmasına rağmen bu fiilden türemiş *pusul-* biçiminde bir fiil kullanıl-

mamaktadır. Cümlenin aktarımında *pusul-* fiili yerine *saklan-* veya *gizlen* fiillerinden biri kullanılmalıdır.

Onsoň men saňa birem dél, iki pence teňňe bereyin diyipdir. (TEA 10, 65).

> Ondan sonra ben sana bir değil iki pençe “tenne” vereyim demiş.
(TEA 10 65)

= Ondan sonra ben sana bir değil iki avuç para vereyim, demiş.

Yukarıdaki örnekte geçen *teňňe* kelimesi, Türkiye Türkçesine *tenne* biçiminde ses bakımından uyarlanarak aktarılmıştır. Bu uyarlamada, Türkiye Türkçesinde *ň* sesinin bulunmaması dikkate alınmıştır. Ancak uyarlama sonucunda ortaya çıkan *tenne* kelimesi Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Hatta Türkçenin hiçbir lehçesinde böyle bir kelime yoktur; *tenne* tamamen yapay bir kelimedir. Türkmen Türkçesindeki *teňňe*’nin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *para*’dır (TTS, 625). Bu sebeple, cümlenin aktarımında *para* kelimesi kullanılmalıdır.

Servi senuber dey inçe bilinden,

Guçsam-öldürürler, guçmasam-ölem! (TEA 10, 507)

> Servi gibi yarın ince belinden,

Kuçsam öldürürler, kuçmasam ölem. (TEA 10, 507)

= Servi gibi ince belinden,

Sarsam öldürürler sarmazsam öleyim.

Klâsik dönem Türkmen edebiyatına ait olan yukarıdaki mısralarda “kucaklamak” anlamındaki *guç-* fiili geçmektedir. Hedef cümlede bu fiil *kuç-* biçiminde ses bakımından uyarlanarak kullanılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde böyle bir fiil bulunmamaktadır. Bunun yerine *kucakla-* fiili kullanılabilir; ancak bu fiille yakın anlamlı olan *sar-* fiilinin kullanılması metnin bağlamına daha uygundur.

Bizin geneşimizin sonı şona bardı. (TEA 11, 130)

> Bizim kengeşimizin sonu da buna vardı. (TEA 11, 130)

= Bizim istişaremizin sonu da öyle oldu.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *geñeş* kelimesi Türkiye Türkçesine ses bakımından uyarlanarak *kengeş* biçiminde aktarılmıştır.³⁸ Ancak, Türkiye Türkçesinde böyle bir kelime yoktur. Türkmen Türkçesindeki *keñeş*'in Türkiye Türkçesindeki karşılığı *istişare* kelimesidir (TLS, 402-403); cümlenin aktarımında da bu kelime kullanılmalıdır.

Govşut Hanıñ Gılıç aksakal diyen bir ulumsı geñeşdarı bolan. (TEA 10, 86)

> Govşut Han'ın Gılıç Aksakal denilen yaşlı bir kengeşçisi varmış. (TEA 10, 86)

= Govşut Hanın Gılıç Aksakal denen kibirli bir danışmanı varmış.

Önceki örnekteki *geñeş* kelimesinde olduğu gibi buradaki *geñeşdaar* kelimesi de uyarlanarak aktarılmıştır. Ancak, uyarlama sonucunda ortaya çıkan *kengeşçi* kelimesi Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bunun yerine *geñeşdaar* ve *geñeşçi* kelimelerinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan *danışman* (TTS, 250) kelimesinin kullanılması gerekmektedir.

Şol sapaalı günler yene dolanaysadı diyip zarladı. (TEA 11, 401)

> O sefâli günler yine gelseydi, deyip ağladı. (TEA 11, 401)

= O mutlu günler tekrar gelse, diye ağladı.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *sapaalı* kelimesi *sefâli* biçiminde ses bakımından uyarlanarak aktarılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde *sefa* kelimesi bulunmasına rağmen *sefâli* kelimesi bulunmamaktadır. Türkmen Türkçesinde *sapaalı* kelimesi “keyifli” anlamında kullanılmaktadır (TTS, 561). Buradaki kaynak cümlede *keyifli* yerine *mutlu* kelimesini kullanmak daha uygundur.

Birnéçe vagt geçenden soñg doganları asgırışıp: (TEA 10, 112)

> Bir süre geçtikten sonra kardeşleri askırışıp: (TEA 10, 112)

= Bir süre geçtikten sonra kardeşleri aksırıp:

³⁸ Bu uyarlamanın hangi mantıkla yapıldığını anlamak da pek mümkün değildir. Çünkü, Türkmen Türkçesindeki *ñ*'ler Türkiye Türkçesinde *ng*'ye tekabül etmez.

Türkmen Türkçesindeki *asğır-* fiili Türkiye Türkçesinde *aksır-* biçimindedir (TTS, 34). Üstelik bu fiil Türkmen Türkçesindeki gibi *-ş* işteşlik ekini de almaz. Ancak, yukarıdaki örnekte *asğırış-* fiili, *askırış-* biçiminde ses bakımından uyarlanarak aktarılmıştır. Bunun yerine *aksır-* fiili kullanılmalıdır.

Birneçe gün iydi-içdi semredi. (TEA 11, 132)

> *Bir nice gün yedi içti semredi.* (TEA 11, 132)

= *Birkaç gün yedi içti, semirdi.*

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *birnäçe* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki eş değeri *birkaç* kelimesidir (TTS, 72). Ancak, *birnäçe* kelimesi hedef cümlede *bir nice* biçiminde ses bakımından uyarlanarak kullanılmıştır. Cümleyi doğru aktarabilmek için *bir nice* yerine *birkaç* kelimesinin kullanılması gerekmektedir.

Beylekiler bolsa: "Tapdı-da, tapdı" diyşip, çörek iymége ilgadırlar.
(TEA 10, 83)

> Diğerleri de: "buldu buldu" *deyişip* yemek yemeye koşmuşlar. (TEA 10, 83)

= Diğerleri ise "buldu, buldu" *diyerek* yemek yemeye koşmuşlar.

Bu örnekte, kaynak cümledeki *diyış-* fiili, hedef cümlede *deyiş-* biçiminde uyarlanarak kullanılmıştır. Fakat bu uyarlamada bazı noktalar gözden kaçırılmıştır: Öncelikle, Türkmen Türkçesindeki *diy-* fiili Türkiye Türkçesinde *de-* biçimindedir; dolayısıyla, bu fiile *-ş* işteşlik eki geldiğinde burada kullanıldığı gibi *deyiş-* değil, *deş-* biçimine girmesi gerekir. Ayrıca, kelimeler ve eklerin bazı açılardan birbiriyle uyumlu olması gerektiğine daha önceden "1.1. Ek Kavramı" başlığında değinilmişti. Meseleye bu açıdan bakıldığında *de-* fiili ile *-ş* eki Türkiye Türkçesinde "kullanım" bakımından uyumlu değildir; yani, *deş-* (< *de-ş-*) biçiminde bir fiil Türkiye Türkçesi için söz konusu olamaz. Zaten, Türkmen Türkçesinde *-ş* işteşlik ekinin kullanım alanı ve işlevi dikkate alındığında *diyış-* fiili ile Türkiye Türkçesindeki *de-* fiili eş değerdir; dolayısıyla cümlenin aktarımında da *de-* fiili kullanılmalıdır. Türkmen Türkçesindeki *-ş* eki hakkında ayrıntılı bilgi için bk. "1.4. Türkmen Türkçesindeki Bazı Eklerin Türkiye Türkçesindeki Eş Değerleri".

Ezizlerim, *men ölyen. Meni taşlaş. Özüňizi halas ediň.* (TEA 11, 246)

> Azizlerim, ben ölüyorum. Beni atın. Kendinizi kurtarın. (TEA 11, 246)

= Dostlarım, ben ölüyorum. Beni bırakın. Kendinizi kurtarın.

Türkiye Türkçesinde *azizlerim* biçiminde bir kelime yoktur. *Azizim* kelimesi bu görevde kullanılsa da bunun çokluk biçimi kullanılmaz. Buna rağmen, yukarıdaki kaynak cümlede geçen *eziizlerim* kelimesi *azizlerim* biçiminde uyarlanarak aktarılmıştır. Bunun yerine *dostlarım* kelimesinin kullanılması daha doğru olur.

2.3.3. Yalancı Eş Değer Kelimeler

Türk lehçeleri arasındaki yalancı eş değerlik, kaynak lehçedeki bir kelimenin ses ve yapı bakımından aynı olan veya lehçeler arası düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldikleri bilinen şeklinin hedef lehçede bulunması; ancak bu iki kelimenin anlam alanlarının bir birine eş değer olmasıdır (Uğurlu 2002b).

Aynı kaynaktan gelen kimi kelimeler zamanla bir lehçede farklı bir anlam kazanabilmektedir. Kelimenin anlam alanında, genişleme veya daralma olabileceği gibi anlam alanı tamamen de değişebilmektedir. Bunun sonucunda da, diğer lehçede kendisiyle aynı kaynaktan gelen kelime ile yalancı eş değer olmaktadır.

Diğer Türk lehçeleri arasında olduğu gibi Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında da yalancı eş değer kelimelere rastlanmaktadır. Meselâ, Türkmen Türkçesindeki *coocuk* ile Türkiye Türkçesindeki *çocuk* kelimeleri aynı kaynaktan gelmelerine rağmen yalancı eş değerdir. Çünkü, Türkiye Türkçesinde *çocuk* “küçük yaştaki oğlan veya kız” (TS, 495) anlamında; Türkmen Türkçesinde *coocuk* ise “domuz yavrusu” (TTS, 102) anlamındadır.

Türkmen Türkçesinde *alçak* kelimesi “sokulgan, munis” anlamındadır (TTS, 28). Bu kelime ile aynı kaynaktan gelen Türkiye Türkçesindeki *alçak* ise insan için kullanıldığında “bile bile en kötü, en ahlâksızca davranışlarda bulunan, aşağılık, soysuz, namert, rezil, hain” anlamına gelir (TS, 75).

Farklı kaynaklardan geldikleri hâlde iki lehçe arasındaki ses denkliklerine uygun oldukları için aynı kaynaktan geldikleri sanılan kelimeler de yalancı eş değer olabilmektedir. Meselâ, Türkmen Türkçesinde “enik” anlamına gelen *gücük* (TTS, 316) kelimesi ile Türkiye Türkçesindeki *küçük*³⁹ kelimesi, ayrı kaynaklardan gelmelerine rağmen, iki lehçe arasındaki ses denklikleri dikkate alınarak aynı kelime olarak değerlendirilebilir.⁴⁰

Ayrıca yabancı dillerden alınan kimi kelimelerin bir lehçede bir anlamı, diğer lehçede başka bir anlamı öne çıkabilmekte; hatta aynı kelime iki lehçeye tamamen farklı anlamlarla girebilmektedir. Bu türden yabancı kökenli kelimeler de iki lehçe arasında yalancı eş değer olabilmektedir. Meselâ, Arapça kökenli *nazım* (< *nazm*) kelimesi Türkmen Türkçesinde “güzel ses” anlamındadır (TTS, 472). Türkiye Türkçesinde ise “hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan kafiyeli söz dizisi, manzume, şiir, koşuk” anlamına gelir (TS, 1636). Dolayısıyla bu iki kelime Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında yalancı eş değerdir.

Türkiye Türkçesindeki *zat* (< *zaat*) kelimesi “kimse kişi” anlamında (TS, 2500); Türkmen Türkçesindeki *zaat* ise “her türlü eşya, şey” anlamındadır (TTS, 718).

Türk lehçeleri arasındaki yalancı eş değer kelimeler, anlam alanlarının örtüşüp örtüşmeme durumuna ve örtüşme oranlarına göre “tam yalancı eş değer kelimeler” ve “kısımî yalancı eş değer kelimeler” olmak üzere iki bölümde incelenebilir:

2.3.3.1. Kısımî Yalancı Eş Değer Kelimeler⁴¹

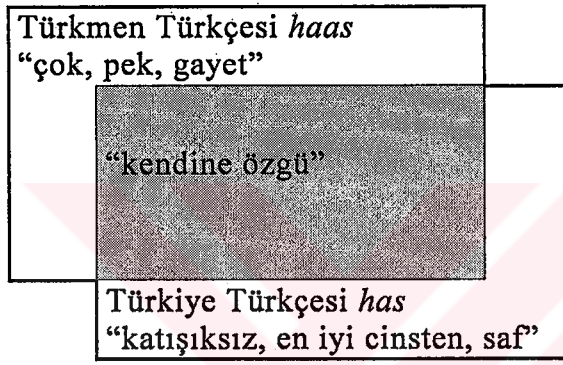
Kısımî yalancı eş değerlik, kaynak lehçedeki bir kelimenin ses ve yapı bakımından aynı olan veya lehçeler arası düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldikleri bilinen şeklinin hedef lehçede bulunması; ancak bu iki kelimenin anlam alanlarının tam olarak değil de kısımî oranda örtüşmesidir. Kısımî yalancı eş değerlik iki şekilde olur:

³⁹ Küçük: Boyutları, benzerlerinininkinden daha ufak olan, büyük karşıtı; daha az yaşlı; niceliği az olan; büyümesini, gelişmesini henüz tamamlamış olan; çocuk (TS, 1430).

⁴⁰ Bu iki kelimeyle ilgili örnek için bk. “2.3.3.2. Tam Yalancı Eş Değer Kelimeler”.

⁴¹ Krş. “göreceli yalancı eş değerler” (Resulov 1995).

1. Aynı kaynaktan gelen bazı kelimeler, iki lehçede de zamanla temel anlamlarının yanında farklı anlamlar kazanabilir. Bu durumda kelimeler, anlam alanları kabul edilebilir oranda örtüşmeyeceği için kısmî yalancı eş değer olurlar. Meselâ, hem Türkmen Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesinde bulunan Arapça kökenli *haas* kelimesi, “kendine özgü” anlamıyla iki lehçe arasında örtüşmektedir. Ancak, Türkmen Türkçesindeki “çok, pek, gayet” anlamı veya Türkiye Türkçesindeki “katıksız, en iyi cinsten, saf” anlamı iki lehçe arasında örtüşmemektedir.⁴² İki lehçe arasında bu kelimenin anlam alanlarının örtüşme durumu şöyle gösterilebilir:

2. Genel Türkçede aynı kaynaktan gelen bazı kelimeler zamanla lehçelerden birinde anlam daralmasına veya anlam genişlemesine uğrayabilirler; bunun sonucunda da kelimelerin anlam alanları tam olarak örtüşmez. Meselâ, Genel Türkçe *ok* kelimesi, ateşli silahların kullanılmaya başlamasıyla birlikte Türkmen Türkçesinde “kurşun, mermi” anlamını da kazanmıştır. Bunun sonucunda da *ok* kelimesinin Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasındaki eş değerlik özelliği kaybolmuştur. Türkmen Türkçesindeki *tüpeñiñ okı* ifadesi Türkiye Türkçesine *tüfeğin oku* biçiminde değil *tüfeğin mermisi* biçiminde aktarılabilir; dolayısıyla böyle bir bağlamda, iki lehçedeki *ok* kelimelerinin anlamı örtüşmemektedir. Ancak, *yaay bilen ok atmak* = *yay ile ok atmak* bağlamında *ok* kelimesinin anlamı her iki lehçe arasında örtüşmektedir. Aşağıdaki tabloda, kısmî yalancı eş değer keli-

⁴² Türkmen Türkçesindeki *haas* kelimesinin ve Türkiye Türkçesindeki *has* kelimesinin anlamları için bk. (TTS, 335; TS, 950).

melerin anlam alanlarının örtüşme durumu *ok* kelimesi örneği üzerinden gösterilmiştir:

Türkmen Türkçesi <i>tüpeňiň okı</i> “tüfeğin mermisi”
Türkiye Türkçesi <i>yay ile ok atmak</i>
Türkmen Türkçesi <i>yaay bilen ok atmak</i>

Yalancı eş değer kelimelerin “kısmî yalancı eş değer” ve “tam yalancı eş değer” biçiminde ikiye ayrılması, kaynak lehçe ve hedef lehçenin karşılıklı olarak dikkate alınması şartına bağlıdır. Eğer lehçelerden bir tanesi merkeze alınarak meseleye bakılırsa farklı durumlar ortaya çıkar. Meselâ, aynı kaynaktan gelen ve iki farklı lehçede de bulunan farazî bir *x* kelimesinin anlam alanına bu açıdan bakılabilir. *A* lehçesindeki *x* kelimesinin anlam alanı ile *B* lehçesindeki *x* kelimesinin anlam alanı kısmî oranda örtüşüyor olabilir. Eğer, *A* lehçesindeki kelimenin anlam alanı, *B* lehçesindekinin anlam alanını içine alıyorsa, meseleye *B* lehçesi merkezli bakıldığında eş değerlik söz konusudur. Ancak, *A* lehçesi merkeze alınarak ya da her ikisi birden dikkate alınarak bakılırsa bu kelimeler yalancı eş değerdir. Çünkü, *B* lehçesindeki *x* kelimesinin kullanıldığı her yerde *A* lehçesinde de *x* kelimesi kullanılabilir; fakat *A* lehçesinde *x* kelimesinin kullanıldığı her yerde *B* lehçesinde de *x* kelimesi kullanılamaz. Yukarıda verilen *ok* kelimesi bu durum için uygun bir örnektir.

Kısmî yalancı eş değer kelimeler kullanıldıkları duruma göre bazen eş değer, bazen yalancı eş değer olabilirler. Anlam alanlarının kısmen örtüşüyor olması, bu kelimelere böyle bir özellik vermektedir. Zaten, bu tür kelimelerin tam yalancı eş değer kelimelerden ayrılan tek yönü de budur.

Yalancı eş değer kelimelerin, kısmî yalancı eş değer kelimeler ve tam yalancı eş değer kelimeler biçiminde ikiye ayrılması, bu kelimelerin genel kullanımları içindir. Bir cümlede geçen yalancı eş değer kelimenin, kısmî yalancı eş değer ya da tam yalancı eş değer olması arasında hiçbir fark yoktur.

Çünkü, her iki durumda da kelimelerin hedef lehçedeki eş değeri farklıdır. Yukarıda da söylendiği gibi, bu iki tür yalancı eş değer kelime arasındaki tek fark, kısmî yalancı eş değer kelimelerin bazı durumlarda yalancı eş değer olmasıdır. Bunun dışında aralarında hiçbir fark yoktur.

İncelenen metinlerde kısmî yalancı eş değer kelimelerden kaynaklanan aktarma hatalarına sıkça rastlanmıştır. Aşağıda, bu tür hatalardan tipik örnekler verilmiştir:

Añırdan kakasının “beytme, kızım, dur ayrıl, atarlar seni” diyyänini-de bilmän, ata yüreğiniñ aydımı için can beripdir. (NTP, 59)

> Diğer taraftan babasının “yapma kızım, dur, geri çekil, atarlar seni, dediğini bile duymadan baba yüreğinin şarkısı için can vermiş. (NTF, 64)

= Diğer taraftan babasının “yapma kızım, dur, geri çekil, öldürürler seni” dediğini bile duymadan baba yüreğinin şarkısı için can vermiş.

Türkmen Türkçesindeki *at-* fiili ile Türkiye Türkçesindeki *at-* fiilinin anlam alanları tam olarak örtüşmemektedir (TTS, 36; TS, 161). Çünkü, bu fiil Türkmen Türkçesinde diğer anlamlarının yanı sıra “vurmak, silâhla öldürmek” anlamında da kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki *at-* fiilinin ise böyle bir anlamı yoktur. Dolayısıyla, *at-* fiili iki lehçe arasında kısmî yalancı eş değerdir. Ancak, yukarıdaki örnekte bu iki fiilin eş değer zannedilmesi aktarma hatasına sebep olmuştur. Hedef cümlede *at-* yerine *öldür-* veya *vur-* fiillerinden biri kullanılırsa, aktarma hatası giderilmiş olur.

Haram celep, nâme diyyäniñi bil... (NTP, 183)

> Haram, fahişe, ne söylediğini bil. (NTF, 195)

= Pis fahişe, ne dediğini bil.

Türkmen Türkçesindeki *haraam* kelimesi “pis, murdar” anlamında da kullanılmaktadır (TTS, 333). Türkiye Türkçesindeki *haram* kelimesi böyle bir anlamda kullanılmadığı için bu iki kelime kısmî yalancı eş değerdir. Yukarıdaki örnekte, aktarıcı bu duruma dikkat etmemiş ve kaynak cümledeki *haraam* kelimesini Türkiye Türkçesine yine *haram* kelimesiyle aktarmıştır. Buradaki örnekte, kaynak lehçedeki *haraam* kelimesinin hedef lehçedeki eş

değeri *pis* kelimesidir. Dolayısıyla cümlenin aktarımında da bu kelime kullanılmalıdır.

Cahansoltan ecâniñ düşen günü Nökeri çuñ oya batırdı. (NTP, 299)

> Cihansultan Teyze'nin düştüğü gün Nökör'ü derinden düşündürdü.
(NTF, 317)

= Cahansoltan Teyze'nin düştüğü durum, Nöker'i derin düşünceye saldı.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *gün* kelimesi ile hedef cümlede geçen *gün* kısmî yalancı eş değerdir. Çünkü, Türkmen Türkçesindeki *gün* kelimesinin anlamlarından biri olan “yaşam, var olma” (TTS, 319); Türkiye Türkçesindeki *gün* kelimesinde yoktur. Bu sebeple, kaynak cümledeki *gün* kelimesinin aktarımında kendisiyle aynı kaynaktan gelen *gün* değil, metnin bağlamına da uygun olan *durum* kelimesi kullanılmalıdır.

Hem suv küyseyär

Her düyp ağacıñ.

Her düyp ağacıñ

Bolsun guvancıñ. (ÇŞ, 369)

> Hem suyu özler

Her dip ağacın.

Her dip ağacın,

Olsun kıvancın. (ÇŞ, 368)

= Hem suyu özler

Her kök ağacın.

Her kök ağacın,

Olsun kıvancın.

Türkmen Türkçesindeki *düyp* kelimesinin “kök” (TTS, 185) anlamı, Türkiye Türkçesindeki *dip* kelimesinde yoktur. Dolayısıyla, aynı kaynaktan gelen *düyp* ve *dip* kelimeleri bu iki lehçe arasında kısmî yalancı eş değerdir. Ancak, yukarıdaki örnekte bu kelimeler eş değer zannedilmiş ve kaynak metindeki *düyp* kelimesinin aktarımında *dip* kelimesi kullanılmıştır.

Gitsin de işlesin, ak yürekden zêhmet çeksin. (TEA 11, 542)

> Gitsin de işlesin, samimi yürekle zahmet çeksin. (TEA 11, 542)

= Gitsin de çalışsın, samimi yürekle zahmet çeksin.

Türkmen Türkçesindeki *işle-* fiilinin anlamlarından biri de “çalışmak, iş yapmak”tır (TTS, 385). Türkiye Türkçesindeki *işle-* fiili bu anlamda kullanılmamaktadır; dolayısıyla köken ve yapı bakımından aynı kaynaktan gelen *işle-* fiillerinin anlam alanları tam olarak örtüşmemektedir. Yukarıdaki örnekte, aktarıcılar iki fiil arasındaki yalancı eş değerlik durumundan habersiz oldukları için aktarma hatası yapmışlardır. Burada, kaynak cümledeki *işle-* fiili Türkiye Türkçesine *çalış-* fiiliyle aktarılmalıdır.

-Cörek yalı mukaddes zat

Nämekän?

Aytsana atam!

-Ol eziz vatan! (ÇŞ, 47)

> *-Cörek kadar mukaddes şey*

Nedir?

Söylesene atam?

-O, aziz vatan! (ÇŞ, 46)

= *-Ekmek kadar mukaddes şey*

Nedir?

Söylesene baba!

- O, aziz vatan!

Türkmen Türkçesindeki *çörek* kelimesi “ekmek” (TLS, 206; 207) anlamındadır. Türkiye Türkçesindeki *çörek* kelimesi ise “az yağlı, bazen şekerli ve yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi” anlamındadır (TS, 530). Dolayısıyla Türkmen Türkçesindeki *çörek* daha genel anlamda olduğu için bu iki kelime kısmî yalancı eş değerdir.

Ağaclar köp mive getiren erik bağı yalı bolup, başlarını aşak egip oturyardılar. (TEA 11, 182)

> Ağaçlar çok meyve veren erik bağı gibi olup başlarını aşağıya eğip duruyorlardı. (TEA 11, 182)

= Ağaçlar çok meyve veren erik ağacı gibi olup başlarını aşağıya eğiyorlardı.

Türkmen Türkçesindeki *baağ* kelimesinin “bağ, bahçe” anlamının yanı sıra “ağaç” anlamı da vardır (TTS, 42). Dolayısıyla, Türkmen Türkçesindeki *baağ* ile Türkiye Türkçesindeki *bağ* kelimelerinin anlam alanları tam olarak örtüşmemektedir. Yukarıdaki örnekte, bu iki kelime arasındaki yalancı eş değerlik durumuna dikkat edilmemiş ve kaynak cümlede geçen *baağ*, hedef cümleye yine *bağ* kelimesiyle aktarılmıştır.

Ependi yene bir gün şol “guzlan” gazanı dilép alıpdır. (TEA 10, 60)

> Hoca yine bir gün o kuzulayan kazanı isteyip almış. (TEA 10, 60)

= Hoca yine bir gün o doğuran kazanı isteyip almış.

Türkmen Türkçesindeki *guzla-* fiili “kuzulamak” anlamında kullanıldığı gibi, daha genel olarak “yavrulamak” anlamında da kullanılmaktadır (TTS, 315). Türkiye Türkçesindeki *kuzula-* fiili ise “(koyun) yavrulamak” anlamındadır (TS, 1430). Dolayısıyla, bu iki fiil “koyun” için kullanıldıklarında eş değer olmaktadır. Bunun dışındaki kullanımlarda yalancı eş değerlerdir. Yukarıdaki kaynak cümlede *guzla-* fiili “kazan” için kullanılmıştır. Aktarıcılar, bu fiillerin kısmî yalancı eş değer olmasına dikkat etmemiş ve kaynak cümledeki *guzla-* fiilini Türkiye Türkçesine *kuzula-* fiiliyle aktarmışlardır. Oysa, burada anlam alanı daha kapsamlı olan *doğur-* veya *yavrula-* fiillerinden biri kullanılmalıdır.

Soñra Capbaklar üşşüp, düyelerini diriligine soymaga durupdırlar. (TEA 10, 83)

> Sonra Capbaklar toplanıp develerini canlı canlı soymaya kalkmışlar. (TEA 10, 83)

= Sonra Capbaklar toplanıp develerini canlı canlı yüzmeye başlamışlar.

Türkmen Türkçesindeki *soy-* fiili, Türkiye Türkçesindeki *soy-* fiilinden farklı olarak “hayvanı kesmek veya yüzmek” anlamında da kullanılmaktadır (TTS, 585). Dolayısıyla, *soy-* fiilleri iki lehçe arasında kısmî yalancı eş değerdir. Ancak yukarıdaki örnekte, bu duruma dikkat edilmemiş ve kaynak cümledeki *soy-* fiili Türkiye Türkçesine yine *soy-* fiili kullanılarak aktarılmıştır. Burada, *soy-* fiilinin eş değeri *yüz-* fiilidir; dolayısıyla cümlenin aktarımında da bu fiil kullanılmalıdır.

Elkissa, Hemraniň bu dileđi kabul boldı ve şemal gelip, almaniň pu daklarını eđdi. (TEA 10, 201)

> Velhasıl Hemra'nın bu dileği kabul oldu ve rüzgâr esip elmanın budaklarını eğdi. (TEA 10, 201)

= Velhasıl, Hemra'nın bu dileği kabul oldu ve rüzgâr eserek elmanın dallarını eğdi.

Türkmen Türkçesindeki *puudak* kelimesinin anlam alanı, Türkiye Türkçesinde hem *dal* hem de *budak* kelimelerinin anlam alanıyla örtülmektedir (TTS, 538). Dolayısıyla, Türkmen Türkçesindeki *puudak* ile Türkiye Türkçesindeki *budak* kısmî yalancı eş değerdir. Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *puudak* kelimesinin eş değeri de *budak* değil *dal* kelimesidir. Ancak, aktarıcılar bu duruma dikkat etmemiş ve cümlenin aktarımında *budak* kelimesini kullanmışlardır.

Onsoň men saňa birem dél, iki pençe teňňe bereyin diyipdir. (TEA 10, 65).

> Ondan sonra ben sana bir değil iki pençe “tenne” vereyim demiş. (TEA 10 65)

= Ondan sonra ben sana bir değil, iki avuç para vereyim, demiş.

Türkmen Türkçesindeki *pençe* kelimesi, “pençe” anlamının yanı sıra Türkiye Türkçesindeki *pençe*'den farklı olarak “el ayası, avuç içi” anlamında da kullanılmaktadır (TTS, 524). Dolayısıyla, anlam alanları tam olarak örtüşmeyen bu kelimeler iki lehçe arasında kısmî yalancı eş değerdir. Yukarıdaki örnekte, kaynak cümledeki *pençe* kelimesi hedef cümleye *pençe* kelimesiyle aktarılmıştır; oysa bu örnekte *pençe*'nin Türkiye Türkçesindeki eş değeri *avuç* kelimesidir.

2.3.3.2. Tam Yalancı Eş Değer Kelimeler

Tam yalancı eş değer kelimeler, aynı kaynaktan gelen veya aynı kaynaktan geldikleri düşünülen ve anlam alanları hiç örtüşmeyen kelimelerdir.

Meselâ, Türkmen Türkçesindeki *golay* ile Türkiye Türkçesindeki *kolay* kelimeleri aynı kaynaktan gelmelerine rağmen anlam alanları hiç örtüşme-

mektedir.⁴³ Aşağıdaki tabloda, bu iki kelimenin anlam alanlarının örtüşüp örtüşmeme durumu gösterilmiştir.

Türkmen Türkçesi <i>golay</i>	Türkiye Türkçesi <i>kolay</i>
----------------------------------	----------------------------------

İncelenen metinlerde, kısmî yalancı eş değer kelimelerde olduğu gibi tam yalancı eş değer kelimelerde de aktarma hatalarının yapıldığı görülmüştür. Aşağıda, bu hataların tipik örnekleri vardır:

-*Ey aġam, men, ölmékém deryadan bir su içip geleyin diyipdir.* (TEA 10, 123)

> “Ey aġam, ben ölmeden deryadan bir su içip geleyim” demiş. (TEA 10, 123)

= -Ey aġam, ben ölmeden ırmaktan bir su içip geleyim, demiş.

Türkmen Türkçesindeki *deryaa* “ırmak, nehir” anlamında; Türkiye Türkçesindeki *derya* ise “deniz” anlamında kullanılmaktadır (TTS, 152; TS, 567). Anlam alanları hiç örtüşmeyen bu kelimeler iki lehçe arasında tam yalancı eş değerdir. Ancak, yukarıdaki örnekte bu duruma dikkat edilmemiş ve kaynak cümledeki *deryaa*, Türkiye Türkçesine yine *derya* kelimesiyle aktarılmıştır.

Şeheriñ depesindeki epet Gün has aşaklap, bürünç cam yalı gızarıp durdı. (TEA 11, 182)

> Şehrin üstündeki âfet güneş, gayet alçalıp pirinç cam gibi kızarıp durdı. (TEA 11, 182)

= Şehrin üstündeki büyük güneş iyice alçalarak pirinç kâse gibi kızardı.

⁴³ kolay: 1. Sıkıntı çekmeden, yorulmadan yapılabilen, emeksiz, zahmetsiz; güç ve zor karşıtı. 2. Kolayca, sıkıntısız bir biçimde, basit. 3. Kolaylık (TS, 1343).

golay: 1. Yakın, en yakın. 2. Yanında, yakınında, yakın; aşağı, yukarı (TTS, 276).

Türkmen Türkçesindeki *caam* kelimesi “çanak, tas, kâse” anlamlarındadır (TTS, 94). Dolayısıyla, bu kelime Türkiye Türkçesindeki *cam* kelimesiyle tam yalancı eş değerdir. Buna rağmen yukarıdaki kaynak cümlede geçen *caam*, Türkiye Türkçesine *cam* kelimesi kullanılarak aktarılmıştır.

Sazanda saz çalsa, obanın ulı-kiçi hemmesi gelirdi. (TEA 11, 123)

> Sazende saz çalsa obanın hepsi gelirdi. (TEA 11, 123)

= Sazende saz çaldığında büyüklü küçüklü, köyün hepsi gelirdi.

Türkmen Türkçesindeki *ooba* ile Türkiye Türkçesindeki *oba* kelimelerinin anlam alanları hiç örtüşmemektedir;⁴⁴ dolayısıyla bu kelimeler tam yalancı eş değerdir. Ancak, yukarıdaki örnekte aktarıcılar bu kelimeleri eş değer zannetmiş ve kaynak cümledeki *ooba*'yı Türkiye Türkçesine *oba* kelimesiyle aktarmışlardır. Oysa, burada *oba* yerine *köy* kelimesi kullanılmalıdır.

-Bar, şeydiy bakalı, sonunam son göreyeris diyip, o-da otağına gitdi.
(TEA 11, 105)

> “Git, öyle de bakalım neticesini sonra görürüz” deyip o da otağına gitti. (TEA 11, 105)

= O da, “git, öyle söyle bakalım, neticesini sonra görürüz” deyip odası-na gitti.

Eski Türkçe *otag* kelimesi Türkiye Türkçesinde *otağ* ve *oda* biçiminde iki kelimeyle temsil edilmektedir. Türkmen Türkçesindeki *otağ* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki eş değeri, sesçe kendisine daha yakın olan *otağ* değil, *oda*'dır. Çünkü, Türkmen Türkçesindeki *otağ* “oda” anlamında (TTS, 493); Türkiye Türkçesindeki *otağ* ise “büyük ve süslü çadır” anlamındadır (TS, 1702). Bu sebeple, *otağ* kelimesi iki lehçe arasında tam yalancı eş değerdir. Ancak, yukarıdaki kaynak cümlede geçen *otağ*'ın karşılığı olarak hedef cümlede yine *otağ* kullanılmıştır.

⁴⁴ ooba: Köy (TTS, 481).

oba: 1. Göçebelerin konak yeri. 2. Bu konak yerinde konaklayan halk veya aile. 3. Genellikle bölmeli göçebe çadırı (TS, 1667).

Pelek maña hancarını taşladı, (TEA 10, 319)

> Felek bana hançerini taşladı, (TEA 10, 319)

= Felek bana hançerini fırlattı (= savurdu),

Türkmen Türkçesinde *taşla-* fiili “atmak, fırlatmak, savurmak” anlamlarındadır (TTS, 619). Türkiye Türkçesindeki *taşla-* ise “taş atmak, taş tutmak” anlamındadır (TS, 2149). Dolayısıyla, anlam alanları hiç örtüşmeyen bu fiiller tam yalancı eş değerdir. Ancak, yukarıdaki örnekte bu iki fiil eş değer zannedilmiş ve kaynak cümledeki *taşla-* fiili Türkiye Türkçesine yine *taşla-* biçiminde aktarılmıştır.

İne, yaz ayınıñ acayıp günü, gök-parç bolup yatan giñ sehranıñ ortasında av şarasınıñ başında biz özara gürrüñ edişyerdik. (TEA 11, 148)

> Güzel bir yaz ayının tuhaf bir günü, yemyeşil geniş bir sahranın ortasında, av yemeğinin başında kendi aramızda sohbet ediyorduk. (TEA 11, 148)

= İşte bahar mevsiminin güzel bir günü; yemyeşil, geniş bir bozkırın ortasında, av kebabının başında kendi aramızda sohbet ediyorduk.

Türkmen Türkçesindeki *yaaz* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki eş değeri kendisiyle aynı kaynaktan gelen *yaz* değil *bahar* kelimesidir (TTS, 685). Başka bir ifadeyle, *yaaz* ve *yaz* kelimeleri iki lehçe arasında tam yalancı eş değerdir. Yukarıdaki örnekte, aktarıcılar bu duruma dikkat etmemiş ve kaynak cümledeki *yaaz* kelimesini Türkiye Türkçesine *bahar* kelimesiyle değil de *yaz* kelimesiyle aktarmışlardır.

Dişi yiti, gücük däldir,

Yabanıdır, möcek däldir. (ÇŞ, 89)

> Dişi keskin, küçük değildir,

Yabanıdır, kurt değildir. (ÇŞ, 88)

= Dişi keskin, enik değil,

Yabanıdır, kurt değil.

Lehçeler arasında farklı kaynaklardan gelen ancak “aynı” veya “lehçeler arasındaki ses denkliklerine göre aynı sayılabilecek” ses yapısına sahip kelimeler de yalancı eş değer olabilmektedir. Çünkü aktarıcı bu kelimelerin

aynı kaynaktan geldiğini düşünmektedir; farklı kelimeler olduğunu bilme şansına sahip olsa zaten yalancı eş değer tuzağına düşmeyecektir. Yukarıdaki örnekte, kaynak cümledeki *gücük* kelimesi hedef cümleye *küçük* kelimesiyle aktarılmıştır. Bu iki kelime farklı kaynaklardan gelmelerine rağmen aktarıcı aynı kaynaktan gelen eş değer kelimeler zannetmiştir. Oysa, Türkmen Türkçesindeki *gücük* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki eş değeri *enik*'tir (TTS, 316); dolayısıyla cümlenin aktarımında da bu kelime kullanılmalıdır.

*Meniñ elimden gelse,
Girerdim tüm çöle men.
Takırlarda suv bolup,
Çevrilirdim güle men. (ÇŞ, 133)*

> Benim elimden gelse,
Girerdim bütün çöle ben.
Kurak yerde su olup,
Çevrilirdim güle ben. (ÇŞ, 132)

= Benim elimden gelse,
Girerdim karanlık çöle ben.
Kurak yerde su olup,
Çevrilirdim güle ben.

Yukarıdaki örnekte, kaynak cümlede geçen *tüm* kelimesi Türkiye Türkçesindeki *tüm* ile eş değer zannedilmiştir. Ancak, cümlenin aktarımında *tüm* kelimesinin yakın anlamlısı *bütün* kullanılmıştır. Oysa, Türkmen Türkçesindeki *tüm* “karanlık” anlamındadır (TTS, 639); dolayısıyla kaynak bakımından da anlam bakımından da Türkiye Türkçesindeki *tüm* ile hiçbir ilgisi yoktur.

2.3.4. Yanlış Kelime Seçimi

Kaynak lehçede bulunan bir kelime veya ifadenin yanlış seçilen kelimelerle hedef lehçeye aktarılması tipindeki hatalara çok sık rastlanmaktadır. Bu yüzden, olabildiğince az ve tipik örnekleri vermekle yetineceğiz. Bu durumda aktarılan metne, asıl metinde kastedilen anlam tam yansıtılamamakta; hatta bazen tam tersi bir anlam çıkmaktadır.

Bir gözi otdan, bir gözi suvdan.

Bedeni ak, gunduzdan, guydan. (ÇŞ, 87)

> Bir gözü ateşten, bir gözü sudan,

Bedeni ak kunduzdan, kazdan. (ÇŞ, 86)

= Bir gözü ateşten, bir gözü sudan,

Bedeni ak, kunduzdan, kuğudan.

Yukarıdaki kaynak metinde geçen *guy* kelimesi Türkiye Türkçesine *kaz* kelimesiyle aktarılmıştır. Ancak, *guy* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *kaz* değil, *kuğu* kelimesidir (TTS, 314). Bu sebeple, cümlenin aktarımında da *kuğu* kelimesi kullanılmalıdır. Ayrıca, hedef cümlede *ak* ve *kunduz* kelimelerinin arasına virgül konmaması da anlamı bozmuştur.

Görmesiñ hiç haçan bürgüt maslığın,

Buy sancını görersiñ sen gayada. (ÇTŞ, 346)

> Görmezsin hiçbir zaman şahin cesedini,

Gururunu görürsün sen kayada. (ÇTŞ, 347)

= Göremezsin hiçbir zaman kartal cesedini,

Gururunu görürsün sen kayalarda.

Türkmen Türkçesindeki *bürgüt* kelimesi “kartal” anlamındadır (TTS, 91). Ancak, yukarıdaki şiirde geçen *bürgüt*, Türkiye Türkçesine *şahin* kelimesiyle aktarılmıştır. Kaynak cümlede kastedilen anlamın doğru biçimde verilebilmesi için hedef cümlede *kartal* kelimesi kullanılmalıdır.

Pığamberler işini gutarıp, garsa gucaklaşdılar. (NTP, 203)

> Peygamberlerin ruhu, iş bittikten sonra, sevgiyle kucaklaştılar. (NTF, 215)

= Peygamberler işlerini bitirip hemen kucaklaştılar.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *garsa* kelimesi Türkmen Türkçesinde “çabuk, hemen” gibi anlamlara gelmektedir (TTS, 234). Ancak bu kelime hedef cümleye *sevgiyle* biçiminde aktarılmıştır. Cümlenin aslına sadık kalmak için burada *hemen* kelimesi kullanılmalıdır.

Yüregi yukarak gelinleñ biri bir gısım dadırdı. (TEA 11, 521)

> Yufka yürekli gelinlerden birisi bir dilim tattırdı. (TEA 11, 521)

= Yufka yürekli gelinlerden biri bir avuç tattırdı.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *gısım* kelimesi Türkiye Türkçesine *dilim* kelimesi kullanılarak aktarılmıştır. Ancak, bu kelimenin karşılığı *dilim* değil, *avuç* kelimesidir (TTS, 265). Bu sebeple, cümlenin aktarımında da *avuç* kelimesi kullanılmalıdır. Ayrıca, metinde bu cümleden önce “*Yeke gezek kişmiş iyip gördi*” (= Bir defa kuru üzüm yedi) cümlesi geçmektedir. Dolayısıyla, burada bahsi geçen şey üzümdür. Türkiye Türkçesinde “üzüm” için *dilim* sıfatını kullanmak pek mümkün değildir. Diğer taraftan, buradaki kaynak cümlede *gısım* kelimesi “azlık”ı belirtmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla, cümlenin aktarımında *azıcık* kelimesi de kullanılabilir.

Oña hazan yeli çalan, bazarı sovlan Çandıbil, yüz yiğirmi yaşlı elinden ayağından, bilinden kuvvattı giden Göroğlu garaşyardı. (TEA 11, 401)

> Orada kendisine hazan yeli vurmuş, pazarı bozulmuş Çamlıbel; yüz yirmi yaşında, elinden ayağından belinden kuvveti kaçmış bir Köroğlu bakıyordu. (TEA 11, 401)

= Onu, hazan yeli vurmuş, pazarı bozulmuş Çamlıbel ve yüz yirmi yaşında; elinden ayağından, belinden kuvveti gitmiş bir Köroğlu bekliyordu.

Buradaki kaynak cümlede geçen *garaş-* fiili “beklemek” anlamındadır (TTS, 230). Bu sebeple, cümlenin aktarımında *bekle-* fiili kullanılmalıdır. Ancak, hedef cümlede *bak-* fiili kullanılmıştır. Bu yanlışlıkta şüphesiz Türkmen Türkçesindeki *gara-* fiilinin “bakmak” anlamına gelmesi etkili olmuştur.

Atalık yakımsız söz aydanda ol yene-de nemedir bir zatlar diymeğe çemelendi. (TEA 11, 99)

> Atalık hoş sözler söyleyince o yine de cevap vermeye çalıştı. (TEA 11, 99)

= Atalık hoş olmayan (= çirkin) sözler söyleyince, o yine de bir şeyler söylemeye çalıştı.

Yukarıdaki örnekte geçen *yakımsız* kelimesi “hoş olmayan, tatsız, çirkin, sevimsiz” anlamlarındadır (TTS, 671). Ancak, bu kelime tam tersi an-

lamdaki *hoş* kelimesi kullanılarak aktarılmıştır. Kaynak cümlede kastedilen anlamı doğru verebilmek için bu kelimeyi *hoş olmayan* veya *çirkin* kelimelerinden birini kullanarak aktarmak gerekmektedir.

Govşut Hanıñ Gılıç aksakgal diyen bir ulumsı geñeşdarı bolan. (TEA 10, 86)

> Govşut Han'ın Gılıç Aksakal denilen yaşlı bir kengeşçisi varmış. (TEA 10, 86)

= Govşut Hanın Gılıç Aksakgal denen kibirli bir danışmanı varmış.

Türkmen Türkçesindeki *ulumsı* kelimesi yukarıdaki örnekte *yaşlı* kelimesi kullanılarak aktarılmıştır. Ancak, bu kelime “kibirli, mağrur” anlamındadır (TTS, 646). Dolayısıyla cümlenin aktarımında da bu kelimelerden biri kullanılmalıdır. Buradaki yanlışlıkta *ulı* kelimesinin “yaşlı” anlamına gelmesi etkili olmuştur.

Şol vagt bu öyüñ eyesi gelip govurma govrup oturan ekeni. (TEA 10, 87)

> O sırada bu evin gelini kavurğa kavurmaktaymış. (TEA 10, 87)

= O sırada bu evin sahibi kavurma pişirmekteymiş.

Yukarıdaki örnekte *eye* ve *govurma* kelimeleri *gelin* ve *kavurğa* kelimeleri kullanılarak aktarılmıştır. Oysa, Türkmen Türkçesindeki bu kelimelerin karşılığı *sahip* ve *kavurma* kelimeleridir (TTS, 208; 286). Cümlenin aktarımında da bu kelimeler kullanılmalıdır.

Ol gelip, eline bir dövüm çörek alıp, çıkıp gider, diyyér. (TEA 10, 134)

> “O gelip eline bir dürüm çörek alıp gider” der. (TEA 10, 134)

= O gelip eline bir dilim ekmek alıp gider, der.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *dövüm* kelimesi Türkmen Türkçesinde “dilim” anlamındadır (TTS, 174). Ancak, bu kelime Türkiye Türkçesinde *dürüm* biçiminde aktarılmıştır. Kaynak cümlede kastedilen anlamın doğru yansıtılabilmesi için hedef cümlede *dilim* kelimesi kullanılmalıdır.

Ėpendi öylenipdir velin, beşinci gün diylende ayalının çagası bolupdır.
(NH, 44)

> Hoca evlenir, fakat beşinci günde hanımı bir oğlan doğurur. (NH, 45)

= Hoca evlenmiş, fakat beşinci günde hanımının bir çocuğu olmuş.

Bu örnekte, kaynak cümledeki *çaağa* kelimesi, *oğlan* biçiminde aktarılmıştır. Oysa, bu kelime Türkmen Türkçesinde “çocuk” anlamındadır (TTS, 106); hem kız hem de erkek çocuk için kullanılabilir. Dolayısıyla, burada *çocuk* kelimesini kullanmak gerekmektedir.

Ayalınıñ bir tabak palaw, birkäse süzme, gök soğan getirip goyanını görüp: (NH, 150)

> Hanımı, bir tabak pilâv, bir kâse ayran, yeşil soğan getirince: (NH, 151)

= Hanımının bir tabak pilâv, bir kâse süzme yoğurt ve yeşil soğan getirdiğini görüp:

Türkmen Türkçesinde *süzme* kelimesi “yoğurt, süzme yoğurt” anlamındadır (TTS, 595). Ancak, yukarıda bu kelime *ayran* biçiminde aktarılmıştır. Kaynak metindeki anlamı doğru yansıtabilmek için *yoğurt* veya *süzme yoğurt* kelimelerinden birinin kullanılması gerekmektedir.

2.3.5. Kelimeler Arası Uyumsuzluk

Bazı cümlelerde anlamları, kullanımları ve cümlenin diğer unsurlarıyla olan ilişkileri bakımından aralarında anlam yönünden uyumsuzluk bulunan kelimelere rastlanmaktadır. Tek başına düşünüldüğünde “yalancı eş değer kelimeler”, “yanlış kelime seçimi” gibi farklı hata tiplerine giren bazı kelimelerin diğer kelimelerle olan anlam ilişkileri uyumsuz ve mantıksız olmaktadır. Bu durumda, kelimenin aktarımındaki yanlışlık dikkate alınmasa bile, diğer kelime veya kelimelerle anlam yönünden uyumsuz olduğu için ayrı bir hata tipi ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, bazen yanlış aktarılan bir kelime, bu yanlışlık sebebiyle diğer kelimelerle de uyumsuz olmaktadır. Yani, yapılan bir hata, zincirleme olarak başka hatalara sebep olmaktadır.

Bu tür cümleler çoğu kere sadece hedef metin incelenerek bile tespit edilebilmektedir. Aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi, hedef lehçeyi biraz

bilen bir aktarıcının bu tür hatalar yapması mümkün değildir. Aslında bu hata tipine düşmemek için hedef lehçenin imkanlarını çok iyi bilmeye gerek yoktur.

Sonabaka bu sesler hem gök eşeğin ayaklarına eygermediler. (TEA 11, 500)

> Daha sonra bu sesler de gök eşeğin ayaklarına bile ulaşamamaya başladı. (TEA 11, 500)

= Sonunda bu sesler de boz eşeğin ayaklarına ulaşamadı (= boz eşeğe ulaşamadı).

Burada asıl cümledeki *gök eşek* ifadesi aynı şekilde *gök eşek* biçiminde aktarılmıştır. Oysa Türkiye Türkçesinde *gök* kelimesi “yeşil” ve “mavi” renkler için kullanılır. Bu sebeple Türkiye Türkçesinde *gök eşek* ifadesi de “mavi eşek” veya “yeşil eşek” anlamına gelir. Fakat bilindiği kadarıyla dünyada henüz “mavi” veya “yeşil” renkli “eşek” görülmemiştir. Dolayısıyla, *gök* ve *eşek* kelimeleri anlam yönünden birbiriyle uyumsuzdur. Kaynak cümledeki *gök eşek* ifadesini doğru aktarabilmek için Genel Türkçedeki *gök* (< *kök*) kelimesinin sınırlarını iyi bilmek gerekir. Genel Türkçede *gök* (< *kök*) kelimesi sadece “mavi, yeşil” için kullanılmaz; “boz, kurşunî ve kır” için de kullanılır. Dolayısıyla bu cümlenin aktarımında da “boz” veya “kır” kelimesi kullanılmalıdır.

- *Lal bol, bedasil, şeytanıñ nökeri.* (TEA 11, 253)

> - Sus, aptal şeytanın askeri. (TEA 11, 253)

= -Sus, soysuz, şeytanın askeri.

Yukarıdaki hata tipi tek başına düşünüldüğünde “yanlış kelime seçimi”ne girer. Çünkü, *aptal* biçiminde aktarılan *bedasil* kelimesi *soysuz* biçiminde aktarılmalıdır. Ancak, bu yanlışlık bir kenara bırakılsa bile hedef cümlede *aptal* kelimesi *şeytan* kelimesinin sıfatı olmuştur; oysa, Türk toplumunun şeytana bakış açısı düşünüldüğünde *aptal şeytan* ifadesinin ne kadar kabul edilemez olduğu açıkça görülmektedir. Kurnaz, aldaticı, hilebaz olarak bilinen şeytan için *aptal* sıfatının kullanılamayacağını aktarıcılar biliyor olması gerekirdi. Üstelik kaynak cümlede geçen *bedasil* ve *şeytan* kelimelerinin arasındaki virgüle bakıldığında ortada bir sıfat tamlamasının olmadığı görülür.

Bu geyik şol ovlağıñ enesi ekeni... (TEA 11, 150)

> Bu geyik o ceylanın anasıymış... (TEA 11, 150)

= Bu ceylan o yavrunun anasıymış.

Yukarıdaki hedef cümleye göre, “geyik”⁴⁵ ve “ceylan”⁴⁶ gibi iki farklı tür arasında “ana – yavru” ilişkisi vardır. Kaynak cümledeki kelimelerin anlamı tam olarak bilinmediği için anlam yönünden birbiriyle uyumsuz kelimeler bir araya gelmiştir. Ancak, her şeye rağmen “geyik”in “ceylan” doğurmasının mümkün olamayacağını aktarıcılarının bilmesi gerekirdi.

-İnha hanım, men aydayın, inanmasan sen sanay, diyip, üyşmek gumalağı Artığa hödürledi. (TEA 11, 83)

> “İşte hanım, inanmazsan ben söyleyeyim, sen say” diyerek toplanan tezekleri Artık’a sundu. (TEA 11, 83)

= -İşte hanım, inanmazsan ben söyleyeyim sen say, diyerek toplanan tezekleri Artık’a uzattı.

Buradaki hedef cümlede, tezeklerin birine verilmesi için *sun-* fiili kullanılmıştır; oysa *sun-* fiili bir büyüğe veya saygı duyulan birine bir şey verirken kullanılır. Hatta bu fiil *içki sunmak, şarap sunmak* gibi birleşik fiillerde sıkça kullanıldığı için ister istemez “içmek” ile ilgili şeyleri çağrıştırmaktadır. Fakat cümlenin nesnesi *tezekler* kelimesidir ve bu kelimenin “içmek” veya “saygı ve ihtiram”la ilgili şeyler çağrıştıran *sun-* fiili ile birlikte kullanılması uygun olmamaktadır. Kısacası Türkiye Türkçesinde “tezek sunmak” biçiminde bir ifade doğru kabul edilemez. Dolayısıyla, buradaki *tezek* ve *sunmak* kelimeleri birbiriyle uyumlu değildir.

-Eşegim obada yok, diyip cogap beripdir. (TEA 10, 58)

> “Eşegim evde yok” diye cevap vermiş. (TEA 10, 58)

= -Eşegim köyde değil, diye cevap vermiş.

Bir Nasrettin Hoca fıkrasında geçen yukarıdaki cümlede *oba* kelimesi Türkiye Türkçesine *ev* kelimesiyle aktarılmıştır. Oysa Türkmen Türkçesinde

⁴⁵ geyik: Geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatalı boynuzları olan memeli hayvan (TS, 848).

⁴⁶ ceylan: Çift parmaklılardan, boynuzlugiller familyasından, çöllerde yaşayan, çok hızlı koşan, gözlerinin güzelliği ile tanınan, ince bacaklı, zarif, memeli hayvan, gazal (TS, 401).

deki *oba* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *ev* değil *köy*'dür (TTS, 481). Zaten cümlenin tamamının anlamı dikkate alındığında, Nasrettin Hoca'nın da eşeğini eve bağladığını düşünmek doğru olmaz. Herhâlde o da herkes gibi eşeğini ahıra bağlıyordu. Dolayısıyla, burada hedef cümledeki *eşek* ve *ev* kelimeleri birbiriyle uyumsuzdur.

Ependi yine bir gün şol "guzlan" gazanı dilép alıpdır. (TEA 10, 60)

> Hoca yine bir gün o kuzulayan kazanı isteyip almış. (TEA 10, 60)

= Hoca, yine bir gün o doğuran kazanı isteyip almış.

Yukarıdaki hedef cümlede geçen *kuzulayan kazan*, Türkiye Türkçesi için kabul edilemez bir ifadedir. Bu ifadenin kullanılmasına Türkmen Türkçesindeki *guzla-* fiili ile Türkiye Türkçesindeki *kuzula-* fiilinin eş değer zannedilmesi yol açmıştır. Oysa, Türkmen Türkçesindeki *guzla-* fiili, insan dışındaki canlılar için genel anlamda "doğurmak, yavrulamak" anlamında kullanılır (TTS, 315). Ancak, Türkiye Türkçesindeki *kuzula-* sadece koyun için "yavrulamak" anlamında kullanılmaktadır (TS, 1430). Dolayısıyla, Türkiye Türkçesinde *kuzulayan kazan* ifadesi "kuzu doğuran kazan" anlamına geleceği için *kuzulayan* ve *kazan* kelimeleri anlam yönünden birbiriyle uyumsuzdur. Hedef cümlede *kuzula-* yerine anlamı daha genel olan *doğur-* fiili kullanılmalıdır.

-Ey agam, men, ölmékém deryadan bir suv içip geleyin diyipdir. (TEA 10, 123)

> "Ey ağam, ben ölmeden deryadan bir su içip geleyim" demiş. (TEA 10, 123)

= -Ey ağam, ben ölmeden ırmaktan bir su içip geleyim, demiş.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *deryaa* kelimesi Türkiye Türkçesine yine *derya* kelimesiyle aktarılmıştır. Ancak, bu kelime Türkmen Türkçesinde "ırmak", Türkiye Türkçesinde ise "deniz" anlamındadır (TTS, 152; TS, 567). Bir başka deyişle, bu kelime kaynak lehçe ile hedef lehçe arasında yalancı eş değerdir. Ancak, hedef cümledeki *derya* kelimesi tek başına doğru kabul edilse bile, "deniz"den su içilemeyeceğine göre "derya" ve "su içmek" ifadeleri birbirleriyle uyuşmamaktadırlar. Bu sebeple, cümlenin aktarımında,

kaynak lehçedeki *deryaa* kelimesinin hedef lehçedeki eş değeri olan *deniz* kelimesi kullanılmalıdır.

Ondan soň, pil alıp, ikisi yer depmege gidipdirler. (TEA 10, 141)

> Ondan sonra kazmaları alıp ikisi birlikte toprak bellemeye gitmişler. (TEA 10, 141)

= Ondan sonra ikisi bel alıp toprak bellemeye gitmiş.

Yukarıdaki kaynak cümleinin aktarımında Türkmen Türkçesindeki *pil* kelimesi nedense Türkiye Türkçesine *kazma* biçiminde aktarılmıştır. Oysa *pil* kelimesi Türkiye Türkçesindeki *bel* kelimesidir. Dolayısıyla, bu kelime Türkiye Türkçesine *bel* biçiminde aktarılmalıdır. Üstelik cümleinin aktarımına göre “kazma” ile toprak bellemektedir. Ancak, normal durumlarda “bel” ile toprak bellenir. Asıl cümlede “bel” anlamındaki *pil* kelimesi kullanılmışken ve bilinen ziraat tekniklere göre de toprağın “bel” ile bellenmesi gerekirken cümleinin aktarımında neden “kazma” kelimesinin kullanıldığını anlamak mümkün değildir. “Çatal ile çorba kaşıklamak” veya “eşeğe binip at sürmek” ifadeleri ne kadar doğru ise bu cümledeki “kazma alıp toprak bellemek” tabiri de o kadar doğrudur. Buradaki hedef cümlede *kazma* ve *bellemek* kelimeleri birbiriyle uyumsuzdur.

Ependi heniz yaş yiğitkä hem ondan şu gürrüni yığı-yığıdan eşidiyär eken. (NH, 192)

> Hoca, henüz genç bir çocukken ondan bu sözü sık sık işitirmiş. (NH, 193)

= Hoca henüz gençken de ondan bu sözü sık sık işitirmiş.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *yaaş yiğit* ifadesi hedef cümlede *genç bir çocuk* biçiminde kullanılmıştır. Ancak, *genç* ve *çocuk* kelimeleri birbirleriyle uyuşmamaktadır; *genç* kelimesi ile *çocuk* kelimesinin herhangi bir şekilde sıfat tamlaması kurmaları mümkün değildir. Zaten kaynak cümlede de “çocuk” anlamına gelebilecek bir kelime yoktur. Dolayısıyla, kaynak cümledeki *yaaş yiğit* ifadesi *genç* ya da *delikanlı* biçiminde aktarılmalıdır.

2.3.6. Kelime Eksikliği

İncelenen metinlerde, kaynak cümledeki bazı kelimelerin hedef cümlede eksik bırakılması yüzünden kastedilenin anlaşılacağı veya yanlış anlaşıldığı durumlara rastlanmıştır. Aktarma yaparken, kaynak cümledeki her kelimenin hedef cümleye birebir aktarılması her zaman mümkün olmayabilir. Ancak bu, kaynak cümledeki bazı kelimelerin göz ardı edilebileceği anlamına da gelmez. Metnin aslına sadık kalmak ve yazarın tercihlerine saygı göstermek için kaynak cümledeki her kelime dikkate alınmalı ve aktarma ona göre yapılmalıdır. Aşağıdaki örnek cümlelerde bu türden aktarma hataları vardır:

Bir gün Ependi dağa odun yığmağa gidipdir. (NH, 38)

> Hoca bir gün odun kesmeye gider. (NH, 39)

= Bir gün Hoca, dağa odun toplamaya gitmiş.

Yukarıdaki örnekte, kaynak cümledeki *dağa* kelimesi hedef cümlede dikkate alınmamıştır. Üstelik, bu cümle metnin ilk cümlesi olduğu için, Nasreddin Hoca'nın odun kesmeye nereye gittiği tam olarak anlaşılammakta; ancak metnin ilerleyen kısımlarında tahmin edilebilmektedir.

İsa pıgamber Muhammet pıgambere, Muhammet pıgamber İsa pıgambere gancarıp duran goşarlarını uzatdı. (NTP, 203)

> İsa Peygamber'in ruhu, Muhammet Peygamber'in ruhuna kolunu uzattı. (NTF, 215).

= İsa peygamber Muhammed Peygambere, Muhammed peygamber İsa peygambere kanamakta olan bileğini uzattı.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *Muhammed peygamber İsa peygambere, kanamakta olan* kelimeleri aktarmada eksik bırakılmıştır. Bunun sonucunda da kaynak cümlede kastedilen anlam tam olarak hedef cümleye yansıtılmamıştır.

Garamayak dayhanlar kölge gürrininde öz aralarında şeyerek⁴⁷ gürrün edişyerdiler: (TEA 11, 76)

> Sıradan çiftçiler bile gölge sohbetlerinde şöyle konuşuyorlardı: (TEA 11, 76)

= Sıradan çiftçiler gölgedeki sohbetlerinde kendi aralarında şöyle konuşuyorlardı:

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *öz aralarında* kelimeleri hedef cümlede dikkate alınmamıştır. Buradaki eksiklik çok önemli görülmeyebilir. Ancak yazarın kelime tercihlerine saygı duymak açısından, hedef lehçede karşılığı rahatlıkla bulunabilen bu tür kelimeleri aktarmada dikkate almak gerekmektedir.

Dok garna ümsüm oturmak ansat del. Hışı-vışı artıp uğradı. (TEA 11, 527)

> Tok karnına oturmak kolay değildir. Fiskos gitgide arttı. (TEA 11, 527)

= Tok karnına konuşmadan oturmak kolay değildir. Fiskos artmaya başladı.

Buradaki örnekte, kaynak cümledeki *ümsüm* “sessiz, suskun” kelimesinin hedef cümleye aktarılmadığı görülmektedir. Bu kelimenin eksik bırakılması, kaynak cümlede kastedilen anlamın hedef cümleye tam olarak yansıtılmasını engellemiştir. Ayrıca, bir sonraki cümlenin anlaşılmasını da zorlaştırmıştır.

Nan haltasını çıkarmak için elini horcuna sokan vağtı, barmakları bir soğuk yılmançak zada değıp, genirgendi. (TEA 11, 505)

> Ekmek torbasını çıkarmak için elini çuvalına soktuğu zaman parmakları bir soğuk hissi veren şeye değıdi, şaşırđı. (TEA 11, 505)

= Ekmek torbasını çıkarmak için elini heybesine soktuğu zaman parmakları soğuk, kaygan bir şeye değıdi, şaşırđı.

Buradaki örnekte de bir kelimenin aktarmada dikkate alınmamasından kaynaklanan aktarma hatası vardır. Kaynak cümledeki *yılmançak* kelimesinin

---

⁴⁷ Doğrusu *şeylerääk* olmalıdır.

karşılığı hedef cümlede bulunmamaktadır. Ayrıca “düz, cilalı” anlamındaki bu kelime cümlenin anlamı için önemlidir; çünkü metinde bahsi geçen “şey”, “kavurma”dır. Bu sebeple, *yılmançak* kelimesi mutlaka aktarılmalıdır.

–*Ependi, her nâçe sovatlı bolsañam, nâçe köp yaşan, köpi gören bol-sañam alımlarıñ bilyän zadını-ha bilyän dâlsiñ diyipdirler.* (NH, 54)

> –Hoca, ne kadar bilgili, ne kadar yaşamış olsan da âlimlerin bildiklerini bilmiyorsundur, derler. (NH, 55)

= –Hoca, ne kadar bilgili, ne kadar çok yaşamış, görmüş geçirmiş olsan da âlimlerin bildiği şeyleri bilmiyorsun, demişler.

Yukarıdaki örnekte de *köpi gören* ifadesi hedef cümleye aktarılmamıştır. Bunun sonucunda da, gereksiz yere metnin aslından uzaklaşmıştır.

Ependiniñ ayalı hem hiç zatdan habarsız kişi bolan bolup gapa barıp: (NH, 48)

> Hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi karısı; (NH, 49)

= Hoca'nın karısı da hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi kapıya varıp:

Bir önceki örnekte olduğu gibi burada da, hedef cümledeki *gapa barıp* ifadesi sebepsiz yere aktarılmamış ve bu yüzden de cümlenin aslına sadık kalınmamıştır.

Ol bir seretse, sowukdan yaña öz endamınıñ ütülen tovugıñ hamı yalı tikeneklâp durandığını görüpdür. (NH, 40)

> Hoca bakınca, teninin tavuk derisi gibi soğuktan kabardığını görür. (NH, 41)

= O bakınca, soğuktan bütün vücudunun ütülmüş tavuk derisi gibi kabardığını görmüş.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *ütülen* kelimesi hedef cümlede göz ardı edilmiştir. Oysa, bu kelime cümlenin anlamı için oldukça önemlidir. Bu kelime aktarmada dikkate alınmadığı için kaynak cümlede kastedilen anlam, hedef cümleye tam olarak yansımamıştır.

Ezizim, ot yaktım yol yakasında,

Sovul,

Çoğunmağa çağırın seni.

Yılın-da yoluna gidiber yine,

Kayıl men

Üşende yatlasan meni. (TEA 11, 233)

> Azizim, ateş yaktım yol yakasında,

Dön,

Isınmaya çağırıyorum seni.

Isın da yoluna git yine.

Memnun olurum hatırlasan beni. (TEA 11, 233)

= Azizim, ateş yaktım yol kenarında,

Dolan gel,

Isınmaya çağırıyorum seni.

Isın da yoluna devam et yine.

Memnun olurum,

Üşüdüğünde hatırlarsan beni.

Yukarıdaki örnekte, şiirin anlamı için oldukça önemli olan *üşäände* kelimesinin aktarmada dikkate alınmaması sebebiyle gereksiz yere kaynak metnin aslından uzaklaşmıştır.

Gezim edip yadan dostlar “İnd-ä nahar bişeyändir Alla” dişiip, tamşanışıp gelipdirler. (NH, 52)

> Bir müddet sonra dostları “inşallah yemek hazır olmuştur” diye gelirler. (NH, 53)

= Gezmekten yorulan dostları “yemek pişmiştir inşallah” diye, ağızları sulanarak gelmişler.

Yukarıdaki örnekte de, kaynak cümlede geçen *gezim edip yaadaan* ve *tamşanışıp* kelimeleri hedef cümleye aktarılmamıştır. Bunun sonucunda da cümlelerin aslından uzaklaşmıştır.

2.3.7. Kelime Fazlalığı

Bazen hedef cümlede, kaynak cümlede karşılığı olmayan kelimeler kullanılmaktadır. Elbette, aktarma yaparken kaynak cümledeki her kelimenin hedef cümleye birebir aktarılması her zaman mümkün olmayabilir. Bu sebeple de kaynak cümledeki anlamı tam olarak verebilmek için fazladan kelimeler kullanılabilir. Ancak, burada bahsedilen fazladan kelime kullanımı, gerekli olduğu için değil; tamamen keyfi ve gereksiz yere yapılmaktadır. Metnin aslına sadık kalmak ve yazarın tercihlerine saygı göstermek bakımından hedef cümlede gereksiz yere ve fazladan kelime kullanılmamalıdır. Üstelik, önemsiz gibi görünen “kelime eksikliği” ve “kelime fazlalığı” hataları bir araya gelince metnin aslından iyice uzaklaşmaktadır. Aşağıdaki örnek cümlelerde bu türden aktarma hataları vardır:

“Men neme aydayın, onuñ hiç bir üytgeşikligi yok.” diyipdir (TEA 10, 138).

> - Ben ne giderlerken söyleyeyim, onun hiçbir özelliği yok, demiş (TEA 10, 138).

= Ben ne söyleyeyim, onun hiçbir özelliği yok, demiş.

Yukarıdaki örnekte geçen *giderlerken* kelimesinin kaynak cümlede karşılığı yoktur ve gereksiz yere hedef cümleye girmiştir. Üstelik, bu kelime hedef cümlede anlamını ve yapısını da bozmaktadır.

Ependi haydan – hay eşeginiñ guyruğunu kesägede, horcuna salıp goyupdır. (NH, 50)

> Hemen çakısını çıkarıp eşegin kuyruğunu keser, heybesine kor. (NH, 51)

= Hoca, hemen eşeginin kuyruğunu kesip heybesine koymuş.

Yukarıdaki kaynak cümlede, eşegin kuyruğunun ne ile kesildiği açıklanmamıştır. Ancak hedef cümleye göre çakı ile kesilmiştir. Burada da görüldüğü gibi, bu şekilde fazladan kelime kullanmak hedef metni kaynak metinden uzaklaştırmaktadır.

Aşağıdaki örneklerde de, kaynak cümlede olmayan kelimelerin gereksiz yere hedef cümlede kullanılmasından kaynaklanan hatalar vardır.

Bir adam ependi'den eşek sorapdır. (NH, 36)

> Adamın biri Hoca'ya başvurup işi için eşeğini ister. (NH, 37)

= Bir adam Hoca'dan eşek istemiş.

-Bir zatcagaz sadaka beriñ, diyipdir. (NH, 44)

> -N'olur, Allah rızası için bir sadaka verin! der. (NH, 45)

= -Birazcık sadaka verin, demiş.

Ependi şol bada: (NH, 68)

> Hoca, derhâl ustanın durduğu yeri işaret ederek: (NH, 69)

= Hoca, hemen:

Onda Ependi: (NH, 126)

> Hoca, daha adamın sözü tamamlanmadan: (NH, 127)

= O sırada Hoca:

-Gapıda duran talabaanları bir bahana bilen yola salaveri diyipdir.

(NH, 48)

> -Aman kadını der, şu heriflere bir çare bul, salıver. (NH, 49)

= -Kapıda bekleyen işçileri bir bahane ile gönder, demiş.

Ol satın alan eşeginiñ noqtasından tutup, ızını garamaan alıp gelyän eken. (NH, 48)

> Eşeğin yularını tutup kendisi önde, eşek arkada, geriye bakmadan eve yollanır. (NH, 49)

= O, satın aldığı eşeği yularından tutarak, arkasına bakmadan alıp geliyormuş.

2.3.8. Hedef Lehçede Olmayan Kelime Kullanma

Kaynak metnin aktarımında zaman zaman hedef lehçede bulunmayan kelimeler kullanılmaktadır. Kaynak metindeki kelimenin karşılığını hedef lehçede kolayca bulmak mümkün olduğu hâlde bunun yerine “uydurma” kelimeler tercih edilmektedir.

Bu hata tipi, “aslını uyarlama” ile karıştırılabilir. “Aslını uyarlama”da kaynak lehçedeki kelime ses yönünden hedef lehçeye uyarlanmaktadır. Oysa bu hata tipinde bir uyarlama yoktur; kaynak lehçedeki kelimeyle ilgisi olmayan ve hedef lehçede de bulunmayan bir kelime kullanılmaktadır. Çoğu kere okuyucu için hiçbir anlam ifade etmeyen bu tür kelimeler kaynak cümlede kastedilenin tam olarak anlaşılmasını da engellemektedir.

Naçal'nik goňşi otagdaki sekretarını çagırdı. (TEA 11, 182)

> İmir, komşu odadaki sekreterini çağırdı. (TEA 11, 182)

= Başkan, yan odadaki sekreterini çağırdı.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *naçal'nik* kelimesi Türkmen Türkçesinde “başkan” anlamındadır (TTS, 469). Fakat, bu kelime hedef cümlede *imir* kelimesiyle aktarılmıştır. Oysa, Türkiye Türkçesinde *imir* biçiminde bir kelime yoktur. Cümleyi doğru aktarabilmek için *başkan* kelimesinin kullanılması gerekmektedir.

Meñzeyär düyä,

Guşa meñzeyär.

Uçman ilgayar.

Yorgalap gezyär. (ÇŞ, 381)

> Benziyor deveye,

Kuşa benziyor.

Uçmadan sallanıyor,

Paytaklayıp geziyor. (ÇŞ, 380)

= Benziyor deveye,

Kuşa benziyor.

Uçmadan koşuyor,

Salınarak geziyor.

Yukarıdaki kaynak metinde geçen *yorğala-* fiili Türkiye Türkçesine *paytakla-* kelimesiyle aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde *paytak* kelimesi bulunmasına rağmen *paytakla-* biçiminde bir kelime yoktur. Bunun yerine hedef cümlede *salın-* fiili kullanılabilir.

Maslahatam şonun bilen gutarıdır. (TEA 11, 100)

> Kengeş de onunla bitmiş. (TEA 11, 100)

= İstişare (= meşveret) de onunla bitmiş.

Buradaki kaynak cümlede geçen *maslahat* kelimesi Türkiye Türkçesine *kengeş* biçiminde aktarılmıştır. Fakat Türkiye Türkçesinde böyle bir kelime kullanılmamaktadır. Cümlenin aktarımında *kengeş* yerine *istişare* veya *meşveret* kelimelerinden biri kullanılmalıdır.

Birden bu böküşmeği-de taşlap, “tut-da tut” bolşup, göreşe yazdılar.
(TEA 11, 94)

> Birden bu zıplamayı bırakıp “tut da tut” deyişip göreşe tutuştular.
(TEA 11, 94)

= Birden bu zıplamayı da bırakıp, birbirlerini kavrayarak göreşe tutuştular.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *bolşup* kelimesi hedef cümleye *deyişip* biçiminde aktarılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde *deyiş-* biçiminde bir fiil kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde *de-* fiili işteşlik eki almaz. Ayrıca, buradaki yanlışlık sadece ekin yanlış kullanımından kaynaklanmaktadır; çünkü *de-* fiili işteşlik eki olsa bile *deyiş-* değil *deş-* biçimine girer. Dolayısıyla, *deyiş-* biçiminde bir fiilin Türkiye Türkçesinde bulunması teorik olarak da mümkün değildir. Kaynak cümledeki *tut da tut bolşup* ifadesini *birbirlerini kavrayarak* biçiminde aktarmak daha doğru olur.

Göroğlu dek sağdın äri garradar,

Yiğidiñ bimährem olsa ayalı. (ÇTŞ, 234)

> Köroğlu gibi sağlam eri de yaşlandırır,

Yiğidin sevgisiz olsa hanımı, (ÇTŞ, 235)

= Köroğlu gibi sağlam erkeği kocadır,

Sevgisiz olursa yiğidin hanımı,

Yukarıdaki örnekte *garrat-* fiili Türkiye Türkçesine *yaşlandır-* fiiliyle aktarılmıştır. Fakat, Türkiye Türkçesinde *yaşlandır-* biçiminde bir fiil kullanılmamaktadır. Cümlenin aktarımında, bu fiil yerine *kocat-* fiilinin kullanılması daha uygun olur.

Patışa alımlardan, hekimlerden sorasa-da onuñ sebebini bilen bolmandır. (TEA 10, 93)

> Padişah alimlerden ve hekimlerden soruşmuş. Fakat onun sebebini bilen, açıklayan olmamış. (TEA 10, 93)

= Padişah; âlimlerden, hakîmlerden sorsa da onun sebebini bilen olmamış.

Buradaki kaynak cümlede geçen *soora-* fiili hedef cümleye Türkiye Türkçesinde kullanılmayan *soruş*-⁴⁸ fiiliyle aktarılmıştır. Oysa, *soora-* fiilinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *sor-* fiilidir. Dolayısıyla cümlenin aktarımında da bu fiil kullanılmalıdır.

Buradaki hata tipi “aslını uyarlama” zannedilebilir. Ancak, *soora-* fiili Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki ses denkliklerine göre uyarlanırsa ortaya *soruş-* biçiminde bir fiil çıkmaz.

2.3.9. Yakın Anlamlı Kelime Kullanma

Bazı aktarıcılar, kaynak cümledeki bir kelimeyi yakın anlamlı iki kelime kullanarak hedef cümleye aktarma yolunu tercih etmektedir. Böyle bir uygulama sonucunda hedef metnin üslûbu bozulmakta ve aktarmanın amacına ulaşması mümkün olmamaktadır. Aşağıdaki hedef cümlelerde yakın anlamlı kelimeler kullanılmıştır.

Garrıca mama bolsa kesevisini otda gızdırıp, yagşı gızaran soñ böven-ciğñ garnından basıdır. (TEA 10, 117)

> Kocakarı da köşeğini ateşte kızdırmış, iyice kızardıktan, ısındıktan sonra işkembenin karnına basmış. (TEA 10, 117)

= Yaşlı kadın ise maşasını ateşte kızdırmış, iyice kızardıktan sonra işkembenin karnına basmış.

⁴⁸ TS, 2014’te *soruş-* biçiminde bir fiil geçmekteyse de, Türkiye Türkçesinde böyle bir fiilin kullanımına rastlanmamaktadır. Belki, *soruştur-* fiili böyle bir yanılgıya sebep olmuştur.

Gızlar, hem özleriniñ azaşıp yörendiklerini aydyarlar. (TEA 10, 117)

> Kızlar da kaybolduklarını, azdıklarını söylerler. (TEA 10, 117)

= Kızlar da kaybolduklarını söylerler.

Garakçılar hem onuñ kervenini talamaktan çekiner ekenler. (TEA 10, 92)

> Haydutlar onun kervanını dalamaktan, saldırmaktan çekinirlermiş. (TEA 10, 92)

= Haydutlar onun kervanına saldırmaktan çekinirlermiş.

Onsoñ patşanıñ oğlu nalaç bolup keyigi öldürmekçi bolupdur. (TEA 10, 123)

> Padişahın oğlu çaresiz kalıp geyiği öldürmeyi, kesmeyi kararlaştırmış. (TEA 10, 123)

= Ondan sonra, padişahın oğlu çaresiz kalıp ceylanı öldürmeye karar vermiş.

Soñra diñdircek bolan bolup, daşarık süzüberyér. (TEA 10, 68)

> Sonra avutmak, susturmak için dışarı kaçırır. (TEA 10, 68)

= Sonra avutmak için dışarıya kaçırır.

Saña iller aldamaga ökde diyyérler. (TEA 10, 73)

> Senin için aldatmakta, kandırmakta usta diyorlar. (TEA 10, 73)

= Senin için halkı aldatmakta usta, diyorlar.

Şeytan yine özünüñ utulandığını bilipdir. (TEA 10, 75)

> Şeytan yine kendinin ütüldüğünü, aldandığını anlamış. (TEA 10, 75)

= Şeytan yine kendisinin aldandığı anlamış.

2.3.10. Ağız Kelimeleri Kullanma

Bir dilbilimi terimi olarak ağız, çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Bunlar içinde Nurettin Demir'in tanımlaması oldukça kapsamlı ve belirleyicidir: “/.../ ağız, aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okur yazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmî ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşma oranının korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir” (2002).

Ağız ve bağlı bulunduğu üst dil arasında bazı kelimeler ses, yapı vs. yönlerden farklılık gösterebilir. İncelediğimiz metinlerde, bir kelimenin üst dildeki varyantının değil de bir ağız varyantının kullanıldığı durumlara rastlanmıştır. Edebî metinlerde ağızlara ait kelimeler kullanılabilir; ancak bunlar üst dilde çok fazla kullanılmayan, fakat üst dil kullanıcıları tarafından az çok tanınan ve herhangi bir ağzın ses yapısını değil de üst dilin ses yapısını taşıyan kelimeler olmalıdır. Daha kısa ifadeyle, bir kelime hem üst dilde hem de ağızlarda kullanılıyorsa edebî metinde üst dildeki varyant tercih edilmelidir.⁴⁹ Bütün bunlar elbette aktarılmış metinler için de geçerlidir.

Aşağıdaki örneklerde, kelimelerin üst dildeki varyantlarının değil de ağızlardaki varyantlarının kullanılmasından kaynaklanan aktarma hataları vardır:

İne, bir yerden Nöker milisge peyda bolar-da, hut yañkı sözleri gaytalar. (NTP, 28-29)

> Birden Nökör Bekçi peydah olur ve ağzından bu sözler dökülür. (NTF, 32)

= Birden bekçi Nöker peyda olur ve biraz önceki sözleri aynen tekrarlar.

⁴⁹ Bu söylenenler, edebî eserlerde bazen kahramanların herhangi bir ağza ait biçimleri kullanmaları için geçerli değildir.

Yukarıdaki hedef cümlede kullanılan *peydah ol-* fiili Türkiye Türkçesi yazı dilinde *peyda ol-* biçimindedir (TS, 1798). Buradaki *peydah ol-* biçimi daha çok ağızlarda kullanılmaktadır.

Ol bolmanda, şu çaka çenli gapısındaki beş sanı kel toklusını meydana ekidip mıdar ederdi, özünü ulı işli adam sayardı. (NTP, 144)

> Şimdiye kadar ahırdaki beş tane tohluyu otlatmakla meşgul olup, bununla da kendini büyük bir iş yapmış sayardı. (NTF, 151)

= Bu gerçekleşmeden, şimdiye kadar kapısındaki beş tane kel toklusunu otlatmakla meşgul olur, bununla kendini büyük bir iş yapmış sayardı.

Yukarıdaki hedef cümlede geçen *tohlu* kelimesi çeşitli ağızlarda kullanılmaktadır. Bu kelime, Türkiye Türkçesi yazı dilindeki *toklu* biçimindedir (TS, 2229). Bu sebeple, cümlenin aktarımında *toklu* kelimesi kullanılmalıdır.

Ol öyden çıkıyardı ulı zenzele,

Söğüşyär bir ayal bir erkek bile: (ÇTŞ, 144)

> O evden çıkıyordu ağır zelzele,

Söğüşüyor bir kadın bir erkek ile: (ÇTŞ, 145)

= O evde oluyordu büyük zelzele,

Kavga ediyor (= sövüşüyor) bir kadın bir erkek ile.

Yukarıdaki hedef cümlede, yazı dilinde rastlanmayan *söğüş-* fiili kullanılmıştır. Bu fiil Türkiye Türkçesi yazı dilinde *sövüş-* biçimindedir (TS, 2021). Ayrıca, burada *sövüş-* fiili yerine *kavga et-* fiilini kullanmak daha uygundur.

Geliñ, onu toba gelenden soñra diñläp görelñ: (TTE)

> Gelin onu töbe ettikten sonra dinleyip görelim: (YTE)

= Gelin, onu tövbe ettikten sonra dinleyip görelim:

Türkmen Türkçesindeki *tooba* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *tövbe*'dir (TTS, 630). Ancak, yukarıdaki kaynak cümlede ağızlarda rastlanan *töbe* biçimi tercih edilmiştir.

Ependi guzunı oduñ üstüne tutup, iki yana agdarıp çirkizyärmiş. (NH, 52)

> Hoca, ateşin üstünde döndererek kuzuyu kızartır. (NH, 53)

= Hoca, kuzuyu ateşin üstüne tutup, iki tarafa döndürerek kızartıyormuş.

Yukarıdaki hedef cümlede, bazı Anadolu ağızlarında rastlanan *dönder-* fiili geçmektedir. Ancak, bu fiil Türkiye Türkçesi yazı dilinde *döndür-* biçimindedir (TS, 631). Dolayısıyla, fiilin ağızlardaki *dönder-* biçimi yerine yazı dilindeki *döndür-* biçimi tercih edilmelidir.

Capbak hem mañlayınıñ avusına çıdaman, gapdalında yatan paltını⁵⁰ alıp, degirmen daşa aylap salıdır. (TEA 10, 82)

> Capbak ise alnının ağrısına dayanamayıp yan tarafında yatan paltayı alıp değirmen taşına kaldırıp vurmuş. (TEA 10, 82)

= Capbak ise başının ağrısına dayanamayıp yanında duran baltayı alarak değirmen taşına kaldırıp vurmuş.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *palta* kelimesinin Türkiye Türkçesi yazı dilindeki karşılığı *balta*'dır (TS, 212). Fakat, cümlenin aktarımında bu kelimenin bazı Anadolu ağızlarındaki biçimi olan *palta* kullanılmıştır.

2.3.11. Özel Adlardaki Hatalar

En eski dönemlerden itibaren ad kavramı insanlar için çok büyük önem taşımaktadır. Yapılan incelemelerde adın eskiden beri gerçekten de insanlar için çok önemli bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Birçok toplumda bir varlığın adını anmak onu çağırarak anlamına geliyordu. İslâmiyet'te Allah'ın adları yerine sıfatları anılır. Aynı duruma Hristiyanlar ve Budistlerde de rastlanılır. Almanlar şeytanın adı olan *Satan* yerine onu tersten söyleyerek *Natas* derler. Fransızlar da *Diabole* yerine onun bozulmuş biçimleri olan *Diacre*, *Diantre* gibi şekilleri kullanırlar. Buradaki durum, adın insanlar için taşıdığı önemden kaynaklanmaktadır (Aksan 1995: 415).

⁵⁰ Doğrusu *palta* olmalıdır.

İnsanlar önem verdikleri şeylere ad verirler; adı olan şeylere önem verirler. Özellikle Türk kültüründe ad ve ad verme çok önemlidir. Çocuklara aile büyüğü tarafından ad verilmesi de bu önemi göstermektedir. Eski Türklerde kağan olan kişi yeni adlar ve unvanlar alırdı. Belki de bu sayede, aldığı yeni ad ve unvanlarla kağanın yeni bir kişilik olduğu, artık sıradan bir insan olmadığı vurgulanmak istenmiştir.

Özel adların anlamını tespit etmek genellikle çok zordur. Bir çoğunun anlamını sadece o adın ait olduğu dilin uzmanları bilebilir. Bir kısım adların anlamları ise alanın uzmanları tarafından bile bilinmemektedir. Hem adın insanlar için çok önemli olması, hem de özel adların anlamının tespit edilmesinin çoğu kere zor olması sebebiyle tercümelerde özel adların olduğu gibi bırakılması biçiminde bir gelenek oluşmuştur. Fakat lehçeler arası aktarmalarda özel adların aktarımıyla ilgili tutarlı bir geleneğin oluştuğunu söylemek mümkün değildir.

Türk lehçeleri arasında, diğer kelimelerde olduğu gibi özel adlarda da ses bakımından farklılıklar vardır. Bu farklılıklar özel adların aktarımında çeşitli tutarsızlıklara sebep olmaktadır. Bize göre, özel adların aktarımında şu esaslara göre hareket edilmelidir:

1. Kaynak lehçe ve hedef lehçe arasında ses bakımından farklı olan özel adlar olduğu gibi alınmalı; iki lehçe arasındaki ses denkliklerine göre herhangi bir uyarılma yapılmamalı ya da özel adın hedef lehçedeki biçimi tercih edilmemelidir. Batı dillerindeki *Samuel, Johan, Adam, Mary, Michael, Gabriel, Josef* gibi özel adları *İsmail, Yahya, Adem, Meryem, Mikail, Ceb-rail, Yusuf* biçiminde tercüme etmek ne kadar yanlış olursa, Türk lehçeleri arasındaki özel adları hedef lehçeye uyarlamak da o kadar yanlış olur.

2. Türk dünyasında ve hedef lehçenin genel kullanıcıları arasında bilinen yer ve kişi adlarının hedef lehçede farklı bir söylenişi olabilir. Bu durumda, aktarma yaparken özel adın hedef lehçedeki biçimi tercih edilmelidir. Bu yapılmazsa kaynak metindeki anlam hedef metne tam olarak yansıtılmaz; anlamda boşluklar kalır; hatta yanlış anlaşılmalara bile olabilir. Meselâ, Köroğlu destanındaki *Ayvaz* adı, Türkmen Türkçesinde *Övez* biçimindedir. Aktarmada bu ad *Övez* biçiminde bırakılırsa, metnin hitap ettiği genel okuyucunun zihninde çeşitli karışıklıklar ve boşluklar oluşabilir.

İncelenen metinlerde özel adların aktarımıyla ilgili olarak sıklıkla hata yapıldığı görülmüştür. Yukarıda verilen bu iki prensip dikkate alındığında özel adların aktarımındaki hata tiplerinin şunlar olduğu görülür:

2.3.11.1. Aslını Koruma⁵¹

Yapılan aktarmalarda zaman zaman hedef lehçenin genel kullanıcıları tarafından tanınan kimi şahısların adlarının kaynak lehçedeki biçimlerinin kullanılmasından kaynaklanan hatalara rastlanmaktadır. Kaynak metinde kastedilen anlamın hedef metne tam olarak yansıtılabilmesi için bu tür özel adların hedef lehçedeki biçimleri tercih edilmelidir. Aşağıdaki örneklere bu açıdan bakılabilir:

Yüz müñ pelvanı yeñen kırk bedevli ağır gürzüli Rüstem Zal öldi gitdi.
(TEA 11, 401)

> Yüz bin pehlivanı yenen kırk atlı, ağır gürzlü Rüstem Zal öldü gitti.
(TEA 11, 401)

= Yüz bin pehlivanı yenen kırk atlı, ağır gürzlü Zal oğlu Rüstem ölüp gitti.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *Rüstem Zal* adı, Türkiye’de *Zal oğlu Rüstem* biçimiyle bilinmektedir. Ancak, hedef cümlede *Rüstem Zal* biçiminde aslı korunarak kullanılmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, aktarmalarda bu türden özel adların hedef lehçedeki biçimlerini tercih etmek gerekmektedir.

Bir rovayatda Göroğlı beğ ömri ahır bolanda, kırk yiğidinden, Övez oğlundan ayrıldı. (TEA 11, 399)

> Bir rivayete göre Köroğlı bey ömrünün sonuna doğru, kırk yiğidinden, Övez oğlundan ayrıldı. (TEA 11, 399)

⁵¹ Bu bölümdeki “aslını koruma” ve “aslını uyarlama”, mantık olarak diğer bölümlerdekilerden farklıdır. Daha önceki başlıklarda geçen “aslını koruma” ve “aslını uyarlama” hata tiplerinde, kelime olduğu gibi alınmışsa “aslını koruma”, ses bakımından hedef lehçeye uyarlanmışsa “aslını uyarlama” olarak kabul edilmişti. Ancak, bu bölümde ses bakımından bazı uyarlamalar yapılmış olsa bile “aslını koruma” olarak kabul edilmiştir. Çünkü, özel adın hedef lehçedeki biçimi kullanılmamakta; sadece kaynak metinde geçen biçimi uyarlanmaktadır. Hedef lehçenin genel kullanıcıları arasında bilinmeyen yer veya şahıs adlarının hedef lehçedeki biçimi tercih edilmişse veya ses bakımından uyarlanmışsa “aslını uyarlama” olarak kabul edilmiştir.

= Bir rivayete göre Köroğlu ömrünün sonuna doğru, kırk yiğidinden ve oğlu Ayvaz'dan ayrıldı.

Yukarıdaki örnekte geçen *Göroğlu Beğ* ve *Övez*, Türkiye Türkleri arasında *Köroğlu* ve *Ayvaz* biçiminde tanınmaktadır. Ancak, hedef cümlede bu adlar kaynak cümledeki biçimleriyle kullanılmıştır. Üstelik *Köroğlu Bey* biçimi Köroğlu destanının içeriğine de terstir. Çünkü "bey" soyluluk ifadesidir, bu destanın Türkiye varyantlarına göre de Köroğlu soylu değildir.

Aleksandr Makedonskiy basıp alan yerlerinde hökman şehir gurdurar eken. (TEA 11, 379)

> Aleksandr Makedonski, işgal ettiği yerlerde fermanla şehir kurdurmuş. (TEA 11, 379)

= Büyük İskender (= Makedonyalı İskender), işgal ettiği yerlerde mutlaka şehir kurdurmuş.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *Aleksandr Makedonskiy* adı, hedef cümlede de aynı biçimde kullanılmıştır. Ancak, *Aleksandr Makedonski* adı Türkiye Türkçesinin genel kullanıcıları için hiçbir şey ifade etmemektedir. Çünkü, bu ad Türkiye'de *Büyük İskender* veya *Makedonyalı İskender* biçimleriyle bilinmektedir. Dolayısıyla, hedef cümlede bu iki biçimden biri kullanılmalıdır.

Şeyleden-é, şeyleden,

Gözüm gitmez şeyleden,

Gırmız donlu, gıratlı

Sensiñ meni Leyli eden. (TEA 10, 40)

> Şöyleden de şöyleden,

Gözüm gitmez şöyleden,

Kırmızı donlu kıratlı

Sensin beni leyli eden. (TEA 10, 40)

= Şöyleden de şöyleden,

Gözüm gitmez şöyleden,

Kırmızı elbiseli, kır atlı

Sensin beni Leylâ eden.

Yukarıdaki manide geçen *Leyli* adı Türkiye’de *Leylâ* biçimiyle kullanılmaktadır. Ancak, metnin aktarımında da *Leyli* biçimi tercih edilmiştir. Eğer burada geçen *Leyli* sıradan birisi olsaydı, bu aktarım doğru kabul edilirdi. Ancak, *Leyli et-deyiminden* de anlaşılacağı gibi buradaki *Leyli*, “Leylâ ile Mecnun” hikayesindeki “Leylâ”dır. Dolayısıyla, metnin aktarımında bu adın hedef lehçedeki biçimi olan *Leylâ* tercih edilmelidir.

Yazucu Hudayberdi Durdıyev “Yapık yollar açıldı, Millî ağa!” adlı dokümental hekayasında türkmeniñ ilhalar sazandası Millî ağa bilen bağlanışıklı bolan kâbir vakaları gılını gırman, bolşı yalı beyan edipdir. (TTE)

> Yazar Hudayberdi Durdıyev “Yapık Yollar Açıldı, Millî Ağa” belgesel nitelikli hikayesinde, Türkmenin tanınmış sazandesı Millî ile ilişkili olan bazı vakaları hiçbir şey atlamadan olduğu gibi anlatmıştır. (YTE)

= Yazar Hudayberdi Durdıyev “Yapık Yollar Açıldı, Millî Ağa” belgesel nitelikli hikayesinde, Türkmenlerin tanınmış (= sevilen) sazandesı Millî Ağa ile ilişkili olan bazı vakaları, hiçbir şey atlamadan olduğu gibi anlatmıştır.

Yukarıdaki kaynak cümlede *Türkmen* kelimesi bütün Türkmenleri ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde böyle bir kullanım yoktur. Buna rağmen, hedef cümlede de *Türkmen* biçimi kullanılmıştır. Kelimeye çokluk anlamı verebilmek için *Türkmenler* biçiminde, çokluk ekiyle kullanmak daha doğru olur.

2.3.11.2. Aslını Uyarlama

İncelenen metinlerde sık sık, hedef lehçenin genel kullanıcıları arasında bilinmeyen şahıs veya yerlere ait adların hedef lehçedeki biçimlerinin tercih edilmesine veya hedef lehçenin ses özelliklerine göre uyarlanmasına rastlanmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu türden adların kaynak lehçedeki biçimleri tercih edilmelidir. Üstelik, yapılan uyarlamalar çoğu kere anlamsız olmaktadır. Çünkü, uyarlanan kelimelerin çoğu Türkiye Türkçesinde özel ad olarak kullanılmamaktadır. Aşağıdaki örnek cümlelerde, özel adların gereksiz yere hedef lehçeye uyarlanmasından kaynaklanan aktarma hataları vardır:

Türkmenistanın Prezidantı Saparmırat Türkmenbaşı bu esere ulı baha berip, spektaklı döredeleriň bir toparına hormatlı atları dakdı, Türkmenistaniň Mağtımğulı adındaki Halkara bayrağını berdi. (TTE)

> Türkmenistan'ın devlet başkanı Saparmurat Türkmenbaşı bu esere büyük değer vermiş, oyunda emeği geçenlerin bir kısmına saygıdeğer unvanları ve Türkmenistan Mağtımğulı uluslararası ödülünü uygun görmüştür. (YTE)

= Türkmenistan devlet başkanı Saparmırat Türkmenbaşı bu esere büyük değer vererek, oyuna emeği geçenlerin bir kısmına saygıdeğer unvanlar ve uluslar arası Türkmenistan Mahtumkulu ödülünü verdi.

Buradaki kaynak cümlede geçen *Saparmırat* adı hedef cümlede *Saparmurat* biçiminde uyarlanarak kullanılmıştır. Ancak, Türkmenistan devlet başkanının adı, Türkmenistan'da olduğu gibi Türkiye'de de *Saparmırat Türkmenbaşı* biçiminde kullanılmaktadır. Dolayısıyla, hedef cümlede de bu şekilde kullanılmalıdır. Üstelik, yapılan uyarlama da kendi içerisinde tutarsızdır; çünkü, *Saparmırat* adı Türkiye Türkçesine *Saparmurat* değil, *Sefermurat* biçiminde uyarlanır.

“Gala” adında hem belli bolşı yalı, Gökdepe galasına bağışlanan dramadır. (TTE)

> “Gala” adından da anlaşıldığı üzere, Göktepe Kalesi'ne atfedilen bir dramadır. (YTE)

= “Gala” adından da anlaşıldığı üzere, Gökdepe kalesine atfedilen bir dramadır.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *Gökdepe* adı, Türkmenlerin tarihinde oldukça önemli bir kalenin adı olsa da, Türkiye'de bilinmemektedir. Bu sebeple, *Göktepe* biçiminde Türkiye Türkçesinin ses yapısına göre uyarlanması gereksizdir.

Cahansoltan ecäniň düşen günü Nökeri çuň oya batırdı. (NTP, 299)

> Cihansultan Teyze'nin düştüğü gün Nökör'ü derinden düşündürdü. (NTF, 317)

= Cahansoltan Teyze'nin düştüğü durum Nöker'i derin düşünceye saldı.

Yukarıdaki örnekte, kaynak cümledeki *Cahansoltaan* adı Türkiye Türkçesinin ses yapısına *Cihansultan* biçiminde uyarlanmıştır. Kaynak metinde sıradan bir kişinin adı olan *Cahansoltaan*'ın uyarlanmayıp olduğu gibi bırakılması daha doğru olur.

“Ey Babarövşen, bu gün meniñ pulumı bergil ya meniñ dinimge girgil, bolmasa gızıñni maña bergil” diydi. (TEA 10, 353-354)

> “Ey Baba Ruşen, ya bu gün benim paramı ver, ya benim dinime gir, ya da kızını bana ver” dedi. (TEA 10, 353-354)

= -Ey Babarövşen, bu gün ya benim paramı ver, ya benim dinime gir, ya da kızını bana ver.

Buradaki örnekte de, kaynak cümledeki *Babarövşen* adı *Baba Ruşen* biçiminde uyarlanarak aktarılmıştır. Oysa, bunun gibi sıradan kişilerin adları olduğu gibi alınmalıdır.

Esenhaniñ yanında şahır bağşısı bardı. (TEA 10, 158)

> Hasan Han'ın yanında aşığı vardı. (TEA 10, 158)

= Esenhan'ın yanında saz âşığı vardı.

Yukarıdaki örnekte, kaynak cümledeki *Esenhan* adı, gereksiz yere *Hasan Han* biçiminde Türkiye Türkçesine uyarlanmıştır.

- *Gelnecem Nepes kakamıñ divardan asılgı ullakan portretini emay bilen düşürdi.* (TEA 11, 248)

> Yengem, abim Nefes'in duvarda asılı duran büyük portresini yavaşça indirdi. (TEA 11, 248)

= Yengem, ağabeyim Nepes'in duvarda asılı büyük portresini yavaşça indirdi.

Yukarıda da, Türkmen Türkçesindeki *Nepes* adı Türkiye Türkçesine *Nefes* biçiminde uyarlanmıştır. Ancak, böyle bir uyarlama hem gereksiz hem de anlamsızdır; çünkü Türkiye Türkçesinde *Nefes* kelimesi özel ad olarak kullanılmamaktadır.

Öpüp, şıpa tapdı aşık pırağı. (TEA 11, 206)
> *Öpüp şıfa buldu aşık Firaki.* (TEA 11, 206)
= *Öpüp şıfa buldu Âşık Pırağı.*

Söyüp bolmaz okap Mollanepesi,
Işkiñ özi gursağıñdan dömmese. (ÇTŞ, 48)
> *Sevemezsin, okuyup Mollanefes'i*
Aşkın özü yüreğinde filizlenmezse. (ÇTŞ, 49)
= *Sevemezsin, okuyarak Mollanepes'i*
Aşkın kendisi yüreğinde filizlenmezse.

Yukarıdaki iki örnekte Türkmenlerin ünlü şairleri *Pırağı*⁵² ve *Mollanepes* geçmektedir. Türkiye Türkçesinin genel kullanıcıları tarafından bilinmeyen bu adlar, hedef cümlelerde *Firaki* ve *Mollanefes* biçiminde uyarlanarak verilmiştir. Hedef lehçede tanınmayan veya farklı bir kullanımı olmayan bu tür özel adların kaynak lehçedeki biçimlerinin tercih edilmesi daha doğru olur.

Aşağıdaki örneklerde de özel adların gereksiz yere Türkiye Türkçesine uyarlanmasından kaynaklanan aktarma hataları vardır:

Senuber barıp ol ağaçga mündi... (TEA 10, 380)
> *Sanevber varıp o ağaca bindi...* (TEA 10, 380)
= *Senuber gidip o ağaca çıktı.*

Govşut Hanıñ garrı atasına Akmemmet serdar diyyerdiler. (TEA 11, 418)
> *Govşut Han'ın yaşlı babasına Akmehmet Serdar diyorlardı.* (TEA 11, 418)
= *Govşut Hanın yaşlı dedesine Akmemmet Serdar diyorlardı.*

⁵² *Pırağı*, Türkiye'de *Mahtumkulu* adıyla tanınan meşhur Türkmen şairinin mahlasıdır.

2.3.12. Ses Yansımali Kelimelerdeki Hatalar

Ses yansımali kelimeler, tabiata ait çeşitli seslerin insan dilinde kelimeleştirilmesi ile oluşur. Her dilde bu türden kelimelere rastlanır. Tabiattaki sesler dünyanın her yerinde aynı olmasına rağmen, ses yansımali kelimeler diller arasında benzerliklerin yanı sıra farklılıklar da göstermektedir.⁵³

Türk lehçeleri arasında da ses yansımali kelimelerde farklılıklar vardır. Meselâ, Türkiye Türkçesindeki *cıvılda-* fiilinin karşılığı olarak Türkmen Türkçesinde *cürkülde-* fiili kullanılmaktadır (TTS, 104). Bu türden farklılıklar sebebiyle, kaynak lehçedeki ses yansımali kelimelerin aktarımında zaman zaman hatalar yapılmaktadır.

2.3.12.1. Aslını Koruma

Kaynak lehçedeki ses yansımali bir kelimenin, hedef lehçenin yazı dilinde bulunmamasına rağmen olduğu gibi alınıp aktarmada kullanıldığı durumlara rastlanmıştır. Bu tür durumlarda, okuyucu için hiçbir anlam ifade etmeyen bir kelime kullanılmış olmaktadır. Bu da kaynak cümlede kastedilen anlamın, hedef cümlede tam olarak verilememesine sebep olmaktadır. Halbuki, hedef lehçenin imkanları iyi bilinirse bu tür kelimelerin birçoğunun karşılığı kolaylıkla bulunabilir. Aşağıdaki örneklerde bu türden aktarma hataları vardır:

-*Dükür-dükür at gelyär,*

Çıkıp seret, kim gelyär? (ÇŞ, 171)

> -Dükür dükür at geliyor,

Çık da bak, kim geliyor?

= Dıgıdık dıgıdık at geliyor,

Çıkıp bir bak, kim geliyor?

Yukarıdaki kaynak cümlede atın ayak sesi için kullanılmış olan *dükür-dükür* kelimesi, hedef cümlede aslı korunarak kullanılmıştır. Ancak Türkiye

⁵³ Ses yansımali kelimeler hakkında ayrıntılı bilgi ve Türkiye Türkçesindeki ses yansımali kelimelerin sözlüğü için bk. Zülfikar 1995.

Türkçesinde böyle bir kelime bulunmamaktadır. Bunun yerine *dıgıdık dıgıdık* veya *tıkıdık tıkıdık* kelimelerinin kullanılması daha doğru olur.

Bir gözi otdan, bir gözi suvdan.

Bedeni ak, gunduzdan, guvdan.

Şığ-şığ edip, aydım aydar,

Elmıdama çay gaynadar. (ÇŞ, 87)

> Bir gözü ateşten, bir gözü sudan,

Bedeni ak kunduzdan, kazdan.

Şığ şığ edip türkü söyler,

Sürekli çay kaynatır. (ÇŞ, 86)

= Bir gözü ateşten, bir gözü sudan,

Bedeni ak, kunduzdan, kuğudan.

Fokur fokur edip türkü söyler,

Sürekli çay kaynatır.

Yukarıdaki kaynak metinde, semaverdeki çayın kaynaması için kullanılan *şığ şığ* kelimesi, Türkiye Türkçesinde bulunmamasına rağmen metnin aktarımında olduğu gibi kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde çay, su vs. şeylerin kaynaması için kullanılan *fokur fokur* kelimesi vardır; metnin aktarımında da bu kelime kullanılmalıdır.

Horaz... pasırdap kaçdı. (TEA 11, 134)

> Horoz... pasırdayıp kaçtı. (TEA 11, 134)

= Horoz kanat çırparak kaçtı.

Yukarıdaki kaynak cümlede horoz için kullanılan *pasırda-* kelimesi Türkmen Türkçesinde “rüzgârın esişinden veya kuşun kanat çırpışından çıkan ses”i ifade etmek için kullanılmaktadır (TTS, 519). Bu kelime, Türkiye Türkçesinde bulunmamasına rağmen hedef cümlede aslı korunarak aynı biçimde kullanılmıştır. Hedef lehçede eşdeğeri olmayan bu kelimeyi, “kanat çırparak” biçiminde tanımlayarak aktarma daha doğru olur.

-Hani, nädip?

-İne şeydip:

“Mav, mav, mav!”

Süyt beräy dä, hav!” (ÇŞ, 9)

> -Hani nasıl?

-İşte şöyle:

“Mav, mav, mav!”

Süt versene, hav!” (ÇŞ, 8)

= - Hani nasıl?

-İşte şöyle:

- Miyav, miyav, miyav!

- Süt versene, hey!

Buradaki örnekte, kaynak metinde kedi miyavlaması için kullanılan *mav* kelimesi, Türkiye Türkçesinde bulunmamasına rağmen metnin aktarımında aslı korunarak kullanılmıştır. Bunun yerine Türkiye Türkçesinde oldukça işlek olan *miyav* kelimesi tercih edilmelidir.

2.3.12.2. Aslını Uyarlama

İncelenen metinlerde, kaynak lehçedeki bazı ses yansımaları kelimelelerin, hedef lehçede bulunmamasına rağmen ses bakımından uyarlanarak aktarmalarda kullanıldığı durumlara rastlanmıştır. Üstelik çoğu kere bu uyarlamanın hangi mantıkla yapıldığı anlaşılmamaktadır. Çünkü, yapılan uyarlamayı, kaynak lehçe ile hedef lehçe arasındaki ses denklikleriyle açıklamak mümkün olmamaktadır.

Uyarlama sonucunda ortaya çıkan kelime ne kaynak lehçeye, ne de hedef lehçeye ait olmaktadır. Bu da, hem hedef metnin üslûbunu bozmakta hem de kaynak metinde kastedilen anlamın hedef metne yansımalarını engellemektedir.

Men sürüden azaşan köşek yalı bolup, bozlap, tamımızıñ daşından aylanıp başladım. (TEA 11, 190)

> Ben sürüden azan deve yavrusu gibi bozulayıp evimizin dışında dolaşmaya başladım. (TEA 11, 190)

= Ben, sürüden ayrılmış deve yavrusu gibi böğürerek evimizin etrafında dolanmaya başladım.

Yukarıdaki kaynak cümlede deve için kullanılan *boozla-* fiili, Türkiye Türkçesine *bozula-* biçiminde uyarlanarak aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde böyle bir kelime bulunmamaktadır. Bu kelime yerine *böğür-* fiilini kullanmak gerekir.

Niredendir birden bir ayılgañ güpürdi eşidildi-de, meniñ üstümden mehnet bir gövre zapırdap geçti... (TEA 11, 149)

> Nereden geldiği bilinmeyen ani, korkunç bir patırtı duyuldu ve üstümden büyük bir gövde zapırdayıp geçti... (TEA 11, 149)

= Aniden, nereden geldiği belli olmayan korkunç bir patırtı duyuldu ve üstümden büyük bir gövde paldır küldür geçti.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *zapırda-* fiili Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır. Ancak, cümlenin aktarımında *zapırda-* biçiminde uyarlanarak kullanılmıştır. “Çok hızlı gitmek, acele etmek” (TTS, 716) anlamındaki bu fiilin karşılığı olarak *paldır küldür* kullanılabilir.

Bir gezek eline çekicini alıp, bir gezek isacını alıp, körüğü bilen sandalının arasında lonkuldap iki yana ilgadı. (TEA 11, 109)

> Bazen eline çekicini alarak, bazen tutacağını alarak, körüğü ile örsünün arasında lönküldeyip koşuşturmaya başladı. (TEA 11, 109)

= Eline bazen çekicini bazen de maşasını alarak körüğü ile örsünün arasında hoplaya zıplaya koşuşturmaya başladı.

Buradaki örnekte geçen *loñkulda-* fiili Türkiye Türkçesine *lönkülde-* biçiminde ses bakımından uyarlanarak aktarılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde böyle bir kelime bulunmamaktadır. Türkmen Türkçesinde *loñkuldaap ilğa-*, “zıplayarak koşmak” anlamındadır (TTS, 439). Bu sebeple, *loñkulda-* fiilinin karşılığı olarak hedef cümlede *hoplaya zıplaya* kullanılabilir.

Mergen ayak astındaki paşırdap yatan otları sınılap, bu yılam çölde birneme iğalın bolandığına gözünü yetirdi. (TEA 11, 502)

> Avcı, ayaklarının altında fışırdayıp duran otlara bakıp bu yıl da bozkırda yağmurun çok olduğunu kestirdi. (TEA 11, 502)

= Avcı, ayaklarının altında hışırdayan otlara bakıp bu yıl da bozkırda yağmurun çok olduğunu anladı.

Yukarıdaki kaynak cümlede otlar için kullanılan *paşırda-* fiili ses bakımından uyarlanarak *fışırda-* biçiminde aktarılmıştır.⁵⁴ Fakat Türkiye Türkçesinde ot türünden şeylerin sesi için *hışırda-* fiili kullanılmaktadır. Dolayısıyla, cümlenin aktarımında da bu fiili kullanmak gerekmektedir.

2.3.12.3. Hedef Lehçede Olmayan Kelime Kullanma

Kaynak lehçedeki bir ses yansımali kelimenin hedef lehçede bulunmayan bir kelime kullanılarak aktarılmasından kaynaklanan hatalara da rastlanmıştır. Aşağıdaki kaynak cümlede geçen *cak-cak gül-* ifadesi *kah kah gül-* biçiminde aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde “gülmek” için kullanılan *kah kah* biçiminde bir kelime yoktur. Kaynak cümledeki *cak-cak gül-* ifadesi Türkiye Türkçesine *kahkahayla gül-* biçiminde aktarılabilir.

Kulı muna cak-cak güldi-de (TEA 11, 104)

> Kulı buna kah kah güldü ve: (TEA 11, 104)

= Kulı buna kahkahayla güldü ve:

2.3.13. Edatların Kullanımı ile İlgili Hatalar

Edatlar kelime grubu veya cümle kuruluşlarında görev alan; kelime grupları ve cümleler arasında yapı ve anlam yönünden ilişki kuran kelimelerdir. Edatlar, anlamlarıyla değil görevleriyle ön plâna çıkan kelimelerdir.

Türk gramerinde edatların tasnifiyle ilgili değişik görüşler vardır.⁵⁵ Ancak, çalışmanın konusu olmadığı için bu görüşlere ve tartışmalara yer verilmeyecektir. Zaten hata tiplerinin belirlenmesinde edatların hangi gruba girdiği konusu dikkate alınmamıştır.

⁵⁴ Bu uyarlama Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki *p ~ f* denkliliğine göre yapılmış; ancak bu ses denkliliğinin sadece Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde görüldüğü unutulmuştur.

⁵⁵ Edatların tanımı ve tasnifi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Haçeminoğlu 1992; Ergin 1993: 328 vd.; Korkmaz 2003: 1049 vd.

Edatlardaki hata tipleri diğer kelimelerde görülenlerden farklı değildir. Ancak, edatların diğer kelime türlerinden farklı olarak görevleriyle ön plâna çıkan kelimeler olması sebebiyle ayrı bir başlık altında incelenmesi, kanaatimizce daha uygundur.

2.3.13.1. Aslını Koruma

İncelenen metinlerde kaynak lehçedeki bazı edatların hedef lehçede bulunmamasına rağmen aktarmalarda aslî biçimleriyle kullanılmalarından kaynaklanan hatalara rastlanmıştır.

-*Hanı, nädip?*

-*Ine şeydip:*

“*Mav, mav, mav!*

Süyt beräy dä, hav!” (ÇŞ, 9)

> -Hani nasıl?

-İşte şöyle:

“*Mav, mav, mav!*

Süt versene, hav!” (ÇŞ, 8)

= - Hani nasıl?

-İşte şöyle:

- *Miyav, miyav, miyav!*

- *Süt versene, hey!*

Yukarıdaki kaynak metinde geçen *haav* seslenme edatı Türkiye Türkçesinde bulunmamasına rağmen metnin aktarımında olduğu gibi kullanılmıştır. Bunun yerine *hey* edatının kullanılması daha doğru olur.

2.3.13.2. Yalancı Eş Değer Edatlar

Anlamli kelimelerde olduğu gibi görevli kelimelerde de yalancı eş değeri söz konusu olabilmektedir. Aynı kaynaktan gelen bazı edatların görevleri veya kullanıldıkları durumlar iki lehçe arasında farklı olabilmektedir. Ayrıca, kaynak lehçede edat olarak kullanılan bir kelime, hedef lehçede an-

lamlı kelime olarak kullanılabilir. Bu durumda da yalancı eş değelik söz konusudur.

İncelediğimiz metinlerde, edatlardaki yalancı eş değelik durumuna dikkat edilmemesinden kaynaklanan aktarma hatalarına rastlanmıştır. Aşağıdaki örnek cümlelere bu açıdan bakılabilir:

Belki, yine adamların yüreğinin yığısını küysöp, olara tarap uçandırlar... (NTP, 294)

> Belki de yine, insan yüreğinin sıcaklığını isteyip, onlara taraf uçuyorlardır... (NTF, 312)

= Belki de yine, insan yüreğinin sıcaklığını özleyerek onlara doğru uçuyorlardır...

Türkmen Türkçesindeki *tarap* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *doğru* edatıdır (TTS, 618). Ancak hedef cümlede, *tarap* ile aynı kaynaktan gelen *taraf* kelimesi tercih edilmiştir. Oysa, Türkiye Türkçesinde *taraf* kelimesi edat olarak kullanılmamaktadır.

Eyläk bir ayak,

Beyläk bir ayak,

Ortasna bolsa,

Kesece bir dayak. (ÇŞ, 121)

> O tarafa bir ayak

Bu tarafa bir ayak,

Ortasına olsa,

Yatay bir dayak. (ÇŞ, 120)

= O tarafa bir ayak

Bu tarafa bir ayak,

Ortasına ise,

Yatay bir dayak.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *bolsa* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri, bu kelimenin ses ve yapı bakımından karşılığı olan *olsa* değil *ise* kelimesidir. Ancak, cümlenin aktarımında bu durum dikkate alınmadığı için hata yapılmıştır.

Ay, dogrudanam, bu bolşumiza onuñ néme diyyenine düşünmek hezil bercek dél öydyen, diyipdir. (TEA 10, 65)

> “Ay, doğrudan da bu halimizle onun ne dediğini anlamak kolay şey olmayacak galiba” demiş. (TEA 10, 65)

= Ay, gerçekten de bu hâlimizle onun ne dediğini anlamak kolay olmayacak galiba, demiş.

Türkmen Türkçesindeki *doğrudan* kelimesi edat olarak, Türkiye Türkçesindeki *doğrudan* ise anlamlı kelime olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla, bu kelimeler iki lehçe arasında yalancı eş değerdir. Ancak, yukarıdaki örnekte bu duruma dikkat edilmemiş ve hata yapılmıştır. Hedef cümlelerin anlam bakımından düzgün olabilmesi için *doğrudan* kelimesi yerine *gerçekten* kelimesi kullanılmalıdır.

Onda-da ozalkı çalışlarının çakı dağı-da del. (TEA 11, 123)

> Onda da daha öncekilerden daha kötü değil. (TEA 11, 123)

= Üstelik önceki çaldıklarından daha kötü de değil.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *onda-da* edatı, ses ve yapı bakımından Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan *onda da* kelimesiyle yalancı eş değerdir. Fakat, yukarıdaki örnekte bu iki kelime eş değer zannedildiği için aktarma hatası yapılmıştır. Burada *onda-da* edatını Türkiye Türkçesine *üstelik* edatıyla aktarmak gerekir.

Türkmen Türkçesindeki *da / de* edatı duruma göre *da / de*, *ve*, *bile* edatları kullanılarak Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Dolayısıyla bu edat, iki lehçe arasında kısmî yalancı eş değerdir. Ancak, aktarmalarda bu duruma dikkat edilmediği için zaman zaman hata yapılmaktadır. Aşağıdaki cümlelerde Türkmen Türkçesindeki *da / de* edatı Türkiye Türkçesine yine *da / de* edatıyla aktarılmıştır. Oysa bu cümlelerdeki *da / de* edatının *ve* edatı kullanılarak aktarılması daha uygun olur.

Sonra ol tapır-tupur sekinin bir çetinde oturdı-da, galanca çöreğini ağzına attı. (TEA 11, 95)

> Sonra o paldır küldür sekinin bir tarafına oturdu da, kalan çöreğini ağzına attı. (TEA 11, 95)

= Sonra o paldır küldür sekinin bir köşesine oturdu ve kalan ekmeğini ağzına attı.

-Miralı yanındaki yatan gamçını alıpdır-da, soltaniñ yalañaç inciklerine mékém çalıpdır. (TEA 10, 67)

> Miralı yanında duran kamçıyı almış da, Sultan'ın çıplak ayaklarına güçlüce vurmuş. (TEA 10, 67)

= Miralı yanında duran kamçıyı almış ve Sultan'ın çıplak ayaklarına hızlıca vurmuş.

Ol ahırı açlığa çıdaman, gicéniñ bir vagtı turyar-da yuvaşlık bilen hélki gazanıñ gapağıñı ayırıp elini içine aylayar. (TEA 10, 70)

> O sonunda açlığa dayanamayıp gecenin bir vaktinde kalkar da, yavaşça o kazanın kapağını kaldırıp elini içine salar. (TEA 10, 70)

= Sonunda açlığa dayanamayıp gecenin bir vaktinde kalkar ve yavaşça kazanın kapağını açıp elini içinde dolandırır.

2.3.13.3. Yanlış Edat Seçimi

İncelenen metinlerde, kaynak lehçedeki bir edatın, eş değeri olmayan bir edatla hedef lehçeye aktarılmasından kaynaklanan hatalara rastlanmıştır. Aşağıdaki cümlelerde bu türden hatalar vardır:

Ol açlığından öler velin, geplemez. (NH, 224)

> Açlığından ölse bile konuşmaz. (NH, 225)

= O acından ölür, ama konuşmaz.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *veliin* edatı, eş değeri olmayan *bile* edatıyla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu edatın eş değeri *ama*, *fakat*, *ancak* edatlarıdır (TTS, 664); dolayısıyla, cümlenin aktarımında bunlardan biri kullanılmalıdır.

Garrıca mama bolsa kesevisini otda gızdırıp, yagşı gızaran soñ böven-ciğñ garnından basıpdır. (TEA 10, 117)

> Kocakarı da köşeğini ateşte kızdırmış, iyice kızardıktan, ısındıktan sonra işkembenin karnına basmış. (TEA 10, 117)

= Yaşlı kadın ise maşasını ateşte kızdırmış, iyice kızardıktan sonra işkembenin karnına basmış.

Türkmen Türkçesindeki *bolsa* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *ise* edatıdır. Ancak yukarıdaki kaynak cümlede geçen *bolsa*, hedef cümleye *da* edatıyla aktarılmıştır.

Hava, dine şonu. (TEA 11, 176)

> İşte, yalnız onu. (TEA 11, 176)

= Evet, yalnız onu.

Yukarıda, Türkmen Türkçesindeki *hava* edatı, eş değeri olmayan *işte* edatıyla aktarılmıştır. Oysa, bu kelimenin Türkiye Türkçesindeki eş değeri *evet* edatıdır (TTS, 338).

Hanın baş beğinin hem mürzesinin kellesini aldılar. (TEA 11, 98)

> Hanın baş beyinin de katibinin kafasını kopardılar. (TEA 11, 98)

= Hanın baş beyinin ve kâtibinin boynunu vurdular.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *hem* edatı Türkiye Türkçesine *da* ile aktarılmıştır. Ancak, hedef cümlenin yapı bakımından bozuk olmasından da anlaşılacağı gibi burada *ve* ile kullanılmalıdır.

Garaz, onı bir neçe sapar suva salma etdiler. (TEA 11, 98)

> Nihayet onu bir nice defa ıslattılar. (TEA 11, 98)

= Kısacası, onu birkaç kere iyice dövdüler.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *garaz* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *kısacası* edatıdır (TTS, 231). Ancak, cümlenin aktarımında *kısacası* yerine *nihayet* edatı kullanılmıştır.

2.3.13.4. Edatı Dikkate Almama

İncelenen metinlerde, kaynak cümledeki edat türünden bazı kelimelerin hedef cümlede eksik bırakıldığı durumlara rastlanmıştır. Böyle bir durumda, kaynak cümlede kastedilen anlamın hedef cümleye tam olarak yansıtılması mümkün olmamaktadır. Metin aktarımında, kaynak cümledeki her kelimenin hedef cümleye bire bir aktarılması her zaman mümkün olmayabilir. Ancak bu, kaynak cümledeki bazı kelimelerin göz ardı edilebileceği anlamına da gelmez. Üstelik edatlar, genellikle cümlede önemli görevler üstlenirler; bu sebeple edatların aktarımında daha da dikkatli olmak gerekir. Aşağıdaki kaynak cümlelerde altı çizilmiş olan edatlar hedef cümlelerde dikkate alınmamıştır:

Ol bu yere köne geymini geyip barıdır veli hiç kim onuñ yüzüne de seretmendir. (NH, 32)

> Eski elbisesiyle gidince kimse yüzüne bakmaz. (NH, 33)

= O buraya eski elbisesini giyip gitmiş, fakat hiç kimse yüzüne bile bakmamış.

Ependi bolsa: (NH, 36)

> Hoca: (NH, 37)

= Hoca ise:

Ependi hem: (NH, 36)

> Hoca, (NH, 37)

= Hoca da:

Seylelikle ol eşek bilen aralığı yığrıberipdir. (NH, 38)

> Eşekle arasındaki mesafeyi kapatıverir. (NH, 39)

= Böylece o, eşekle arasındaki mesafeyi kapatıvermiş.

Gögerip, pıntığam yarıp başladım. (NH, 40)

> Gögerip tomurcuklanmaya başlamıştım. (NH, 41)

= Yeşerip tomurcuklanmaya bile başladım.

Birden bu böküşmeği-de taşlap, "tut-da tut" bolşup, göreşe yazdılar.
(TEA 11, 94)

> Birden bu zıplamayı bırakıp "tut da tut" deyişip göreşe tutuştular.
(TEA 11, 94)

= Birden bu zıplamayı da bırakıp, birbirlerini kavrayarak göreşe tutuştular.

İne, yaz ayınıñ acayıp günü, gök-parç bolup yatan giñ sehranıñ ortasında av şarasınıñ başında biz özara gürrüñ edişyerdik. (TEA 11, 148)

> Güzel bir yaz ayının tuhaf bir günü, yemyeşil geniş bir sahranın ortasında, av yemeğinin başında kendi aramızda sohbet ediyorduk. (TEA 11, 148)

= İşte bahar mevsiminin güzel bir günü; yemyeşil, geniş bir bozkırın ortasında, av kebabının başında kendi aramızda sohbet ediyorduk.

Munı ussa tiz becerip bererem öydemok yeli, her halda bir ertip gaydayın-da! diydi. (TEA 11, 104)

> Bunu ustanın tezden tamir edip vereceğini sanmıyorum bir götürüp deneyeyim!" dedi.

= Ustanın bunu çabucak tamir edeceğini sanmıyorum, ama ne olursa olsun bir götürüp geleyim, dedi.

2.3.13.5. Gereksiz Edat Kullanımı

İncelenen metinlerde, kaynak cümlede bulunmayan edatların hedef cümlede kullanıldığı durumlara rastlanmıştır. Elbette aktarmalarda, kaynak cümledeki her kelimenin hedef cümleye birebir aktarılması her zaman mümkün olmayabilir. Bu sebeple de kaynak cümledeki anlamı tam olarak verebilmek için fazladan edat kullanılabilir. Ancak, burada bahsedilen fazladan edat kullanımı, gerekli olduğu için değil; tamamen keyfî ve gereksiz yere yapılmaktadır. Bunun sonucunda da metnin aslından uzaklaşmaktadır. Aşağıdaki hedef cümlelerde altı çizilmiş edatların kaynak cümlelerde karşılığı yoktur:

Sonabaka bu sesler hem gök eşeğin ayaklarına eygermediler. (TEA 11, 500)

> Daha sonra bu sesler de gök eşeğin ayaklarına bile ulaşamamaya başladı. (TEA 11, 500)

= Sonunda bu sesler de boz eşeğin ayaklarına ulaşamadı (= boz eşeğe ulaşamadı).

Ol entek 10-ncı klasda okap yörke, mototsikl alınmağı arzu edip yördi. (TEA 11, 214)

> O, daha onuncu sınıf öğrencisiyken beri bir motor almayı arzu ediyordu. (TEA 11, 214)

= O daha onuncu sınıfta okurken kendisine bir motosiklet alınmasını istiyordu.

Ependi hem beylekiler bilen birlikde naharıñ başına geçende, sakgıcını ağızından çıkarıp burnınıñ ucuna yelmäpdir. (NH, 196)

> Hoca da diğer konuklar ile birlikte sofraya otururken sakızı ağızından çıkarır, ancak, burnunun ucuna yapıştırır. (NH, 197)

= Hoca da diğerleriyle birlikte sofraya oturduğunda sakızını ağızından çıkarıp burnunun ucuna yapıştırmış.

2.3.14. Dipnot Kullanımı ile İlgili Hatalar

Metin aktarımında zaman zaman dipnot kullanmak kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle, kaynak lehçedeki bir kelimenin hedef lehçede hiçbir kelime ile eş değer olmaması durumunda, kelimenin olduğu gibi bırakılıp dipnotla açıklanması başvurulacak en önemli yoldur. Ancak, dipnot kullanımında belirli bir düzen takip edilmelidir. Aksi takdirde çeşitli hatalar yapılabilir. Dipnotların kullanımıyla ilgili iki tür hata yapılmaktadır:

2.3.14.1. Dipnot Gerektiren Kelimeler

Kaynak lehçedeki bazı kelimelerin kullanım alanı hedef lehçede hiçbir kelime ile örtülmemektedir. Aktarımı kolay olmayan bu tür kelimeleri olduğu gibi bırakıp anlamını dipnotta açıklamak gerekmektedir. Ancak incelenen

metinlerde, hedef lehçede eş değeri olmayan bu tür kelimelerin dipnotta anlamının verilmemesinden ya da gerektiği hâlde dipnot kullanımına başvurulmasından kaynaklanan aktarma hatalarına rastlanmıştır. Aşağıdaki örneklere bu açıdan bakılabilir:

Meniñ coramıñ çağası üytgäpdir. (NH, 128)

> Kız arkadaşımın çocuğu vefat etmiş. (NH, 129)

= Arkadaşımın çocuğu ölmüş.

Yukarıdaki kaynak cümlede *coora* kelimesi geçmektedir. Bu kelimenin anlam alanı Türkiye Türkçesinde hiçbir kelime ile örtülmemektedir. Cümle- nin aktarımında “kız arkadaş” biçiminde tanımlanarak kullanılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde “kız arkadaş” tabiri daha çok “sevgili” anlamında kullanılmakta olduğu için, cümlede en azından üslûp açısından sırtmaktadır. Burada, *coora* kelimesini *arkadaş* biçiminde aktarmak ve dipnotta “kadın veya kızların kendi cinslerinden arkadaşları” (TTS, 103) biçiminde tanımlamak en doğrusudur.

-Ey, geçiğuş, geçiğuş,

Basım yetip gelir gış. (ÇŞ, 65)

> *-Ey geçiğuş, geçiğuş,*

Bastırıp geliyor kış. (ÇŞ, 64)

= *Ey geçiğuş, geçiğuş,*

Bastırıp geliyor kış.

Yukarıdaki *geçiğuş* kelimesi Türkiye Türkçesinde hiçbir kelime ile eş değer değildir.⁵⁶ Bu sebeple de cümle- nin aktarımında olduğu gibi bırakılmıştır. Ancak, dipnotta “ince kuyruklu, ala renkli küçük bir kuş” (TDS, 168) biçiminde anlamının verilmesi gerekirdi.

“Yok, beyle dürdéne sözleri diñe Alili bagsı tapıp biler” diyip, içinden pikir övüren gıcakçı: (TEA 11, 443)

⁵⁶ Bu kelime bir kuş adı olduğu için Türkiye Türkçesinde bir eş değerinin bulunabileceği ihtimalini göz ardı etmemek gerekir. Ancak, yaptığımız bütün araştırmalara rağmen eş değerini bulmamız mümkün olmadı. Sadece tanımını bulabildik. Kanaatimizce, hedef lehçede eş değeri olsa bile aktarıcılarının bulamadığı bu tür kelimeler de bu bölümde değerlendirilebilir.

> “Yok, böyle inci tanesi sözleri ancak Alili bahşı bulabilir” deyip içinden düşünen gıcakçı: (TEA 11, 443)

= “Hayır, böyle inci gibi sözleri sadece bahşı Alili bulabilir” diye düşünen gıcakçı:

Yukarıdaki örnekte geçen gıcakçı kelimesinin Türkiye Türkçesinde eş değeri bulunmamaktadır. Bu kelime, cümlenin aktarımında da gıcakçı biçiminde kullanılmış; ancak, dipnotta anlamı verilmemiştir. Türkiye Türkçesinde hiçbir anlam ifade etmeyen bu kelimenin dipnotta anlamının verilmesi gerekir. Ancak, gıcakçı kelimesinin anlamı verilirken Türkiye Türkçesinde eş değeri olmayan gıcak kelimesinin kullanılması gerekeceği için, gıcakçı yerine gıcak kelimesinin anlamını vermek daha doğru olur. gıcak: Kemana benzeyen bir müzik aleti (TTS, 257).

Şeyle-de bolsa, onun heniz yapraklarının ucu çürşük saralman ısgından gaçıp, iki yanlayın yere yazılman, yılak yalı dūrterişip görünyer. (TEA 11, 76)

> Buna rağmen henüz yapraklarının ucu sararmadığı ve gücünü kaybedip iki tarafa yayılmadığı için yılak gibi yeni bitmiş hâlde görünüyorlardı. (TEA 11, 76)

= Buna rağmen henüz yapraklarının ucu buruşarak sararmadığı ve gücünü kaybedip iki tarafa yayılmadığı için yılak gibi yeni bitmiş hâlde görünüyorlardı.

Yukarıdaki örnekte de, hedef lehçede eş değeri olmayan yılak kelimesinin dipnotta anlamı verilmemiştir. Türkiye Türkçesinde herhangi bir anlamı olmayan yılak kelimesi dipnotta açıklanmazsa, kaynak cümlede kastedilen anlam hedef cümleye tam olarak yansıtılamaz. Bu kelime Türkmen Türkçesinde “kumluk yerlerde yetişen bir tür bahar otu” (TDS, 362) anlamındadır.

Şonun için, hanın abrayını gum-tozana garma bilen peseltmen, mirapçılığı pilin gulağından çörek iyyen adamın birine tabşıralın. (TEA 11, 78)

> Onun için toza toprağa karıştırıp itibarını düşürmeden mirapçılığı kazmanın küreğin sapından ekmek yiyen adamlardan birine verelim. (TEA 11, 78)

= Onun için Hanın itibarını toza toprağa karıştırıp düşürmeden mirapçılığı ekmeğini taştan çıkararak bir adama verelim.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *mirapçılık* kelimesinin Türkiye Türkçesinde eş değeri olmadığı için hedef cümlede aslı biçimiyle kullanılmıştır. Ancak dipnotta kelimenin anlamı verilmemiştir. Hedef cümlenin anlamlı olabilmesi için bu kelimenin dipnotta açıklanması gerekir. Bu arada, *mirapçılık* kelimesinin anlamını verirken Türkiye Türkçesinde karşılığı olmayan *mirap* kelimesini kullanmak gerekecektir. Bu sebeple doğrudan *mirap* kelimesinin anlamı verilmelidir. mirap: Tarım yapılan yerlerde su paylaşımına önderlik eden kimse (TDS, 445).

2.3.14.2. Dipnot Gerektirmeyen Kelimeler

İncelenen metinlerde, hedef lehçede eş değeri bulunan bazı kelimelerin aktarılmayıp dipnotta açıklandığı görülmüştür. Oysa, bu tür kelimeler için dipnot kullanılmasına gerek yoktur.⁵⁷ Zaten sık sık dipnot kullanılması, metnin akıcılığını bozmakta ve okuyucuyu yormaktadır. Hedef lehçedeki eş değeri kolaylıkla bulunabilecek kelimeler metin içinde aktarılmalıdır.

Arzuvımıza san yetmez,

Arzuvımız kân biziñ.

Yöke⁵⁸ bir zat: Yekedir,

Yoldaşı yok Yermiziñ. (ÇŞ, 155)

> Arzumuza sayı yetmez,

Arzumuz çok bizim.

Sadece bir şey tektir;

Yoldaşı yok yerimizin. (ÇŞ, 154) [“Yer: Yeryüzü, Dünya”]

= Arzumuza sayı yetmez,

Arzumuz çok bizim.

Sadece bir şey tektir;

Eşi yok dünyamızın.

⁵⁷ Ancak, şiirlerin aktarımında mecbur kalınan durumlarda kafiye için hedef lehçede eş değeri olan kelimeleri de dipnotta açıklama yoluna gidilebilir.

⁵⁸ Doğrusu *yeke* olmalıdır.

Yukarıdaki şiirde geçen *yer* kelimesi olduğu gibi bırakılıp dipnotta “dünya” biçiminde anlamı verilmiştir. Ancak, bunun yerine *dünya* kelimesinin doğrudan metnin aktarımında kullanılması daha doğru olur.

-*Sağat, sağat!*

-*Cık, cık, cık!*

-*Gel, dinç alsañ?*

-*Cuk, cuk, cuk!* (ÇŞ, 167)

> -*Saat, saat!*

-*Cık, cık, cık!*

-*Gel, dinlen.*

-*Cuk, cuk, cuk!* (ÇŞ, 166) [cık cık cık : Saatin sesi.]

[cuk cuk cuk: “Yok, olmaz.” Anlamında.]

= -*Saat, saat!*

-*tik tak, tik tak!*

-*Gel, dinlen.*

-*Cık, cık, cık.*

Yukarıdaki şiirde de ses yansımaları kelimesi olduğu gibi bırakılmış ve dipnotta açıklanmıştır. Oysa, bu kelimelerin Türkiye Türkçesinde karşılığı vardır. Dolayısıyla, burada dipnot yerine, kelimelerin karşılıklarını doğrudan metnin aktarımında kullanmak gerekir.

- *Mommı ağa, şifer almak için sana hat bererler.* (TEA 11, 277)

> - *Mammı Ağa, şifer almak için sana yazı verirler.* (TEA 11, 277)

[şifer: “kiremit”]

= -*Mommı Ağa, kiremit almak için sana yazı verirler.*

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *şifer* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki eş değeri *kiremit*'tir. Ancak, hedef cümlede *şifer* kelimesi olduğu gibi bırakılarak dipnotta açıklanmıştır.

Çopan çölden doymaz, geday tayakdan, (TEA 10, 443)

> *Çoban çölden doymaz, geda dayaktan,* (TEA 10, 443) [Geda: Dilenci]

= *Çoban çöle doymaz, dilenci dayağa.*

Buradaki örnekte, kaynak cümledeki *gedaa* kelimesi, hedef cümlede olduğu gibi alınarak dipnotta “dilenci” biçiminde açıklanmıştır. Ancak, bunun yerine doğrudan *dilenci* kelimesinin kullanılması daha doğru olur.

“*Gumalaklarıñ sanı otuza yeterem velin, ağzımı açıp ayt edeyin*” diyipdir. (TEA 10, 59)

> Taşların sayısı otuz olunca ağzımı açıp bayram edeyim demiş. (TEA 10, 59) [Ağzımı açıp: Orucumu bozup]

= Tezeklerin sayısı otuza tamamlanınca oruç tutmayı kesip bayram edeyim, demiş.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *ağzımı açıp* ifadesi hedef cümlede, olduğu gibi kullanılmış ve dipnotta “orucumu bozup” biçiminde tanımlanmıştır. Ancak, bu ifadeyi “oruç tutmayı kesip” biçiminde, doğrudan cümlenin aktarımında kullanmak daha doğrudur. Ayrıca, dipnottaki “orucu boz-” ifadesi de pek uygun bir tanımlama değildir. Bu deyim, kaynak cümlede kastedildiği gibi “bayram öncesinde meşru olarak oruç tutmayı bırakmak” anlamında kullanılmaz.

Gızlar soñ, öylerine diyip gaydanlarında azaşyalar (TEA 10, 117).

> Kızlar, sonra evlerine dönerlerken azarlar (TEA 10, 117). [Azarlar: Yollarını kaybederler]

= Sonra kızlar evlerine dönerlerken yollarını kaybederler (= şaşırırlar).

Buradaki kaynak cümlede geçen *aazaşyaarlar* kelimesi Türkiye Türkçesine *azarlar* biçiminde aktarılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesindeki *az-* fiilinin, Türkmen Türkçesindeki *aazaş-* fiili ile eş değer olmadığı düşünülmüş ve hedef cümledeki *azarlar* kelimesi dipnotta “yollarını kaybederler” biçiminde tanımlanmıştır. Oysa, bu tür dolambaçlı yollara başvurmaya hiç gerek yoktur; kaynak cümledeki *aazaş-* fiilinin hedef cümleye *yolunu kaybet-* biçiminde aktarılması yeterlidir. Ayrıca, hedef cümlede *kızlar* kelimesi ve *az-* fiilinin bir arada kullanılması, ister istemez farklı anlamlar çağrıştırmaktadır.

3. SÖZ DİZİMİ DÜZEYİNDEKİ HATALAR

3.1. Söz Dizimi Kavramı

Söz dizimi; kelimelerin, kelime grubu ve cümle gibi bir üst dil birimi ile olan ilişkileridir. Dillerde bazen varlıkları, kavramları veya hareketleri tek bir kelimeyle anlatmak mümkün olmayabilir ya da daha ayrıntılı biçimde tanımlamak gerekir. Meselâ, *üzgün adam*, *ihtiyar kadının evi* gibi. Bu durumda iki veya daha fazla kelimenin bir araya gelerek kelime grubu oluşturması gerekir. Kelimelerin hangi şartlarda ve hangi sırayla bir araya geleceği konusu söz dizimi ile ilgilidir. Meselâ, yukarıdaki tamlama *kadın ihtiyar evinin* biçiminde kurulamaz; hangi tamlamanın hangi sırayla ve hangi eklerle kurulacağı bellidir. Bu sıra, Türkçeyi ana dili olarak kullananlar tarafından önceden bilinir.

Cümle kuruluşlarında, cümle unsurlarının hangi şartlarda, hangi sırayla hangi ekleri alarak yükleme bağlanacakları konusu da söz dizimi ile ilgilidir. Bilindiği gibi, Türkçede cümle unsurlarının sırası, belirli bir sınır çerçevesinde değiştirilebilir. Bu değişiklikler, cümlenin anlamını farklı yönlerden vurgular. Cümle unsurlarının dizilişindeki farklılıkların, anlamı hangi yönden vurgulayacağı konusu da bellidir ve dilin kullanıcıları tarafından büyük ölçüde bilinir.

Bütün bunlardan sonra “söz dizimi” kavramı için şunlar söylenebilir: Kelime gruplarında kelimelerin dizilişi ve birbirleriyle olan ilişkileri; cümlelerde ise cümle unsurlarının birbirleriyle ve yükleme olan ilişkileridir. Ayrıca, bütün bunları inceleyen dilbilgisi kolu için de “söz dizimi” kavramı kullanılmaktadır.⁵⁹

---

⁵⁹ Türkiye’de, söz dizimi terimi ile kastedilenin “ne” olduğu çok net değildir. Bu terim, hem dilin bir düzeyi için hem de dilin bu düzeyini inceleyen dilbilgisi kolu için kullanılmaktadır. Oysa dilin diğer düzeylerinde “ses” - “ses bilgisi”, “yapı” - “yapı bilgisi” gibi terimlerle iki farklı durum birbirinden ayrılmaktadır. Kanaatimizce, söz dizimi düzeyinde de böyle bir ayrıma gidilmelidir. Bunun için “söz dizimi” - “dizim bilgisi” ya da “dizim” - “dizim bilgisi” terimleri kullanılabilir. Zaman zaman kullanılan “cümle bilgisi” terimi, “söz dizimi” - “cümle bilgisi” biçiminde bir ayırım yapılabilir. Fakat, cümle altı dil birimlerine de söz dizimi açısından yaklaşılabileceği için bu terim çok uygun değildir.

3.2. Hata Tipleri

Türk lehçeleri arasında ses, yapı ve kelime düzeyinde görülen farklılıklar kadar olmasa da söz dizimi düzeyinde de bazı farklılıklar vardır. Ancak bu farklılıklardan pek azı, kaynak lehçede bulunan söz dizimi düzeyindeki bir yapının, hedef lehçenin söz dizimi yapısına göre “bozuk” olarak değerlendirilecek niteliktedir. Meselâ, aşağıdaki cümlelerin “özne”sinin yerine bu açıdan bakılabilir:

- *Bizem bir sıpdırsan-a, Govşut han! diyip, Meylis bilen Çovdur dıza-yardı.* (TEA 11, 330)

- *Pahay, sen-e tüys akmak ekeniñ, diyip, Atabay ona iğendi.* (TEA 11, 215)

Bir gün rugsat alıp, iki gün işden galdık- diyip, Aşır tamınıñ pencire-sinden kakasını sınılayardı. (TEA 11, 279)

Gadam ağa, armaveri, işler bilen nedişyersin? diyip, dımıp oturan merekenin içinden kimdir biri ona habar gatdı. (TEA 11, 96)

Görüldüğü gibi bu cümlelerin öznesi *diyip* zarf-fiilinden sonra gelmiştir. Ancak, Türkiye Türkçesinin söz diziminde, eğer özne vurgulanmayacaksa cümlenin başında bulunur. Türkmen Türkçesinde de bu durum böyledir; fakat, cümlede *diyip* zarf-fiili varsa özne genellikle bu kelimedenden sonra gelmektedir. Yukarıdaki cümleler şöyle aktarılabilir:

> “Bizi de gönder, Govşut Han!” deyip, Meylis ile Çovdur ileri çıktılar. (TEA 11, 330)

> - Tüh, sen de tam ahmakmışsın, diyen Atabay söylendi. (TEA 11, 215)

> Bir günlüğüne izin alıp iki gün işten kaldık,- diyerek Aşır evinin penceresinden babasını gözlüyordu. (TEA 11, 279)

> “Gadam ağa, nasılsınız, işleriniz nasıl gidiyor” deyip susup oturan kalabalığın içinden biri ona hal hatır sordu. (TEA 11, 96)

Cümlelerin bazılarında değişik türdeki aktarma hataları dikkate alınmazsa, öznenin zarf-fiilden sonra gelmesi cümleleri yapı yönünden bozmadır. Ancak, cümlelerin üslûp bakımından düzgün olabilmesi için öznelerin başa alınarak şöyle aktarılması gerekir:

= Meylis ile Çovdur “bizi de gönder, Govşut Han” diyerek ileri atılıyorlardı.

= Atabay, sen gerçekten de ahmakmışsın, diye söylendi.

= Aşır, bir günlüğüne izin alıp iki gün işten kaldık, diyerek evinin penceresinden babasını gözlüyordu.

= Susan kalabalığın içinden biri, “Gadam ağa, nasılsın, işlerin nasıl gidiyor?” diye hâl hatır sordu.

Söz dizimi düzeyindeki aktarma hataları daha çok, kaynak lehçedeki dizilişin yanlış yorumlanmasından ve hedef lehçenin imkânlarının iyi bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, ek veya kelime düzeyindeki bazı hatalar da söz dizimi düzeyinde ayrı bir hata tipi olarak kendini göstermektedir. Söz dizimi düzeyindeki aktarma hatalarının temel tipleri aşağıdaki başlıklarla incelenebilir:

3.2.1. Kelime Dizimi ile İlgili Hatalar

Kaynak lehçedeki çeşitli kelime grupları veya kalıp ifadelerin dizilişleri hedef lehçeye göre farklı olabilmektedir. Bu tür diziliş farklılıklarına dikkat edilmemesi veya kaynak lehçedeki bazı yapıların yanlış yorumlanması sonucunda hedef metindeki bazı kelime gruplarında ve kalıp ifadelerde diziliş hataları yapılmaktadır. Kelime dizimiyle ilgili hatalar, hatanın kaynağı dikkate alınarak iki başlık altında incelenebilir:

3.2.1.1. Kaynak Lehçedeki Dizimden Kaynaklanan Hatalar

Yapılan aktarmalarda, yer yer kaynak lehçedeki bazı kelime grupları veya kalıp ifadelerin dizilişleri, hedef lehçeye uygun olmamasına rağmen aslı korunarak veya uyarlanarak hedef cümlede kullanıldığı durumlara rastlanmıştır. Aşağıdaki örneklerde bu türden hatalar vardır:

Sonda kimdir takva ırımçının biri: (TEA 11, 94)

> O zaman bir takva sahibinin biri: (TEA 11, 94)

= O anda batıl inançlının biri:

Yukarıdaki örnekte geçen “kimdir takvaa ırımçınıñ biri” tamlaması “bir takva sahibinin biri” biçiminde aktarılmıştır. Ancak, bu diziliş Türkiye Türkçesinin söz dizimine göre yanlıştır. Bu yapıyı “batıl inançlının biri” biçiminde aktarmak daha doğru olur.

Onun şunun yalı gürrün gulağına ileyse, iymeden-içmeden kesilip, gürrüni eltmeli yerlerine şol bada eltyendir. (TEA 11, 109)

> Onun böyle bir laf kulağına gelse, yemeyip içmeyip lafı ulaştıracağı yerlere hemen o an ulaştırır. (TEA 11, 109)

= Onun kulağına böyle bir laf gelirse yemeyip içmeyip lâfı ulaştıracağı yerlere hemen ulaştırır.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen “onuñ şunuñ yalı gürrüñ gulağına ileyse” biçimindeki zarf-fiil grubu “onun böyle bir laf kulağına gelse” diye aktarılmıştır. Türkiye Türkçesi için böyle bir diziliş uygun değildir. Bu ifadeyi, “onun kulağına böyle bir lâf gelirse” biçimindeki bir dizilişle aktarmak daha doğru olur.

–Yok, cuda beyle-de deldir, diyip, üçüncü biri ara goşuldı. (TEA 11, 100)

> “–Yok, hiç öyle değildir” deyip üçüncü biri araya girdi. (TEA 11, 100)

= Bir üçüncüsü, hayır, hiç de öyle değil, diyerek araya girdi.

Buradaki örnekte, kaynak cümledeki “üçüncü biri” tamlaması, aynı dizilişle “üçüncü biri” biçiminde aktarılmıştır. Fakat, Türkiye Türkçesinde bu iki kelimenin böyle bir dizilişle bir araya gelmesi mümkün değildir. Bu tamlamanın “bir üçüncüsü” biçiminde bir dizilişle kurulması gerekir.

Bir neçe ay mundan ozal Hıva hakının salgıt yığnayan beğleri gelip, şu galada düşdüler. (TEA 11, 97)

> Birkaç ay bundan evvel Hıva hanının vergi toplayan beyleri gelip, şu kalede indiler. (TEA 11, 97)

= Bundan birkaç ay önce, Hive Hanının vergi memurları bu kaleye geldiler.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen “*bir neçe aay mundan ozal*” tamlaması “*birkaç ay bundan evvel*” biçiminde aktarılmıştır. Oysa, bu tamlamayı Türkiye Türkçesinin söz dizimine uygun olarak “*bundan birkaç ay önce*” biçiminde aktarmak gerekir.

Emma hırıdar göz bilen garanında velin, ol adamda niçik-de bolsa bir gizlin yatan buysancın bardığını duyyarsın. (TEA 11, 96)

> Fakat dikkatli bir göz ile bakınca da o adamda nedir bir gizli bir sıkıntının var olduğunu hissedersin. (TEA 11, 96)

= Fakat alıcı gözüyle bakınca o adamda gizli bir sıkıntı olduğunu anlarsın.

Yukarıdaki “*niçik-de bolsa bir gizliin yatan buysanç*” kelime grubu, benzer dizilişle “*nedir bir gizli bir sıkıntı*” biçiminde aktarılmıştır. Fakat kaynak lehçedeki bu diziliş, hedef lehçe ile uyumlu değildir. Bu kelime grubu, “*gizli bir sıkıntı*” biçiminde aktarılsa Türkiye Türkçesinin söz dizimine uygun olur.

Aksakgalların içinde hemmesinden köteği köp iyen Gadam aksakgal boldı. (TEA 11, 97)

> Aksakalların içinde hepsinden dayağı çok yiyeni Gadam aksakal oldu. (TEA 11, 97)

= Aksakalların içinde en çok dayak yiyen Gadam aksakal oldu.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen “*hemmesinden köteği köp iyen*” kelime grubu “*hepsinden dayağı çok yiyeni*” biçiminde aktarılmıştır. Oysa, Türkiye Türkçesinde böyle bir kelime grubu “*en çok dayak yiyen*” biçiminde veya kaynak cümledeki *hemme* kelimesi hedef cümleye yansıtılmak istenirse de “*herkesten çok dayak yiyen*” biçiminde dizilebilir.

3.2.1.2. Kaynak Lehçedeki Dizimden Kaynaklanmayan Hatalar

Hedef lehçedeki dizilişle uyumsuz olmamasına rağmen, kaynak lehçedeki dizim düzeyindeki bir yapının yanlış yorumlanması da çeşitli aktarma hatalarına sebep olmaktadır. Bu tür hatalara düşmemek için hedef lehçenin

söz diziminin imkânlarının iyi bilinmesi gerekmektedir. Aşağıdaki örneklerde, kaynak lehçedeki dizimden kaynaklanmayan hatalar vardır:

Başam barmak baş getirdi,

Süyem barmak süyt getirdi.

Orta barmak ot getirdi,

Oğulhaacat çay atardı, (ÇŞ,13)

> Baş parmak baş getirdi,

İşaret parmağı süt getirdi,

Orta parmak et getirdi,

Yüzük parmak ot getirdi, (ÇŞ, 12)

= Baş parmak baş getirdi,

İşaret parmağı süt getirdi.

Orta parmak ot getirdi,

Yüzük parmağı çay demledi.

Yukarıdaki kaynak metinde geçen *oğulhaacat* kelimesi, Türkiye Türkçesinde *yüzük parmağı* biçiminde bir isim tamlamasıyla karşılanmaktadır (TLS, 1004-1005). Ancak, *oğulhaacat* kelimesi hedef metne *yüzük parmak* biçiminde aktarılmıştır. Oysa, bu yapı isim tamlaması değil, sıfat tamlaması yapısıdır.

Balcı köne güzeriñ öz hovlusına yakın tarafında Nuh eyyamından söz açıyardı. (NTP, 83)

> Balcı çeşmenin kendi avlusuna olan tarafında Nuh Devrini anlatıyordu. (NTF, 87)

= Balcı, eski su geçidinin kendi avlusuna yakın olan tarafında Nuh devrinden söz ediyordu.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen “*köone güzeriñ öz hovlusına yakın tarafı*” kelime grubu, dizim bakımından Türkiye Türkçesi ile uyumludur. Buna rağmen, Türkiye Türkçesinin dizimine uygun olmayacak tarzda “*çeşmenin kendi avlusuna olan tarafı*” biçiminde aktarılmıştır. Bu hataya, kaynak cümledeki *yakın* kelimesinin aktarmada dikkate alınmaması sebep olmuştur.

Ol entek 10-ncı klasda okap yörke, mototsikl alınmağı arzu edip yördi.

(TEA 11, 214)

> O, daha onuncu sınıf öğrencisiyken beri bir motor almayı arzu ediyordu. (TEA 11, 214)

= O daha onuncu sınıfta okurken kendisine bir motosiklet alınmasını istiyordu.

Yukarıdaki örnekte, kaynak cümledeki “10-ncı klasda okaap yörkää” sıfat-fiil grubu, Türkiye Türkçesine “onuncu sınıfta okurken” biçiminde diziliş bakımından bire bir aktarılabilir. Buna rağmen, “onuncu sınıf öğrencisiyken beri” biçiminde, Türkiye Türkçesine uygun olmayan bir dizilişle aktarılmıştır.

Bu ulı üyşmek mehellenin tamamı otuz yaşdan berdeki yiğitlerdi. (TEA

11, 94)

> Bu büyük kalabalık mahallenin otuz yaşının altındaki yiğitlerden oluşuyordu. (TEA 11, 94)

= Bu büyük kalabalığın hepsi otuz yaşın altındaki yiğitlerden oluşuyordu.

Buradaki kaynak cümlede geçen “[üyşmek mähelleniñ tamaamı] ve [otuz yaaşdan berdäki yiğitler]” tamlamaları, Türkiye Türkçesine “[kalabalığın hepsi] ve [otuz yaşın altındaki yiğitler]” olarak aktarılabilir. Ancak, üyşmek mähelle ikilemesinin fark edilememesi, mähelle kelimesinin Türkiye Türkçesindeki mahalle ile eş değer zannedilmesi ve kaynak cümledeki dizilişin yanlış yorumlanması sebebiyle bu tamlamalar “kalabalık [mahallenin otuz yaşının altındaki yiğitler]” biçiminde aktarılmıştır.

Şonun için ol onun gün boyu gazı gazıp gövşan gövresini kuvvata getirdi, omuzlarının belinin ağrısını unutturdu. (TEA 11, 85)

> Bu yüzden bu yemek, onun bütün gün boyu kazma yapıp gevşeyen gövdesini kuvvetlendirdi, omuzlarının, belinin ağrısını unutturdu. (TEA 11, 85)

= Bunun için bu, onun gün boyu kazmaktan yorulan vücudunu kuvvetlendirdi; omuzlarının ve belinin ağrısını unutturdu.

Yukarıdaki “*gün boyu*” tamlaması Türkiye Türkçesine kolaylıkla “*gün boyu*” biçiminde aktarılabilir. Ancak, aktarıcı “*bütün gün*” ve “*gün boyu*” seçenekleri arasında kararsız kalmış ve tamlamayı “*bütün gün boyu*” biçiminde aktarmıştır.

3.2.2. Cümlede Yapı Bozukluğu

Türk lehçelerinin cümle yapıları Genel Türkçe düzeyinde büyük oranda örtüşmektedir. Ses, ek, kelime gibi dilin diğer düzeylerinde büyük farklılıklar gösteren lehçeler arasında bile cümle yapıları bakımından önemli farklılıklar yoktur. Aynı temel lehçeye dayanmaları sebebiyle, Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında bu tür farklılıklar daha da azdır. Buna rağmen, bazı durumlarda iki lehçe arasında cümle yapılarında farklılıklar görülebilmektedir. Cümlede yapı bozukluğu, hatanın kaynağı dikkate alınarak iki başlık altında incelenebilir:

3.2.2.1. Kaynak Lehçenin Cümle Yapısından Kaynaklanan Hatalar

İncelenen metinlerde, kaynak lehçedeki cümle yapısı ile hedef lehçedeki cümle yapısı arasındaki farklılığa dikkat edilmemesinden kaynaklanan hatalara rastlanmıştır. Aşağıdaki cümlelerde bu türden hatalar vardır:

Bizde galp akt düzmek ve yolbaşça halp⁶⁰ akt düzmekde kömek yetmeli⁶¹ diyen kanun yok. (TEA 11, 179)

> Bizde sahte sözleşme hazırlamak ve başkana sahte sözleşme hazırlamada yardım etmelidir diyen bir kanun yoktur. (TEA 11, 179)

= Bizde, sahte sözleşme hazırlamak ve sahte sözleşme hazırlamada başkana yardım etmek gerekir, biçiminde bir kanun yoktur.

Yukarıdaki hedef cümle, kaynak cümlenin dizimiyle aktarılmıştır. Hedef cümledeki [sahte sözleşme hazırlamak] unsuru, yükleme ya da herhangi bir fiil tabanına bağlanmamış; adeta boşlukta bırakılmıştır. Ayrıca, [(sahte

⁶⁰ Doğrusu *galp* olmalıdır.

⁶¹ Doğrusu *etmeli* olmalıdır.

sözleşme hazırlamak) ve (başkana sahte sözleşme hazırlamada yardım etmelidir)] biçimindeki bir bağlama grubu da Türkiye Türkçesinin söz dizimine uygun değildir. Türkiye Türkçesinde *ve*, *veya* gibi bağlama edatlarıyla birbirine bağlanan unsurlar paralel olmak zorundadır.

“Bir gün düz⁶² iyen yeriñe kırk gün salam” diyenleri yalı, ilki baran yerim urşuñ ağır yıllarında bizi mihman alan öyüm boldı. (TEA 11, 212)

> “Bir gün tuz yediğin yerine kırk gün selam” dedikleri gibi, ilk gittiğim yer savaşın ağır yıllarında bizi misafir olarak kabul eden ev oldu. (TEA 11, 212)

= “Bir gün ekmek yediğin yere kırk gün selâm ver” dedikleri gibi, ilk gittiğim yer, savaşın ağır yıllarında bizi misafir olarak kabul eden ev oldu.

Yukarıda kaynak cümlede geçen atasözünün dizimi Türkiye Türkçesine uygun değildir. Buna rağmen, hedef cümlede bu atasözü, dizim bakımından Türkiye Türkçesine uyarlanmamıştır.

Ketmenini şeyle bir becerin veli, sapından tutubilsen, öz-özi otaberer yalı ederin. (TEA 11, 109)

> Çapanı öyle bir yapacağım ki sapından tutsan kendi kendine çapalayacak gibi ederim. (TEA 11, 109)

= Çapanı öyle bir tamir ederim ki, sapından tutunca kendi kendine çapalayacak gibi olur.

Yukarıdaki hedef cümle, yapı bakımından Türkiye Türkçesine uygun değildir. Kaynak cümledeki dizimin büyük ölçüde korunması, hedef cümlenin yapısının bozulmasına sebep olmuştur.

İçlerinden bir edermen tapılıp, maslahatı bir yere çuğdamladılar. (TEA 11, 98)

> İçlerinden bir kahraman bulunup, sözbirliği ettiler. (TEA 11, 98)

= İçlerinden bir kahraman bulup istişareyi karara bağladılar.

= İçlerinden bir kahraman buldular ve bir karara vardılar.

---

⁶² Doğrusu *duz* olmalıdır.

Yukarıdaki kaynak cümlede *tapılıp* kelimesinin, metnin bağlamına uygun olup olmadığına bakılmadan *bulunup* biçiminde aktarılması hedef cümle- nin yapısının bozulmasına sebep olmuştur. Eğer bu kelime *bulun-* fiil taba- nıyla değil de, *bul-* fiil tabanıyla Türkiye Türkçesine aktarılırsa, cümle yapı bakımından düzgün olur.

Başga bir neçe aksakgallar hem turup onun ızına düşüp gittiler. (TEA 11, 100)

> Birkaç aksakal daha kalkıp, onun arkasından gittiler. (TEA 11, 100)
= Birkaç aksakal da kalkıp onun peşine düştü.

Yukarıdaki hedef cümlede teklik-çokluk bakımından özne-yüklem uyumsuzluğu vardır. Kaynak cümledeki *bir neçe aksakgallar* ifadesi, Türkiye Türkçesine *birkaç aksakallar* biçiminde değil, *birkaç aksakal* biçiminde aktarılabilir. Hedef cümlede de böyle yapılmıştır. Ancak kaynak cümlelerin öznesi yapı bakımından çokluk olduğu için yüklemi de çokluktur. Fakat, hedef cümle- nin öznesi olan *birkaç aksakal*, yapı bakımından tekliktir; dolayısıyla yük- lemde teklik şahıs eki kullanılmalıdır.

Gurban mergen yılanların adam yüreğini dinlemeyi govı göryendiğini eşitse-de özi bilen bu yağday bolar diyip, hiç mehel oyuna-küyüne getir- mendi. (TEA 11, 503)

> Avcı Gurban, yılanların insan yüreğini dinlemeyi sevdiğini işitmişti, ama hiç kendi başına böyle bir durumun gelmeyeceğini düşünüp hiç bir za- man aklına getirmemişti. (TEA 11, 503)

= Avcı Gurban, yılanların insan kalbini dinlemeyi sevdiğini duysa da bu durumun kendi başına geleceğini hiç aklına getirmemişti.

Yukarıdaki hedef cümle de yapı bakımından bozuktur. Yakın anlamlı iki fiilden zarf-fiilli parçanın fiili olumlu, temel parçanın fiili olumsuzdur. Türkiye Türkçesinde bazı kalıp ifadeler dışında, bu şekilde zarf-fiilli parça – temel parça ilişkisi kurulamaz. Ayrıca, yüklem olan *aklına getir-* fiili nesne alan bir fiildir; dolayısıyla, [*hiç kendi başına böyle bir durumun gelmeye- ceğini*] tamlayıcısının zarf-fiilli parçaya değil de – düzgün bir şekilde kuru- larak- yükleme bağlanması daha doğru olurdu. Yine, cümledeki *hiç* ile *hiç*

bir zaman zarflarından biri gereksizdir. Cümlede adeta zarf-fiilli parça ile temel parça birbirinin tekrarı durumundadır.

Cümlenin yapı bakımından bozuk kurulmasının sebebi, kaynak cümledeki gibi zarf-fiilli parçanın, hedef cümleye yansıtılmaya çalışılmasıdır. Görüldüğü gibi, bu durumda düzgün bir cümle kurmak mümkün olmamaktadır. Türkiye Türkçesinin söz diziminin başka imkânları kullanılırsa cümle düzgün bir şekilde kurulabilir.

3.2.2.2. Kaynak Lehçenin Cümle Yapısından Kaynaklanmayan Hatalar

Yanlış kurulan bazı cümleler kaynak cümledeki bir dizim farklılığından kaynaklanmamaktadır. Bu hata tipi daha çok hedef lehçenin söz dizimini iyi bilmemekten ya da kaynak cümlenin yapısını yanlış yorumlamaktan ileri gelmektedir. Ayrıca, yanlış ek veya kelime seçimi gibi daha alt düzeylerdeki hatalar da söz dizimi düzeyinde “cümlede yapı bozukluğu” gibi bir hataya sebep olabilmektedir. Aşağıdaki cümlelere bu açıdan bakılabilir:

Gözyaşı gan bolup toprağa gaçan,

Cereniñ bir dızı epildi yere. (ÇTŞ, 538)

> Gözyaşı kan olup toprağa damlayan,

Cerenin bir dizi kıvrıldı yere. (ÇTŞ, 539)

= Gözyaşı kan olup toprağa düştü,

Ceylanın bir dizi büküldü yere.

Yukarıdaki hedef cümlede geçen [Gözyaşı kan olup toprağa damlayan] ifadesinin herhangi bir fiil tabanına bağlanmayıp boşlukta bırakılması cümlenin yapısını bozmuştur. Bu hata, *gaçan* kelimesindeki *-an* ekinin bazı durumlarda geçmiş zaman eki olarak da kullanıldığıının bilinmemesinden kaynaklanmıştır.⁶³ Kaynak cümledeki *-an* eki bilinen geçmiş zaman ekiyle aktarılırsa, hedef cümledeki yapı bozukluğu düzeltilmiş olur.

⁶³ Türkmen Türkçesindeki *-An* sıfat-fiil ekinin Türkiye Türkçesine aktarımıyla ilgili durumlar için bk. “1.4. Türkmen Türkçesindeki Bazı Eklerin Türkiye Türkçesindeki Eş Değerleri”

Ol çın söyginiñ diñe kınçılıklara çoğap berip ya-da oña döz gelip, tenini edil erkek teni yalı gataltmak daldığıne göz yetirdi. (NTP, 60)

> Gerçek sevginin, sadece zorluklara göğüs germek veya acılar karşısında, vücudun bir erkek vücudu gibi kaba ve dayanıklı olması sanıyordu. (NTF, 64)

= O; gerçek sevginin, sadece zorluklara karşı gelerek veya onlara tahammül ederek vücudunu bir erkek vücudu gibi güçlendirmek olmadığını anladı.

Yukarıdaki hedef cümlede geçen “*gerçek sevginin*” tamlaması bir üst sisteme düzgün bir şekilde bağlanmayıp boşlukta bırakılmıştır. Bunun sonucunda da cümlenin yapısı bozulmuştur.

Ya ayağının ağrısı gozğap yormükä? (NTP, 84)

> Acaba ayağının ağrısı yenilemiş. (NTF, 88)

= Yoksa, ayağının ağrısı mı tekrarlıyor.

Yukarıdaki hedef cümlede geçen *acaba* ile cümlenin yüklemi yapı bakımından uyumsuzdur; çünkü Türkiye Türkçesinde *acaba*, genellikle soru cümlelerinde kullanılır. Zaten, kaynak cümlenin yüklemine de soru eki vardır; fakat cümlenin aktarımında bu ek dikkate alınmamıştır.

Arhip balcı-da, Sähetniyaz ağa-da onuñ yüzüne nebsağırçılık bilen se-retti. (NTP, 89)

> Arhip Balcı da Sehetniyaz Molla da onun yüzünü onun acıyla se-retiler. (NTF, 93)

= Balcı Arhip de Sehetniyaz Ağa da onun yüzüne kaygıyla baktı.

Buradaki örnekte, hedef cümleye fazladan bir *onun* kelimesinin eklenmesi cümlenin yapısını bozmuştur.

-Aman-esenlikmidir hemme? (TEA 11, 95)

> “Sağlık-sıhhatte mi hepiniz?” (TEA 11, 95)

= -Herkes sağlıklı sıhhatli mi?

= -Hepiniz sağlıklı sıhhatli misiniz?

Yukarıdaki hedef cümlede şahıs bakımından öze-yüklem uyumsuzluğu vardır. Kaynak cümlelerin öznesi 3. teklik şahıstır; yüklem de buna uygun olarak 3. teklik şahıs eki almıştır. Ancak, hedef cümlelerin öznesi 2. çokluk şahıstır. Yüklemi herhangi bir şahıs eki almamıştır; dolayısıyla 3. teklik şahsa göre çekimlenmiştir.

- *Men padişaniñ oğlu, seni görelim béri men saña aşık bolup yörün.*
(TEA 10, 122)

> “Ben padişahın oğluyum; seni gördüğümden beri sana aşık oldum.”
(TEA 10, 122)

= -Ben padişahın oğluyum, seni gördüğümden beri sana âşığım (= seni seviyorum).

Türkiye Türkçesindeki *-Dan beri* yapısının bağlandığı bitimli fiil, şimdiki zaman, şimdiki zamanın hikâyesi / rivayeti gibi süreklilik bildiren bir zaman eki almış olmalıdır. Yukarıdaki kaynak cümlelerin yüklemi de süreklilik bildiren *-Ip yör-* yapısıyla kurulmuştur. Ancak, hedef cümlede *-Dan beri* yapısı, bilinen geçmiş zaman eki almış olan bir bitimli fiile bağlanmıştır. Üstelik son sınırı vurgulayan⁶⁴ bir fiil olan *âşık ol-*'un, kaynak cümledeki süreklilik anlamını vermesi de mümkün değildir. Hedef cümlelerin düzgün ve kaynak cümlede kastedilen anlamı yansıtacak biçimde kurulabilmesi için ön sınırı vurgulayan *sev-* fiilinin kullanılması ve bu fiile şimdiki zaman ekinin getirilmesi gerekir. Ayrıca hedef cümle, isim cümlesi biçiminde de kurulabilir.

Onun kellesi şatlap dur eken. Hezzet-hormat etmekden geçen, gaytam ayalı yine-de öñküsi yalı kaşını çıtıp oturmuş. (NH, 128)

> Başı da çok ağrıyan Hoca'yı hanımı izzet-ikram şöyle dursun, her zamanki gibi kaşını çatıp oturmaktadır. (NH, 129)

= Onun başı ağrıyormuş (= zonkluymuş). Karısı, izzet ikram göstermek şöyle dursun, her zamanki gibi kaşlarını çatıp oturuyormuş.

⁶⁴ Türkiye Türkçesindeki fiillerin sınır vurgulaması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Johanson 1971; Uğurlu 2003.

Yukarıdaki hedef cümlede [Başı da çok ağrıyan Hoca] unsuru cümledeki hiçbir fiil tabanına bağlanmamış; adeta boşlukta bırakılmıştır. Bunun sonucunda da cümlenin yapısı bozulmuştur.

Bir gün Ependi gadımı zatlar satıyan bazardan geçip baryarka, della-lıñ bir kılıcı üç müñ teññä satcak bolup yörenini görür. (NH, 172)

> Hoca, bir gün antika eşyaların satıldığı çarşıda gezerken bakmış ki mezada konmuş bir kılıcı, tellâlin bağırarak üç bin akçeye sattığını görür. (NH, 173)

= Hoca, bir gün antika eşyaların satıldığı çarşıdan geçerken, tellâlin bir kılıcı, üç bin akçeye satmaya çalıştığını görmüş.

Yukarıdaki kaynak cümlenin unsurları tek bir bitimli fiile bağlanmıştır. Cümlenin aktarımında ise *ki* ile birbirine bağlanan iki farklı cümle kullanılmıştır. Ancak iki cümlenin yüklemeleri şahıs ve zaman yönünden birbiriyle uyumlu değildir. Cümle aslına sadık kalınarak *ki* kullanılmadan aktarılmalıdır. Ancak, kaynak cümlede olmadığı hâlde *ki* kullanılacaksa cümlenin aktarımı şöyle olabilir: *Hoca, bir gün antika eşyaların satıldığı çarşıdan geçerken bakmış ki tellâl bir kılıcı üç bin akçeye satmaya çalışıyor.*

Hanı, dur bakalı, nâhili gezelenç etmelidiğini biz saña mazalıca görkezis diyip, ellerine ilen zatlari bilen Ependiniñ çem gelen yerine urup, govı süvuna değıpdirler. (NH, 46)

> Dur, derler, biz sana gezmeyi, dünyanın kaç bucak olduğunu gösterelim. Hepsi birden, başına üşüşüp Hoca'yı neresine rast gelirse bir iyice döverler, yere sererler. (NH, 47)

= Dur bakalım, nasıl gezileceğini biz sana gösteririz deyip, ellerine geçirdikleri şeylerle rast gelen yerine vurarak Hoca'yı bir güzel dövmüşler.

Yukarıdaki hedef cümlede geçen [*neresine rast gelirse*] ifadesi bitimli veya bitimsiz herhangi bir fiil tabanına bağlanmamış ve boşlukta bırakılmıştır. Bunun sonucunda da, yapı bakımından düzgün bir cümle kurmak mümkün olmamıştır.

Näme üçin sen patı-putıñı göterip, munda geleydiñ diyip sorapdır. (NH, 226)

> Neden eşyalarını toplayarak buraya geldiniz, diye sorarlar. (NH, 227)

= Sen niçin pılını pırtını toplayıp buraya geldin, diye sormuş.

Yukarıdaki kaynak cümlelerin öznesi ile yüklemi, *patı-putıñı* kelimesindeki iyelik eki ve *geleydiñ* çekimli fiilindeki şahıs ekinden anlaşıldığına göre teklik-çokluk bakımından uyumludur. Ancak, bu uyum korunmadığı için hedef cümle düzgün kurulamamıştır.

3.2.3. İstem Hataları

Bilindiği gibi Türkçede yüklem türü bakımından isim cümlesi ve fiil cümlesi olmak üzere iki tip cümle vardır. Fiil cümlelerinde yüklem olan fiil, anlam bakımından gereklilik derecesine göre çeşitli boşluklar açar. Bu boşlukların sayısı her fiilde aynı değildir. Fiilin açtığı bu boşluklar, o fiilin anlamıyla ilgilidir ve o dilin kullanıcıları tarafından büyük ölçüde bilinir. Bitimli veya bitimsiz fiil tabanı, açtığı boşlukları istemine uygun tamlayıcılar vasıtasıyla önem derecelerine göre doldurur (Uğurlu 1999: 18 vd).

Fiil tabanının ilk boşluğunu dolduran dil birimi, birinci tamlayıcı; ikincisi, ikinci tamlayıcı vs. olarak adlandırılmaktadır. Meselâ, etken bir fiil tabanının birinci tamlayıcısı özne; ikincisi nesnedir. Tamlayıcılar, olmadıkları zaman fiilin anlamı eksik kalan “mecburî tamlayıcılar” ve bulunmaları hâlinde fiilin anlamını biraz daha belirginleştiren “ihtiyarî tamlayıcılar” olmak üzere iki kısımda incelenmektedirler (Uğurlu 2001).

Fiilin açtığı boşlukları dolduran bu tamlayıcılar aslında cümle unsurlarıdır. Cümle unsurları, yükleme doğrudan bağlanan ve onu çeşitli açılardan tamamlayan ya da duruma göre sınırlayan kelime veya kelime gruplarıdır.⁶⁵ Cümle unsurları isim cinsinden bir kelime olabileceği gibi kelime grubu da olabilir. Cümle unsurları yükleme bağlanırken, yüklem olan fiilin istemi doğ-

⁶⁵ Burada “tamamlama” ile “sınırlama” birbirine ters kavramlar olarak anlaşılmamalıdır; ikisi arasında sıkı bir ilişki vardır. Meselâ, “Kardeşim İstanbul’a gitti.” cümlesinde “İstanbul’a” kelimesi yüklemi yer bakımından hem tamamlamakta hem de sınırlamaktadır. Çünkü, buradan “Ankara’ya, Bursa’ya, Yozgat’a veya herhangi bir yere” değil de İstanbul’a gittiği anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle gidilen yer “İstanbul” ile sınırlanmaktadır.

rultusunda çeşitli hâl ekleri alırlar. Bu hâl ekleri fiilden fiile değişir; çünkü fiillerin istemleri birbirinden farklıdır.

Türk lehçeleri arasında söz dizimi düzeyindeki en önemli farklılık fiillerin istemindedir. Aslında Genel Türkçedeki bir çok fiil istem bakımından örtüşür; Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi gibi aynı temel lehçeye dayanan lehçeler arasında bu örtüşme oranı daha da yüksektir. Buna rağmen bazı fiillerin istemleri lehçeler arasında farklılık göstermektedir.

Aslında, istem bakımından hatalı olan cümlelerin tamamı yapı bakımından da bozuktur. Dolayısıyla, buradaki cümleler “3.2.2. Cümlede Yapı Bozukluğu” başlığı için de birer örnektir. Ancak, “istem” söz dizimi düzeyi için başlı başına bir konudur; bu sebeple istem hatalarını ayrı bir başlık altında incelemek, kanaatimizce daha doğru olacaktır.

Uğurlu, Türk lehçeleri arasındaki istem farklarının, aktarmalarda çeşitli hatalara sebep olduğunu iki ayrı çalışmasıyla ortaya koymuştur (2000; 2001). Bizim incelediğimiz metinlerde aktarma hataları içinde, istem hatalarının azımsanamayacak kadar çok olduğu görülmüştür. İstemden kaynaklanan aktarma hataları “Kaynak Lehçedeki İstemden Kaynaklanan Hatalar” ve “Kaynak Lehçedeki İstemden Kaynaklanmayan Hatalar” olmak üzere iki başlık altında incelenebilir:

3.2.3.1. Kaynak Lehçedeki İstemden Kaynaklanan Hatalar

Kaynak lehçedeki bazı fiillerin istemi hedef lehçedeki eş değerinin isteminden farklı olabilmektedir. İncelen metinlerde, aktarıcıların bazen bu farklılığa dikkat etmedikleri ve hedef lehçedeki fiili, kaynak lehçedeki eş değerinin istemiyle kullandıkları görülmüştür. Aşağıdaki örneklerde bu türden istem hataları vardır:

“Däli Domrulda” *Domruluñ gurı yap, car üstünden köpri gurup, ondan geçen geçmedikden paç-pul almağı, Nızli Çeçek bilen değışmeğı oyna çalım edyär.* (TTE)

> “Däli Dumrul”da Dumrul’un kuru bir dere üzerinden köprü kurup, ondan geçenden geçmeyenden haraç alması, Nızli Çeçek ile şakalaşması oyun gibidir. (YTE)

= “Deli Dumrul”da Dumrul’un kuru bir dere üzerine köprü kurup, geçenden de geçmeyenden de haraç alması, Nazlı Çiçek ile şakalaşması oyuna benzer.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *köprü gur-* fiili uzaklaşma hâli eki alan bir tamlayıcı istemekte; bu fiilin Türkiye Türkçesindeki eş değeri olan *köprü kur-* fiili ise yaklaşma hâli eki alan bir tamlayıcı istemektedir. Ancak cümlenin aktarımında yaklaşma hâli eki yerine, kaynak cümlede olduğu gibi uzaklaşma hâli ekinin kullanılması istem hatasına sebep olmuştur.

Nuhuñ tupanını başımızdan indercekler diysene – diyip, molla uludan dem aldı. (NTP, 105)

> Nuh Tufanını başımızdan indirecekler desene, deyip Molla içini çekti. (NTF, 109)

= Molla, Nuh Tufanı’nı başımıza indirecekler deyip, derin bir nefes aldı.

Buradaki örnekte, kaynak cümledeki *inder-* fiili uzaklaşma hâli ekli bir tamlayıcı almıştır. Türkiye Türkçesindeki *indir-* fiili ise, bu tamlayıcıyı yaklaşma hâli ekiyle istemektedir. Ancak cümlenin aktarımında bu farklılığa dikkat edilmediği için istem hatası yapılmıştır.

Elinde velin, cuvan gızıñ ganınıñ ısı gelyardı. (NTP, 34-35)

> Elinde ise genç kızın kanının kokusu geliyordu. (NTF, 38)

= Elinden ise genç kızın kanının kokusu geliyordu.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *el* kelimesi bulunma hâli ekiyle *gel-* fiiline bağlanmıştır. Cümlenin aktarımında da bu durum aynen korunmuştur. Ancak, Türkiye Türkçesinde *gel-* fiili kesinlikle bulunma hâli ekli bir tamlayıcı almaz. Bunun yerine uzaklaşma hâli eki getirilirse cümledeki istem hatası giderilmiş olur.

Çopan çölden doymaz, geday tayakdan. (TEA 10, 443)

> Çoban çölden doymaz, geda dayaktan. (TEA 10, 443) [Geda: Dilenci]

= Çoban çöle doymaz, dilenci dayağa.

= Çoban çölden bıkmaz, dilenci dayaktan.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *doy-* fiili uzaklaşma hâli eki alan bir tamlayıcı; hedef cümledeki eş değeri ise yaklaşma hâli eki alan bir tamlayıcı istemektedir. Ancak, hedef cümledeki tamlayıcıya kaynak cümlede olduğu gibi uzaklaşma hâli eki getirilmiş ve istem hatası yapılmıştır.

Ayrıca, Türkmen Türkçesindeki *doy-* fiilinin “bıkmak” anlamı da vardır (TTS, 172). Hedef cümlede *bık-* fiili kullanılırsa iki lehçe arasındaki istem farkı da ortadan kalkar.

Barıp deryaga tomaşa kılıp durdular. (TEA 10, 358)

> Varıp deryaya temaşa etti. (TEA 10, 358)

= Varıp ırmağı seyretti (= temaşa etti).

Yukarıdaki kaynak cümlede *deryaa* kelimesi *tomaşa kıl-* fiiline yaklaşma hâli ekiyle bağlanmıştır. Bu fiilin Türkiye Türkçesindeki eş değerleri olan *seyret-* ve *temaşa et-* fiilleri belirtme hâli eki istemektedir. Ancak, hedef cümledeki *derya* kelimesi, *temaşa et-* fiiline yaklaşma hâli ekiyle bağlanmıştır.

Baryarkalar, olarıñ öñünden bir süri keyik çıkıpdır. (TEA 10, 120)

> Giderlerken, onların önünden bir geyik sürüsü çıkmış. (TEA 10, 120)

= Giderlerken, onların önüne bir grup ceylan çıkmış.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi Türkmen Türkçesindeki *öñünden çık-* birleşik fiilinde, *öñ* kelimesi uzaklaşma hâli ekiyle *çık-* fiiline bağlanmaktadır. Türkiye Türkçesindeki eş değeri olan *önüne çık-* fiilinde ise *ön* kelimesi yaklaşma hâli ekiyle bağlanmaktadır. Ancak, cümlenin aktarımında bu farklılığa dikkat edilmemiş ve *ön* kelimesi *çık-* fiiline uzaklaşma hâli ekiyle bağlanmıştır.

Köp erenler munda mesgen tutandır, (TEA 11, 35)

> Çok erenler burada mesken tutmuştur, (TEA 11, 35)

= Birçok eren burayı mesken tutmuştur,

= Birçok eren buraya yerleşmiştir,

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *mesgen tut-* fiili bulunma hâli eki alan bir tamlayıcı istemektedir. Türkiye Türkçesindeki eş değerlerinden

mesken tut- belirtme hâli eki; *yerleş-* ise yaklaşma hâli eki istemektedir. Cümlelerin aktarımında *mesken tut-* fiili tercih edilmiş ve tamlayıcı, bu fiile bulunma hâli ekiyle bağlanmıştır.

Gelyenceniz üyünüzü sakların! (TEA 11, 352)

> Siz gelinceye kadar evinizi bakarım. (TEA 11, 352)

= Siz gelinceye kadar evinize bakarım.

Yukarıdaki kaynak cümlelerin yüklemi olan *sakla-* fiili, belirtme hâli ekli bir tamlayıcı almıştır. Cümlelerin aktarımında kullanılan Türkiye Türkçesindeki *bak-* fiili ise yaklaşma hâli eki alan tamlayıcı istemektedir. Fakat, hedef cümledeki tamlayıcı *bak-* fiiline, kaynak cümlede olduğu gibi belirtme hâli ekiyle bağlanmıştır. Ayrıca, *sakla-* fiilinin Türkiye Türkçesindeki bir başka eş değeri de *koru-* fiilidir ve bu iki fiil istem bakımından birbirleriyle uyumdadır. Ancak, burada *koru-* fiilini kullanmak metnin bağlamı açısından pek uygun düşmemektedir.

Sonra el-ele berip yaşap başlarıs- diyip, onuñ alın saçından oğşadım. (TEA 11, 197)

> Sonra el ele verip yaşamaya başlarız,- deyip perçeminden okşadım. (TEA 11, 197)

= Sonra el ele verip yaşamaya başlarız, deyip kâkülünü okşadım.

Yukarıdaki cümlede geçen *oğşa-* fiili uzaklaşma hâli ekli bir tamlayıcı; Türkiye Türkçesindeki eş değeri *okşa-* ise belirtme hâli ekli bir tamlayıcı istemektedir. Ancak cümlelerin aktarımında, kaynak cümlede olduğu gibi uzaklaşma hâli eki kullanıldığı için istem hatası yapılmıştır.

Son Çarı bilen Gözelin arasına çöp atıp bilmeceğine gözi yetdi-de, ol öz yanından Çarının üsti bilen tanışmağı yüreğine düvdi. (TEA 11, 111)

> Sonra Çarı ile Gözel'in arasına giremeyeceğini anladı da kendi kendine Çarı'nın vasıtasıyla Gözel'le tanışmayı niyet etti. (TEA 11, 111)

= Sonra, Çarı ile Gözel'in arasını bozamayacağını anladı ve Çarı vasıtasıyla onunla tanışmayı kafasına koydu (= tanışmaya niyet etti).

Yukarıdaki *yüreğine düv-* deyimini belirtme hâli ekli bir tamlayıcı almıştır. Bu deyim Türkiye Türkçesine *niyet et-*, *niyetlen-*, *kafasına koy-* biçimlerinde aktarılabilir. Bunlardan *niyet et-* ve *niyetlen-* yaklaşma hâli eki alan bir tamlayıcı; *kafasına koy-* ise belirtme hâli eki alan bir tamlayıcı istemektedir. Eğer cümlelerin aktarımında *kafasına koy-* tercih edilseydi, kaynak lehçe ile hedef lehçe arasında istem farkı olmayacaktı. Hedef cümlede *niyet et-* fiili tercih edilmiş ancak *yüreğine düv-* ile *niyet et-* arasındaki istem farkına dikkat edilmemiştir.

Emma men kolhoz bilen, oba adamları bilen, toprak bilen şeyle bir ısınışıpdım velin, olardan özñe ökece⁶⁶ minudam oñup bilmeceğime gözüm yetip durdı. (TEA 11, 289)

> Ama ben çiftlik ile, köy insanlarıyla, toprakla öylesine ısınmışım ki bunlardan ayrı bir dakika bile yaşayamayacağımı hissediyordum. (TEA 11, 289)

= Ama ben çiftliğe, köy insanlarına ve toprağa öyle bir ısınmışım ki bunlardan ayrı bir dakika bile yaşayamayacağımı anladım.

Buradaki kaynak cümlede geçen *ısınış-*, işteş çatılı olduğu için bu fiile bağlanan tamlayıcılar vasıta hâli eki almaktadır. Bu fiilin Türkiye Türkçesindeki eş değeri olan *ısın-* fiili ise yaklaşma hâli ekli tamlayıcı almaktadır. Ancak, hedef cümledeki tamlayıcılar *ısın-* fiiline vasıta hâli ekiyle bağlanmıştır.

Böyle işi oğlanlar göstermez. (TEA 11, 98)

> Böyle işi oğlanlar dayanamaz. (TEA 11, 98)

= Böyle bir işi çocuklar başaramaz.

Yukarıdaki cümlede geçen *göter-* fiili ile Türkiye Türkçesindeki eş değeri *başar-* fiilinin istemleri aynıdır; her ikisi de belirtme hâli ekli bir tamlayıcı istemektedir. Ancak, cümlelerin aktarımında *dayan-* fiili kullanılmıştır. Fakat, *dayan-* fiilinin yaklaşma hâli ekli bir tamlayıcı istediğinin bilinmemesi sebebiyle hata yapılmıştır.

⁶⁶ Doğrusu *yekece* olmalıdır.

Gorkusına ördek, gaz,

Asmanda urup pervaz, (ÇŞ, 65)

> *Korkusuna ördek kaz,*

Gökyüzünde çırpır kanat. (ÇŞ, 64)

= *Korkusundan ördek, kaz,*

Gökyüzünde kanat çırpır.

Yukarıdaki kaynak metinde geçen *gorkusına pervaz ur-* ifadesi Türkiye Türkçesine *korkusuna kanat çırp-* biçiminde aktarılmıştır. Oysa, bu yapı Türkiye Türkçesinde ancak *korkusundan + fiil tabanı – mAk* biçiminde kurulabilir. Bir başka ifadeyle, *korku – iyelik eki* yapısı, fiil tabanına ancak uzaklaşma hâli ekiyle bağlanabilir.

3.2.3.2. Kaynak Lehçedeki İstemden Kaynaklanmayan Hatalar

Kaynak lehçedeki fiilin istemi, hedef lehçedeki eş değerinin istemiyle uyumlu olmasına rağmen dikkâtsizlik, özensizlik, hedef lehçeyi iyi bilmeme ve yanlış kelime seçimi gibi sebeplerle hedef cümlede istem hataları yapılmaktadır. Kimi durumlarda, kaynak lehçedeki fiilin istemi, hedef lehçedeki eş değerinin isteminden farklı olsa bile, yapılan hata bu farklılıktan değil, hedef lehçedeki fiilin isteminin iyi bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki örneklerde kaynak lehçe ile hedef lehçe arasındaki istem farkından kaynaklanmayan hatalar vardır:

Türkmenistanın Prezidenti Saparmırat Türkmenbaşı bu esere ulı baha berip, spektaklı döredenlerin bir toparına hormatlı atları dakdı, Türkmenistanın Mağtımğulı adındaki Halkara bayrağını berdi. (TTE)

> *Türkmenistan'ın devlet başkanı Saparmurat Türkmenbaşı bu esere büyük değer vermiş, oyunda emeği geçenlerin bir kısmına saygıdeğer unvanları ve Türkmenistan Mağtımğulı uluslararası ödülünü uygun görmüştür. (YTE)*

= *Türkmenistan devlet başkanı Saparmırat Türkmenbaşı bu esere büyük değer vererek, oyuna emeği geçenlerin bir kısmına saygın unvanlar ve uluslararası Türkmenistan Mahtumkulu ödülünü verdi.*

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *döret-* fiili Türkiye Türkçesine *emeği geç-* biçiminde aktarılmıştır. Bu fiil Türkmen Türkçesinde “yaratmak, oluş-

turmak” anlamındaysa da, metinde bir tiyatro eserinin sahnelenmesi anlatılmaktadır; dolayısıyla böyle bir bağlamda *emeği geç-* deyiminin kullanılması doğrudur. Ancak, *emeği geç-* deyimi yaklaşıma hâli eki almış bir tamlayıcı istemektedir. Cümlelerin aktarımında bulunma hâli ekli bir tamlayıcının kullanılması istem hatasına sebep olmuştur.

Bir gün Ependä tanış talabanları gabat gelipdir. (NH, 48)

> Hoca, bir gün tanıdığı birkaç gündelikçi işçi rastlar. (NH, 49)

= Bir gün Hoca’ya tanıdığı işçiler rastlamış.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *gabat gel-* fiili ile Türkiye Türkçesindeki eş değeri *rastla-* fiili istem bakımından uyuşmaktadır; her iki fiil de yaklaşıma hâli eki almış bir tamlayıcı istemektedir. Ancak, hedef cümlede *rastla-* fiiline bağlanan tamlayıcı yalın hâldedir.

Bu yanlışlıkta, *Ependi* kelimesine yaklaşıma hâli ekinin getirilmesi sonucu ortaya çıkan uzunluğun yazıda gösterilmemesi de etkili olmuştur. Muhtemelen, kaynak cümledeki *Ependä* (*ependää* < *ependi-e*) kelimesi yalın hâlde zannedilmiştir.

Menem bir vagtkı bäbeğiñ bolup,

Yüzünden oğşayın, böküp boynuna... (ÇTŞ, 164)

> Ben de bir zamanki bebeğin olup,

Yüzünde okşayayım, atılıp boynuna... (ÇTŞ, 165)

= Ben de bir zamanki bebeğin olup,

Yüzünü okşayayım, atılıp boynuna...

Türkiye Türkçesindeki *okşa-* fiili belirtme hâli eki almış bir tamlayıcı istemektedir. Ancak, yukarıdaki hedef cümlede bu fiile bulunma hâli ekli bir tamlayıcı bağlanmıştır. Bu hata, iki lehçe arasındaki istem farkından kaynaklanmamaktadır. Çünkü, örnekte de görüldüğü gibi Türkmen Türkçesindeki *oğşa-* fiili, uzaklaşıma hâli ekli tamlayıcı almıştır.

Kakamızda yamanlığıñ barmıdı? (NTP, 220)

> Babamızdan bir intikamın mı vardı? (NTF, 234)

= Babamıza (karşı) bir kinin mi vardı?

Yukarıdaki örnekte, hedef cümlenin yüklemi ile “*babamızdan*” tamlayıcısı istem bakımından uyumsuzdur. Buradaki tamlayıcıda uzaklaşma hâli eki yerine yaklaşma hâli eki kullanılmalıdır.

Çobanıñ kinayalı sözüni gatu gören şahir oğlınıñ şıgır okayşına diñ salıdır. (TEA 10, 93)

> Çobanın kinayeli sözünden öfkelenen adam, şair oğlunun şiir okuyuşuna kulak vermiş. (TEA 10, 93)

= Çobanın kinayeli sözüne öfkelenen şair, oğlunun şiir okuyuşuna dikkat etmiş. (TEA 10, 93)

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *gatu gör-* deyiminin tamlayıcısı belirtme hâli eki almıştır. Bu deyim Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan *öfkelen-* fiili ise yaklaşma hâli ekli bir tamlayıcı istemektedir. Ancak, cümlenin aktarımında *öfkelen-* fiilinin tamlayıcısı uzaklaşma hâli eki almıştır. Burada kaynak lehçedeki fiilin istemi korunmadığına göre, yanlışlık tamamıyla hedef lehçeyi iyi bilmemekten ileri gelmektedir.

Ol özünüñ éhli yigrencini köne kepbeciğidir, tozgun yorganı bilen paylaşardı. (TEA 11, 521)

> O bütün nefretini köhne kepbeciği ve tozlu yorganı paylaşırdı. (TEA 11, 521)

= O bütün nefretini eski kulübesi ve tozlu yorganıyla paylaşırdı.

Türkmen Türkçesindeki *paaylaş-* ile Türkiye Türkçesindeki eş değeri *paylaş-* istem bakımından uyuşmaktadır. Buna rağmen, kaynak cümledeki *paaylaş-* fiiline vasıta hâli ekiyle bağlanan tamlayıcı, hedef cümledeki *paylaş-* fiiline yalın hâlde bağlanmıştır.

*Şodan*⁶⁷ *meniñ arımı alıp bersene! diyyer.* (TEA 10, 68)

> Şunun benim öcümü alıversene! der. (TEA 10, 68)

= “Şundan benim öcümü alıversene!” der.

---

⁶⁷ Doğrusu *şondan* olmalı.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *alıp ber-* fiili ile Türkiye Türkçesindeki eş değeri *aliver-* fiilinin istemleri aynıdır. Başarılı bir aktarma yapabilmek için kaynak cümledeki fiilin istemini olduğu gibi almak yeterlidir. Buna rağmen, hedef cümlede istem hatası yapılmıştır. Üstelik ilgi hâli eki, tamlayıcıların yükleme bağlanmasında kesinlikle kullanılmaz; dolayısıyla buradaki hatanın hiçbir izahı olamaz.

3.2.4. Cümlede Anlam Bozukluğu

Aktarılan metinlerdeki bazı cümleler, tamlayıcıların yükleme bağlanması açısından düzgün olduğu hâlde anlam bakımından bozuktur. Bu hata tipi, genellikle kelimeler arasındaki anlam ilişkisine dikkat etmeme, yanlış kelime kullanma ya da kaynak lehçedeki bir ifadenin hedef lehçeye uygun olmasına rağmen uyarılarak cümlenin aktarımında kullanılması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Aslında, “kelime” kısmında incelenen cümlelerin birçoğu da anlam bakımından bozuktur. Örneklerde de görüleceği gibi, bir kelimenin yanlış kullanımını cümlenin tamamının anlamını bozabilmektedir.

Onı sürenden çekip çıkarıdır. (NH, 148)

> Onu inin deliğinden çekip çıkarır. (NH, 149)

= Onu inden çekip çıkarmış.

Türkmen Türkçesindeki *süren* kelimesi “in” anlamındadır (TTS, 593). Ancak, yukarıdaki örnekte “inin deliği” biçiminde aktarılmıştır. Türkiye Türkçesinde böyle bir kullanım yoktur; “inin deliği” ifadesinden, “indeki bir delik” anlamı çıkarılabilir. Metinde bir insandan bahsedilmektedir; dolayısıyla, insanın indeki küçük bir deliğe sığması ve buradan çıkarılması söz konusu olamaz.

Ependi heniz yaş yiğitkä hem ondan şu gürrüni yığı-yığıdan eşidiyâr eken. (NH, 192)

> Hoca, henüz genç bir çocukken ondan bu sözü sık sık işitirmiş. (NH, 193)

= Hoca henüz gençken ondan bu sözü sık sık işitirmiş.

Yukarıdaki örnekte, kaynak cümledeki *yaaş yiğit*, hedef cümleye “genç bir çocuk” biçiminde aktarılmıştır. Ancak, metnin bağlamında *genç çocuk* ifadesinden ne kastedildiğini anlamak mümkün değildir. Zaten, Türkiye Türkçesindeki *genç* ve *çocuk* kelimelerinin anlamları dikkate alındığında bu kelimelerin bir sıfat tamlaması yapısında bir araya gelmelerinin pek mümkün olmayacağı açıktır. Hedef cümlede anlamının düzgün olabilmesi için *yaaş yiğit* tamlaması, *genç* veya *delikanlı* kelimeleriyle Türkiye Türkçesine aktarılmalıdır.

Onsoñ pañşanıñ oğlu Maral bilen keyiği öylerine getirip, keyige gızıldan ahır, kümüştenden köken edip, mahmaldan cul tikdiripdir. (TEA 10, 122)

> Ondan sonra padişahın oğlu, Maral ile geyiği evlerine getirip geyiğe altından ahır, gümüşten ip bağlamış, ipekten de çul diktirmiş. (TEA 10, 122)

= Ondan sonra padişahın oğlu, Maral ile ceylanı evlerine getirip ceylana altından ahır, gümüşten ip yapmış; kadifeden çul diktirmiş.

Yukarıdaki hedef cümlede, *altından ahır* tamlaması *bağla-* fiiline bağlanmıştır. Oysa, “altından ahır”ın “ceylan”a bağlanması anlam yönünden mümkün değildir. Burada *bağla-* yerine *yap-* fiili kullanılırsa cümlede anlamdaki bozukluk düzeltilmiş olur.

Seniñ kel guluñ bahası ören gımmat, munuñ sebebi nême? diydi. (TEA 10, 190)

> Senin kel kölenin değeri çok pahalı, bunun sebebi nedir? dedi. (TEA 10, 190)

= “Senin kel kölen çok pahalı (= kölenin fiyatı çok fazla), bunun sebebi nedir?” dedi.

Yukarıdaki hedef cümlede geçen “değeri çok pahalı” ifadesinin anlam yönünden Türkiye Türkçesine uygun olmaması, cümlede anlamı bozmuştur. Bunun yerine “çok pahalı” veya “fiyatı çok fazla” ifadelerinden biri kullanılmalıdır.

-Şu topların sesini kim gapdırıp bilyer? (TEA 11, 329)

> -Bu topların sesini kim susturabilecek? (TEA 11, 329)

= -Bu topların sesini kim kesebilir?

Buradaki hedef cümlede geçen “sesini susturmak” ifadesi yerine, sadece “susturmak” kelimesi veya “sesini kesmek” ifadesi kullanılırsa, cümledeki anlam bozukluğu giderilmiş olur.

“*Piyada soğanın gabiğam yük*” diye midi bir goñşım. (TEA 11, 543)

> “*Yayan soğanın kabuğu bile yüküdür*” demişti bir komşum. (TEA 11, 543)

= “*Yayaya, soğanın kabuğu bile yüküdür*” demişti bir komşum.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *piyaadaa* (< *piyaada-a*) kelimesindeki dolaylı uzunluğun fark edilememesi, hedef cümlenin anlam yönünden düzgün kurulmasını engellemiştir. Hem hedef cümledeki “yayan soğan” ifadesinin Türkiye Türkçesinde bir anlam ifade etmemesi hem de bu ifadenin diğer unsurlarla anlamca uyumsuz olması, cümlenin anlamını bozmuştur.

Ahırı bir motosikliñ bahasına yeter yalı pul topladı. (TEA 11, 214)

> *Bir motor parasına yetecek kadar parası oldu.* (TEA 11, 214)

= Sonunda *bir motosiklet almaya yetecek kadar para biriktirdi.*

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen “*bir mototsikliñ bahasına yeter yalı pul*” ifadesi, kelimesi kelimesine Türkiye Türkçesine uyarlandığı için hedef cümlenin anlamı bozulmuştur. Çünkü, Türkiye Türkçesinde “bir motor parasına yetecek kadar para” ifadesi anlam yönünden doğru kabul edilemez.

Ceren ozalkı geplenlerin köpüsünün sözüne düşünmedi. (TEA 11, 164)

> Ceren önceki konuşmaların *hepsini* de *anlamamıştı*. (TEA 11, 164)

= Ceren, önceki konuşanların *çoğunun sözlerini anlamadı*.

Buradaki hedef cümlede geçen “hepsini de anlamamak” ifadesi anlam yönünden Türkiye Türkçesine uygun değildir. Bunun yerine “hiçbirini anlamamak” ifadesi kullanmak cümlenin anlamını düzeltir; ancak kaynak cümlede bu kastedilmemektedir. Yukarıdaki kaynak cümleyi kelimesi kelimesine aktarmak, hedef cümlenin anlamlı olması için yeterlidir.

Gızıñ hem her bir öñ yeteni gülüne gondurıp yöresi gelenok. (NTP, 95)

> Kız da *her bir* aptalı çiçeğine kondurmak istemiyor. (NTF, 99)

= Kız da *hiçbir* aptalı çiçeğine kondurmak istemiyor.

Yukarıdaki hedef cümlede geçen “her bir” ifadesi olumsuz yapıdaki yüklemle anlam yönünden uyuşmamaktadır. Bunun yerine “hiç bir” ifadesinin kullanılması, cümledeki anlam bozukluğunu giderir.

3.2.5. Cümle Eksikliği

Yapılan aktarmalarda, kaynak metindeki bazı cümlelerin hedef metne aktarılmamasından kaynaklanan hatalara rastlanmaktadır. Bu durumda, kaynak metnin anlamının hedef metne tam olarak yansıtılması mümkün olmamaktadır. Aşağıdaki örneklerde, kaynak metindeki altı çizilmiş cümleler hedef metne aktarılmamıştır:

Ahır soñı onuñ barmagından dişledim, ol elini agzına yetirdi, şol bada men onuñ elinden sırdım-da, ayakaldığına geçdim... (TEA 11, 189)

> Sonunda onun elinden ısırđım, tırısı kaçtım... (TEA 11, 189)

= Sonunda onun parmağını ısırđım, o elini ağzına götüşdü, o anda ben onun elinden kurtuldum ve kaçıp gittim.

–Kim bolarsın, näme gerek diyip ondan sorapdır. (NH, 44)

> –Kim o? der. (NH, 45)

= “Kimsin, ne istiyorsun?” diye ona sormuş.

Öñi-soñı ertir kıyamet gopcak bolsa, geymiñ nämä derkarı bar diyipdir. (NH, 52)

> Bugün yarın kıyamet kopacak! der. (NH, 53)

= Bugün yarın kıyamet kopacaksa, elbiseye ne gerek var, demiş.

Ayalı ondan:

–Yeri, bu gicäñ içinde ili örüzip, nämäñ davasını edyärler? Hiy bilip bildiñmi? –diyip sorapdır. (NH, 50)

> Karısı sorar:

–Efendi, Kavganın aslı neymiş? (NH, 51)

= Karısı ona:

-Bu gece yarısında herkesi uyandırıp neyin kavgasını ediyorlar? Öğrenebildin mi? diye sormuş.

3.2.6. Cümle Fazlalığı

İncelenen eserlerde, hedef metindeki bazı cümlelerin kaynak metinde karşılığının olmadığı görülmüştür. Aktarıcılar, kaynak metinde geçmediği hâlde kendi tasarruflarıyla hedef metne bazı cümleler ilave etmişlerdir. Bu durumda, metnin aslından uzaklaşma söz konusu olmaktadır. Aşağıdaki örneklerde, hedef metinde altı çizilmiş cümleler kaynak metinde bulunmamaktadır:

Bay-bay-ov! Ependi muni kim beytdi diyip, gıgırışıpdırlar. (NH, 52)

> -Hoca bunu kim yaptı diye bağrışirlar. Yandığını anlayıp, ne yaptın a Hoca derler? (NH, 53)

= -A Hoca, bunu kim böyle yaptı, diye bağrışmışlar.

İçi yangınlı Ependi dostlarınıñ ähli geyim gecimini yanıp duran oduñ içine oklapdır. (NH, 52)

> Herkes kendi âlemindeyken Hoca, dostlarının elbiselerini toplar, kuzunun kızardığı ateşe atar, güzelce yakar. (NH, 53)

= İçi yanan Hoca, dostlarının bütün giysilerini yanmakta olan ateşe atmış.

Gel govusu muni soyup iyäyeli diyipdir. (NH, 52)

> Gel, şunu kesip kebab edelim, yeyip içelim. Hiç olmazsa karnımızda olsun. (NH, 53)

= Gel, en iyisi bunu kesip yiyelim, demiş.

Onun öyünüñ ilerisinde kiçirek bir alañ bar eken. (NH, 34)

> Evinin önünde küçücük bir tepe varmış, orayı görür, "hah" der, "tam yerini buldum." (NH, 35)

= Evinin önünde küçücük bir tepe varmış.

İliñ urşı bilen ne işin, çığırışı bilen ne işiñ? (NH, 50)

> -Yat a Efendi! Elin kavgasıyla, bağırışı çağırışıyla senin işin yok.
(NH, 51)

= -Elin kavgasıyla, bağırmasıyla ne işin var?

Ependi gulak asman, yorğanını yapınca edinip, daş çıkıpdır. (NH, 50)

> Hoca dinlemez, gece serinliğinde üşümeyeyim diye sırtına yorganı alır, "dur bakalım, işin aslı nedir?" diye sokağa çıkar. (NH, 51)

= Hoca kulak asmayıp, yorganını sırtına alarak dışarı çıkmış.

Yok, men dişlämok, onuñ özi dişledi diyipdir. (NH, 56)

> Hayır der, o kendi kulağını ısırđı, bana iftira ediyor. (NH, 57)

= Hayır, ben ısırmadım, onun kendisi ısırđı, demiş.

Derrev ok-yayı getir diyipdir. (NH, 58)

> Karı der, ver şu oku, yayı, hırsız var. (NH, 59)

= Hemen oku yayı getir, demiş.

Bir gün Ependi täret kılıp oturka, bir ayağına suv yetmändir. (NH, 62)

> Hoca abdest alırken, su yetişemez, o da sol ayağını yıkamaz. (NH, 63)

= Bir gün Hoca abdest alırken bir ayağına su yetmemiş.

3.2.7. Cümleyi Farklı Anlamda Aktarma

Hatalı aktarılmış cümleler, hatanın tipi ne olursa olsun, anlam yönünden az veya çok oranda aslından uzaklaşmaktadır. Herhangi bir hata tipinde, hedef cümlede kastedilmeyen anlamlara gelen veya kastedilen anlamı tam olarak yansıtmayan cümleler ortaya çıkmaktadır. Hatta bu tür cümleleri, hedef metin ile kaynak metni karşılaştırmadan da, kolaylıkla tespit etmek mümkündür.

Hedef metindeki hatalı aktarılmış cümlelerin bir kısmı daha zor tespit edilmektedir. Çünkü bu cümleler, tek başlarına değerlendirildiğinde genellikle anlamlı görünmekte; ancak hedef cümlede kastedilen anlamın dışında,

farklı bir anlam taşımaktadır. Bu tür cümleler, ancak metnin bütünlüğü dikkate alındığında ve kaynak metin ile hedef metin, kelimesi kelimesine karşılaştırıldığında tespit edilebilmektedir. Aşağıda bu tür cümlelerin tipik örnekleri verilmiştir.

Emma kişi kızına bir zat diyip bolyarmı?! (NTP, 57)

> Ancak başkasının kızına müdahale edemezdi. (NTF, 62)

= Ancak başka biri, kızına bir şey diyebilir mi?!

Yukarıdaki hedef cümle anlam bakımından doğrudur. Ancak, kaynak cümledeki *kişi ve gızı* kelimeleri [*kişi gızı*] biçiminde bir tamlama zannedilmiş ve cümle, kastedilenden farklı anlamda aktarılmıştır.

Ey adamlar, adamlar! Göle bakyan diyip, özüñem gölä övrülmeli däl.
(NTP, 101)

> Ey insanlar! Dana bakıyor diye kendiniz de dana oluyorsunuz. (NTF, 105)

= Ey insanlar! Dana besliyorsunuz diye kendiniz de dana olmak zorunda değilsiniz.

Yukarıdaki örnekte, hedef cümle anlam ve yapı bakımından doğru kurulmuştur. Ancak, hedef cümlelerin anlamı kaynak cümlede kastedilenden tamamen farklıdır.

*Men yıkılmadık bolsamam düşcek bolup gelyärdim, diyip, gaytam özle-
rini müynürgedip baryarmış. (NH, 96)*

> Düşmesem bile zaten inecektim, diyerek tekrar eşeğine binip gider.
(NH, 97)

= Ben düşmesem de inecektim, diyerek tersine onları utandırmış.

Yukarıdaki hedef cümle, kaynak cümlede kastedilenden farklı bir anlama gelmektedir. Kaynak metne göre, Nasreddin Hoca eşeğinden düşmüş, ancak “zaten inecektim” diyerek durumu kurtarmaya çalışmıştır. Oysa, hedef cümleden böyle anlam çıkarmak mümkün olmamaktadır.

Şonun için, hanın abrayını gum-tozana garma bilen peseltmen, mirapçılığı pilin gulağından çörek iyyen adamın birine tabşıralın. (TEA 11, 78)

> Onun için toza toprağa karıştırıp itibarını düşürmeden mirapçılığı kazmanın küreğın sapından ekmek yiyen adamlardan birine verelim. (TEA 11, 78)

= Onun için Hanın itibarını toza toprağa karıştırıp düşürmeden mirapçılığı ekmeğini taştan çıkararak bir adama verelim. [mirap: tarım yapılan yerlerde su paylaşımına önderlik eden kimse (TDS, 445)]

Yukarıdaki kaynak cümlede bahis konusu olan “itibar”, “han”a aittir. Ancak, hedef cümleden “itibar”ın, “mirapçılık”a ait olduğu anlamı çıkmaktadır.

Bay oğlı muña monça bolyar: (TEA 10, 73)

> Ağanın oğluna çok sevinir. (TEA 10, 73)

= Ağanın oğlu buna çok sevinir.

Yukarıdaki kaynak cümlede özne, *baay oğlı*'dir. Dolayısıyla, cümlede aktarımında da bu durumun korunması gerekir. Ancak, hedef cümlede *ağanın oğlu* tamlamasının özne olmaması sebebiyle cümlede anlamı farklı yöne kaymıştır.

Atlanıp ava gider,

Tavşanlı dağa gider, (TEA 10, 38)

> Atlanıp ava gider,

Tavşan dağa gider, (TEA 10, 38)

= Atlanıp ava gider,

Tavşanlı dağa gider,

Buradaki kaynak cümlede geçen *tavşanlı* kelimesindeki *-lı* eki aktarmada dikkate alınmamıştır. Bunun sonucunda kaynak cümlede *daağ* kelimesinin sıfatı olan *tavşanlı* kelimesi, hedef cümlede *tavşan* biçiminde aktarılmış ve cümlede özne olmuştur. Bu sebeple de, kaynak cümle farklı bir anlamda hedef lehçeye aktarılmıştır.

Çobanıñ kinayalı sözünü gati gören şahir oğlınıñ sığır okayısına diñ salıdır. (TEA 10, 93)

> Çobanın kinayeli sözünden öfkelenen adam, şair oğlunun şiir okuyuşuna kulak vermiş. (TEA 10, 93)

= Çobanın kinayeli sözüne öfkelenen şair, oğlunun şiir okuyuşuna dikkat etmiş. (TEA 10, 93)

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen kelime grupları aktarıcılar tarafından tam olarak çözülememiştir. Bunun sonucunda da, kaynak cümle farklı anlamda aktarılmıştır.

Saylap alsan yağşı atdan, gözelden,

Bu dünyede doymak barmı hezilden, (TEA 11, 37)

> Seçip alırsan iyi, güzel atlardan,

Bu dünyada doymak olur mu zevke, (TEA 11, 37)

= Seçip alırsan iyi attan, gözelden,

Bu dünyada doyulur mu zevke.

Yukarıdaki örnekte, “*yağşı aatdan, gözelden*” ifadesi aktarıcılar tarafından yanlış anlaşıldığı için, kaynak cümle farklı anlamda aktarılmıştır.

4. CÜMLE ÜSTÜ BİRİMLERDEKİ HATALAR

Dile; ses, ek, kelime, kelime grubu, cümle gibi farklı düzeylerde yaklaşmak mümkündür. Bir edebî eser söz konusu olduğunda bu düzeylerden daha çok metnin bütünü ön plâna çıkar; çünkü mesaj metnin tamamındadır. Bu sebeple, bir cümlede yapı ve anlam bakımından bir düzen ve kelimeler arasında uyum gerektiği gibi edebî metinlerde de cümleler, paragraflar ve bölümler arasında anlam, üslûp vs. yönlerden uyum ve bütünlük olması gerekir.

Son dönemlerde dilbilimi alanında, en büyük dil biriminin cümle olmadığı; cümleden büyük dil birimlerinin de bulunduğu yolunda çalışmalar yapılmaktadır. Kelimelerin tek başlarına anlamları önemli değildir; önemli olan cümle içerisindeki anlamları ve kullanımlarıdır. Aynı şekilde, cümlelerin anlamları da tek başına bir durumu anlatmaya yetmeyebilir. Bu durumda cümlelerin bağlı bulunduğu üst sistem olan cümleden büyük dil birimlerinin dikkate alınması gerekir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Üstünova 2001a ve 2001b'ye bakılabilir.

Metin aktarımında, kaynak metindeki cümleden büyük dil birimlerinin anlam ve yapı bütünlüğü dikkate alınmalıdır. Tek tek bakıldığında problemleri görünmeyen kimi cümleler, metnin bütünlüğü içerisinde anlam veya üslûp yönünden düzgün olmayabilir.

İncelenen eserlerde, cümle üstü dil birliklerindeki cümleler arasında anlam, yapı ve üslûp yönünde uyumsuzlukların olduğu durumlara rastlanmıştır. Aşağıdaki örnek metinlere bu açıdan bakılabilir:

/.../ tut ağacı asla duzdan gorkmayar. Ol hasam beter duzi yerden sorup alyar. Bu usulün üç hili peydası bar. Hem şor kem-kemden duzdan azat bolyar, hem tut ağaçları ol köçeleri bağa menzedyer, hem-de tut yaprakları yüpek gurçuklarına tükeniksiz iymit bolar. (TEA 11, 174)

> /.../ dut ağacı asla tuzdan korkmaz. O, tuzu topraktan daha da beter emip alır. Bu usulün üç türlü faydası vardır. Hem çorak yerler gittikçe tuzdan

kurtuluyor, hem dut ağaçları bölgeleri bağa benzetiyor, hem de dut yaprakları ipek kurtçuklarına bitmez tükenmez besin olur? (TEA 11, 174)

= /.../ dut ağacı asla tuzdan korkmaz. Tuzu topraktan iyice emerek alır. Bu usulün üç tane faydası vardır. Hem çorak yerler gittikçe tuzdan kurtulur, hem dut ağaçları buraları bahçeye çevirir, hem de dut yaprakları ipek böceklerine bitmez tükenmez besin olur.

Yukarıdaki hedef metinde, cümlelerin yüklemelerinden bir kısmı geniş zaman, bir kısmı da şimdiki zaman eki almıştır. Aynı paragrafta farklı zamanların kullanılmış olması metnin üslûbunu bozmuştur.

Kemine görse, öy eyesi bir zat gaynadyarmış. Emma ol “gaynatma” bişer yerde bişmeyér. Oglanlar yatışyarlar. Ahırı kemine olarıñ néme gaynadyandıklarını sorapdır. (TEA 10, 69)

> Kemine baksa, ev sahibi bir şey kaynatmaktaymış. Fakat o “kaynatma” bir türlü pişmemiş. Çocuklar yatarlar. Sonunda Kemine onların ne kaydattıklarını sorar. (TEA 10, 69)

= Kemine bakar ki, ev sahibi bir şey pişiriyor. Fakat o “kaynatma” bir türlü pişmez. Çocuklar yatarlar. Sonunda Kemine onların ne pişirdiklerini sorar. [kaynatma: bir tür et yemeği]

Yukarıdaki metnin aktarımında “zaman” tercihlerinde aslına sadık kaldığı takdirde cümleler arasında uyumsuzluk olmaktadır. Bu uyumsuzluğu ortadan kaldırmak için, hedef metindeki “zaman”ları hedef lehçenin üslûbuna göre belirlemek gerekir.

-Elbetde sen haklı. Derecäñ uludığına, mertebäñ beyikdiğine düşünyän. Seniñ rehimsiz, ganhorlığıñı da bilyän. Yöne men saña hayran galyan. Ya-ha hiç san bileñok, ya da sen biz yalı et bilen süñkden yasalan adam däl. (NH, 116)

> -Elbette, haklısınız. Büyük hükümdar olduğun kesin. Aynı zamanda da acımasız, hunhar bir hükümdarsınız. Fakat söylediklerine şaşıyorum. Ya siz sayı nedir bilmiyorsunuz, yahut da siz bizim gibi et ile kemikten oluşmuş bir insan değilsiniz! (NH, 117)

= -Elbette, haklısın. Derecenin, mertebenin yüksek olduğunu anlıyorum. Senin acımasız ve kan dökücü olduğunu da biliyorum. Fakat ben sana şaşıyorum. Ya sen sayı nedir bilmiyorsun, ya da sen bizim gibi etten kemikten yaratılmamışsın.

Yukarıdaki kaynak metinde şahıs ve iyelik ekleri hep 2. teklik şahsa göredir. Ancak, metnin aktarımında bazen 2. teklik, bazen de 2. çokluk şahıs tercih edilmiştir. Bunun sonucunda da metindeki cümleler arasında uyum sağlanamamıştır.

Olar özlerinde okuvlı alımıñ yokduğunu tas boyun ekenler. Yene de:

-Yok, bolup bilcek zat däl. Hökman bir çikalğa tapmak gerek diyen neticä gelipdirler. (NH, 116)

> Onlar şehirlerinde okumuş âlimin yokluğunu kabul edecekleri zaman birisi:

Hayır böyle şey olmaz. Mutlaka bir çıkar yol bulmamız lazım diye anlaşırlar. (NH, 117)

= Onlar içlerinde okumuş bir âlimin olmadığını tam da kabul edeceklermiş. Fakat:

Olacak şey değil. Mutlaka bir çıkar yol bulmak lâzım şeklinde bir karara varmışlar.

Yukarıdaki örnekte, hedef metindeki iki cümle ayrı ayrı düşünüldüğünde düzgün görünmektedir. Ancak, iki cümlenin birbiriyle olan anlam ve yapı ilişkisi bozuktur.

Ol cahut bir gün gelip aytdi:

“Ey Babarövşen, bu gün meniñ pulumu bergil ya meniñ dinimge girgil, bolmasa gızıñni maña bergil” diydi. (TEA 10, 353-354)

> Ol musevi bir gün gelip dedi:

“Ey Baba Ruşen, ya bu gün benim paramı ver, ya benim dinime gir, ya da kızını bana ver” dedi. (TEA 10, 353-354)

= O Musevi bir gün gelip şöyle dedi:

-Ey Babarövşen, bu gün ya benim paramı ver, ya benim dinime gir, ya da kızını bana ver.

Yukarıdaki örnekte de, hedef metindeki cümleler arasında uyumsuzluk vardır. Çünkü, *dedi* kelimesi her iki cümlede de kullanılmıştır. Bu hata, kaynak metnin kelimesi kelimesine aktarılmaya çalışılmasından kaynaklanmıştır.

Yaşı kırk tövereği, müçeneklenen gırçuv sakğallı ol adam Govşut handı. Ol on yıl mundan ozal dünyeden öten Yazdurdı hanıñ ulı oğludı. Sarağtda yaşayan türkmenleriñ kethudalarınıñ biridi, tekeleriñ barcamlı hem sılanyan maşgalasındandı. Govşut Hanıñ garrı atasına Akmemmet serdar diyyerdiler. Akmemmet serdar öz dövründe gılıç tutmağıñ, edermenliğıñ nemediğini tanadıp giden adamdı. Ol Nedir şanıñ garşısına atlanan serdarlardandı. Govşut hanı hem ilat Akmemmet serdariñ edermen adama minasıp ağıtğı hasap edyerdi. (TEA 11, 418)

> Yaşı kırk civarında, yoluk yoluk kırçıl sakallı adam Govşut Han'dı. O, bundan on yıl önce vefat eden Yazdurdı Han'ın büyük oğluydu. Saragt'ta yaşayan Türkmenlerin kethüdalarından biriydi. Tekelerin zengin ve hürmet edilen bir ailesindendi. Govşut Han'ın yaşlı babasına Akmehmet Serdar diyorlardı. Akmehmet Serdar, kendi devrinde kılıç kullanmanın gözü pekliğine ne olduğunu gösterenlerdendi. O, Nadir Şah'ın karşısına çıkan liderlerdendi. Govşut Han'ı halk da, Akmehmet Serdar'ın kahraman bir adama münasip torunu olarak görüyordu. (TEA 11, 418)

= Yaşı kırk civarında, seyrek kırçıl sakallı o adam Govşut Handı. O, bundan on yıl önce vefat eden Yazdurdı Hanın büyük oğluydu. Sarağt'ta yaşayan Türkmenlerin kethüdalarından biriydi. Tekelerin varlıklı ve hatırı sayılır bir ailesine mensuptu. Govşut Hanın yaşlı dedesine Akmemmet Serdar diyorlardı. Akmemmet Serdar, kendi devrinde kılıç kullanmanın, kahramanlığın ne demek olduğunu ortaya koymuş biriydi. O, Nadir Şahın karşısına çıkan liderlerdendi. Govşut Hanı halk da, Akmemmet Serdar'ın kahraman bir adama lâyük torunu olarak görüyordu. (TEA 11, 418)

Cümle üstü dil birliklerinde, cümleler arasında anlam ve yapı uyumsuzluğunun yanı sıra bilgi tutarsızlıklarına rastlanmaktadır. Yukarıdaki hedef metinde, ilk önce Govşut Hanın, Yazdurdı Hanın oğlu olduğu; daha sonra Govşut Hanın babasının Akmehmet Serdar olduğu; iki cümle aşağıda da Govşut Hanın Akmehmet Serdar'ın torunu olduğu söyleniyor. Dolayısıyla,

metinde bilgi tutarsızlığı vardır. Halbuki, kaynak metne göre, Govşut Hanın babası Yazdurdı Han, dedesi de Akmemmet Serdar'dır.

Bir gün Ependiniñ eşeği büdröp, onı yıkıpdır.

Töverekde duran oğlanlar:

-Hay, Ependi yıkıldı-da, Ependi yıkıldı bolşupdırlar.

Ependi hem olara yüzlenip:

-Siz entek hem yaş bolyañız, hiç zada düşüneñizok. Men yıkılmadık bol-samam düşcek bolup gelyärdim, diyip, gaytam özlerini müynürğedip baryar-mış. (NH, 96)

> Bir gün eşeğinin ayağı bir şeye takılarak Hoca'yı düşürür. Bunu gören etraftaki çocuklar:

-Hoca eşekten düştü! Diye bağırmaya başlayınca, Hoca onlara dönerek:

-Siz hem aptal, hem de çok toysunuz. Düşmesem bile zaten inecektim, diyerek tekrar eşeğine binip gider. (NH, 97)

= Bir gün Hoca'nın eşeğinin ayağı tökezlemiş ve onu düşürmüş.

Etraftaki çocuklar:

-Hey, Hoca düştü, Hoca düştü, diye bağırmışlar.

Hoca da onlara dönüp:

-Siz henüz toysunuz, hiçbir şey bilmiyorsunuz. Ben düşmesem de inecektim, diyerek tersine onları utandırmış.

Yukarıdaki metin bir Nasreddin Hoca fıkrasından alınmıştır. Metnin aktarımında bilgi yanlışlığı ve mantık hatası vardır. Hedef metne göre Hoca, eşeğinden düşünce durumu kurtarmak için "zaten inecektim" demiş ve tekrar eşeğine binmiştir. Ancak, "zaten inecektim" diyen birinin tekrar eşeğe binmesi mantık olarak doğru değildir.

5. DEYİMLERİN AKTARIMINDAKİ HATALAR

5.1. Deyim Kavramı

Deyimden bahseden eserlerde veya gramer terimleri sözlüklerinde “deyim” kavramı genellikle şu biçimlerde tanımlanmaktadır: “*Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlambirim toplaşması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz*” (Vardar 1988: 74); “*Çekici bir anlatım özelliği taşıyan, genellikle gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime öbeği*” (Topaloğlu 1989: 55); “*Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği*” (Korkmaz 1992: 43); “*Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür*” (Aksan 1998: 35).

Yukarıdaki tanımlamalarda deyimle ilgili “kelimelerin yan anlamında kullanılması”, “etkili bir anlatım gücü olması” ve “kalıplaşmış sözlerden oluşması” gibi özelliklere vurgu yapılmaktadır. Vurgulanan bu özellikler deyim için tanımlayıcı özelliklerdir. Hepsi bir araya gelince belirleyici özellik olmaktadır. Bir ifadenin deyim olup olmadığının belirlenmesinde, kelimelerin gerçek anlamlarının dışında kullanılıp kullanılmadığına özellikle dikkat edilmelidir. Aksi takdirde deyim ile birleşik fiil karıştırılabilir; bazı birleşik fiiller deyim zannedilebilir. Ayrıca kimi deyimler de birleşik fiil zannedilebilir. Meselâ, *deli olmak* deyimi, *ol-* fiilinin birleşik fiil kuruluşunda sıkça kullanılmasına bakılarak birleşik fiil zannedilebilir.

Çeşitli söz gruplarının deyim hâline gelmesi veya deyim olarak kullanılabilmesi için belli bir zaman sürecine ve belli bir dil birliği içinde yaygınlaşmasına ihtiyaç vardır. Deyimlerin doğuşu şahsî kullanımlarla başlar. İlk başlarda belli bir grup veya çevre içerisinde yaygınlaşır. Eğer bu ifade gerçekten etkili bir anlatım gücüne sahipse kullanımı iyice yaygınlaşır ve deyim hâline gelir. Hatta deyimlerin bir kısmı belli bir sosyal grup argosu olarak başlar; daha sonra geniş kitleler tarafından kullanılmaya başlanınca de-

yim hâline gelir. Meselâ, *pabucu dama atılmak* esnaf argosu olarak çıkmalarına rağmen günümüzde deyim olarak üst dilde kullanılmaktadır.

Deyimlerde bir milletin iktisadî ve sosyal hayatını, dinini, tarihini bulmak mümkündür. İnsanların önem verdikleri şeyler deyimlere yansır; dolayısıyla deyimlere bakarak bir millet hakkında çok fazla şey öğrenilebilir. Tarihi boyunca hayvan yetiştirmiş olan bir milletin deyimlerinde de hayvan adları sıkça kullanılacaktır. Nitekim Türk dünyasındaki değişik Türk gruplarının deyimlerinde hayvan adlarına sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca, halk tarafından iyi veya kötü yönden önemli sayılan tutum, davranış ve çeşitli insanî özellikler de deyimlere yansımaktadır.

Deyimler, etkili bir anlatım gücüne sahip olmaları sebebiyle gerek gündelik konuşmalarda, gerekse yazı dilinde sıkça kullanılırlar. Türkçenin bilinen en eski metinleri olan Köktürk Yazıtlarında da anlatımın güzelleşmesi ve etkinleşmesi için deyimlerden faydalanılmıştır. Bu durum kimi araştırmacılar tarafından Köktürk yazı dilinin eskiliğine bir delil olarak gösterilmektedir. Çünkü, deyimler ilk olarak konuşma dilinde oluşmaya başlar ve konuşma dili unsurlarının yazı diline aksetmesi de belli süreç gerektirir. Yazı dilinde kullanılan unsurların gerisinde uzunca bir şifahî dönem vardır.

Türk dünyasında asırlar boyunca farklı coğrafya ve siyasî birliklerde yaşamış olan Türk topluluklarının deyimlerinde çeşitli ortaklıklar ve benzerlikler görülmektedir. Bir kısım deyimlerde ise kullanılan kelimeler farklı bile olsa kuruluş mantığı bakımından ortaklık veya benzerlik vardır. Türkmen Türkçesindeki deyimler ile Türkiye Türkçesindeki deyimlerde bu tür benzerliklere rastlanmaktadır. Bu tür ortak deyimler içinde Oğuzların göçler neticesinde ayrılımlarından önceki dönemlere ait olanlar olabilir. Fakat bir kısmı da ayrılıktan sonraki dönemlere ait olmalıdır. Aşağıdaki deyimlerin aynısı veya benzeri Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır:

acı habar ~ acı haber; adam saymazlık ~ adamdan saymama; ağzı bişmek ~ ağzı yanmak; aman dilemek ~ aman dilemek; arka çıkmak ~ arka çıkmak; bağırıñ yanmak ~ bağırı yanmak; bağıtı gara ~ bahtı kara; başı bağılı ~ başı bağılı; bir eli yağ bir eli bal tutmak ~ bir eli yağda bir eli balda olmak; bite gahar edip, yorğanı oda bermek ~ pıreye kızıp yorgan yakmak; bir okda iki tovşan avlamak ~ bir taşla iki kuş vurmak; burnundan

*getirmek ~ burnundan getirmek; c hennemi n teyine gitmek ~ cehennem
dibine gitmek;  em el p yıg nani n   anaklap dökmek ~ kaşıkla topladığını
kepçeyle dağıtmak; derisine saman dıkmak ~ derisine saman doldurmak;
derisini duzlamak ~ derisini tuzlamak; d ny  t zeden inen yalı bolmak ~
dünyaya yeniden gelmiş gibi olmak; eğri oturup doğru s zleşmek ~ eğri
oturup doğru konuşmak; ene s yd nden halal ~ ana sütü gibi halal; eşekten
yıkılan yalı bolmak ~ eşekten d şm şe dönmek; gaflat ukusundan oyanmak ~
gaflat uykusundan uyanmak; ganı beynisine urmak ~ kan beynine sıçramak;
gaş o arcak bolup göz çıkarmak ~ kaş yapayım derken göz çıkarmak;
gassaba yağ gayđi ge a can ~ keçiye can kaygısı, kasaba yağ kaygısı; gılını
gımlıdatmazlık ~ kılını kıpırdatmamak; gılıcından gan dammak ~ kılıcından
kan damlamak; gılı dan geçirmek ~ kılıçtan geçirmek; gızım, sa a aydyan
gelnim sen d ş ~ kızım sana söylüyorum gelinim sen işit; g kdaki dileği n
yerde govuşmak ~ gökte ararken yerde bulmak; göz açıp yuması salımda ~
göz açıp kapayınca kadar; göz bile gaşı n arasında ~ kaşla göz arasında;
gözünü yolda goymak ~ gözünü yolda koymak; gulağı n posunı açmak ~
kulağının pasını açmak; hamırdan gil soğrulan yalı etmek ~ tereyağından kil
 eker gibi; oklav yuvudan yalı ~ oklava yutmuş gibi; ucuz gutulmak ~ ucuz
kurtulmak; üstünden dağ ayrılan yalı bolmak ~ üstünden dağ kalkmış gibi
olmak; üstünden gaynağ suv guylan yalı bolmak ~ başından aşağı kaynar
sular dökülmek.*

Yukarıdaki deyimlerden *gılıcından gan dammak* ve *gılı dan geçirmek* büyük ihtimalle Oğuzların birlikte yaşadığı dönemlere ait olmalıdır;  nk n  “kılıç” Türklerin hayatında en eski dönemlerden beri çok önemli bir yere sahip olmuştur. Bu sebeple “kılıç” kelimesiyle kurulmuş deyimler de Türkçenin en eski deyimleri olmalıdır. Bunun yanı sıra Oğuzların ayrılmalarından sonraki dönemlerde birbirlerinden habersiz olarak ürettikleri deyimler de olmalıdır. Meselâ, şu deyimlerde Arapça ve Farsça kökenli kelimeler vardır: *acı habar, adam saymazlık, aman dilemek, bağtı gara, bite gahar edip, yorđanı oda bermek, c hennemi n teyine gitmek, d ny  t zeden inen yalı bolmak, gaflat ukusundan oyanmak, gassaba yağ gayđi ge a can, hamırdan gil soğrulan yalı etmek.* Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin 11. yüzyıl öncesinde deyimleşecek kadar yaygınlaşmadığı dikkate alınırsa, yukarıdaki de-

yimlerin en azından bir kısmının Oğuzların göçler neticesinde ayrılmalarından sonra üretilmiş olduğu düşünülebilir.

Bütün bunlar şu anlama gelmektedir: Oğuz Türkleri batıda ve doğuda birbirlerinden habersiz olarak aynı veya aynı mantıkta bir miktar deyim üretmişlerdir. Halkların birbirlerinden habersiz olarak aynı deyimleri üretmeleri, dilin dünyayı ve hayatı belli bir felsefe ve sistematik içerisinde yorumlama özelliğinden kaynaklanmaktadır. Oğuzlar bir kısmı doğuda, bir kısmı batıda olarak birbirleriyle halk düzeyinde ilişkiye girmeden yaşamalarına rağmen aynı dili konuşmaları ve bu dil ile dış dünyayı ve hayatı yorumlamaları sebebiyle birbirlerinden habersiz aynı deyimleri üretebilmişlerdir.

Yukarıda belirtildiği gibi deyimlerin bir kısmının aynı olmasına veya aynı mantıkla kurulmuş olmasına rağmen farklı deyimler de oldukça fazladır. Hatta bir kısım deyimler benzer görünmesine rağmen Türkiye Türkçesinden farklı anlamda kullanılmaktadır. Bu sebeple de Türkmen Türkçesindeki deyimlerin birçoğunun hangi anlamda veya hangi durumlar için kullanıldığını ilk bakışta anlamak pek mümkün değildir; bunun için deyim sözlüklerine bakmak gerekmektedir.

5.2. Hata Tipleri

Aktarma hataları üzerine yapılan çalışmalarda deyimlere yeterince yer verilmemiştir. Oysa, yapılan aktarmalarda deyimlerden kaynaklanan hatalara da sıkça rastlanmaktadır. Yukarıda bahsedilen ortak deyimlerin sayısı azdır. Ayrıca benzer görünen kimi deyimler de farklı anlamlarda kullanılabilir. Bütün bunlar da deyimlerin aktarılmasında çeşitli hataların yapılmasına sebep olmaktadır.

Deyimler konusunda hataya düşmemek için Türk lehçeleri arasında hazırlanmış olan deyimler sözlüklerinden ya da kaynak lehçe için hazırlanmış olan deyim sözlüklerinden yararlanmak gerekmektedir. Aktarma çalışmalarında deyimlerle ilgili genellikle şu tip hatalara rastlanmaktadır: Aslını Koruma, Aslını Uyarlama, Yanlış Deyim Seçimi, Hedef Lehçede Olmayan Deyim Kullanımı, Deyimi Deyim ile Aktarmama.

5.2.1. Aslını Koruma

Yapılan aktarmalarda Türkmen Türkçesindeki kimi deyimlerin, asıl biçimleri korunarak olduğu gibi kullanıldığı görülmektedir. Kaynak lehçedeki bazı deyimler hedef lehçede ifade, kelime tercihi, dizim vs. yönlerden farklı biçimde kullanılmaktadır. Fakat bazı aktarmalarda bu farklılığa dikkat edilmemekte ve deyim ses, kelime vs. yönlerden olduğu gibi aktarılmaktadır. Oysa hedef lehçede aynı deyim farklı bir varyantı kullanılmaktadır ve bu varyantı bulmak çoğu kere hiç de zor değildir. Aşağıdaki cümlelerde geçen deyimlerde bu türden aktarma hataları vardır:

Kakamı, ecemi razı etmeği hem şoların boyunlarına atarın... (TEA 11, 225).

> Babamı ve anamı razı etme işini de onların boyunlarına atarım... (TEA 11, 225).

= Babamı ve anamı razı etme işini de onların üstüne yıkarım.

Yukarıdaki cümlede Türkmen Türkçesindeki *boyunlarına at-* deyimini Türkiye Türkçesine *boyunlarına at-* biçiminde olduğu gibi aktarılmıştır. Oysa Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim yoktur; burada kullanılacak en uygun deyim *üstüne yık-* deyimidir ve cümlenin aktarımında bu deyim kullanılmalıdır.

Bu söz başka adamının ağzından çıkayan bolsa, Nazar yaka tutuşma-na-da yaltanmazdı (TEA 11, 222).

> Bu söz başka bir insanın ağzından çıkmış olsa, Nazar yaka tutuşmak için üşenmezdi (TEA 11, 222).

= Bu söz başka bir insanın ağzından çıkmış olsa, Nazar yakasına yapışmaktan çekinmezdi.

Bu cümlede *yaka tutuş-* deyimini hedef lehçe olan Türkiye Türkçesine olduğu gibi *yaka tutuş-* biçiminde aktarılmıştır. Aktarma yapılırken bu deyim Türkiye Türkçesinde *yakasına yapış-* biçiminde kullanıldığına dikkat edilmemiştir. Bu sebeple cümlenin doğru aktarımında *yakasına yapış-* deyimini kullanılmalıdır.

Aslında sen neme için yorganına göre ayak uzatmadın?! diyip, cogap beripdir (TEA 10, 67).

> “Aslında sen niçin yorganına göre ayak uzatmadın?” diye cevap vermiş (TEA 10, 67).

= “Peki, sen niçin ayağını yorganına göre uzatmadın?” diye cevap vermiş.

Yukarıdaki cümlede geçen *yorganına göre ayak uzat-* (*yorğaniña görää ayak uzat-*) deyimini Türkiye Türkçesindeki dizilişe göre değil de asıl cümlede olduğu gibi aktarılmıştır. Fakat deyim bu dizilişe kullanmak cümleye fazladan hiçbir anlam katmamakta; hatta kulağı tırmalamaktadır. Bu sebeple deyim, Türkiye Türkçesindeki dizilişi dikkate alınarak *ayağını yorganına göre uzat-* biçiminde aktarılmalıdır.

Bahar bayramının coşan çağında,

Gözüme satsdı⁶⁸ gözlerin senin (TEA 11, 230).

> Bahar bayramının coşan çağında,

Gözüme sataştı gözlerin senin (TEA 11, 230).

= Bahar bayramı coştığı zaman,

Gözüme ilişti gözlerin senin.

Yukarıdaki cümlede Türkmen Türkçesindeki *gözüne sataş-* deyimini Türkiye Türkçesine aslı biçimi korunarak aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim yoktur. Bu sebeple cümlenin aktarımında *gözüne iliş-* deyimini kullanılmalıdır.

Ol açlığından öler velin, geplemez. (NH, 224)

> *Açlığından ölse* bile konuşmaz. (NH, 225)

= *Acından ölür* ama konuşmaz.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *açlığından öl-* (*aaçlığından öl-*) deyimini Türkiye Türkçesinde *acından öl-* biçiminde kullanılmaktadır. Fakat cümlenin aktarımında bu duruma dikkat edilmediği için deyim aslı korunarak aktarılmıştır. Cümlenin doğru aktarımında *acından öl-* deyimini kullanılmalıdır.

⁶⁸ Doğrusu *sataşdı* olmalıdır.

Bir neçeler hocanın yüzüne gelip bilmendiği, bir toparı halnazarın göv-nünü görendiği, bir böleğinin gös-göni ondan gorkandıği, bir toparının ağza-lalıktan çekinendiği, kebirinin “ay, yeke yıl eken-de, bü-de geçer gider” di-yip, parhuna gelmezliği için, içlerindeki garşılıklarını yüze çıkarıp bilmen galdılar (TEA 11, 82).

> Bazıları yüzüne söyleyemediği, bir kısmı Halnazar’ın gönlündekini gördüğü, bir kısmı korktuğu, bazıları tefrikadan çekindiği, bazıları da “aman bir yıl değil mi, bu da geçer” diyerek önemsemediği için içlerindeki muhalefet duygusunu yüze çıkaramadılar (TEA 11, 82).

= Bir kısmı Hoca’ya karşı çıkamadığı, bir kısmı Halnazar’ın niyetini anladığı, bir kısmı apaçık ondan korktuğu, bir kısmı tefrikadan çekindiği, bir kısmı da “aman bir yıl değil mi, gelir geçer” diyerek önemsemediği için içle-rindeki muhalefet duygusunu ortaya koyamadılar.

Bu cümledeki *yüze çıkar-* deyimini Türkiye Türkçesine aslı biçimi koru-narak *yüze çıkar-* biçiminde aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim kullanılmamaktadır. Bunun yerine *ortaya koy-* deyiminin kullanıl-ması daha uygun olur.

Ähli magdan munda bar,

Hem bar ähli ösümlük

Yöne yurdu yurt etmek

Gerek terini bilip. (ÇTŞ, 276)

> Tüm madenler burda var,

Ve var bütün bitkiler,

Ama yurdu yurt etmek,

Gerek terini bilip. (ÇTŞ, 277)

= Tüm madenler burada var,

Ve var bütün bitkiler,

Ama yurdu yurt etmek

Gerek yolunu yordamını bilip.

Yukarıdaki şiirde *terini bil-* (*täärini bil-*) deyimini geçmektedir. Türkiye Türkçesinde bulunmamasına rağmen cümlelerin aktarımında bu deyim aslı şekliyle kullanılmıştır. Cümleyi doğru aktarabilmek için bunun yerine Türkiye Türkçesindeki *yolunu yordamını bil-* deyiminin kullanılması gerekir.

Vatan diymek – nâme diymek?

Ol guşlarıñ mukamıdır.

Ata Vatan bar baylıklañ.

G zellekleñ mekanıdır. (ÇŞ, 135)

> Vatan demek, ne demek?

O, kuşların makamıdır.

Ata vatan, bütün zenginliğin,

Güzelliğin mekanıdır. (ÇŞ, 134)

= Vatan demek, ne demek?

O, kuşların makamıdır.

Ana vatan, bütün zenginliğin,

Güzelliklerin mek nıdır.

Yukarıdaki kaynak metinde geçen *ata vatan* deyimini Türkiye Türkçesine olduğu gibi aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde bu deyim *ata vatan* değil *ana vatan* biçiminde kullanılmaktadır. Dolayısıyla metnin aktarımında da *ana vatan* deyiminin kullanılması gerekmektedir.

4.2.2. Aslını Uyarlama

Yapılan aktarmalarda Türkmen Türkçesindeki kimi deyimlerin sadece ses ve kelime bakımlarından Türkiye Türkçesine uyarlanarak kullanıldığı durumlara rastlanmaktadır. Oysa gerçekte, kaynak lehçedeki bazı deyimler hedef lehçede ifade, dizim, kelime tercihi vs. yönlerden farklı biçimde kullanılmaktadır. Fakat bazı aktarmalarda bu farklılığa dikkat edilmemekte ve deyim Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki ses denkliklerine göre uyarlanması yeterli sayılmaktadır. Ancak hedef lehçede aynı deyim farklı bir varyantı kullanılmaktadır. Hedef lehçenin imkânlarını bilen bir aktarıcı için hedef lehçedeki bu varyantı bulmak pek de zor değildir. Aşağıdaki cümlelerin aktarımında bu türden hatalar vardır:

S hetniyaz ađanıñ sabır k sesi doldı. (NTP, 10)

> Sehetniyaz Ağa'nın sabır kasesi doldu. (NTF, 14)

= Sehetniyaz Ağanın sabır taşı çatladı.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *sabır kâasesi dool-* deyimini *sabır kasesi dol-* biçiminde uyarlanarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Halbuki, Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim bulunmamaktadır. Bu gibi durumlarda *sabır taşı çatla-* deyimini kullanılmaktadır.

Sen şolarıñ ikisiniñem yüzünü yere saldıñ. (NTP, 259)

> *Sen onların ikisinin de, yüzünü yere saldın.* (NTF, 275)

= *Sen onların ikisinin de yüzünü kara çıkardın.*

Buradaki örnekte, kaynak cümledeki *yüzünü yere sal-* deyimini, Türkiye Türkçesinde bulunmamasına rağmen hedef cümlede *yüzünü yere sal-* biçiminde uyarlanarak kullanılmıştır. Bunun yerine *yüzünü kara çıkar-* deyimini kullanmak daha doğru olur.

Ene toprak – eziz halkımıñ mülki,

Kucağında bahtlı bolsun bu millet. (ÇTŞ, 358)

> *Ana toprak, aziz halkımın mülkü,*

Kucağında bahtlı olsun bu millet. (ÇTŞ, 359)

= *Toprak ana, aziz halkımın mülkü,*

Kucağında bahtlı olsun bu millet.

Yukarıda şiirde geçen *ene toprak* deyimini Türkiye Türkçesine *ana toprak* biçiminde uyarlanarak aktarılmıştır. Bu uyarlamada sadece *ene* kelimesinin Türkiye Türkçesinde *ana* biçiminde olduğuna dikkat edilmiştir. Oysa bu deyim Türkiye Türkçesinde *toprak ana* biçimindedir. Dolayısıyla cümlenin aktarımında da *toprak ana* deyimini kullanılmalıdır.

*Yeñseñden günlenden*⁶⁹ *mañlayından atılanı ıbalırak.* (TEA 11, 522)

> *Ensenden gülüneceğine yüzüne söylenmesi daha az utanç verici.*
(TEA 11, 522)

= *Arkandan gülünmesinden yüzüne söylenmesi daha az utanç verici.*

Türkmen Türkçesindeki *yeñseñden gülün-* deyimini, yukarıdaki hedef cümlede sadece ses bakımından uyarlanarak kullanılmıştır. Ancak, bu deyim

⁶⁹ Doğrusu *gülnenden* olmalıdır.

Türkiye Türkçesinde *arkasından gül(ün)-* biçimindedir. Bu sebeple, hedef cümlelerin doğru sayılabilmesi için bu deyim kullanılmalıdır.

*Mena*⁷⁰ *eden yamanlığından utanman, menin uyama ıskınama okayarmın?* (TEA 11, 179)

> Bana ettiğin kötülükten utanmadan benim kız kardeşime aşkname mi okuyorsun? (TEA 11, 179)

= Bana ettiğin kötülükten utanmadan benim kız kardeşime ilâniâşk mı ediyorsun?

Bu cümlede geçen *ısknaama oka-* deyimini Türkiye Türkçesine sadece ses bakımından uyarlanarak *aşkname oku-* şeklinde aktarılmıştır. Fakat Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim kullanılmamaktadır. Bu duruma en uygun deyim *ilâniâşk et-* deyimidir. Dolayısıyla cümlelerin aktarımında da bu deyim kullanılması daha doğru olur.

Meniñ bolsa operatsiyada gatnaşasım, tövekkelçilikli vakada bahtımı sınasım gelyerdi. (TEA 11, 168)

> Ben ise, operasyona katılmak, tevekkül gerektiren bu olayda bahtımı sınamak istiyordum. (TEA 11, 168)

= Ben ise, operasyona katılmak ve tevekkül gerektiren bu olayda şansımı denemek istiyordum.

Yukarıdaki cümlede geçen *bahtımı sına-* deyimini Türkiye Türkçesine ses bakımından uyarlanarak *bahtımı sına-* biçiminde aktarılmıştır. Cümleyi doğru aktarabilmek için bu deyim *şansımı dene-* biçiminde aktarmak gerekir.

-İki ét de güm boluber, diyip, cogap beren. (TEA 10, 87)

> “İki adım at da güm oluver” diye cevap vermiş. (TEA 10, 87)

= -İki adım at da yok oluver, diye cevap vermiş.

Bu cümledeki *güm bol-* deyimini aktarılırken sadece *bol-* fiilinin Türkiye Türkçesinde *ol-* biçiminde olduğuna dikkat edilmiş ve deyim *güm ol-* biçiminde aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim yoktur. Bu

⁷⁰ Doğrusu *Maña* olmalıdır.

yüzden, cümleyi doğru aktarabilmek için burada *yok ol-* deyimini kullanmak gerekmektedir.

Guş-gumursam oña pena bolmayar, (TEA 11, 145)

> *Kuş karınca* da ona yardım etmez, (TEA 11, 145)

= *Kurt kuş* da ona yardım etmez.

Yukarıdaki cümlede geçen *guş-gumursga* deyimini Türkiye Türkçesinde *kurt kuş* biçiminde kullanılmaktadır. Fakat cümlenin aktarımında bu duruma dikkat edilmemiştir. Deyimin sadece kelimelerinin Türkiye Türkçesine uyarlanması yeterli görülmüş ve *kuş karınca* biçiminde aktarılmıştır. Ancak cümlenin doğru aktarılabilmesi için burada *kurt kuş* deyiminin kullanılması gereklidir.

Eger düşmeseñ, güymeñ-süymeñ etseñ, galañı ağdar-dünder edip, başına zindan ederin! (TEA 10, 154)

> Eğer düşmezsen, mırın kırın edersen, kaleni *aktar-dönder edip* başına zindan ederim. (TEA 10, 154)

= Eğer düşmezsen, oyalanırsan, kaleni *altüst edip* başına zindan ederim.

Yukarıdaki kaynak cümlede *ağdar-dünder et-* deyimini geçmektedir. Bu cümle aktarılırken deyim ses yönünden *aktar-dönder et-* biçiminde Türkiye Türkçesine uyarlanmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim kullanılmamaktadır. Cümleyi doğru aktarabilmek için *aktar-dönder et-* yerine *altüst et-* deyimini kullanmak gerekir.

-Yorganı ayagımıñ aşagina yetirmeseñ, gaharım geler. (TEA 10, 67)

> “Yorganı ayağımın ucuna yetiremezsen *kahrım gelir*”. (TEA 10, 67)

= -Yorganı ayağımın ucuna yetiremezsen *çok öfkelenirim*.

Bu cümlede geçen *gaharı gel-* deyimini Türkiye Türkçesine ses bakımından uyarlanarak *kahrı gel-* biçiminde aktarılmıştır. Fakat Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim yoktur; Türkmen Türkçesindeki *gahar* kelimesi ile Türkiye Türkçesindeki *kahr* kelimesinin anlam alanları tam olarak örtüşmemektedir; bk. TTS, 217; TS, 1157. Türkmen Türkçesinde *gaharı gel-* deyimini “çok öfkelenmek” anlamında kullanılmaktadır. Bu sebeple cümlenin aktarımında *çok öfkelenmek* ya da duruma uygun başka bir deyim kullanılmalıdır.

Bagtıñ getiripdir, iy-de otur. (TEA 10, 98)

> Bahtın getirmiş; ye de otur. (TEA 10, 98)

= Bahtın açılmış, yiyip dur.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *bağtıñ getir-* deyimini Türkiye Türkçesine aktarılırken ses bakımından *bahtı getir-* biçiminde uyarlanmıştır. Fakat Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim bulunmadığına dikkat edilmiştir. Cümlenin aktarımında bunun yerine *bahtı açıl-* deyimini kullanmak gerekmektedir.

-Naniñ dostı diydiñmi?-

Diyip soradı çoban.-

Aramdan gıl geçenek,

Gatı belet oña men. (ÇŞ, 297)

> -Ekmeğin dostu mu dedin!

Deyip, sordu çoban:

Kıl geçmez aramızdan,

İyi tanırım onu ben, (ÇŞ, 296)

= -Ekmeğin dostu mu dedin!

Diye sordu çoban:

Aramızdan su sızmaz,

İyi tanırım onu ben.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *aradan gıl geçme-* deyimini, Türkiye Türkçesine *aradan kıl geçme-* biçiminde uyarlanarak aktarılmıştır. Fakat Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim yoktur. Bu durum için *aralarından su sızma-* deyimini kullanılmaktadır. Bu sebeple, cümleyi doğru aktarabilmek için *aralarından su sızma-* deyimini kullanmak gerekir.

Dört doğanıñ biri bahar

“Guzım!” diyip, gucak gerdi. (ÇŞ, 215)

> Dört kardeşin biri bahar,

“Kuzum!” deyip kucak gerdi. (ÇŞ, 214)

= Dört kardeşin biri bahar,

“Kuzum!” deyip kucak açtı.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *kucak ger-* deyimini, *kucak ger-* biçiminde uyarlanarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde *kucak ger-* biçiminde bir deyim bulunmamaktadır. Bunun yerine *kucak aç-* deyiminin kullanılması daha doğru olur.

Olar az yörép, köp yörép bir yerlere yetenlerinde, olarıñ baryan yolları üçe bölünürdir. (TEA 10, 125)

> Az yürüyüp çok yürüyüp bir yere varmışlar. Orada yolları üçe bölünmüş. (TEA 10, 125)

= Onlar az gidip uz gidip bir yerlere vardıklarında yolları üçe ayrılmış.

Yukarıda geçen *az yöre-*, *köp yöre-* deyimini *az yürü- çok yürü-* biçiminde uyarlanarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Ancak bu deyim Türkiye Türkçesinde *az git- uz git-* biçimindedir. Bu sebeple cümlenin aktarımında *az git- uz git-* deyimini kullanılmalıdır.

Halkıñ, şol sanda okıcılarıñ odı bilen girip, küli bilen çıkıyan Berdinazar ağa (Hudaynazarov), Kerim ağa (Gurbannepesov), Rahım Esenov yalı ilhalar yaşulular, Durdımuhammet Gurbanov, Osman Öde, Kakamurat Ballı, Nobatgılı Recep, Annagılı Nurmämmet, Şähribossan Geldimämmedowa yalı yaşlar hakıkatı yañızıdyan eserleri bilen türkmen milliliğini açık görkezmäge yañı başlapdılar. (TTE)

> Halkın ve bir o kadar da okuyucunun, ateşi ile girip külü ile çıkan Berdinazar Hudaynazarov, Kerim Gurbannepesov, Rahım Esenov gibi bilgeler, Durdımuhammet Gurbanov, Osman Öde, Kakamurat Ballı, Nobatgılı Recep, Annagılı Nurmämmet, Şähribossan Geldimämmedowa gibi gençler gerçeği yansıtan eserleri ile Türkmenin millî yönünü belirgin olarak göstermeye yeni yeni başlamışlardı. (YTE)

= Halk ve okuyucu ile birlik olan Berdinazar Hudaynazarov, Kerim Gurbannepesov, Rahım Esenov gibi tecrübeli kişiler, Durdımuhammet Gurbanov, Osman Öde, Kakamurat Ballı, Nobatgılı Recep, Annagılı Nurmämmet, Şähribossan Geldimämmedowa gibi gençler gerçeği yansıtan eserleri ile Türkmenlerin millî yönünü belirgin olarak göstermeye yeni yeni başlamışlardı.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *oodı bilen girip, küli bilen çık-* deyi- mi ses ve kelime yönünden uyarlanarak *ateşi ile girip külü ile çık-* biçiminde hedef cümlede kullanılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim yoktur; üstelik *ateş* ve *kül* kelimeleri deyimden gerçek anlamından farklı şeyler çağrıştırmaktadır. Cümlelerin aktarımında *birlik ol-* deyiminin kullanıl- ması daha doğru olur.

-*Buşluk, oğluñ boldı, gözleriñ aydıñ!* (ÇTŞ, 254)

> Müjde oğlun oldu, gözlerin aydın! (ÇTŞ, 254)

= Müjde, oğlun oldu, gözün aydın!

Bu cümledeki *gözleriñ aydıñ* deyi mi sadece ses bakımından uyarlanarak *gözlerin aydın* biçiminde aktarılmıştır. Ancak bu deyim Türkiye Türkçesinde *gözün aydın* biçimindedir. Dolayısıyla cümlelerin aktarımında da bu şekilde kullanılmalıdır.

Eğer şu övretmese, yumruk yalı göle kaçmanı nireden bilsin, diyip coğap beripdir. (NH, 218)

> Eğer bu öğretmemiş olsaydı, yumruk gibi dana kaçmayı ne bilecekti, diye cevap verir. (NH, 219)

= Eğer bu öğretmeseydi, yumruk kadar (= el kadar) buzağı kaçmayı nereden bilecekti, diye cevap vermiş.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *yumruk yalı* deyi mi Türkiye Türkçe- sine *yumruk gibi* biçiminde uyarlanarak aktarılmıştır. Türkiye Türkçesinde *yumruk gibi* deyi mi bulunmakla birlikte daha çok “yumruk boyutlarında olan şeyler” için kullanılmaktadır. “Olması gerekenden daha küçük olan şeyler” için genellikle *yumruk kadar* deyi mi kullanılmaktadır. Hatta, bu durum için *el kadar* deyi mi daha uygundur. Bu sebeple cümlelerin aktarımında *yumruk kadar* veya *el kadar* deyi mi kullanılmalıdır.

4.2.3. Yanlış Deyim Seçimi

İncelenen metinlerde, kaynak lehçedeki bir deyimden, eş değeri olmayan bir deyimle hedef lehçeye aktarıldığı durumlara rastlanmıştır. Hedef lehçede duruma uygun deyim bulunmasına rağmen, farklı anlamlara gelen deyimler

tercih edilmiştir. Burada gerek kaynak lehçedeki deyimini, gerekse hedef lehçedeki deyimini iyi bilmek ve her iki deyimın anlam alanlarının örtüşme oranlarına dikkat etmek gerekmektedir. Dikkatsiz bir şekilde deyim kullanmak kaynak metinde kastedilen anlamın hedef metne tam olarak yansımaya engel olabilir. Hatta çoğu kere kaynak metinde kastedilen anlamın tamamen dışında bir anlam ortaya çıkabilir. Aşağıdaki örneklere bu açıdan bakılabilir:

*Ol hırlısının hatcasını yere dikip tayın edenson, bir gözünü yumup, çenenip gödi*⁷¹. (TEA 11, 503)

> O, tüfeğinin dipçliğini yere koyup hazırladıktan sonra bir gözünü yumarak hedef aldı. (TEA 11, 503)

= O, tüfeğinin dipçliğini yere koyup hazırladıktan sonra tek gözünü yumarak nişan aldı.

Yukarıdaki cümlede geçen *çenenip gör-* deyimini Türkiye Türkçesine *hedef al-* biçiminde aktarılmıştır. Ancak cümlenin tamamına bakıldığında burada *nişan al-* deyimini kullanılmalıdır; çünkü *hedef al-* daha geniş anlamda bir deyimdir. Bünyesinde *nişan al-* deyiminin anlamını barındırsa da daha çok “bir kimseyi, bir yeri yıpratmak, eleştirmek amacıyla karşısına almak” (TS, 975) anlamlarında kullanılır. *Nişan al-* ise daha dar anlamlıdır: “ateşli silâhlara hedefi vurmak için silaha gerekli doğrultuyu vermek, gezlemek” (TS, 1655). Bu sebeple, kaynak cümlede kastedilen anlama uygun olarak *nişan al-* deyimini kullanmak daha doğrudur.

Ol yola düşenden son, ketmenin alkımından tutup, yaşmağını arkasına taşıladı-da, gollarına bat berip, yörişini çaltlandırmağa başladı. (TEA 11, 104)

> O, yola girdikten sonra çapanın sapından tutup yüzünü arkasına attı ve kollarını sallayıp yürüyüşünü hızlandırmaya başladı. (TEA 11, 104)

= Yola çıktıktan sonra çapanın sapından tutup yaşmağını arkasına attı ve kollarını hızlı hızlı sallayarak daha çabuk yürümeye başladı.

---

⁷¹ Doğrusu *gördi* olmalıdır.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *yoola düş-* deyimini Türkiye Türkçesine *yola gir-* deyimiyile aktarılmıştır. Ancak kaynak lehçedeki *yoola düş-* deyiminin hedef lehçedeki eş değeri *yola çık-* deyimidir; bu sebeple de cümlenin aktarımında *yola çık-* deyimini kullanmak daha doğrudur. Zaten *yola gir-* deyimini kastedilen anlamı vermemektedir; bu deyim daha çok “uslanmak, yola gelmek” anlamında kullanılmaktadır.

Ependi hiçbir zat bolmadık yalı: (NH, 52)

> Hoca, hiç istifini bozmadan: (NH, 53)

= Hoca, hiçbir şey olmamış gibi:

Yukarıdaki cümlede geçen *hiçbir zaat bolmadık yalı* deyimini *hiç istifini bozmadan* biçiminde aktarılmıştır. Oysa bu deyim Türkiye Türkçesinde *hiçbir şey olmamış gibi* biçiminde kullanılmaktadır. Bu sebeple cümlenin aktarımında da bu deyim kullanılmalıdır.

Şonuñ üçinem dayhanlar Ependini önlerine salıp, Teymirleñe arz etmäğe gidipdirler. (NH, 212)

> Bu yüzden çiftçiler, Hoca’yı önlerine katarak, Timurlenk’e şikâyet etmeye giderler. (NH, 213)

= Bunun için, çiftçiler Hoca’yı önlerine alıp Timurlenk’e durumu arz etmeye gitmişler.

Bu cümlede iki tane deyim geçmektedir. Bu deyimlerin ikisi de Türkiye Türkçesine yanlış deyimlerle aktarılmıştır. Bu sebeple de cümlenin anlamı çok farklı bir yöne kaymıştır. Kaynak cümledeki *önlerine sal-* deyimini *önlerine kat-* biçiminde aktarılmıştır. Fakat Türkiye Türkçesindeki *önüne kat-* deyimini daha çok “inisiyatifi dışında, biraz da zorlamayla önüne alıp yürümek” anlamındadır. Fakat kaynak metinde Hoca’nın zorla götürülmesi söz konusu değildir. Burada *önlerine al-* deyiminin kullanılması daha doğrudur.

Aynı cümlede geçen *arz et-* deyimini *şikâyet et-* deyimiyile aktarılmıştır. Fakat metne göre Timur’a fillerin şikâyet edilmesi mümkün değildir; çünkü filleri getiren zaten Timur’un kendisidir. Hatta cümlenin tamamına bakıldığında şikâyet edilenin Nasreddin Hoca olduğu zannedilmektedir. Burada bir “arz etme, ricada bulunma” söz konusudur. Bu sebeple, kaynak cümledeki

arz et- deyimini Türkiye Türkçesine aynı biçimde *arz et-* olarak aktarılmalıdır. Bu cümledeki her iki deyim de yanlış deyimlerle aktarıldığı için kastedilen anlamın dışında bir cümle ortaya çıkmıştır. Aktarılan cümleden Hoca'nın köylüler tarafından zorla Timur'a götürüldüğü ve şikayet edildiği anlamı çıkmaktadır.

Guba şahir yaş başından dul galdı-da, ikilenç öylenmesi kın boldı.
(TEA 11, 350)

> Guba şair, genç yaşında bekar kaldı ve ikinci kez evlenmesi zor oldu.
(TEA 11, 350)

= Şair Guba, genç yaşında dul kaldı ve ikinci kez evlenmesi kolay olmadı.

Buradaki kaynak cümlede geçen *dul gaal-* deyimini Türkiye Türkçesine *bekâr kal-* deyimiyile aktarılmıştır. Fakat Türkmen Türkçesindeki *dul gal-* deyiminin Türkiye Türkçesindeki eş değeri *dul kal-* deyimidir; her iki lehçede de bu deyimler “kadın veya erkek için eşi ölmek” anlamındadır; bk. TTS, 176; TS, 641. Türkiye Türkçesindeki *bekâr kal-* deyimini ise “evlenmemek, evlenmemiş olmak” (TS, 256) anlamındadır. Bu sebeple burada *bekâr kal-* deyiminin kullanılması yanlıştır. Cümleyi doğru aktarabilmek için *dul kal-* deyiminin kullanılması gerekmektedir. Zaten, cümlenin aktarımına bakıldığında “bekâr kalmak” ve “ikinci kez evlenmek” ifadelerinin birbirleriyle uyumadıkları görülecektir.

-İndi namazı her kim öz öyünde akaysın, diyip, yanındaki üç ihlasgerine hem ruğsat berdi. (TEA 11, 94)

> -Şimdi namazı herkes “söz evinde kılsın” deyip yanındaki üç ihlaslı adama da ruhsat verdi. (TEA 11, 94)

= -Şimdi namazı herkes kendi evinde kılsın diyerek yanındaki üç hevesli adama da izin verdi.

Yukarıdaki cümlede geçen *ruğsat ber-* deyimini *ruhsat ver-* biçiminde aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde *ruhsat ver-* deyimini “izin vermek” anlamında kullanılsa da daha çok “ticarethanelere açılış izni vermek” anlamın-

da kullanılmaktadır. Bu sebeple bu deyimın aktarımında *izin ver-* deyimini kullanmak daha doğrudur.

Hanın baş beğinin hem mürzesinin kellesini aldılar. (TEA 11, 98)

> Hanın baş beyinin de katibinin kafasını kopardılar. (TEA 11, 98)

= Hanın baş beyinin ve kâtibinin boynunu vurdular.

Buradaki kaynak cümlede geçen *kellesini al-* deyimini Türkiye Türkçesine *kafasını kopar-* biçiminde aktarılmıştır. Ancak, *kafasını kopar-* deyimini kastedilen anlamı tam olarak karşılamamaktadır; çünkü pek işlek olmayan bu deyim “insan” için pek kullanılmamaktadır. Zaten insan için kullanılsa bile *kafasını ez-, başını ez-* gibi deyimler sebebiyle “haddini bildirmek, zarar vermek, zararsız hâle getirmek” anlamlarını çağırıştırır. Oysa, Türkiye Türkçesindeki *boynunu vur-* deyimini kastedilen anlamı oldukça iyi yansıtmaktadır. Bu sebeple de cümlenin aktarımında *boynunu vur-* deyimini kullanılmalıdır.

4.2.4. Hedef Lehçede Olmayan Deyim Kullanımı

Bazen, kaynak lehçedeki bir deyim aktarılırken hedef lehçede olmayan deyim kullanılmaktadır. Cümlede geçen deyimlerin aktarımında kimi zaman dikkatli davranılmamakta ve kaynak lehçede olmayan deyimler kullanılmaktadır. Halbuki, dikkatli davranıldığı ve sözlüklerden faydalandığı takdirde kaynak lehçedeki deyim için hedef lehçede uygun bir karşılık kolaylıkla bulunabilir. Aşağıdaki cümlelerin aktarımında Türkiye Türkçesinde olmayan deyimler kullanılmıştır:

Sabır-takadı yetmedi, yığının köleşesinde oturup, onu okadı. (NTP, 150)

> Sabrı gelmedi. Yığının gölgesinde oturarak onu okudu. (NTF, 157)

= Sabredemedi, yığının gölgesinde oturarak onu okudu.

Yukarıdaki örnekte, kaynak cümlede geçen *sabır-taakadı yetme-* deyimini Türkiye Türkçesine *sabrı gelme-* biçiminde aktarılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim yoktur. Bunun yerine *sabredeme-* kullanılmalıdır. Hatta, *sabrı taş-, sabrı tüken-* deyimleri de kullanılabilir.

Ol cayn içine girip, ehli otağları ağdar-dünder edip edip çıkdı. (NTP, 263)

> Evin içine girip, odaların hepsini efin tefin etti. (NTF, 279)

= Evin içine girip, odaların hepsini altüst edip ıktı.

Yukarıdaki örnekte, kaynak cümledeki *aağdar-dünder et-* deyimini, hedef cümleye *efin tefin et-* biçiminde aktarılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim bulunmamaktadır. Bunun yerine *altüst et-* veya *altını üstüne getir-* deyimlerinden biri kullanılırsa, cümlenin aktarımı daha doğru olur.

Yene adamlar bir çukura tükürüp dağadılar. (NTP, 111)

> Köylüler ilerini bir niyete bağlayıp dağıldılar. (NTF, 115)

= Yine insanlar ağız birliği edip dağıldılar.

Ancak yukarıdaki örnekte, kaynak cümledeki *bir çukura tükür-* deyimini *iini bir niyete bağla-* biçiminde aktarılmıştır. Türkiye Türkçesinde bulunmayan bu deyim yerine *ağız birliği et-* deyimini kullanılırsa, cümlenin aktarımı daha doğru olur.

Adamlar onların yüzüne nebsiağırcılık hem hesret bilen bakıp, eğinlerini gısyardılar. (TEA 11, 547)

> Adamlar onların yüzüne acıma ve hüznle bakıyorlar ve omuzlarını çekiyorlardı. (TEA 11, 547)

= İnsanlar onların yüzüne acıma ve hüznle bakıyorlar ve omuzlarını silkiyorlardı.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *eğinlerini gıs-* deyimini Türkiye Türkçesine *omuzlarını ek-* deyimine aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim kullanılmamaktadır. Türkmen Türkçesindeki bu deyim en uygun karşılık *omzunu silk-* deyimidir; bu sebeple cümlenin aktarımında da bu deyim kullanılmalıdır.

Obadağlarımızın hem dili gısgalar... (TEA 11, 535)

> Köylülerimin de dili kısılır... (TEA 11, 535)

= Köylülerimin de başı yerde olur.

Buradaki cümlenin aktarımında *dili kısıl-* deyimini kullanılmıştır; fakat Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim yoktur. Bunun yerine *başı yerde ol-* deyiminin kullanılması daha doğru olur.

- *Goyaveri, ağzından hayır açaveri, aydyanını gulağın bir eşidyermi?*
(TEA 11, 485)

> - Bırak, ağzından hayır çıksın, söylediğini kulağın duyuyor mu?
(TEA 11, 485)

= -Sus, ağzını hayra aç, ağzından çıkanı kulağın duyuyor mu?

Yukarıdaki cümlenin aktarımında Türkiye Türkçesinde olmayan *ağzından hayır çık-* ve *söylediğini kulağı duy-* deyimleri kullanılmıştır. Bu deyimler yerine Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanılan *ağzını hayra aç-* ve *ağzından çıkanı kulağı duy-* deyimleri tercih edilirse cümlenin aktarımı daha doğru olur.

Yolbarsın hem ona rehimi geldi. (TEA 11, 132)

> Arslanın ise ona yazığı geldi. (TEA 11, 132)

= Aslan ise ona merhamet etti.

Buradaki kaynak cümlede geçen *rehimi gel-* deyimini Türkiye Türkçesine *yazığı gel-* deyimine aktarılmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim yoktur. Bunun yerine cümlenin aktarımında *merhamet et-* deyimini kullanılmalıdır.

Emma ussa Çarının Gözelin yanına baranını görüp, eyyem gabanıp, gözi haanasından çıkaycak boldı. (TEA 11, 111)

> Fakat Usta, Çarı'nın Gözel'in yanına vardığını görünce çok kıskanıp gözü çanağından çıkacak gibi oldu.

= Fakat Usta, Çarı'nın Gözel'in yanına vardığını görünce çok kıskandı, gözleri yuvasından çıkacak gibi oldu.

Yukarıdaki cümlede geçen *gözi haanasından çıkaycak bol-* deyimini *gözü çanağından çıkacak gibi ol-* deyimine aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim yoktur. Aktarmanın doğru olabilmesi için *gözleri yuva-*

sından çıkacak gibi ol- deyimini ya da duruma uygun başka bir deyim kullanılmalıdır.

Sen mıdama tovuk gözlép, gicedengice bukdaklap, onı keteginden ogurlacak bolup, azara galıp yördüñ. (TEA 10, 98)

> Her zaman tavuk arıyor, geceleri gizlice onu kümeden çalmak için eziyete kalıyordun. (TEA 10, 98)

= Sen her zaman tavuk arayıp geceleri gizlice kümesinden çalmak için eziyet çekiyordun.

Buradaki kaynak cümlede geçen *azaara gaal-* deyiminin aktarımında, Türkiye Türkçesinde olmayan *eziyete kal-* deyimini kullanılmıştır. Bunun yerine *eziyet çek-* deyimini kullanmak daha doğru olur.

Ol yol-yodasını yitirip, néderini bilmén: (TEA 10, 118)

> O, yolunu yordamını kaybedip ne edeceğini bilemeyip: (TEA 10, 118)

= Yolunu kaybedip ne yapacağını bilemeyip:

Yukarıda geçen *yol-yoodasını yitir-* deyimini *yolunu yordamını kaybet-* biçiminde aktarılmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde böyle bir deyim yoktur. Aktarıcıları muhtemelen, *yolunu yordamını bil-* deyimini yanıltmıştır; fakat bu deyim anlamı da buradaki duruma uygun değildir. Türkmen Türkçesindeki *yol-yoodasını yitir-* deyiminin Türkiye Türkçesindeki en uygun karşılığı *yolunu kaybet-* deyimidir.

Gulak salıp, eşit meniñ arzımnı. (TEA 10, 186)

> Kulak asıp işit benim arzımı. (TEA 10, 186)

= Kulak verip dinle benim dileğimi.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *gulak sal-* deyimini Türkiye Türkçesine *kulak as-* deyimiiyle aktarılmıştır. İlk bakışta *kulak as-* deyimini Türkiye Türkçesinde kullanılıyor gibi görünse de aslında bu deyim *kulak asma-* biçiminde olumsuz kullanımı vardır. Olumlu biçimde kullanımına pek rastlanmamaktadır. Cümlenin aktarımında, bu deyim yerine *kulak ver-* deyimini tercih etmek daha doğru olur.

Ependiniň deęerli coęaabi zaalımıň gazabını dep edipdir diyyäärler.

(NH, 252)

> Hoca'nın bu değerli cevabı zalimin gazabını savmış, derler. (NH, 253)

= Hoca'nın bu yerinde cevabı zalimin öfkesini yatıştırmış, derler.

Yukarıdaki kaynak cümlede geçen *gazabını dep et-* deyimini *gazabını sav-* biçiminde aktarılmıştır. Ancak, Türkiye Türkęesinde *gazabını sav-* biçiminde bir deyim kullanılmamaktadır. Bu duruma *öfkesini yatıştır-* deyimini oldukça uygundur. Bu sebeple cümlenin aktarımında bu deyim kullanılmalıdır.

4.2.5. Deyimi Deyim İle Aktarmama

Kaynak lehçedeki bir deyimın eş değeri hedef lehçede her zaman olmayabilir. Bu durumda kaynak lehçedeki deyimini hedef lehçeye deyim ile aktarmak mümkün değildir. Bu tür durumlarda deyimini deyim ile aktarmak için zorlamaya gitmemek, dilin başka imkânlarını kullanmak gerekir. Fakat, bazen kaynak lehçedeki deyim için hedef lehçede uygun bir deyim olduğu hâlde deyimini deyim ile aktarılmadığı görölmektedir. Halbuki, hedef lehçenin imkânları iyi bilirse duruma uygun deyimler de bulunabilir. Aşağıdaki kaynak cümlelerde geçen deyimlerin Türkiye Türkęesinde karşılığı olduğu hâlde deyimini deyim ile aktarmama yoluna gidilmiştir.

Emma hırıdar göz bilen garanında velin, ol adamda niçik-de bolsa bir gizlin yatan buysancın bardığını duyyarsın. (TEA 11, 96)

> Fakat dikkatli bir göz ile bakınca da o adamda nedir bir gizli bir sıkıntının var olduğunu hissedersin. (TEA 11, 96)

= Fakat alıcı gözöyle bakınca o adamda gizli bir sıkıntı olduğunu anlarsın.

Yukarıdaki cümlede geçen *hırıdaar göz bilen gara-* deyiminin Türkiye Türkęesindeki eş değeri *alıcı gözöyle bak-* deyimidir. Fakat cümlenin aktarımında bu deyim kullanılmamış, onun yerine *dikkatli bir göz ile bak-* ifadesi tercih edilmiştir. Cümlenin aslına uygun aktarılması ve kaynak metnin üslûbuna sadık kalınması için burada *alıcı gözöyle bak-* deyimini kullanılmalıdır.

Ependi gövünlü gövünsiz: (NH, 34)

> Hoca, ister istemez: (NH, 35)

= Hoca, gönüllü gönülsüz:

Yukarıda geçen *gövünlü gövünsiz* deyimi Türkiye Türkçesine *ister istemez* ifadesi kullanılarak aktarılmıştır. Ancak, buradaki *gövünlü gövünsiz* deyiminin Türkiye Türkçesinde eş değeri mevcuttur: *gönüllü gönülsüz* deyimi. Bu sebeple, aktarma yaparken *gönüllü gönülsüz* deyimini kullanmak daha doğru olur.

Gaydışın ağır yüküñ astında galan eşegi gövünlü – gövünsiz mitdıldap gelyärmiş. (NH, 38)

> Fakat dönüşte ağır yükün altında kalan eşegi bir türlü yürümek istemez. (NH, 39)

= Dönüşte, ağır yükün altına giren eşegi gönüllü gönülsüz, yavaş yavaş geliyormuş.

Yukarıdaki kaynak cümlede de *gövünlü gövünsiz* deyimi geçmektedir. Ancak, cümlenin aktarımında bu deyimın Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan *gönüllü gönülsüz* deyimi kullanılmamıştır. Oysa, cümlenin aslına sadık kalabilmek için, hedef lehçede karşılığı rahatlıkla bulunabilen bu deyimleri aktarmada kullanmak gerekmektedir.

6. ŞİİR AKTARIMINDAKİ HATALAR

Şiir türündeki metinlerin aktarımında, nesirden farklı olarak bazı noktalara özellikle dikkat etmek gerekir. Çünkü, şiirdeki ses ve ahenk nesre göre daha önemlidir. Aktarmada bu ses ve ahengin mümkün olduğunca korunması gerekir. Bunun için, sadece kelimelerin eş değerinin tespit edilmesi yeterli sayılmamalı, seçilen kelimenin şiirdeki ahenge uygun olup olmadığına da dikkat edilmelidir. Ayrıca, kafiyeli yazılmış şiirlerin aktarımında, kaynak metindeki kafiyenin hedef metne yansıtılmasına da özen gösterilmelidir. Ancak, kafiyenin korunması uğruna aslını koruma veya aslını uyarılama tipinde hatalar da yapmamak gerekir.

Şiir aktarımında; kaynak metindeki ses, ahenk ve kafiyenin korunması için nesir aktarımına göre daha fazla dipnot kullanılabilir. Hedef lehçeye aktarıldığında şiirin ahengini veya kafiyesini bozacak olan bazı kelimeler olduğu gibi bırakılıp anlamı dipnotta verilebilir. Daha önceden “2.3.14.2. Dipnot Gerektirmeyen Kelimeler” bölümünde belirttiğimiz, hedef lehçede eş değeri olan kelimelerin dipnotta açıklanmayıp doğrudan metin içerisinde aktarılması gerektiği yolundaki görüşümüz, şiir türündeki metinlerin aktarımı için geçerli değildir. Hedef lehçede eş değeri olan kelimeler de gerektiğinde olduğu bırakılıp dipnotta açıklanabilir.

6.1. Hata Tipleri

Daha önceki bölümlerde de görüldüğü gibi şiir türünün aktarımında, genel hata tiplerinin hepsine rastlanmaktadır. Ancak, özellikle şiir türüne mahsus aktarma hataları da yapılmaktadır. Bu hatalar daha çok, şiirlerdeki kafiyenin korunup korunmaması meselesinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca, zaman zaman şiir diline uygun olmayan kelimelerin aktarmalarda kullanıldığı da görülmektedir. Meselâ, bir halk şiirinin veya klâsik dönem şiirinin aktarımında; şiirin konusuna hiç de uygun olmayan, metin içerisinde sırtan yeni türetilmiş ve halk arasında yaygınlaşmamış kelimeler kullanılabilir.

Ancak, bu durum daha çok üslûpla ilgili olduğu için burada ayrı bir hata tipi olarak incelemeye dâhil edilmeyecektir. Şiir türündeki metinlerin aktarımında kafiye korunmamasıyla ilgili hatalar iki başlıkta incelenebilir.

6.1.1. Kaynak Metne Sadık Kalmamaktan Kaynaklanan Kafiye Hataları

İncelenen metinlerde, bazı şiirlerdeki kafiye aktarmada kolaylıkla korunabileceği görülmüştür. Bunun için, yalancı eş değer tuzağına düşmemek şartıyla asıl metindeki kelimelere ve kelimelerin dizimine sadık kalmak yeterlidir. Ancak, gereksiz yere kaynak metinden uzaklaşılması sebebiyle kafiye korunamadığı durumlara rastlanmıştır. Aşağıdaki örnek metinlere bu açıdan bakılabilir:

Hâzir –

Âhli gürrüñleri esası –

Urşuñ pidası.

Hâzir –

Ulı meseledir siyası –

Urşuñ pidası. (ÇTŞ, 494)

> Şimdi :

Bütün konuşmaların temeli :

Savaşın ortadan kaldırılması.

Şimdi :

Büyük meseledir siyası,

Savaşın ortadan kaldırılması. (ÇTŞ, 495)

= Şimdi,

Bütün konuşmaların esası:

Savaşın ortadan kaldırılması.

Şimdi,

Büyük meseledir siyası

Savaşın ortadan kaldırılması.

Yukarıdaki örnekte, kaynak metindeki *esaas* kelimesinin hedef metne *temel* kelimesiyle aktarılması sebebiyle kafiye bozulmuştur. Halbuki, *esaas*

kelimesi Türkiye Türkçesine yine *esas* kelimesiyle aktarılabilir. Bu sayede de kaynak metindeki kafiye korunmuş olur.

Ayağıma çokay geyen yıllarım. (ÇTŞ, 252)

> Ayağıma çarık giydiğim günler. (ÇTŞ, 253)

= Ayağıma çarık giydiğim yıllar.

Yukarıdaki mısrada geçen –*An yıllarım* kısmı bir şiirin nakaratıdır. Ancak, *yıllar* kelimesi diğer dörtlüklerde *yıllar* biçiminde aktarılmasına rağmen bu mısrada *günler* biçiminde aktarılmıştır. Bu sebeple, şiirin geneli dikkate alındığında kafiye bozulmuştur.

/ar-namıslı ildi.../

İlham bir sildi- (ÇTŞ, 240)

> (Arlı namuslu ildi...)

İlham bir sel idi : (ÇTŞ, 241)

= (Arlı namuslu eldi...)

İlham bir seldi:

Buradaki örnekte, kaynak metinde kafiye oluşturur *ildi* ve *siildi* kelimeleri *ildi* ve *sel idi* biçiminde aktarılmıştır. Bunun sonucunda da kaynak metindeki kafiye korunmamıştır.

Gün kalkınıp, turup irden,

Gökde kızıl şapak bolyar.

Gün silkinip, galıp yerden,

Birden altın gapak bolyar. (ÇŞ, 63)

> Güneş büyüyüp, kalkınca erkenden,

Gökte kızıl şafak olur.

Güneş silkinip kalkıp yerden

Altın kapak olur birden. (ÇŞ, 62)

= Güneş kalkınca erden,

Gökte kızıl şafak olur.

Güneş silkinip yükselince yerden,

Birden altın kapak olur.

Yukarıdaki örnekte, kaynak metindeki kafiyei aktarmada kolaylıkla korumak mümkündür. Ancak, gereksiz yere metnin dizilişiiyle oynanması yüzünden kafiye korunamamıştır.

Pervana özünü oda dağlasa,
Tavşan doğduk depesini çağlasa,
Işka düşen yedi yıllap ağlasa,
İlden ayrı mıdam gözi yaş eken. (TEA 11, 13)

> Pervane kendini ateşte dağlarsa,
Tavşan doğduğu tepeyi arzulasa,
Aşka düşen yedi yıldır ağlarsa,
Yurttan ayrılanın daima gözü yaş imiş. (TEA 11, 13)
= Kelebek kendini ateşte dağlarsa,
Tavşan doğduğu tepeyi arzularsa,
Aşka düşen yedi yıl ağlarsa,
Yurttan ayrılanın daima gözü yaşlı imiş.

Yukarıdaki kaynak metinde kafiyei oluşturan *dağla-* ve *aağla* fiilleri geniş zamanın şartı ile; *çaağla-* fiili ise şart kipi ile Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu ikili aktarma sebebiyle kaynak metindeki kafiyei hedef metne yansıtmak mümkün olmamıştır.

Nökerler: -Şazadan şanına, diyip,
At üstünde içyerdiler şerabı.
Sırlı derelere kükeyer kükedyer ısın
Otda cızırdayan geyik kebabı. (TEA 11, 307)

> Askerler: -Şehzadenin şanına deyip,
At üstünde içiyorlar şarabı
Gizli derelere yayılır kokusu,
Ateşte cızırdayan geyik kebabının. (TEA 11, 307)
= Askerler: -Şehzadenin şerefine deyip,
At üstünde içiyorlardı şarabı
Gizli vadilere yayıyordu kokusunu,
Ateşte cızırdayan ceylan kebabı.

Yukarıdaki şiir aktarılırken, ikinci cümlelerin dizilişinde metnin aslına sadık kalınmamıştır. Bu diziliş farkı sebebiyle, asıl metinde kafiyeyi oluşturan *kebaabı* ve *şeraabı* kelimeleri hedef metne *şarabı* ve *kebabının* biçiminde aktarılmıştır.

Gözel husnun asla hesret çekmesin

Pis nekesler golayına sekmesin.

Hicran odı sen bağrını yakmasın,

Hiç giryarı bolmasın gözlerin senin. (TEA 11, 230)

> *Güzel hüsnün asla hasret çekmesin,*

Kötüler ayak basmasın etrafına.

Hicran ateşi bağrını yakmasın,

Hiç giryarı olmasın gözlerin senin. (TEA 11, 230)

= *Güzel yüzün asla acı çekmesin,*

Kötüler semtine ayak basmasın.

Hicran ateşi bağrını yakmasın,

Hiç yaş dökmesin gözlerin senin.

Yukarıdaki örnekte, şiirdeki kelime dizilişi aktarmada korunmadığı için kafiyeyi korumak da mümkün olmamıştır.

Aşağıdaki örneklerde, kaynak metinde kafiyeyi oluşturan kelimelerin aktarımında çeşitli tutarsızlıklar yapılmıştır. Meselâ, aynı yapıdaki kelimeler hedef metne farklı yapılarla aktarılmıştır. Bunun sonucunda da, kaynak metindeki kafiye hedef metne yansıtılamıştır.

Ol ökce ogurlap, kaçdı-da gitdi,

Yol boyı zatların saçdı-da gitdi. (TEA 11, 144)

> *O tabanını kaldırarak kaçıp da gitti,*

Yol boyu nesnelere saçtı da gitti. (TEA 11, 144)

= *O tabanları yağlayıp kaçtı da gitti,*

Yol boyu her şeyini saçtı da gitti.

Garrılığın kucağına dolanson

Önkin yalı sıçrap, gopup bolmayar.

Ol bir gapan, bir yerinden ilenon

Güçün bilen dızap, sıpıp bolmayar. (TEA 11, 90)

> İhtiyarlığın kucağına düşünce

Önceki gibi sıçrayıp kalkmak olmaz.

O, bir kapandır, bir yerinden tuttuktan sonra

Gücünle zorlayıp kaçmak olmuyor. (TEA 11, 90)

= İhtiyarlığın kucağına düşükten sonra,

Önceki gibi sıçrayıp kalkılmaz.

O, bir tuzaktır, bir yerinden tuttuktan sonra

Var gücünle zorlayıp kaçılmaz.

Dağlarıñ yüzi bilen,

Goyundur guzi bilen,

Doganım durmuş guryar,

Öz söyən gızı bilen. (TEA 10, 48)

> Dağların yüzüyle,

Koyun ve kuzu ile,

Kardeşim ev kuruyor,

Sevdiği kız ile. (TEA 10, 48)

= Dağların yüzü ile,

Koyun ve kuzu ile,

Kardeşim yuva kuruyor,

Sevdiği kız ile.

Sen olup sen Ermeni 'niñ aşığı,

Oval aşık yanar soñra magsuğı,

Dızımın kuvvati gözüm rövşeni,

Söver bolsañ balam söyme Aslı 'nı. (TEA 10, 237)

> Sen olmuşsun Ermeni'nin âşığı,

Önce âşık yanar, sonra sevgilisi,

Dizimin kuvveti, gözümün ışığı,
Seveceksen, balam, sevme Aslı'yı. (TEA 10, 237)
= Sen olmuşsun Ermeni'nin âşığı,
Önce âşık yanar, sonra maşuğu,
Dizimin kuvveti, gözümün ışığı,
Seveceksen, yavrum, sevme Aslı'yı.

Meni sorsañ perileriñ şası men,
Aslım Şêhr-i Şebistan'dan bolar men,
Pêhm eyleseñ Çin êhliniñ mahı men,
Hazanı yok gülüstandan bolar men... (TEA 10, 378)
> Beni sorarsan perilerin şahıyım,
Aslen Şebistan şehrindenim ben,
Anlarsan Çin ülkesinin ayıyım ben,
Hazanı olmayan gülistandanım ben... (TEA 10, 378)
= Beni sorarsan perilerin şahıyım,
Aslen Şebistan şehrindenim,
Anlarsan Çin ülkesinin ayıyım,
Hazanı olmayan gülistandanım...

6.1.2. Kelime Tercihinden Kaynaklanan Kafiye Hataları

Bazı durumlarda, kaynak metinde kafiyeyi oluşturan kelimelerin hedef lehçedeki eş değeri farklı olmaktadır. Bu durumda, kaynak metindeki kafiyenin korunması zorlaşmaktadır. Böyle durumlarda, aktarıcının uygun kelimeler bularak kaynak metindeki kafiyeyi hedef metne yansıtması mümkün olabilir. Ancak, incelenen eserlerde aktarıcılarının kaynak metindeki kafiyenin uygun kelimelerle hedef metne yansıtılması konusunda titiz davranmadıkları görülmüştür. Aşağıdaki örnek metinlere bu açıdan bakılabilir:

Gün parlap doğdı-da, sülüröp yaşdı,
Nikası gıyılıyan gelinlik deyin.
Köñlüm bir galagop gussa ulaşdı,
/Gussasızam yaşap bolar ahbetin/. (ÇTŞ, 132)

> Gün parlayıp doğdu da, naz ile battı

Nikahı kıyılan gelinler gibi.

Gönlüm bir bilinmez derde ulaştı,

(Gussasız da yaşamak olur ya.) (ÇTŞ,133)

= Gün parlayarak doğdu, nazlanarak aştı

Nikahı kıyılan gelinlik kız gibi.

Gönlüm bir bilinmez derde ulaştı,

(Dertsiz de yaşamak mümkün.)

Yukarıdaki kaynak metinde geçen *yaş-* “batmak” fiili hedef metne, *bat-* fiili ile aktarılmıştır. Bu durumda, *ulaş-* ve *bat-* fiilleri kafiyeli olmadıkları için kaynak metindeki kafiye hedef metne yansıtılamamıştır. Ancak, Türkiye Türkçesinde “batmak” anlamında da kullanılan *aş-* fiili tercih edilmiş olsaydı hedef metni kafiyeli olarak kurmak mümkün olurdu.

Yolları bar, yörüp bolmaz.

Çölleri bar, barıp bolmaz.

Golları bar, ekip bolmaz.

Dağları bar, çıkıp bolmaz. (ÇŞ, 79)

> Yolları var, yürüyen olmaz,

Çölleri var, giden olmaz.

Ovaları var, ekilmez,

Dağları var, çıkan olmaz. (ÇŞ, 78)

= Yolları var, yürünmez,

Çölleri var, gidilmez.

Ovaları var, ekilmez,

Dağları var, çıkılmaz.

Yukarıdaki kaynak metinde geçen *-İp bolmaz* yapılarından bir tanesi temel fiile edilgenlik eki getirilerek aktarılmış; diğer üç tanesi ise *-An olmaz* biçiminde aktarılmıştır. Aktarmanın doğru kabul edilebilmesi için bu yapıların hepsinin de temel fiile edilgenlik eki getirilerek aktarılması gerekirdi. Bu yapılmadığı için kaynak metindeki kafiye de korunamamıştır.

Ol civan şazada gobsunip şonda

Dağ yalı gövresin göteryer yerden.

Duruş⁷² o şa atasının gaşında,

Soñkı diyceğini aydyar birden: (TEA 11, 306)

> O civan şehzade kalkıp o zaman,

Dağ gibi gövdesin kaldırır yerden,

Durmuş o şah babasının önünde,

Son söyleyeceğini söylüyor birden: (TEA 11, 306)

= O civan şehzade kalkıp o anda,

Dağ gibi gövdesini kaldırır yerden,

Durmuş o şah babasının önünde,

Son söyleyeceğini söylüyor birden:

Yukarıdaki kaynak metinde geçen *şonda* kelimesi *o zaman* biçiminde aktarılmıştır. Bunun sonucunda da kaynak metindeki kafiye korunamamıştır. Halbuki, bu kelime *o anda* biçiminde aktarılsaydı *önünde* kelimesiyle kafiye olurdu.

---

⁷² Doğrusu *durmuş* olmalıdır.

7. SONUÇ

Türk lehçeleri arasında aktarma sorunlarının incelendiği bu çalışmada dilin her seviyesinde aktarma hatası yapıldığı görülmüştür. Bu hataları; ek, kelime, söz dizimi, deyimler, cümle üstü birimler ve şiir aktarımındaki hatalar olmak üzere altı başlıkta incelemek mümkündür.

Türk lehçeleri arasında dilin diğer düzeylerinde olduğu gibi eklerde de çeşitli farklılıklar vardır. Eklerde görülen farklılıklar, ekin herhangi bir sesinde olabileceği gibi kullanımında veya görevinde de olabilmektedir. Hatta kimi durumlarda bir lehçede kullanılan ek, diğer lehçede bulunmamakta; onun yerine farklı bir ek kullanılmaktadır. Türk lehçeleri arasında eklerde görülen bu tür farklılıkların iyi bilinmemesi, aktarmalarda çeşitli hataların yapılmasına sebep olmaktadır.

Türk lehçelerinin kelime hazineleri çeşitli durumlara göre az veya çok oranda birbiriyle örtüşür. Ancak, Türk lehçeleri arasındaki kelime eş değeri meselesi sanıldan çok daha karmaşıktır. Hatta aynı temel lehçeye dayanan ve birbirine çok yakın olan lehçeler arasında bile aktarmalarda kelime hataları görülmektedir.

İstem farklılıkları bir kenara bırakılırsa, söz dizimi bakımından Türk lehçeleri arasında önemli farklılıklar yoktur. Buna rağmen aktarmalarda söz dizimi hatalarına da rastlanmaktadır.

Metnin bir bütün olarak değerlendirilmemesi ve cümleler arası ilişkilere dikkat edilmemesi yüzünden cümle üstü dil birliklerinde çeşitli aktarma hataları yapılmaktadır.

Türk lehçeleri arasında ortak ya da benzer deyimlerin yanı sıra farklı deyimler de bulunmaktadır. Gerek kaynak lehçenin gerekse hedef lehçenin deyimlerinin iyi bilinmemesi yüzünden deyimlerin aktarımında da çeşitli hatalar yapılmaktadır.

İncelenen metinlerde şiir aktarımında da çeşitli hatalara rastlanmıştır. Bu hatalar daha çok kaynak metindeki kafiye'nin korunmamasıyla ilgilidir.

Aktarma hataları çoğunlukla kaynak lehçe veya hedef lehçeyi iyi bilmekten; ayrıca dilin çeşitli düzeylerinde kaynak lehçe ile hedef lehçe arasındaki benzerlikler veya farklılıklara tam olarak vâkıf olmamaktan kaynaklanmaktadır. Meselâ, “aslını koruma”, “aslını uyarılama” tipindeki hatalar hedef lehçenin iyi bilinmemesinden ileri gelmektedir. “Yanlış ek ~ kelime ~ deyim seçimi”ne ise hem kaynak lehçenin hem de hedef lehçenin iyi bilmemesi sebep olmaktadır. Ayrıca, aktarmaya gereken özeni göstermemek de hatalara sebep olmaktadır. Bu özensizlikte genellikle aktarmanın çok kolay olduğu düşüncesi etkili olmaktadır.

Metnin aslına aşırı derecede bağlı kalmak da çeşitli hatalara sebep olmaktadır. Meselâ, kaynak lehçedeki bazı söz dizimi yapıları, hedef lehçeye uygun olmadığı hâlde sırf metnin aslına bağlı kalmak için aktarmada aynı biçimde kullanılmaktadır.

İdeal bir aktarma yapabilmek için aktarıcının hem kaynak lehçeyi hem de hedef lehçeyi iyi biliyor olması gerekir. Ancak, aktarma sonucunda metin hedef lehçede yeniden kurulduğu için hedef lehçeyi iyi bilmek daha da önemlidir. Ayrıca, aktarmanın çok kolay bir iş olmadığı, hatta bazen çeviriden bile daha zor olabileceği dikkate alınmalı ve aktarmaya gereken özen gösterilmelidir.

Aktarma yaparken ara ara hedef metin kaynak metinden bağımsız olarak kontrol edilmeli ve metinde herhangi bir yönden bozukluk olup olmadığına bakılmalıdır. Çünkü, aktarma hatalarından bir kısmı sadece hedef metne bakılarak bile tespit edilebilmektedir. Ayrıca, şüpheye düşülen kelimelerde mutlaka sözlüğe bakılmalı; kelimeler ihtimaller üzerine aktarılmalıdır. Çünkü her an “yalancı eş değer tuzağı”na düşmek mümkündür.

KAYNAKLAR

Metin Kaynakları

- ÇŞ** Bayramov, N., [Aktaran: M. Çiftçi], 1995, *Çağdaş Türkmen Edebiyatından Çocuk Şiirleri – Hâzirki Zaman Türkmen Edebiyatından Çağalar Üçin Goşgular*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÇTŞ** Gurbanepesov, A., A. Atabeyev, [Aktaran: H. Biray, N. Biray], 1995, *Çağdaş Türkmen Şiirinden Örnekler*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1449, Ankara.
- NH** Özkan, İ., 1999, *Ependi – Şorta Sözler, Yomaklar – Nasreddin Hoca Fıkraları*, TİKA Yayınları, Ankara.
- NTF** Annaguli, N., [Aktaran: N. Kahtalı Sis], 1994, *Nuh Tufanı*, ABA Yayınları, Ankara.
- NTP** Annaguli, N., 1995, *Nuhuñ Tufanı*, Aşgabat.
- TDG** Söyegov, M. ve diğerleri, 2000, *Türkmen Diliniñ Grammatikası – Morfologiya*, Türkmenistanıñ Prezidentiniñ Yanındaki İlim ve Tehnika Baradaki Yokarı Geñeş Mağtımğulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı, Aşgabat.
- TEA 10** Cumaev, K. ve diğerleri, [Aktaran: A. Duymaz, M. Ergün, N. Biray], 1998, *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 10 (Nesir-Nazım) – Türkmenistan Türk Edebiyatı I*, Kültür Bakanlığı Yayınları 2125, Ankara.
- TEA 11** Cumayev, K. ve diğerleri, [Aktaran: A. Duymaz, M. Ergün, N. Biray], 1998, *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11 (Nesir-Nazım) – Türkmenistan Türk Edebiyatı II*, Kültür Bakanlığı Yayınları 2126, Ankara.
- TT** Saray, M., [Çeviren: Seyitniyaz Atayev], 1994, *Türkmen Tarihi*, TİKA Yayınları, Aşgabat.
- TTE** Sarıyev, B., 2002, “Tâze Türkmen Edebiyatı”. [Yayınlanmamış]
- YTE** Sarıyev, B., [Aktaran: M. Erdem], 2002, “Yeni Türkmen Edebiyatı”, *Türkler 19*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 849 – 859.

Bilimlik Kaynaklar

- Abdullayev, Ä.**, 1996, "Genel Türk Yazı (Edebî) Dili Hakkında", *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1992 (26 Eylül – 1 Ekim 1992)*, Türk Dil Kurumu Yayınları 678, Ankara, s. 221 – 226.
- Açıkgöz, H.**, 1994, "Türk Edebiyatları Arasında Aktarma ve Karşılıklı Yayın Meseleleri", *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 8 – 9 – 10 Aralık 1994*, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara, s. 49 – 51.
- Adıgüzel, M. S.**, 1994, *Türkmen Öğrencilerin Türkiye Türkçesi Öğrenim Problemleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Aksan, D.** 1995, *Her Yönüyle Dil – Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aksan, D.**, 1998, *Anlambilim – Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınevi, Ankara.
- Aksan, D.**, 1999, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yayınları, Ankara.
- Atayev, G. ve diğerleri**, 1976, *Türkmen Diliniñ Frazologik Sözlüğü*, Türkmenistan SSR İlimler Akademiyası Mağtımğulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı, Aşgabat.
- Aydın, Ö.**, 1994a, "Azerî, Kazak ve Türkmen Öğrencilerde Türkçe Öğrenim Sorunları I. –Sözvarlığına İlişkin Yanlışlar-", *Dil Dergisi 18*, s. 16 – 23.
- Aydın, Ö.**, 1994b, "Azerî, Kazak ve Türkmen Öğrencilerde Türkçe Öğrenim Sorunları II. –Sözdizimine İlişkin Yanlışlar-", *Dil Dergisi 18*, s. 32 – 43.
- Biray, H.**, 1999, *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 711, Ankara.
- Biray, H. – N. Biray**, 1999, "Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Sentaks Bakımından Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi – Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, s. 22 – 45.
- Boztaş, İ. ve diğerleri**, 1997, "Avrupa Topluluğu ve Uluslararası İlişkilerle İlgili Metinlerin Çevirisinde Karşılaşılan Alan Odaklı Sözcüklerden

- Kaynaklanan Çeviri Sorunları”, *Tömer Çeviri Dergisi* 10. Özel Kuram Sayısı, s. 93 – 100.
- Brockelmann, C.**, 1917, “Ali’s Qissa-i Jusuf, Der aelteste Vorlaeufer der osmanichen Literatur”, *ABAW – 1916*, Berlin.
- Bülbül, M.**, 1999, Çeviride “Çevrilmezlik” Sorunu, *Dil Dergisi* 81, s. 65 – 69.
- Caferoğlu, A.**, 2000, *Türk Dili Tarihi I-II*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Canpolat, M.**, 1988, “Behcetü’l-Hadâik’in Dili Üzerine”, *TDAY-Belleten* 1967, s. 165 – 175.
- Çavuşoğlu, M.**, 1976, “Kanunî Devrinin Sonuna Kadar Anadolu’da Nevayî Tesiri Üzerine Notlar”, *Atsız Armağanı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, s. 75 - 90.
- Demir, N.**, 1997, “Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması”, *Sibirya Araştırmaları*, [Yay. Haz. Emine Gürsoy-Naskali], s. 379 – 389.
- Demir, N.**, 2002, “Ağız Terimi Üzerine”, *Türkbilig – Türkoloji Araştırmaları* 2002 / 4, s. 105 – 116.
- Demir, N. – E. Yılmaz**, 2002, “Osmanlı Türkçesi”, *Türkler C. 11*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 475 – 488.
- Demir, N. – E. Yılmaz**, 2003, *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Develi, H.**, 1995, “-sA Eki Nedir? Kip mi, Zarf-fiil mi?”, *İlmî Araştırmalar* I, s. 91 – 94.
- Divitçioğlu, E.**, 1997, “Fransız ve Türk Dilleri Arasında Yapılan Bilgisayar Çevirilerinde Karşılaşılan Terminoloji Sorunları”, *Tömer Çeviri Dergisi* 10, s. 101 – 106.
- Doerfer, G.**, 1990, “Die Stellung des Osmanischen im Kreise des Oghusischen und seine Vorgeschichte”, *Handbuch der türkischen Sprachwissenschaft*, Teil I, György Hazai (Hrsg.), Akadémiai Kiadó, Budapest, s. 13 – 34.
- Doerfer, G.**, [Çeviren: M. Ölmez] 1992, “Türk Şiveleri mi, Türk Dilleri mi? Türk Dilleri”, *Cumhuriyet* 9 Kasım 1992, Ankara.
- Doğan, L.**, 1996, “Türkmen Türkçesinin Fonetik ve Morfolojik Özellikleri Üzerine I”, *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi* 5, s. 65 – 74.

- Duman, M.**, 1991, "Türkmencede Ünlü Uzunluklarıyla Birbirinden Ayrılan Kelimeler Üzerine", *Türk Dili* 447, s. 212 – 218.
- Durak, M.**, 1997, "Yanlıklar ve Kabul-Edilebilirlik Gramatigi Üzerine", *Tömer Çeviri Dergisi* 10. Özel Kuram Sayısı, s. 11 – 22.
- Ercilasun, A. B.**, 1992, "Türk Lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Noktalar", *Dil Dergisi* 5, s. 28 – 42.
- Ercilasun, A. B.**, 1994, "Lehçelerden Türkiye Türkçesine Aktarma", *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 8 – 9 – 10 Aralık 1994*, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara, s. 41 – 45.
- Ercilasun A. B.**, 1996, *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları 281, Ankara.
- Ercilasun, A. B.**, 1997a, "Lehçeler Arası Aktarma", *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları 93, Ankara, s. 91 – 100.
- Ercilasun, A. B.**, 1997b, "Türk Dilinin Bugünkü Durumu ve Yayılma Alanları", *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları 93, Ankara, s. 48 – 61.
- Ercilasun, A. B.**, 1997c, "Türk Dünyasında Alfabe ve Dil", *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları 93, Ankara, s. 101 – 110.
- Ercilasun, A. B.**, 1997ç, "Türk Dünyasının Dil Birliği Meselesi", *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları 93, Ankara, s. 158 – 171.
- Ercilasun, A. B.**, 1997d, "Türk Dünyası Kültür İlişkilerinde Dil", *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları 93, Ankara, s. 172 – 178.
- Ercilasun, A. B.**, 1997e, "Türk Lehçeleri Üzerine", *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları 93, Ankara, s. 62 – 90.
- Ercilasun A. B. ve diğerleri**, 1996, *İmlâ Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları 525, Ankara.
- Ergin, M.** 1993, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım, İstanbul.
- Esenova, G.**, 1996, "Türkmençe ve Türkiye Türkçesinde Biçim ve Anlam Yönünden Benzer Deyimler Üzerine", *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi* 7, s. 62 – 66.
- Fidan, A. ve diğerleri**, 1996, *Örneklerle Türkçe Sözlük III*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 2967, Ankara.

- Fidan, A. ve diğeri**, 1996, *Örneklerle Türkçe Sözlük IV*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 3046, Ankara.
- Gedikli, Y.**, 1994, "Türk Lehçelerinden Metin Aktarma Yolları ve Metin Aktarmanın İlke ve Meseleleri", *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 8 – 9 – 10 Aralık 1994*, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara, s. 58 – 69.
- Gökdağ, B. A.** 1993, *Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Sıfat-fiiller*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Göktürk, A.**, 2002, *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yayınları 396, İstanbul.
- Gülensoy, T.**, 1994, "Türk Edebiyatları Arasında Aktarma ve Karşılıklı Yayın Sorunları", *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 8 – 9 – 10 Aralık 1994*, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara, s.52 – 55.
- Gülsevin, G.**, 1990, "Türkçede –sA Şart Gerundiumu Üzerine", *Türk Dili* 467, s. 276 – 279.
- Gültekin, A. – M. Çakır**, 1997, "Türkçe – Almanca ve Almanca – Türkçe Mahkeme Metinlerinin Çevirisinde Örtüşebilirlik Sorunu", *Tömer Çeviri Dergisi* 10, s. 79 – 92.
- Gürsoy-Naskali, E. ve diğeri**, 1997, *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 667, Ankara.
- Hacıeminoğlu, N.**, 1992, *Türk Dilinde Edatlar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Hacıyev, T. İ.**, 1999, "Ortaq Türkce Deyilen Edebi Dil Mövzusunda", 3. *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Türk Dil Kurumu Yayınları 678, Ankara, s. 503 – 509.
- İlker, A.**, 1997, *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 679, Ankara.
- İlker, A.**, 1999, Lehçeden Lehçeye Aktarma Üzerine Bazı Düşünceler, 3. *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 678, Ankara, s. 553 – 560.
- İnal, T.**, 1997, "Fransızca-Türkçe Hukuk Metinlerinin Çevirilerinde Karşılaşılan Güçlükler", *Tömer Çeviri Dergisi* 10. *Özel Kuram Sayısı*, s. 73 – 78.

- İsmail, S.**, “Türk Edebiyatları Arasında Aktarma ve KKTC’de Yayın Sorunları”, *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 8 – 9 – 10 Aralık 1994*, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara, s. 72 – 77.
- Johanson, L.**, 1971, *Aspekt im türkischen – Vorstudien zu einer Beschreibung des Türkeitürkischen Aspektsystems*, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Turcica Upsaliensia 1, Upsala.
- Johanson, L.**, 1993, “Zur Geltung türkischer Schriftsprachen und Schriftsysteme”, *Türk Kültürü Araştırmaları* 30, s. 165 – 178.
- Johanson, L.**, [Çeviren: M. Uğurlu], 2002, “Türk Yazı Dillerinin ve Yazı Sistemlerinin Geçerliliğine Dair”, *Türkbilig – Türkoloji Araştırmaları* 2002/4, s. 71 – 79.
- Kafesoğlu, İ.**, 1958, Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti, *Jean Deny Armağanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 121-124.
- Kahraman, T.**, 1996, *Çağdaş Türkiye Türkçesinde Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 654, Ankara.
- Kaldarbek, N.**, 1994, Türk Edebiyatları Arasında Aktarma Sorunları, *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 8 – 9 – 10 Aralık 1994*, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara, s. 70 – 71.
- Kara, M.**, 1996, Çağdaş Türkmen Şiiri, *Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı V (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri)* 531, s. 852 - 889.
- Kara, M.**, 1997, *Ata Atacanov’un Şiirleri II. İnceleme – Gramer Dizini*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 671/2, Ankara.
- Kara, M.**, 1998a, *Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Akçağ Yayınları: 266, Ankara.
- Kara, M.**, 1998b, “Türkmen Türkçesinde Ünlüler”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 6, s. 824 - 837.
- Kara, M.**, 1998c, “Mahtumkulu'nun Şiirlerinde Çağatayca ve Oğuzca Unsurlar”, Mahtumkulu'nun Sanatında Hoca Ahmet Yesevî Tesiri Sempozyumu (12-15 Mayıs 1998, Aşkabat-TÜRKMENİSTAN), *Bilig* 7, s.131 - 135.
- Kara, M.**, 1998d, “Arapça ve Farsçadan Türkmenceye Geçen Kelimelerde Görülen Ses Değişmeleri”, IV. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu (28-30 Mayıs 1998), Çanakkale.

- Kara, M.**, 1998e, Türkmen Türkçesinde Ünlü Uyumları, *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi* 19, s. 44-50.
- Kara, M.**, 1999, "Türkmencede Yaygın Olan Bir Hece Yutulması Olayı ("r"li Fiillerde Geniş Zaman Ekinin Eriyip Kaybolması)", *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Türk Dil Kurumu Yayınları 678, Ankara, s. 579 – 592.
- Kara, M.**, 2001, *Türkmence (Giriş, Gramer, Metinler, Sözlük)*, Akçağ Yayınları: 380, Ankara.
- Kara, M.**, 2002, Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 14, s. 235 - 252.
- Kara, M.**, – **A. Karadoğan**, 2004, *Türkmen Türkçesi – Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Çağlar Yayınları, Ankara.
- Karahan, L.**, 1994, "-sa / -se Eki Hakkında", *Türk Dili* 516, s. 471 – 474.
- Karahan, L.**, 1996, "Küçük Türkistan: Anadolu", *Bilig* 2, s. 135 - 139.
- Karahan, L.**, 1998, *Türkçede Söz Dizimi –Cümle Tahlilleri-*, Akçağ Yayınları 58, Ankara.
- Kardaş, N. ve diğerleri**, 1995, *Örneklerle Türkçe Sözlük I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2798, Ankara.
- Kardaş, N. ve diğerleri**, 1995, *Örneklerle Türkçe Sözlük II*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2799, Ankara.
- Kazımoğlu, S.**, 1999, "Mirza Feteli Ahunzade'nin Alfabe Reforması ve Alfabe Projeleri", *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 678, Ankara, s. 665 – 667.
- Kocaoğlu, T.**, 1999, "Türk Ülkelerinde Lâtin Alfabesine Geçme Sürecindeki Başlıca Meseleler", *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 678, Ankara, s. 675 – 678.
- Korkmaz, Z.**, 1992, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z.**, 1996, "Türk Dünyası ve Ortak Yazı Dili", *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1992 (26 Eylül – 1 Ekim 1992)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 678, Ankara, s. 189 – 197.
- Korkmaz, Z.**, 2003, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları 827, Ankara.

- Kurnaz, C.**, 1999, *Türkiye – Orta Asya Edebî İlişkileri*, Akçağ Yayınları: 289, Ankara.
- Kürenov, S.**, 1971, *Türkmen Diliniñ Uzun ve Gusğa Çekimlileri (Eksperimental-Fonetik Oçerk)*, İlim Neşiryatı, Aşğabat.
- Kürenov, S.**, 1994, “Türkmen Diliniñ Gusğa ve Uzun Çekimli Fonemaları ve Olarıñ Semantik Funksiyası”, *Dil Dergisi (Language Journal)* 15, s. 73 - 77.
- Mahmudov, N.**, 1994b, “Ortak Kelimeler Ortak Anlamlar mı Demektir? (Akraba Dilleri Öğrenmede Kelime Hazinesi Problemi)”, *Dil Dergisi* 17, s. 15 – 19.
- Mansuroğlu, M.**, 1988, “Şeyyad Hamza’nın Doğu Türkçesine Yaklaşan Manzumesi”, *TDAY-Bulleten 1956*, s. 125 – 144.
- Musaoglu, M.**, 2003, “Türkçede Çeviri ve Aktarma”, *Bilig* 24, s. 1 - 22.
- Öylek, A.**, 1997, “Fransızca – Türkçe Dillerinde Ekonomi Alanında Karşılaşılan Çeviri Sorunlarına Sınırlı Bir Yaklaşım”, *Tömer Çeviri Dergisi* 10. Özel Kuram Sayısı, s. 65 – 68.
- Özkan, F.**, 1999, “Bugünkü Türk Lehçelerindeki İletişimi Zorlaştıran Kelimeler”, 3. *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 678, Ankara, s. 883 – 889.
- Özkan, N.**, 2003, *Türk Dilinin Yurtları*, Akçağ Yayınları: 451, Ankara.
- Paker, S.**, 1997, Çeviride “Yanlış”ın Sorgulanması (Özet Yazı), *Tömer Çeviri Dergisi* 10. Özel Kuram Sayısı, s. 23 – 26.
- Resulov, A.**, 1995, Akraba Diller ve “Yalancı Eş Değerler” Sorunu, *Türk Dili* 524, s. 916-924.
- Sarıhanov, M.**, [Çeviren: S. Sağlık], 2002, “Türkmen Dili”, *Türkler C. 19*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Sarıyev, B.**, 1999, “Türkmencedeki Nezaket Kurallarının Millî Kültürel ve Dil Özellikleri”, 3. *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Türk Dil Kurumu Yayınları 678, Ankara, s. 1011 – 1018.
- Sertkaya, O. F.**, 1970, “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. XVIII*, s. 133 – 138.
- Sertkaya, O. F.**, 1971, “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri II”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. XIX*, s. 171 – 184.

- Sertkaya, O. F.**, 1972, "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri III". Uygur Harfleri ile Yazılmış Bazı Manzum Parçalar I, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. XX*, s. 157 – 184.
- Sertkaya, O. F.**, 1977, "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri IV", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. XXII*, s. 167 – 189.
- Sinan, A. T.**, 2001, *Türkçenin Deyim Varlığı*, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya.
- Söyegov, M. ve diğerleri**, 2000, *Türkmen Diliniñ Grammatikası. Morfolojiya*, Türkmenistanın Prezidentiniñ Yanındaki İlim ve Tehnika Baradaki Yokarı Geñeş Mağtımğulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı, Aşğabat.
- Sultanov, V.**, 1999, "Ortak Türk Alfabeti Hakkında", 3. *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 678, Ankara, s. 1057 – 1059.
- Şen, E.**, 1994, "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Topluluklarından Gelen Öğrencilerin Türkçede Karşılaştıkları Problemlerin Sınıflandırılması", *Dil Dergisi 23*, s.69 – 72.
- TDS = Hamzayev, M. ve diğerleri**, 1962, *Türkmen Diliniñ Sözlüğü*, Türkmenistan SSR İlimler Akademiyasınıñ Neşiryatı, Aşğabat.
- Tekin, Ş.**, 1974, 1343 "Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'olga – bolga' Sorunu", *TDAY-Belleten 1973 / 1974*, s. 59 – 157.
- Tekin, Ş.**, 2000, "Timur Öncesinde Anadolu İle Orta Asya Türk Dünyası Arasındaki Kültür İlişkileri ve *Güzide Kitabı*'nın 'Tercüme' Hikâyesi", *TDAY – Belleten 1997*, s. 151 – 196.
- Tekin, Ş.**, 2001, "Eski Türk Yazı Dillerinin Özellikleri Üzerine ve Bunların Teşekkülü ile Türk Siyasî Birlikleri Arasındaki İlişkiler", *İstikakçının Köşesi – Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, Simurg Yayınları 41, Ankara, s. 121 – 149.
- Tekin, T.**, 1975, *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Tekin, T.**, 1978, "Türk Dilleri Ailesi: I", *Türk Dili 318*, s. 173 – 183.
- Tekin, T.**, 1980, "Türk Dilleri Ailesi: II", *Genel Dilbilim Dergisi 7 - 8*, s.72 – 85.

- Tekin, T.**, 1989, "Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni bir Tasnifi", *Erdem* 13, s. 141 – 168.
- Tekin, T.**, 1991, "Türk Dilleri" mi, "Türk Şiveleri" mi?, *Tarih ve Toplum* 90, s. 12 – 14.
- Tekin, T.**, 1992, "Türk Şiveleri mi, Türk Dilleri mi?", *Cumhuriyet* 4.10.1992.
- Tekin, T.**, 1993a, "Türk Diyalektleri" Değil, "Türk Dilleri", *Türk Dili Dergisi* 36, s. 6 – 10.
- Tekin, T.**, 1993b, "Türkî Tilder Familiyası", *Cumhuriyet* 7. 6. 1993.
- Tekin, T.**, 1997, "Türk Dilleri Ailesi: III", *Türkoloji Eleştirileri*, Simurg Yayınları, İstanbul, s. 352 – 367.
- Tekin, T.**, 1998, *Orhon Yazıtları – Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*, Simurg Yayınları, İstanbul.
- TLS = Ercilasun, A. B. ve diğerleri**, 1991, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Kültür Bakanlığı Yayınları 1371, Ankara.
- TS = Parlatır, İ. ve diğerleri**, 1998, *Türkçe Sözlük 1 - 2*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara.
- TTS = Tekin, T. ve diğerleri**, 1995, *Türmence – Türkçe Sözlük – Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 18*, Simurg Yayınları, Ankara.
- Topaloğlu, A.**, 1989, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Türkay, O.**, 1994, "Türk Edebiyatları Arasında Aktarma ve Karşılıklı Yayın Sorunları", *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 8 – 9 – 10 Aralık 1994*, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara, s. 56 – 57.
- Tüzüner, M.**, 1997, "Hukuk, Ticaret, Ekonomi Metinlerinin Çevirisinde Karşılaşılan Güçlükler", *Tömer Çeviri Dergisi 10. Özel Kuram Sayısı*, s. 69 – 72.
- Uğurlu, M.**, 1999, "-ArAK ve -p ile Kurulan Zarf-fiilli Parçalarda Sınır Vurgulayışın Rolü", *3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996*, Türk Dil Kurumu Yayınları 678, Ankara, s. 1181-1187.
- Uğurlu, M.**, 2000, "Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve 'Abay Yolu' Romanı", *Bilig* 15, s. 59-80.

- Uğurlu, M.**, 2001, Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi, *Doğu Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri* [Yayımlayan: Nurettin Demir-Emine Yılmaz], Gazimağusa, s. 197-206.
- Uğurlu, M.**, 2002a, Kırgız ve Türkiye Türkçesi Arasında Bire Bir Kelime Eş Değerliği. "Camiyla" Romanındaki Meseleler Üzerine, *Scholarly Depth and Accuracy. A Festschrift to Lars Johanson* [Yayımlayan: Nurettin Demir - Fikret Turan], Grafiker Yayınları, Ankara, s. 389 - 401.
- Uğurlu, M.**, 2002b, Die 'falschen Freunde': Ein Problem bei der Übersetzung zwischen den Türkssprachen, 5. Deutsche Turkologenkonferenz, Mainz-Almanya.
- Uğurlu, M.**, 2003, "Türkiye Türkçesinde 'Bakış' ('Aspektotempora')", *Türk-bilig 2003/5*, s. 124-133.
- Uğurlu, M.**, 2004, "Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eşdeğerliği," *Bilig 29*, s. 29 – 40.
- Ülsever, Ş.**, 1997, "İngilizce Bilgilendirici Metin Çevirilerinde Öğrenci Yanlıklarının Değerlendirilmesi", *Tömer Çeviri Dergisi 10. Özel Kuram Sayısı*, s. 27 – 42.
- Üstünova, K.**, 2001a, "En Büyük Dil Birimi Cümle midir?", *Türk Dili 590*, s. 181 – 185.
- Üstünova, K.**, 2001b, "Cümleden Büyük Birimler", *Türk Dili 600*, s. 786 - 797.
- Vardar, B.**, 1988, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, abc Kitabevi, İstanbul.
- Yaman, E.**, 1999, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, Türk Dil Kurumu Yayınları 730, Ankara.
- Yılmaz, A.**, 2001, *Azerice ve Türkmencede Ses Taklidi Kelimeler*, Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Zülfikar, H.**, 1995, *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*, Türk Dil Kurumu Yayınları 628, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Yozgat/Akdağmadeni'nde doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini memleketinde tamamladı. 1994 yılında Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne girdi. 1998 yılında mezun oldu. Aynı yıl Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2001 yılında “*Anadolu’yu Türkleştirenlerin İsimleri. Kitâb-ı Cihân-nümâ’da Geçen Özel İsimler Üzerinde Bir Deneme*” adlı teziyle yüksek lisans eğitimini tamamladı.

2001 yılında Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ana bilim dalı, Türk Dili bilim dalında doktora eğitimine başladı. Türkoloji'nin çeşitli konularında yaptığı çalışmaları *Türk Dili*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, *Türk Dünyası Araştırmaları*, *Millî Folklor*, *Bilim Yolu* gibi dergilerde yayınlandı. Şu anda Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü, Yeni Türk Dili ana bilim dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.